

બેગમ

લેખક : જ્યંતીમાઈ પટેલ

શ્રી જ્યંતીમાઈ પટેલનું
એક પરિચય

શ્રી જ્યંતીમાઈ પટેલ
આશંકાનું તાલુકાના બાકરોલ ગમ્ભના
વતની છે. એમને નાનપણી જ
સાહિત્ય પ્રત્યે લગાવ.

એમની બે નવલકથાઓ
પ્રચિદ્ધ થયેલી છે. એમાંની 'વસમા
ગોરતા'ની બે આવૃત્તિઓ થયેલી છીનાં
અત્યારે અપાય છે. જ્યારે 'મેલા
મન્નનું માણસ એક' પણ અત્યારે
અપાય છે.

આ સિવાય એમની પચાસ
ફેલ્વી ટૂંકી વાર્તાઓ પણ ગુજરાતનાં
વિવિધ સામયિકીમાં પ્રચિદ્ધ થયેલી છે.

આજે એ એમની જ ચાર
નવલકથાઓથી આ સર્વજીવિક ગુજરાતી
પુસ્તકાલયની શરૂઆત કરે છે. એ
ગ્રાનાંદ્ધની વતની છે. એનાથી પરદેશમાં
વચેલા સાહિત્યપ્રેમીઓને સારું
સાહિત્ય વાંચવા મળશે.

એમની આ પ્રવૃત્તિ વધુ ને
વધુ વિડસે એવી આશા સંદૂચી

જ. એમ. પટેલ.
(સાન હોઝે, કેલીઝોર્નિયા)

વિચારવા જેવી વતન

આપણા દેશની પ્રગતિની આડે જો કોઈ વતન આવતી હોય
તો એ છે આપણી શાન્તિવ્યવસ્થા. એનાં મૂળ એટલાં તો ઉડાં છે કે
એને ઘડમૂળથી ઉભાડી નાખવી શકય નથી. પણ એને કાળજીમે બીજો
મોડ આપી શકાય કે કેમ એ પણ એક પેચીદો પ્રજ્ઞ છે. અનેક આવા
અભિગમો એને અનેક ઉપાયો આ માટે વખતોવખત યોજાય છે એને
નિષ્ણળ પૂરવાર થયા પણ છે. ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે કે બાદશાહ
અકબરે આ પરિસ્થિતિને હળવી બનાવવા આંતરજ્ઞાતીય લગ્નોની
હિમાયત કરી હતી. પણ આ ઉપાય કરાગત નિવદ્ધ્યો ન હતો.

આની નિષ્ણળતા માટે એમ હંડી શકાય કે એની પાછળા
હક્કન બળનો જ આશ્રય લેવામાં આવ્યો હતો. એમાં બળ દ્વારા હિન્દુ
જનતાનું શોધણ કરી બે કોમોની વરચ્ચેની ફાટ નિર્મણ કરવાનું લક્ષ્ય
રાખવામાં આવ્યું હતું. પણ એની પાછળ બળ એને શોધણની જે
ભાવના રહેલી હતી એને કારણે એ ઉપાય કરાગત નિવદ્ધ્યો ન હતો.

મારી આ નવલકથામાં આવા જ એક પ્રસંગને મધ્યવર્તિ
રાખીને વાતાખૂંધણી કરવાનો ઉદ્દેશ રાખવામાં આવ્યો હતો જો કે આ
વિચારસંસ્કરણી સામે ટેલાકને વાધો હોય- હોઈ શકે, પણ પેલા જડ
ધાલીને બેસી ગયેલા દુષ્ટન્વને ડામવાના અનેક ઉપાયોમાંનો એક
ગણીને એને અંગે વિચારવામાં આવે તો કદાચ એનાં કણ પણ મળે.
બાકી પેલી ફાટ દિવસે દિવસે એટલી વિશ્વાણ થતી જાય છે કે કોઈ
દિવસ આપા દેશની શાંતિને જોખમમાં મૂકી દેશે.

પણ વાર્તા જેમ આગળ વધતી ગઈ એમ એના કલેવરમાં
એને એના મધ્યવર્તિ વિચારમાં ફેરફાર થતા ગયા. પેલી સમશ્યાનું
મૂળ શોધવાને બદલે વાર્તા બીજા જ માર્ગ વળી ગઈ હતી. છીનાં જ્યા
સુધી વાર્તાના રસ્યને લાગે વળે છે ત્યાં સુધી એ બહુજનભોગ્ય બનવા
માંડી હતી એટલે મેં પણ એને એના મૂળ લક્ષ્ય તરફ પરાણે વળવા
પ્રયત્ન કરવાનું માંડી વાણ્યું હતું.

મારી આ નવલકથા કોઈ સુધારાવાદી અભિગમને બદલે
એક નવલકથા જ બની રહે તોથ એનાથી કશ્યું નુકશાન તો નથી જ.
વાચકો એને મારી બીજી નવલકથાઓની જેમ એને પણ પ્રેમયી
અપનાવી લે એવી આશા તો અવશ્ય રાખ્યું છું.

વાચકોનાં સુચનો મારે માટે પથનિર્ધિકનું કામ કરતાં હોય
છે એટલે આપણાં પ્રતિબાવ એને સુચનો જરૂર મોકલી આપશો. મારું
ઈમેઈલનું સરનામું અન્યત્ર આપેલું છે.

-જ્યંતીમાઈ પટેલ

અનુક્રમ

(જે પ્રકરણ વાંચવું હોય તેના નામ પર કલીક
કરો)

1. શામાઈ મુખી
2. આબરણો સવાલ
3. માણ મળી
4. કાળ સાહેબ ફસાઈ ગયા
5. નટવરસિંહ બાપુ
6. સગુણા ને મંગળ સાતમા
સ્વર્ગમા
7. લોહીનો ગુણ
8. યશાની બીજુ ઝોઈ
9. ધરતીનો છેડો ધર
10. રીક જળકયો
11. તેબીએ ફેન્ડ કર્યો
12. બે લગ્ન પત્રાં
13. તેબી પરખાઈ
14. પાણા ગમ્ભમાં
15. મંષી વિલાયત ગઈ
16. ભાજીની માનિતી
17. પસંદગીની ભીઠી મુંજુવણ
18. ધનાળી ચગડોળે ચદ્યું
19. મિના પરણી
20. તેબી બદલાઈ ગઈ!
21. મેળીની મુંજુવણ
22. પાણા દેશમાં

સાર્વજનિક ગુજરાતી પુસ્તકાલયનું વેબ સાહિત્ય

ગોમતીગઢનો ખજાનો

સામાન્ય લૂટ કરતાં કરોડો ડાયિયાનો ખજાનો એક લૂટારું ટોળકીના હાથમાં આવી જાં જે પરિસ્થિતિ સર્જય છે તેની આ રોમાંચક નવલક્યા છે. નવલક્યાનાં બધાં પાત્રો પોતાની યોજનાથી વિપરિત માર્ગ કેવી રીતે ઘસડાય છે અને છેવટે એનો કેવો અંત આવે છે એ જાણવા માટે તમારે આ નવલક્યા આખી જ વાંચવી પડશે.
નવલક્યા વાંચવા માટે અહો કલીક કરો.

મનેખ માટીના

સામાન્ય સ્તરનાં માણસોની કિંદાહિવી અને એમના જીવનમાં બનતી સામાન્ય ઘટનાઓથી સર્જતા અનેક પારંપરિક પ્રચંગોની આ વાત છે. લેખકે એમાં માનવતા, કૌટુંબિક વ્યવહાર અને તત્કાલિન સમાજચ્યવસ્થાનું સરળ ચિત્રાશ આ નવલક્યામાં એવું તો આબેહૂબ કર્યું છે કે જ્યાં ચુધી તમે નવલક્યા પૂરી વાંચી નહીં રહો ત્યાં ચુધી બધાં પાત્રો તમારા માનસ પર જીવંત બની ધૂમરાયા કરશો.
નવલક્યા વાંચવા માટે અહો કલીક કરો.

જો થઈ છે !

આ એક એવા માણસની વાત છે કે ભાષાવામાં જેની ગાડી કયારેય ચાલી નથી પણ સમય અને સંજોગોએ એને એક સામાન્ય અને ગમાર ગણાતા માણસમાંથી પ્રતિભાસંપન્ન અને વ્યવહારું આગેવાન બનાવી દીધો છે. તો તમે પણ એ અપૂર્વમાંથી અમથો બની ગયેલા અને અમથામાંથી ‘માઈ’ બની ગયેલા આ માણસને જરૂર મળો. નહીં મળો તો કદાચ મનમાં વસવસો રહી જશે કે તમને અમથાનુભવ ન થયો.
નવલક્યા વાંચવા માટે અહો કલીક કરો.

બેગમ

ગામડા ગામના અભિષા યુવાનને એક તક મળે છે સંમાજમાં નામ કમાવાની ને એના પિતા શાભર્દ મુખીને વર્ષોની કરેલી પટેલાઈમાં આબરનું એક વધારાનું છોળું ઉમેરવાની. પણ સર્જય છે એ પાંચ ગમના રજ્જુપુતોના અને મુસલમાનોના સમાજની ઉન્નતિનું એક સોપાન. ગામડાની એ પ્રજાને ધેરે ધેર વિલાયતનાં ર્યાન્ઝો સાકાર થવા લાગે છે. આ એક એવી કથા છે કે જેમાં તમને કડવી વાતોથી મીઠી ગણિને મમરાવવાનું મન થશે.
આ નવલક્યા વાંચવા માટે અહો કલીક કરો.

ધરતીનો બીજો છેડો

ધરતીને એક છેડો જો ધર હોય તો એને બીજે છેડો શું હોય? બહુ તપાસને અંતે એ છેડાની ભાળ મળી. એ છેડો અમેરિકા હતું. લક્ષ્ણીથી લદાયેલું અને કૌટુંબિક ભાવનાઓથી વિરક્ત થઈ ગયેલું. આવા અમેરિકાની બહુ બહાર નહીં આવેલી પણ ધરને છાને ખૂશે બેસીને આંસુડાં સારતી વાતો આ નવલક્યામાં લેખકે બહુ ચોટધાર રીતે રજૂ કરી છે. આ નવલક્યા વાંચ્યા પણ કોઈ અમેરિકા રહી આવેલાં માણસો સાથે વાત કરશો તો એમનો ખૂલ્લા દિલનો એકરાર જાણવા મળશે.
આ નવલક્યા વાંચવા માટે અહો કલીક કરો.

૧. શાભદી મુખી

શાભદી મુખી ઉજળે લૂગડે ફરતો ને તાલુકે જઈને વટ ના પાડતો હોય તો ભલે, પણ એ એના કાવડિયા ગામના લોકોને ખોટા દબડાવીને પૈસા વીણી ખાતોય ન હતો. એ અડધી રાતેય લોકનું કામ કરી આપતો હતો એટલે એક મુખી તરીકે એની નામના ડાધ વગરની હતી. મુખીપણું કરવા એ ચોરે જઈને બેસવા જેટલો નવરો થઈ શકતો ન હતો. એ પોતાની ખેતીવાડી અને ઢોરણમાંથી જ ઊંચો આવતો ન હતો. જેને એનું કામ પડતું એ એને શોધતો ખેતરમાં જતો ને શાભદી તેનું કામ કરી આપતો.

શાભદી મુખી પાસે પહેલાં પોતાની કોઈ જમીન ન હતી. જ્યારે ભૂદાનયજીનો જુવાન ચાલતો હતો ત્યારે રામજીભાઈ પટેલે એને બે વીધાં જમીન ભૂદાનમાં આપી હતી એ એની પહેલી જમીન. પછી એ શકનાવળી જમીનને કારણે ને એની સાચી દાનતને કારણે એ બે પાંદડે થવા માંડયો હતો. આજે એની પાસે બાર વીધાં જમીન ભેગી થઈ હતી. ને રામજી પટેલની દસ વિધાં જમીન એ હજુય ભાગે ખેડતો હતો ને રામજી પટેલ મુંબદીમાં બેઠા હતા તોય એ એમને દાણેદાણાનો ભાગ કરી હિસાબ પહોંચાડતો હતો. એટલે બાવીસ વિધાની ખેતી ને વળી ઢોરાનું ને ગામનું કામ વધારાનાં. એની ધરવાળી હરખા અને એનો છોકરો મંગળ એને કામમાં ઘણી મદદ કરતાં હતાં. એને એક દીકરીય હતી, મંથી. એ હજુ આઠ જ વરસની હતી ને નિશાળે જતી હતી એટલે એ એને ખેતીના કામમાં તો મદદ કરી શકે તેમ ન હતી પણ બાકીના સ્વમયમાં ઢોરાનું અડધું કામ કરી લેતી હતી.

મંગળ જો કે કામ તો તન તોડીને કરતો હતો પણ હજુ છોકરમત એનામાં ઘણી હતી. કયારેક કામની પલમાં એ કિલમ જોવા દોસ્તો સાથે જો રહેતો તો કયારેક મેળો મહાલવા ઉપડી જતો. હજુ એને વીસ વરસ થયાં હતાં. શાભદી માનતો હતો કે મોટો થશો ને માથે પડશો એટલે આપોઆપ રાગે આવી જશે. એને શાભદીએ ગઈ સાથ પરણાવ્યો પણ હતો પણ એમાં બરકત ના આવી. એ બૈરીને પિયરનો એક વળગાડ એવો કે અઠવાડિયે દસ દા'ડે એ પિયર જતી રહે દસેક દા'ડે પાછી આવે. શાભદીએ પહેલાં તો માન્યું કે એને બાપનું ધર સાંભરતું હશે. પણ પછી ખબર પડી કે એ પિયરના કોક જુવાન હાર્યે હૃળી ગયેલી હતી. એ વાત જાણ્યા પછી મંગળે એને સારી પેઠે ધીબેલી ને પેલી ને નાસી જવાનું બહાનું મળી ગયેલું. એ એના પેલા યાર સાથે ભાગી ગયેલી ને મંગળ રખડી પડેલો, એ વાતનેય છ મહિના થવા આવ્યા હતા.

મંગળના દોસ્તો બધા એની મરુકરી કરતા હતા ને મંગળ મનમાં મૂંગાતો હતો. એને પોતાની બૈરી કોઈની સાથે ભાગી ગઈ એ વાતનું દુખ હતું. જો કે એમની નાતમાં પહેલા પરણેતરમાં કોઈનું ધર મંડાય એવા પ્રચ્યંગો બહુ ઓછા બનતા હતા. ઠકરણાં બેઅનેક ધર બદલ્યા પછી જ ઠામ બેસતાં હતાં. એટલે કોઈને એમાં બહુ શરમાવા જેવું લાગતું ન હતું. પણ એની બૈરીને નાસી ગયે છ મહિના થવા આવ્યા હતા એટલે એણે જો મિત્રોના ટોણાંમાંથી બચવું હોય તો હવે બીજુ કોઈને ધરમાં બેસાડી દેવી જોઈએ એમ એને લાગતું હતું.

મંગળ એકલો જ નહીં પણ શાભદી પણ એની જ વેતરણમાં હતો, પણ હમણાં એમની નાતમાં કન્યાઓની અધિત ઊભી થયેલી હતી એટલે એની કારી ઝાવતી ન હતી. પોતાની વગરાની બે ત્રણ માણસોને તેણે કહ્યે પણ રાખ્યું હતું. વળી શાભદી ધરનો સુખી અને સ્વમાવનો સારી હતો એટલે એમાં કશો વાંધો આવવો જોઈતો ન હતો.

પણ મુખી તરીકેની એની આબરુ કે તેનો સ્વમાવ મંગળનાં લગન યોગ્ય જીવાએ અને જડપથી ગોઠવી દેવામાં બહુ મદદરૂપ થતાં ન હતાં. એટલે તો બે મહિનાથી એ કોઈ કુંવારી છોકરીની તપાસમાં હતો ને ત્યાં કોઈ કારી ન ઝાવતાં હવે કોઈ વિધવા કે ઝારગતીવાળી છોકરીય ચાલશે એમ કહેતો થઈ ગયો હતો. જ્યાં એના જેવા આબરુધાર માણસને આટલી તકલીફ હતી તો પછી બીજા સામાન્ય માણસનું તો ગજું જ શું?

એકબે જીવાએથી વાત આવીય ખરી પણ કોઈને કોઈ વાંધો નડતાં વાત આગળ ના વધી શકી. મંગળ પણ કંટાળતો જતો હતો. હવે તો એને બહાર નીકળતાંથ શરમ આવતી હતી. દોસ્તો કહેતાં: ‘અભ્યા અમારે તો તારી જેમ બેગમ 3

મુખીપણાનો શિકડો નથી મારેલો તોય જૈશંવાળા છીએ ને તારા બાપાને કોણ જાણો તારે માટે સ્વર્ગની અપસરા લાવવી હોય એમ તને રધરધાયા કરે છે. મેલ તારા બાપાને એક પા'. ગોકળ આઠમના મેળામાંથી તારે માટે બૈરું આમ ચપટી વગાડતામાં ના લાવી આપું તો હું મર્દ નહીં. બોલ, છે વિચાર?'

મંગળ દોસ્તોને જવાબ નહોતો આપતો પણ એનેય હવે લાગવા માંડયું હતું કે કોક દા'ડો એવું કરવું પડે તોય ખોટું નહીં. એના બે દોસ્તોએ એવાં જ ચકકર ચલાવેલાં ને બૈશીવાળા થઈ ગયેલા. અને નસીબની વાત ગણો તો નસીબ પણ બેયનાં બૈશાં હજુય ઘર સંભાળીને બેઠાં હતાં અને પોતાનું જાણી પરખીને આણેલું બૈરું એને ઉભો મૂકીને કોઈકની હાર્યે નાસી ગયું હતું.

આજે ખેતરમાં કશું કામ ન હતું તોય એ ખમે લાકડી મૂકીને ઓધરાળિયે ખેતરે ઊપડ્યો હતો ને! ખાલી ખેતરને ચૂને માળે બેસીને એ જાતજાતના વિચારોમાં લીન થયેલો હતો ત્યાં બાજુના ખેતરમાંથી શકીનાનો અવાજ આવ્યો: 'મંગળ, માળે બેસીને ખાલી ખેતર સાચવ છ કે શું?'

'ખેતરને તો કોણ ખાઈ જવાનું હતું! પણ ધેર બેસી રહીનેય શું કરવું, તે આ બાજુ આયો. પણ તું આ ખરા બપોરે ખેતરમાં શું કરવા આઈ શું?'

'મારેય તારા જેવું જ છે. ધેરથી કંટાળીને ખેતરમાં.''

'મારે તો ધેર બૈરું નથી નહીં તો એની હામે બેસીને તડાક મારતો હોત ને ચાના પાલા ખખડાવતો હોત! તારે તો મીંયાં તને ઘડીય વેગળી મૂકે એવો નથી.'

'એ બધું તો પતી ગયું. અમારા તલ્લાક થઈ ગયા. અમારે તમારા હિન્દુ લોકની જેમ નહીં ને! મીંયાં કહે કે તલ્લાક, તલ્લાક ને તલ્લાક એટલે તરત હેંસલો, એક દા ને બે કટકા.'

'એવું કેમ થયું? તમે તો વિશ વરસથી હાર્યે ઊછરેલાં. ને હજુ તો પરણ્યે પૂરા બે મહિનાય નથી થયા ને એણે આમ કેમ કર્યું? તારા જેવી છોકરી એને મળી એ જ એનાં તો નસીબ કહેવાય. એણે તને તલ્લાક આપ્યા એ તો હાથે કરીને પગ ઊપર કોઢી મારી કહેવાય.'

'અમારી મીંયાંભઈની જાત જ વઢકારી. જેને વાંકું પાડવું હોય એને હજાર બદ્ધાનાં મળી રહે.'

'તે તારામાં એને શું વાંકું પડ્યું?'

'કહું, પહેલાં મને અંદર આવવા દે.' કહેતાં શકીના વાડમાનું જૈદું ખસેડીને મંગળની પાસે આવી ને એની બાજુમાં પગ લટકાવીને બેસી ગઈ. 'મારા બાપાને ને એના કાકાને ધરના વાડાની બાબતમાં ઝાધડો થયો. એનો કાકો મૂળથી જ આડો છે. એને અમારો વાડો પચાવી પાડવો હતો.'

'એટલી અમથી વાતમાં-'

'અમારા મીંયાંભઈની વાત કદી એટલી અમથી ના હોય. પેલાએ મારા બાપાને ગાળ ભાંડી ને મારા બાપાએ એને ઊભે બચડે બે ઝોંટો આલી દીધી.'

'પછી?'

‘પછી શું! કાકાનું ઉપરાળું લઈને મારા ધણિએ મનેય જાપટી.’

‘પછી તારા બાપાએ તારું ઉપરાળું લઈને-’

‘ના મારા બાપાએ મારા ધણિને હમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો ને ધમકાવ્યો. પણ એવોએ તો એના બાપના કહેવાથી છેલ્લે પાટલે જઈને બેઠો ને મને તલ્લાક આલી દીધા.’

‘પછી?’

‘પછી મારા બાપાએ એને ને એના બાપાને ગામ વચ્ચે રંગી નાખ્યા. અમારું જૂથ પણ મોટું છે એટલે એમનું કશું ચાલે એમ ના લાગ્યું એટલે પોલીસમાં ફરિયાદ કરી. હાયું કહું છું એના કરતાં તમારી નાત હારી.’

‘મા નહીં ને માસી. અમારી ને તમારી નાતમાં ઝાડો ફેર નહીં.’

‘ના તોય તમારી નાત હારી. ધણી પીને આયો હોય ને વાંકમાં હોઈએ તો મારજૂડ કરી લે. પણ આમ કાચી ધડીમાં તલ્લાક તો ના આલી હે ને!’

‘હા, અમારી નાતમાં દાડની લત બૂરી, તમારી નાતમાં એ લત નહીં.’

‘કોણે કહું? અરે અમારી નાતમાંથી તારી ઉમરના બધાય ગળા હુદ્ધી પીએ છે. તમારી જેમ ઉધાડા ના પડે એટલું જ. મારો ધણી રોજ મહિનામાંથી કોઈ દા’ડો પીધા વગરનો રહેતો ન હતો ને!’

‘તારે તો આપણે બેય હુરખાં દખિયાં થયાં. અમારી નાતમાં જેરાનો દુકાળ છે એટલે જેરને કાઢી મૂકતા પહેલાં હાત વાર વિચાર કરે, પણ દાડ પીને મારજૂડ તો કરે જ. ને કંટાળીને બૈનું નાસી જાય તારે આંખો ચોળીને રહે. ને કેટલાય કાલાવાલા કરીને મનાવી લાવે. પેલી તમારામાં કહેવત છે ને કે લકડે કી ભારી કબૂલ ને પાણી કી મટકી કબૂલ, એના જેવું બધુંય કબૂલ કરે. પણ મહિના પછી ઠાકોરજી એના એ જ.’

‘તોય તમારી નાત હારી. હું તો આલ્લાતાલા પાસે માગું છું કે ભલે નીચામાં નીચી જાતમાં જનમ આલજે પણ આવતે ભવ તો તમારી હિન્દુની જાતમાં જ જનમ આલજે.’ આંખમાં આવતાં પાણીને રોકવા પ્રયત્ન કરતાં શરીનાએ કહું.

‘જો હિન્દુની જાતમાં જનમ લેવો હોય તો તારા અલ્લા પાસે નહીં પણ અમારા ભગવાન પાસે તારે માગવું પડે.’ મંગળે એને રડી પડતી અટકાવવા મજાક કરી.

‘અલ્લા ને તારા ભગવાન બેય એક જ છે ને!’

‘જો તારા અલ્લા ને મારા ભગવાન બેય એક થઈને તને આ જનમમાં જ કોઈ હિન્દુને ત્યાં જનમ આપે તો!’ કંઈક વિચારતાં મંગળે પછ્યાં. ને કંઈક ગુંચવાતાં ને કંઈક વિચારતાં ને છેવટે કંઈ ન સમજતાં, શરીના ધડીમર મંગળ સામે તાકી રહી.

‘બોલ, શું કહો છા?’

‘શાનું? એ જનમમાં બીજો જનમ! મને કશું હમજાતું નથી. હમજાય એવું બોલ તો જવાબ આલું ને!’

‘બોલ, મારી ચૂંદ્યી ઓફ્વી છે?’

શકીના એક પળ તો જાણે ઉધાઈ જ ગઈ. એ પોતાનું દુખ રડવા આવી હતી પણ એની ચામે આવો પેચીદો સવાલ ખડો થઈ જો એવું તો તેણે સ્વપ્નેય ધાર્યું ન હતું. એ ગુંચવાતાં બોલી: ‘મને બે દા’ડા વિચારવા દે. અમારી જાતમાં આવું પહેલાં થયું નથી એટલે તારે ને મારે બેયને માથે જાનનું જોખમ ઊભું થઈ જાય એવું છે. બાકી તારી વાત તો મનમાં ગલગલિયાં થઈ જાય એવી છે. પણ ગામ છોડીને ભાગી જવાની નોભત આવે એવું લાગે છે.’

‘જો ગલગલિયાં થાય એવી વાત લાગતી હોય તો પાછું વાળીને જોઈશ નહીં. તારી નાતમાં બે તડાં હશે પણ મારી તો આપી નાત મારે પડખે છે. આપણે ગામ વચ્ચે જ રહ્યાં ને જુવી બતાવીશું. કોઈ વાતેય તને દુખી નહીં થવા દઉં, એ મારો કોલ.’ કહેતાં મંગળે શકીનાને બાધમાં જકડી લીધી.

એની પકડમાંથી છૂટવાનો પ્રયત્ન કરતાં શકીના માંડ બોલી શકી: ‘તુંય પેલાના જેવો જ છું.’

‘જો આપણી વાતમાં હવે પેલોય નહીં ને પેલીય નહીં. તારે પેલાને નહીં સંમારવાનો ને મારે પેલીને નહીં સંમારવાની. અને હવે જાણી લેજે કે બે દા’ડા પણ તું ના કહીશ તો હું તને ઉપાડીને મલક પાર ઉતરી જઈશ.’ શકીનાનો રજુપો જોઈને મંગળ જુસ્સામાં આવી ગયો હતો.

‘જો મલક પાર ઉતરી જવાની વાત કરતો હોય તો કાલે જ બે લબાચાની પોટલી બાંધીને તારી પાછળ હેંડી આઈશ, તારે મને ઊચ્ચકવાનીય જરૂર નહીં પડે. પણ ગામમાં રહેવાની વાતમાં મારું મન પાછું પડે છે. અમારી પૂછિડા વગરની જાત. મને એનો ડર લાગે છે. એ આપણને બેયને કોઈ કાળો જુવતાં નહીં રહેવા દે.’

‘એની તો વખત આયે ખબર પડશે. પણ આજે જે વાત થઈ એમાંથી તું જરાય પાછી ના હઠતી. ને જો હું એમાં પાછો હુંતું તો મારે માથે બ્રહ્મહૃત્યાનું પાપ. મારી હાર્યે પૈણીશ તો તને ગામ વચ્ચે રાખીશ. નાતમાં કે મંદિર-મહાદેવમાં પૂજામાં મારી હાર્યે બેઢાડીશ. ને આજે ખેતરને શેડે બેઠો છું તે ધરતી માતાના સોગંદ ખાઉં છું કે હવે પણ દાડને હાથ પણ નહીં લગાડું, બસ્સ!’

‘ના કોક દા’ડો એકાદ ખ્યાલી પી લઉં તો એનો વાંધો નહીં પણ દાડિયાવેડા નહીં કરવાના. મનેય લાગે છે કે તારુ ભગવાન અને મારા અલ્લાએ મારી અરજ મંજૂર કરી છે, પણ મારા મનની બીક હજુ ઓઈ થતી નથી. મને બે રાતનો વિચાર કરવા દે. આજની રાત ને કાલની રાત મારી. પણીને દા’ડે આજ વખતે આપણે અહીં મેળાં થઈશું. પણ તુંય ગામ છોડીને બીજા મલકમાં ઉતરી જવાનું ને કણ્ણું કરવાનું વિચારી જોજે.’

‘મદે વિચારીશ. પણ મારે તારો જવાબ હામાં જ જોઈએ. જો તું ના કહીશ તો કાં તો હું તને ઉપાડીને મલક પાર ઉતરી જઈશ કે પણી નદીમાં દૂબકી મારી દઈશ.’

‘જો એવું નહીં કરવાનું. આપણે સાપ મરે ને લાકડી ભાગે નહીં એવું કરવાનું છે. વરસ બે વરસ બહાર કાઢી નાખીને બધું ઠંડું પડી જાય પણી ગામમાં આવવાનું મારું મન હજુય થાય છે. પણ હું તારી વાતનો વિચાર કરીશ અને તારે મારી વાતનો વિચાર કરવાનો, એ વાત નકડી.’

‘વિચારવાની તો હું ના નથી કહેતો પણ તુંય મેં કદ્યું એ વાતનો વિચાર કરી જોજે.’ જો કે એમાં એકબીજાને ના કદ્યું હોત તોય બેય વિચાર્યો વગર કયાં રહેવાનાં હતાં! ને તે દિવસે મંગળનાં પગલાં ખેતરમાંથી ઘેર જતાં જે જોરમાં ઊપડતાં હતાં એ જોતાં, કોક દોસ્ત સામો મણ્યો હોત તો એને એ ફેરફાર નજરમાં આવ્યા સિવાય રહ્યો ન હોત.

એણે આખી રાત પાંચાં ઘરયા કર્યા છતાં શકીનાને લઈને ગામ વરસે વટથી રહેવાના તેના નિર્ણયમાં એ કશો કેરકાર ન જ કરી શક્યો. એણે છેવટે શકીના જે કહે તે જાણ્યા પછી પોતાના નિર્ણય અંગે કેર વિચારણા કરવાનું વિચાર્યું.

આ તરફ શકીનાના પણ તેના જેવા જ હાલ હતા. એણે આખી રાત દળીને એક કુલડીમાં જ ઉધરાવ્યું હતું. ને કોઈ ચોક્કચ નિર્ણય પર આવી શકી ન હતી. એણે પણ મંગળ કહે એ ઉપરથી આગળ વિચારવાનું નક્કી કર્યું હતું.

અલબંત મંગળ ગમે તે રસ્તે જવા માગે એ રસ્તે જવાની તે ના કહેવાની ન હતી એ હકીકત હતી.

નક્કી કરેલે દિવસે બેચ મળ્યાં. બેચનો એક જ નિર્ણય હતો: ‘તું કહે એ.’ ને મંગળે કહેવાની તક ઝડપી લીધી. એણે બે દિવસે દરમિયાન પોતાના મિત્રો પાસે બાંધેમારે વાત મૂકી જોઈ હતી: ‘જો મુસલમાનો હુલ્લડ કરે તો સામનો કરવાની બધાની તૈયારી ખરી?’

‘આપણા ગામમાં હુલ્લડ થવાની કોઈ શક્યતા નથી. અને વર્ષી પણ આપણી અને એમની સરખી છે એટલે બધું દાબાદાબ રહેલું છે.’ બીજાં મોટાં ગામો ને શાહેરોમાં અવારનવાર હુલ્લડ થયાના સમાચાર આવતા હતા તેના અનુસંધાનમાં મંગળનો પ્રશ્ન સમજું એક જણે કહ્યું હતું.

‘મારો વિચાર એમને નાણી જોવાનો થાય છે. આપણે પૂરા તૈયાર હોઈએ અને એમને છંછેડીએ તો શું?’

‘પણ કારણ વગર એવું કરવાની શી જરૂર?’

‘કારણ વગર તો નહીં કહેતો હોઉં ને! જો હુલ્લડ થાય તો આપણે આપણી આખી નાતનો ટેકો જોઈશો.’ મંગળે પાણી પહેલાં પાણ બાંધવા પ્રયત્ન કરતાં કહેલું. ને વાતની ગંभીરતા પામી જતાં બધા દોસ્તો એક વાત પર સંમત થઈ ગયેલા કે વખત છે ને તોઝાન થાય તો આખી નાતનો ટેકો વગર કહ્યો મળી જશે.

‘જો મુખી, તારા મનમાં કશી ગુંચવણ હોય અને તારે દોસ્તોને ના કહેવી હોય તો અમને વાંધો નથી પણ ગળા હુદ્ધિની ખાતરી રાખજે કે આપણામાનો કોઈ પાણી નહીં કરે. પણ જોઈ વિચારીને પગલું ભરજે. તારે કોઈની હાર્યે જુભાજોડી થઈ હોય તો એને તો ખાનગીમાંથી હલકો કરી લેવાય. ને એમાં કોઈ હુલ્લડ ના થાય. આપણે સીમશેઢે એવા તો કેટલાયને ખોખરા કર્યાં નથી કર્યા?’

‘પાડાખાર તો મારે કોઈની હાર્યે નથી, પણ થાય ખરો. મારો વિચાર મુસલમાનની છોડીને ધરમાં બેસાડવાનો છે.’

‘તો તો રંગ રહી જાય. અમારેય કોક દા’ડો ચીકન ખાવાનું મળો. ને એક વખત આવો ચીલો પડે તો કોક બીજાનુંથી ધર ઉધાડું રહે. કરી નાખ કંકુના.’ એક જણ બોલી ઊઠયો.

ને બધાને ચાનક ચઢે એવી વાત હતી. વળી એક મીયાં કાળી ઊખડેલીના ધરમાં હમણાનો બહુ પેસવા માંડયો હતો એ મૌણાં પર ભેણુંથી ઝોડાઈ જાય. કાળી ઊખડેલી એમની નાતની એક વિધવા હતી અને એ એના નામ પ્રમાણે ઊખડેલી જ હતી. એ છીલ્લે પાટલે બેઠેલી હતી. એ કોઈનું કહેવું સાંભળે એમ ન હતી. પણ કેટલાકનું માનવું હતું કે જો મંગળ કહે છે એમ થતું હોય ને એ કોમને એક વખત દબાવી દીધી હોય તો સીમશેઢેય એમનો રંજાડ ઓછો થઈ જાય. બધા વટમાં આવી ગયા.

દોસ્તોના ટોળામાં જે વાંદ્રા રખડતા હતા એમને તો આ નવું બારું ખૂલતું લાગ્યું. ટોળામાં શનો મેટ્રિકમાં નાપાસ થવા જેવું ઊંચું ભાણેલો હતો. એણે વળી બીજું એક વાત કરીઃ ‘આવાં પરનાતમાં લગન કરવાને સરકાર તરફથી રોકડા રૂપિયા

૫૦૦૦નું ઈનામ પણ આપવામાં આવે છે. વળી મુખી જેવા વગદાર માણસ હોય તો પંદર દા'ડા પોલીસનું થાળું જ ગમમાં ના નંખાઈ જાય કે કોઈ આઈપાઈ જ ના થાય!

‘તો તો બાપુ રંગ રહી જાય. એક તો ગમમાં શિકડો પડી જાય, બીજા કોકનેય રસ્તો જડે ને ઉપરથી પાંચ હજાર રૂપિયાની પૈઠણ. ભઈ મંગળ, તું ડંકો વગાડી દે. આખી નાત તારે પડખે આઈને ઊભી રહેશે.’

‘પણ મંગળ તારી નજરમાં વસી છે તે હશે તો કોક મૂછાળાની જ છોડી ને! તને વાંધો ના હોય તો અમને નામ તો કહે.’

ત્યાં મંગળને બદલે બીજા બે ચાર જણા બોલી ઉદ્ઘાસ્તા: ‘ના મંગળ, નામ-બામ કહેતો નહીં. જ્યાં સુધી વાત તરીને ટોચે ના આવે ત્યાં સુધી અમારે કશું જાળવું નથી. આપણામાંનો કોઈ વાત ઝોડી દે એવો તો નથી પણ કોઈથી રહેવાય નહીં ને બેશરાને વાત કરે કે બે ઘૂંટા વધારે પડ્યા હોય ને બીજે કંયાંક બાઝી મારે તો વાત વણસી જાય.’ ને એની વાત અધાને ગળે ઊતરી ગઈ.

મંગળે આ વાત શકીનાને કરી તો શકીનાએ કહ્યું: ‘અમારી કોમમાંય પઠાણ અને અમારા મલેક વર્ષ્યે ઉધાડાં વેર છે. તમારામાંના કોઈને કોઈ પઠાણ સાથે મેળ હોય તો એ બીજું કશું નહીં પણ અમારાવાળાને નીચા દેખાડવા માટે થઈનેય, તમને તો મદદ નહીં કરે પણ, મારા બાપાને પડખેય નહીં જાય.’

‘તમારી નાતમાંય આમારા દોસ્ત ઓછા નથી ને પઠાણમાંય ઓછા નથી. ને તમારા અફતાબડાને તો મારા બાપાનું હેંડતાં ચાલતાં કામ પડે છે. એના જુગારના અણું પર રેડ પડે કે તરત એ મારા બાપાની પાસે દીડ્યો આવે છે. જો એવોયે આધોપાછો થાય તો બીજે જ દા’ડે એ શાળિયા પાછળ ધકેલાઈ જાય ને એનો ધંધો ઠપ થઈ જાય.’

‘એ બધું તો ખરું પણ હવે કેમનું ને કયારે કરવું એની પાડી ગોઠવણ કરીને મળવાનું ગોઠવીએ.’

‘મારા મનમાં એની આઈપાતળી તરકીબ તો તૈયાર છે પણ આજે બધાને મળીને ચોકકસ્ કરીને તને કાલે આખી ગોઠવણ સમજાવી દઈશ. કાલે આજ વેળાએ મલવાનું ઝાવશે કે વહેલું મોડું કરવું છે? મને હવે તો બીક લાગવા માંડી છે. કશુંક આડું અવળું થાય એ પહેલાં તને ધરમાં બેસાડી દેવી છે.’

‘ચોખ્ખું એમ નથી કેમ કહેતો કે પૈણ ઊપડયું છે!’ શકીનાએ હસતાં ટકોર કરી.

‘એવુંય ખરું. મારે તો તેં વાત કરી ત્યારથી જ હાતે કોઠે અજવાળાં થઈ ગયાં છે. ને મન તો મારું તને બગલમાં ધાલીને કોકની ર્યારો બાજરી ગોલી નાખવાનુંય થઈ જાય છે.’

‘જો એવા નઠારા વિચાર નહીં કરવાના. તું બધું ગોઠવીને મને કહું એટલે હું તો ઘડીનોય વિચાર કરવા રહેવાની નથી. આંખો મીચીને તારી પાછળ હેંડી આવીશ, પણ ત્યાં હુદ્ધી તો આપણે હાયવીને રહીએ એ જ બરાબર.’ કહેતાં શકીના ઊઠી. મંગળ પણ ધેર જવા ઊદ્ઘાસ્તા. ‘મારી હર્યે નહીં. ઘડી પણી નેકળજે.’ શકીનાએ ચેતવણીના સૂરમાં કહ્યું અને એ પાછો માળા પર બેસી ગયો.

ને તે જ દિવસે મંગળ પોતાના બે દોસ્તોને લઈને શહેરમાં ગયો અને શહેરમાં રહેતા પોતાના એક દોસ્તની સાથે આખી યોજનાની ચર્ચા કરીને તેણે કરવાનાં કામની સોંપણી કરી. પણી પાછા આવતાં એણે ગમના દોસ્તોને પણ એમાણે કરવાનાં કામની સોંપણી કરી દીધી. હવે તે શકીનાને પોતાની યોજના સમજાવવા તૈયાર હતો.

જિજે દિવચે એ અને શકીના મણ્યાં. એણે પોતાની આખી યોજના સમજાવી. રવિવારે બપોરે મંગળ શકીનાને કપડાની જોડ લાવીને ખેતરમાં પહોંચાડે, એણે વાડને ઓથે જઈ કપડા બદલી લઈને ઠકરાણાની જેમ આધું ઓઢીને મંગળના દોસ્ત હિંમતના ગાડામાં બેસી જવાનું હતું. બાકીની વ્યવર્થા મંગળ અને તેના મિત્રોએ ગોઠવી હતી એટલે એણે એ બાબતમાં ચિંતા કરવાની ન હતી.

ને રવિવારે બપોરે તેમની યોજના મુજબ શકીના ઠકરાણાની જેમ આખું મોઢું ઢંકાય એવો ઘૂમટો તાણીને હિંમતના ગાડામાં બેસી ગઈ. મંગળ અને એના દોસ્તોની યોજના મુજબ બધું તૈયાર જ હતું. કાચી ઘડીમાં મંગળ અને શકીનાનાં હિંદુ વિધિથી લગન થઈ ગયાં. એના દોસ્તે શહેરના એક ઝોટોગ્રાફરનેય બોલાવી રાખ્યો હતો એણે આ લગનના આઠદસ ઝોટા પણ પાડી લીધા. ને ગોર મહારાજે સૂચવ્યા પ્રમાણે ઠકરાણાનું નવું નામ શકીનાને બદલે એને મળતું એવું સગુણા નક્કી કરી લીધું. ને મધરાત પહેલાં છાનાંમાનાં સગુણા ઠકરાણા મંગળની ચ્યૂંદી ઓઢીને એના ઘરમાં પેસી ગયાં.

મંગળ અને એના દોસ્તોએ શામદી મુખીને બધી વાતની ચોખવટ કરી. વાત જાણી મુખીય પાણીમાં આવી ગયા. એમનેય પાંચ ગામના પંચમાં, પેલો મીંયાં કાળી ઉભડેલીના ઘરમાં પેસતો હતો એ વાતે નીચાજોણું થતું હતું. વળી સીરાજ અને એમનાં ખેતર સાથેસાથે હતાં એટલે એ શકીનાને જાણતા પણ હતા. એમને થયું કે છોડી તો ઘરમાં અજવાણું કરે એવી છે. એમણે કહ્યું: ‘તમે મને બે દા’ડા વહેલી વાત કરી હોત તો વાતનો રંગ જ કોઈ ઓર હોત. પણ તોય વાંધો નહીં, સવારે હું તાલુકે જઈને બધું બરાબર ગોઠવી દઈશ. તમારે છોકરાઓએ એક વાતનું ધ્યાન રાખવાનું કે આપણે બને ત્યાં ચુંધી આ વાત જાહેર કરવાની નથી. વાગતું વાગતું ટોચે આવે ત્યારે ભલે બધાને ખબર પડતી.’

‘બાપા, પેલા અફતાબડાનેય તમારી પાસે આવવું પડે એવું કરો તો એય કાબૂમાં રહે.’

‘એનાથી શું થવાનું છે! તોય જમાદરને કહ્યીશ એટલે એના અણા પર જ્ઞો ને ડાયરીમાં બે આંકડા પાડશે, પરીત્રીસ રૂપિયા વેણી ખાશે ને એ અફતાબડો કાલ્યે ને કાલ્યે આપણે ત્યાં દોડતો આવશે. પણ મારે તો વહુના બાપને ને એના જૂથવાળાનેય અડકેટમાં લેવા પડશે. એમણે પાંચહાત દ’ડા પહેલા હાંમેવાળાને બજાર વર્ષે મારેલા એ કેસની તપાસ તત્કાલિક શરૂ કરાવવી પડશે.’

આ બધી વાતો સાંભળતાં મંગળનાં મા હરખા મનમાં ને મનમાં મુંજૂતાં હતાં. એમણે છેવટે કહ્યું: ‘તમે બધા ગમે તેમ માનો પણ મને આ સપર્ફિંડાનો બહુ વશવા પડતો નથી. એના કરતાં મંગાને ને વહુને વરહ વંટોળ મારા મૈને ત્યાં સૂરત મોકલી આલ્યાં હોય તો! આપણે રાતવરત સેમશેઢે રખડવાનું ને આ નાત નઠારી. એના કરતાં એવાંયે બે અહીં હોય જ નહીં તો આપણે કશી ચિંતા તો નહીં ને એમની.’

‘તમને એમાં હમજણ ના પડે. આટલાં વરહ પટલાઈ કરી છે તે કંઈ અમથી નથી કરી. આજે અવસર આયો છે તે મારે પાંચ ગામના પંચનેય બતાઈ આલવું છે કે શામદી મુખીની પટલઈ કેવી છે! તમે જોજો ને કાલથી પાંચેય ગામના આગેવાન આપણે ત્યાં આંટા મારવા માંડશે.’

મુખીની વાત સાંભળતાં બધા જુવાનિયા પાણીમાં આવી ગયા. એમને થયું કે હવે ખરેખરો રંગ જામશે. ને જો ભગવાન કરશે તો વરહ વંટોળમાં બીજુય બેચાર મુસલમાન છોકરીઓ ઠકરાણીઓ બની જ્ઞો. અરે કેટલાકે તો અત્યારથી જ મનમાં પોતાને માટેની છોડી શોધવાય માંડી હતી ને!

અનુષ્ઠાન માટે

૨. આબરુનો સરવાત

આ બાજુ તે દિવસે શકીના બપોરે ખેતરમાં ગઈ હતી તે સાંજ નમવા માંડી છતાં ધેર આવી ન હતી એટલે એના ધરમાં એની મા ફાતીમા ચિંતામાં પડી ગયાં હતાં. સીરાજ મલેક બહાર ગયો હતો તે હજુ આવ્યો ન હતો એટલે એની બીજી ધણીની વાટ જોતી બેઠી હતી. જુવાન છોકરી અંધારું થયા છતાં ધેર ન આવે તો ચિંતા તો થાય જ પણ આડોશ પાડોશમાં તપાસ કરવા જાય તો બદનામીનો ડર, એટલે ધણી આવે ત્યાં ચુધી એણે આજુભાજુમાં બાંધ્યામારે: મારું બોધયારું બહાર પડ્યું હતું તે જડતું નથી કહીને નજર નાખી લીધી હતી. એને ખેતરમાં જઈ તપાસ કરી આવવનો વિચારેય અવ્યો પણ સીરાજના ધેર આવવાનો વખત થવા આવ્યો હતો એટલે એણે એ વિચાર માંડી વાળ્યો.

સીરાજ આવતાં તેણે બધી વાત કરી. સીરાજ ઘડીભર તો સૂનમૂન થઈ ગયો. પછી એણે ખમે લાકડી ને હાથમાં બેટરી લીધાં ને એ શકીનાની ભાગમાં નીકળી પડ્યો. શકીના ખેતરમાં જાય તો ઓધરાળિયે જ જાય એમ ધારી એણે ઓધરાળિયા ખેતર તરફ પગ ઉપાડ્યા. ઓધરાળિયામાં એણે ખળવા' જમીનમાં થોડાં શાકમાજુ ઉગાડ્યાં હતાં એટલે શકીના એ બાજુ જતી અને બકરી માટે ચારો અને બે ટંક ચાલે એટલું શાકપાંદડું લેતી આવતી.

ઓધરાળિયે જઈને એણે છાપરીમાં તપાસ કરી તો શકીના રોજ પહેરતી હતી એ સરવાત અને ફરાક કાઢી નાખેલાં મળ્યાં. એના મનમાં હજાર વિચાર સામટા ઉમટી આવ્યા. કોઈએ એને ડરાવી, ધમકાવીને અમડાવી છો, એવો વિચાર એને પેલાં કપડાં જોઈને આવ્યો ને એના પગમાંથી જાણો ચેતન જ હૃણાઈ ગયું. એ ફસડાઈને માળાની થાંભલીને ટેકે બેસી ગયો. તો બીજુ જ પળે એને વિચાર આવ્યો કે આવું કામ તો એના દુષ્મન વગર કોઈ ન કરે. ને એના દુષ્મન તો જે ગણો તે અબદ્લવાવાળા જ હતા. એને તો ઘડીભર, કયાં મારું ને કયાં દાઢું એવું થઈ ગયું.

એણે પેલાં કપડાંનો લોચો બગલમાં દબાવ્યો ને ખેતરને શેડે ધૂંગામાં બેટરી ફેરવી તપાસ કરી લીધી. એને કયાંય શકીનાની કશી અંધાણી ન જણાઈ. એક પળ તો એને થયું કે મારીને ફૂવામાં તો નહીં નાખી દીધી હોય ને! એના મનની ધાણીમાં વિચારો પિસાઈ રહ્યા. જો શકીનાને કશું થયું છો તો આ વખતે તો બેચાર લોધ્યો ઢળી જો, એ મનમાં વેરના સરવાળા ને ગુણાકાર કરી રહ્યો. પણ હજુ શકીનાનું શું થયું છે એની જ એને ખબર ન હતી ત્યાં વેર લેવું હોય તોય કોની હાર્યે લેવું!

એણે નીકળતા પહેલાં શામદી મુખીના ખેતરમાંથી તપાસ કરી લીધી. ત્યાંથીય કશી ભાળ મળી નહીં. થાડીને એ ગામ ભણી ચાલ્યો. એનાં પગમાં સવા મણની બેડીઓ પડી હોય એમ ફસરડા કરતાં એ ધેર પહોંચ્યો. ફાતીમા એને કશું પૂછે એ પહેલાં એણે જ ફાતીમાને પૂછ્યું: 'શકીનાના કશા સમાચાર આવ્યા?' ને ફાતીમાને કશું પૂછવાનું જ ના રહ્યું. પણ જયારે એણે શકીનાનાં કાપડાંનો લોચો એના પગ આગળ નખ્યો ત્યારે તો ફાતીમાના ચીસ પાડવાના કે પોક મૂકવાના હોશ્યે નહોતા રહ્યા. એણે શકીનાનાં કપડાં ઓળખ્યાં ને કશુંક ભયાનક બની ગયાની આશંકા એને ડરાવી ગઈ. એને ધણીને કશું પૂછવાની જરૂર જ ન રહ્યી. એની આંખોમાંથી આંચુ વહી નીકળ્યાં.

'જો રડવાનું બંધ કર. આપણે ફળિયું મેળું કરીને ફંજેતી નથી કરવી. જાણે કશું થયું જ નથી એમ વર્તવાનું. હું કાલે બધી તપાસ કરી લઈશ. પછી આપણાવાળા બેચાર જણાને મેળા કરીને બધું નકડી કરી દઈશું.'

'આ લૂગડાં તમને કંઈથી મલ્યાં? મારી શકીના બેચારી લૂગડાં વગરની ઉધાડી પડી છો કંઈક.' ફાતીમાએ કલ્યાંત કરતાં કશું. ને એની એ ચિંતા ખોટીય ન હતી. એની શકીના અત્યારે મંગળની સોડમાં કાપડાં વગરની સાવ ઉધાડી જ પડી હતી. હજુ કલાક પહેલાં જ વરધોડિયું છાનુંમાનું ધરમાં પેસી ગયું હતું ને શામદી મુખીને બધી વાત કરીને મંગળ અને એના દોસ્તો હમણાં ધડી પહેલાં જ છૂટા પડ્યા હતા. મંગળ અને શકીના (હવે સગુણા) પણ મન મૂકીને 'મસમાધિમાં લીન થઈ ગયો હતાં.

બહાર ઓસરીમાં સૂતેલા શામઈ મુખી હજુ બધું વટમેર કેમ પાર પાડવું એના અંકોડા ગોઠવી રહ્યા હતા. એમને મંગળિયે જાણે પટલાઈના પેચ લડાવવાનો મોડો ઉભો કરી આપ્યો હતો. હવે એનો લાભ કેમ લેવો ને નાતમાં વટ કેમ પાડવો એના જ દાવ મુખી ગોઠવી રહ્યા હતા.

બિજે દિવસે સવારમાં મુખી જ્યારે તાલુકે જવા નીકળ્યા ત્યારે સીરાજ એમને બસ-રટેન્ટ જ મળ્યો. મુખીએ એની સાથે વેવાઈને ઘટતો જ વહેવાર કર્યો: ‘કેમ મલેક, સવારના પહોરમાં! તાલુકે આવવું છે કે શું?’

‘ના રે મુખી, તાલુકે તો તમારા જેવાને કામ હોય. અમને ત્યાં કોણ ઓળખે!’ ત્યાં બસ આવી એટલે મુખી બસમાં ચઢી ગયા ને જે વેવાઈની વાતો અધૂરી રહી ગઈ. પણ મુખી મનમાં હજુ એનું જ રટણ કરતા હતા. ‘સાંજ પહેલાં કંઈ તો આવોયેય મને શોધતો આવશે, જો સોગઠી બરાબર લગી તો.’ ને શામઈ મુખીની શાખ જ એવી હતી તાલુકે કે એમની સોગઠી બરાબર લાગવાની જ હતી ને સીરાજની બકરી ડબામાં આવી જ જવાની હતી.

મુખીથી છૂટા પડ્યા પછી સીરાજ પોતાનાં બીજાં ખેતરમાં આંટો મારી આવ્યો. રસ્તામાં એને મંગળનો ધોસ્ત હિંમત મળ્યો: ‘સીરાજમાંયાં, અગિયાવાળે આંટો મારી આવ્યા કે શું?’ એણે પૂછ્યું.

‘આંટો તો મારવો જ પડે ને! આ ભીલડાં હાળાં લાકડાં વેણતાં વાડ ભાગી નાખે છે તે. પણ તું આમ કંઈ જઈ આવ્યો?’

‘મારે એક ભેંસ લેવી છે તે ભાળ મલી’તી તે જોવા નીકળ્યો છું. કોઈ તમારી ભાળમાં હોય તો કહેજો.’ હિંમતે સીરાજના દિલનો કયાસ કાઢવા પ્રયત્ન કરતાં કહ્યું. હજુ સીરાજમાંયાંએ શકીનાના ગુમ થયાની વાત બહાર પડવા દીધી ન હતી એની એને ખબર હતી.

‘હાલ તો કોઈ ભાળમાં નથી, પણ જો ભાળ મલશે તો તને જણાવીશ.’ કહેતાં સીરાજમાંયાં રસ્તે પડ્યા.

મંગળે સંગુણાને ધરની બહાર ન નીકળવાની ખાસ ચેતવણી આપી દીધી હતી. ફળિયાનાં બૈરાંનેય એમને ખોટું ન લાગે એમ સુમજાવીને ધરમાં પેસવા દેવાનાં ન હતાં. મંગળના બે દોસ્તો સવારથી જ મંગળને ધેર રવેશીમાં પાટ પર બેસી ગયા હતા. ને મંગળના બધા દોસ્તોએ વાત છૂપી રાખવાની કાળજી લીધી હતી એટલે હજુ સુધી ગામમાં કોઈને કશી શંકા આવી ન હતી કે કોઈ કશી વાત જાણવાને દીરાદે મંગળને ધેર આવ્યાં ન હતાં.

શામઈ મુખીનેય દાખલો બેસાડીને પાંચેય ગામમાં પોતાના મુખીપણાનો ડંકો વગડાવવો હતો. તાલુકે જઈને એમણે પોતાની હતી એટલી વગ વાપરીને પોલીસને અફતાબ, સંગુણાં પિયરિયાં અને અબદલ્લા પાઇળ લગાડી દીધી હતી. હવે એ લોકોને તોઝાન કરવાને બદલે પોતાનાં લૂગડાં સાચવવાની ચિંતા કરવી પડવાની હતી.

બિજુ બાજુ મુખીએ પાંચ ગામના આગેવાનોનેય બાંધ્યે ભારે સંદેશો મોકલી દીધો કે એ પોતાને ગામે કશીક નવાજૂની કરવા માગે છે ને નાતનો ટેકો એમને જોઈશે. એમને ખબર જ હતી કે પાંચ ગામના પંચના આગેવાનોને આવા અધ્યરતાલ સંદેશામાં કશી ખબર પડશે નહીં એટલે એવાયે કંઈ તો ભેગા થઈને જ આવી પહોંચશે.

મુખીની આ ચાલ તો કામયાબ થઈ જ. હજુ એમણે ધેર આવીને કપડાંય બદલ્યાં ન હતાં ત્યાં અફતાબ મલેક આવી પહોંચયો: ‘મુખીકાડા, આ પોલીસંડાનું કાંઈક કરો ને! એમનાં મોઢાં ભરાય એટલા હપા આપીએ છીએ તોય

છાશવારે રેઈડ પાડે છે ને ગલ્વામાંથી હોય એટલા બધાય પૈસા લઈ જાય છે ને કૉર્ટ કચેરીના ફેરા ને વડીલના ખર્ચા ઊભા કરતા જાય છે. આજે બપોરે જ મારા અણુ પર રેઈડ પાડી.’

‘આજે રેઈડ પાડી એમાં તો મને લાગે છે કે પેલા સીરાજ મલેકે અબદલ્લાને ને એના છોકરાને મારેલા એની તપાસ શરૂ થઈ છે. તે એમને વહેમ છ્શે કે તારોય એમાં હાથ છ્શે. મારું માનું તો એવી મારામારીથી આધો રહેજે નહીં તો કોક દા’ડો તારો ધંધો જોખમમાં આવી પડ્શે.’

‘તમને તો ખબર છે કાકા કે મારા જેવા બે નંબરના ધંધાવળાને આવા જઘડામાં પડવાનું પોસાય નહીં. તમે કદી ગામના કોઈ જઘડામાં મારું નામ આવેલું જોયું? ને એમાં તો સીરાજનો જ વાંક છે. વાડાની વઢવાડમાં એણે જ પહેલાં અબદલ્લાના માઈને મારેલો. શો સાર કાદ્યો એમાં! એની છોડીના તલ્લાક થઈ ગયા.’

‘પણ પોલીસ તો કહે છે કે એણે અબદલ્લા ને એના છોકરાને માર્યાનો કેસ છે.’ મુખીએ અજ્ઞાન વ્યક્ત કર્યું.

‘એ તો સીરાજના જમાઈએ કાકાનું ઉપરાણું લઈને ને બાપનું કહેવું માનીને શકીનાને છૂટાછેડા આપ્યા એનું વેર લેવા એમને માર્યા. તમે તો મને જાણો છો કે હું આવા લક્ષ્યમાં પડતો જ નથી. પોલીસને દબાવીને કહો ને કે મને ખોટો હેરાન ન કરે. એક તો ધંધો નબળો છે ને આવો માર પડે છે તો આબરૂ સાચવાયિ અધારી થઈ જાય છે.’

‘ઠીક, હું પોલીસને દાખીને કહી દઈશ હવે પોલીસ તારું નામ નહીં લે, પણ હું કોક દા’ડો મારું કામ બતાવું તો પાછો મોઢું ના સંતાડતો.’

‘કાકા, મારે લાયક કામ તો તમારે શું પડવાનું હોય પણ અખતરો કરવાય કયારેક કોઈ કામ બતાવી જોશો. જો જાનની બાજુ લગાવવી પડે તોય પાછો પડ્યું તો કહેજો.’ મંગળના બે દોસ્તો આ વાતો સાંભળતા હતા. એમને થયું કે અઝીતાબની બકરી તો ડઝબામાં આવી જ ગઈ. જો એને ધંધો કરી ખાવો હોય તો શાભઈ મુખીને પક્ષે ના રહે તો વાંધો નહીં પણ એમની સામે તો નહીં જ પડે. તેમને લાગ્યું કે વાત જાહેર થાય તે પહેલાં જ મુખીકાકાની વગધી સીરાજને પક્ષેથી એક પણી એક માણસ ઓછા થવા માંડ્યા હતા.

સીરાજ આખો સીમાડો ફરીને નિરશ પગલે ઘેર આવ્યો. મને કમને બે કોળિયા ખાદ્યું ને હવે શું કરવું એનો વિચાર કરતો હતો ત્યાં જ ચોરેથી એક વરતણિયો આવીને એને સંદેશો આપી ગયો: ‘પોલીસ આવી છે તે તમને ચોરે બોલાવે છે.’ ને સીરાજભીયાંનો જીવ તાળવે ચોંટી ગયો. એને થયું કે પોલીસને શકીનાની ભાણ મળી છ્શે કે લાશ મળી છ્શે કે એને બોલાવ્યો છ્શે! ને મનમાં ગભરાતો એ ચોરે પહોંચ્યો.

‘આવો સીરાજભીયાં. તમારી વિરુદ્ધ બે જણાને બજાર વર્ષે માર મારવાની ફરિયાદ છે. અમે મુખીની શરમે તમને હાથકડી કરીને તાલુકે લઈ જવા નથી માગતા પણ અમારે તમારો જવાબ તો લેવો પડ્શે. જો કોઈ હલકી કલમ લગાડાય એમ છ્શે તો તમને કૉર્ટમાં જવાની જરૂર નહીં પડે. પણ તમારે માટે થઈને મુખી જેવાને તાલુકે લાગવગ લગાડવી પડે એવી મારામારી કરો છો જ શું કરવા?’

‘સાહેબ, મારો કશોય વાંક નથી. હું કબૂલ કરું છું કે મેં એમની ઉપર હાથ ઉપાડ્યો હતો. પણ સાહેબ આખું ગામ જાણો છે કે એમણે મારી છોકરીને વગર ગુને ને ગેરકાયદેસર રીતે છૂટાછેડા આપ્યા છે. મેં એમને મારી છોકરીનો શો વાંક છે એમ પૂછ્યું તો એમણે મને બજાર વર્ષે માબેન સચ્ચાણી ગાળો ભાંડી.’

‘એટલે તમે એમની ઉપર કાયદો હાથમાં લઈને બજાર વર્ષે ધાતકી હથિયારોથી ફુમલો કર્યો ને તેમને ઇજા પહોંચાડી!’

‘સાહેબ એમણે ફરિયાદમાં એમ લખાવ્યું હોય તો એમની વાત સંદર્ભ ખોટી છે. મેં એમને બેયને ધક્કા મારેલા ને ગાળો ન બોલવા માટે કહેલું.’

‘ને તમે એમને એટલા જોરમાં ધક્કા મારેલા કે એમને હાથમાં ને માથામાં લોહી પણ નીકળેલું.’

‘તમેય શું સાહેબ પાણીમાંથી પોળા કાઢો છો! બેય મીયાંમઈ છે. બેય હરખા છો તો છાકરાં પૈણાંઓ છો ને! ને હવે વફાવા બેહે તોચ બેય હરખા જ ઉતરે ને! બેયને ઠપકો આલીને ચાપાણી કરીને વાતનો ઝેંસલો મૂકો ને! મારા ગમનું નામ કોરટ કચેરીએ બોલાય એવું મારે થવા દેવું નથી એટલે તમને આટલું કહેવું પડે છે.’ મુખીએ વચ્ચેમાં ટોકો કર્યો.

‘જુઓ મુખી, તમારી અમે કાયમ શરમ ભરી છે. પણ આજે તો તમે વચ્ચેમાં ના બોલશો. મારે આજે તો એવો ધખલો બેસાડવો છે કે પણી કોઈ આવી મારામારી કરતાં સાત વખત વિચાર કરે.’ પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટરે કહ્યું.

‘સાહેબ તમે મારી એક વાત સંમજો. આ જધડો મારામારીનો નથી. આ તો વહેવારનો જધડો છે. મન કરીને ને ખરચ્યો કરીને છોડીને પૈણાઈ હોય અને એને સામેવાળો વગર વાંકે તલ્લાક આપી દે તો એ છોડીની જિંગીમાં તો એક ડાઢો લાગી જાય જ ને. આ તો સાહેબ મીયાંમઈની વાત છે પણ આવા કિરસામાં તો મારી નાતમાં ને તમારી વાંણિયા બાંમણની નાતમાંય મારામારી થઈ જાય. કરો ને વાત ટૂંકી મારા સહેબ. તમે હમજુને કહો એટલા દંડના રોકડા અલાવી દઉં.’

‘મુખી તમે બહુ શરમાવો છો, પણ યાદ રાખજો કે આવા લોકોને કાયદાની બીજી રહે એટલે છાશવારે મારામારી કરતા રહેશો. તમે કયા સુધી એમનાં વારણાં વાર્યા કરશો! જાવ મીયાં, બસો રૂપિયા ભરી દી. પણ હવે સાચવીને ચાલજો. ફરીથી વાંકમાં આવશો તો મુખીનીય શરમ નહીં રાખું. આ વખતે તો તમે એમની શરમે બચી ગયા પણ ફરીવાર જો કશા ગુનામાં આવ્યા તો માનજો કે હાથકડી પહેરીને વગર ભાડાની કોટડીમાં જ જરૂરો.’

‘સાહેબ રહેમ રાખો. એણે બે ઝોંટો મારી છો એના બસો રૂપિયા દંડ ના હોય. ઝોંટ ખાનારેય હાંમી બે આલી છો ને! સો સીરાજના લો ને પેલાનોય દંડ કરો.’ મુખીએ છેવટેય વેવાઈનો પક્ષ લીધો.

‘મુખી, તમે અમને બેય બાજુથી દબાવો છો હો. જાવ મીયાં, સો લઈ આવો. ને મુખી, પેલા સામેવાળાનેય બોલાવરાવો.’

સીરાજ સિંહના મૌંઢામાંથી છૂટ્યો હોય એમ પૈસા લેવા નાઠો. એને થયું કે મુખી ના હોત તો આજે હાથકડીય પડી ગઈ હોત. પાંચ જ મિનિટમાં એ આવીને સો રૂપિયા ભરી ગયો. ઘેર પૈસા લેવા જતાં ને આવતાં એના મનમાં એક જ વિચાર ઘોળાતો હતો કે શકીના ગુમ થઈ છે એ વાત મુખીની મારફતે પોલીસને કરાવી હોય તો. પણ હજુ પોતાના જૂયવાળાને પૂછ્યા પણી વાત એમ વિચારી એણે એ વાત ઉપાડી નહીં. નહીં તો મુખીનેય એને જવાબ આપતાં સાત વાર વિચાર કરવો પડત ને.

થોડી વારમાં અબદલ્લા હાજર થયો. મુખીએ ઈન્સ્પેક્ટરના કાનમાં ઝૂક મારી દીધી હતી કે એને બરાબરનો જુલાબ આપવાનો હતો. એને એ સમજાવવનું હતું કે આ ભારત છે ને અહીં પાકિસ્તાનના કાયદા ચાલતા નથી. એટલે એ આવ્યો કે તરત ઈન્સ્પેક્ટર એને લપેટમાં લઈ લીધો ને! ‘મીયાં અબદલ્લા, એક તો કાયદા વિરુદ્ધનું કામ તમે કરો છો ને પાછા પોલીસમાં મારામારીની ખોટી ફરિયાદ કરો છો! શું સમજો છો તમે તમારા મનમાં! તમારા મનમાં એમ છે કે અહીં પોપાભાઈનું રાજ ચાલે છે!’

‘સાહેબ, મેં કશું કાયદા બહારનું કામ કર્યું નથી કે કશી ખોટી ફરિયાદ પણ કરી નથી. સીરાજે અમને બજાર વર્ષે લાકડીએ ને લાકડીએ મારીને લોહીલુછાણ કરી નાખ્યા હતા એની મેં ફરિયાદ કરેલી.’ ગમરાઈ ગયા છતાં અબદલ્લા પોતાની વાતને વળગી રહ્યો.

‘ચાલો પાટો ખોલી નાખો, મને જોવા દો કે તમને કેટલા ઊંડા ધા પડ્યા છે! ’

‘સાહેબ, એને તો આઠદસ દિવસ થયા એટલે ધા તો રુજ્ઝાઈ જવા આવ્યા છે. ’

‘તો પછી આ પાટો મને બતાવવા બાંધ્યો છે? તમે મીંયાં થઈને હવે વાધરીવેડા કયારથી કરવા માંડ્યા! મારી આગળ આવા ઢોંગ નહીં ચાલે, સમજ્યા ને. પાટો ખોલો ને મને તમારા રુજ્ઝાઈ ગેલા ધા જોવા દો, ખોલો. ’

‘સાહેબ, આ તો આળા ધા હોય એટલે પાટો બાંધ્યો હતો. ’

‘મારે તમારા એ આળા ધા જોવા પડશે, અમે લરુકરમાં બદ્દું આળા ધા જોયા છે. યાદ રાખજો કે પોલીસને છેતરવાનો યત્ન કર્યો છે તો તમે જ પહેલા અંદર થઈ જશો. ’ ને અબદલ્લાએ પાટો છોડી નાખ્યો. લાલ રંગના રૂના પૂમડા નીચે ધાનું નામ નિશાન ન હતું. ‘જમાદાર, આને હાથકડી પહેરાવો ને એના છોકરાનેય બોલાવો. બેયને સરકારી હૃદિપટલમાં લઈ લો. પોલીસને છેતરનારની શી વલે થાય છે એ મારે એમને બતાવવું પડશે. ’

અબદલ્લા કાપો તો લોહી ન નીકળો એવો ડિકડો પડી ગયો: ‘સાહેબ મારી ભૂલ થઈ ગઈ આટલો ગુનો માફ કરી દો. અમે એની છોડીને છૂટાછેડા આલ્યા એમાંથી વાત વધી પડી ને ગુસ્સામાં અમારાથીય ખોટું લખાવાઈ ગયું. ’

‘જમાદાર, એના છોકરાને છૂટાછેડાનાં કાગળિયાં સાથે પકડી લાવો. ને આવવાની આનાકાની કરે તો હાથકડી પહેરાવીને પકડી લાવો. આજે તો આ ગામમાં મારે દાખલો બેસાડી દેવો છે કે ફરીથી કોઈ પોલીસને છેતરવાની હિંમત ના કરે. ’

‘સાહેબ, અમારી નાતમાં છૂટાછેડાનાં કાગળિયાં કંઈથી હોય! કાજુએ જ છૂટાછેડા કરાવી આલ્યા છે. ’ અબદલ્લા ગેંગે કુંદું થઈ ગયા.

‘જમાદાર, એ કાજુનેય પકડી લાવો. એને સરકારે કયારથી ન્યાય કરવાનો ને છૂટાછેડા કરાવી આપવાનો અધિકાર આપ્યો છે એનીય તપાસ કરવી પડશે. તે મુખી તમારા ગામમાં તમે આવું જ મુખીપણું કરો છો! મારે આજે આમને બતાવી આપવું પડશે કે અહીં કોઈ કાજુનું રાજ નથી ચાલતું પણ ભારતની સરકારનું રાજ ચાલે છે ને કાયદો બધાને માટે સરખો જ છે. બધાને બેબે ચરચ્યાર મહિનાની ઠોકાઈ જશો એટલે એમને બધાને દાણ આટાના ભાવની ખબર પડી જશો. ’

‘તમેય શું સાહેબ, આ તો મીંયાંમઈની જાત. આજે વઢે ને કાલે જેગા. મેલો ને વાતનો ઝેંસલો. હુમજુને દંડ ભરાવીને માંડી વાળો ને. અમારી નાત દાડુડિયાની ને અંમની પૂંછડા વગરની. એમને તો વઢ નહીં તો વઢનારો દે, એના જેવો ઘાટ. એ વાર્યા નહીં રહે પણ હાર્યા રહેશે. ’ શામેય મુખીએ અબદલ્લાને બરાબરનો જુલાબ આપાઈ ગયો છે એમ લાગ્યું એટલે વચ્ચેમાં પડતાં કહ્યું.

‘આજે તો મુખી તમારી વાત નહીં માનું. અમારે રોજ સવારે ઊઠીને આવા જધડા જ પતાવવાના હોય કે બીજાં પણ કામ હોય! આજે તો રોજની આ પંચાતનો ઝેંસલો જ કરી નાખવો છે. બધાને પૂરી ધાલીને બજ્જે દા’ડાના રીમાન્ડ પર લઈશ એટલે તમારા ગામમાં બે વરહની નિરાંત. પછી જોજો કોઈ ગાળાગાળી જેવુંચ ઇમકલું થાય તો. મેં તમારી શરમે આજ ચુધી તમારા ગામમાં તાપ નથી બતાવ્યો એટલે. બાકી જોઈ આવો ચારેય બાજુનાં ગામમાં, કોઈ ચ્યું કે ચોંચે કરે છે! ’

‘તમને ઝાવે એમ કરો પણ મારા ગામનું નામ પોલીસને ચોપડે ના ચઢે એટલું કરો. ’

‘પોલીસને ચોપડે તો ચઢી જ ગયું, જ્યારથી આણે ખોટી ફરિયાદ લખાવી ત્યારથી. હવે તો જેલને ચોપડેય ચઢશે ને રીમાન્ડ પર લઈશ એટલે બયડે જે સોણા પડશે એય બધાંની આંખે ચઢશે એમની નાતને ચોપડેય ચઢશે.’

‘પણ એમાં પેલો કાજુ કામ વગરનો સંડોવાઈ જશે. બાપડો અલ્લાની ગાય જેવો માણસ છે. આટલો વખત વાત પડતી મેલો. ફરીથી મારા ગામની કશી વાત હશે તો હું તમને શરમમાં નહીં નાખું બસ્સ. સ્વમજુને દંડનો આંકડો કહી દો. હું રોકડા અલવી દઉં, મારા ગામમાંથી કોઈ હજુ રીમાન્ડમાં નથી ગયો. આબદલ્લા દંડ ભરીને છૂટી જવું છે કે પછી સરકારી રાહે જે થાય એ થવા દેવું છે!’

‘તમે જે કરો એ મારે મંજૂર, મારો આટલો ગુનો માફ કરાવી દો, પછી બે બાપનો હોઉં તો કોઈ લડાઈ ઝડપમાં પડું.’ કહેતાં અબદલ્લા રડી પડ્યો.

‘જાવ, પાંચસો ડુપિયા ભરી દો ને જમાદાર તમારું કબૂલાતનામું લખી આપે એમાં તમારી ને તમારા છોકરાની સહી કરાવી લાવો. ને જમાદાર, તને લખતાં આવડશે કે પાછું એય મારે જ કરવું પડશે! સરકારેય શું માણસો મારે છે અમારે માથે. તું એમ કર બે કોરા કાગળ લઈ એકને છેડે અબદલ્લાની ને બીજાને છેડે એના છોકરાની સહી કરાવી લાવ પછી હું બરાબર ગોઠવીને રીપોર્ટ ભરી દઈશ. નહીં તો પાછા મારે બેયને તાલુકે બોલાવવા પડશે.’

‘સાહેબ, એટલા બધા ના હોય, મૂળાના ચોરને તો મૂઠીનો માર હોય.’ શાભેદી મુખી બોલી ઉદ્ઘાય. પણ એમને અબદલ્લાનો જેટલો અનુભવ હતો એના કરતાં ઈન્સ્પેક્ટરને ગુનેગારોનો વધારે અનુભવ હતો.

‘મુખી, તમે આને મૂળાની ચોરી ગણો છો? અરે, આ છૂટાછેડાના કેસમાં તો કાજુને અને આ બેય બાપદીકરાને છો છો મહિનાની લાગી જાય. વડીલનો ખર્ચો થાય ને તોય હજાર હજાર તો દંડ થાય જ. ને જો કોઈક કરક મેજુસ્ટ્રેટ હોય તો એ બધાને ધર વેચ્યેય છૂટકો ના થાય.’

‘મુખીકાડા, હું પૈસા લઈ આવું છું ને સહીઓ પણ કરાવી લાવું છું. તમારી અને સાહેબની મહેરભાનીથી હું આજે બચી ગયો એય ધાણું છે.’ કહેતાં અબદલ્લા ગયો. ને સાહેબ મલકાઈ રહ્યા. મુખીય મનમાં મલકાતા હતા જ ને! આજે સવારથી એમણે વાવણી કરી હતી એનાં ફળ પેલી વાત જહેર થયા પછી મળવાનાં હતાં એની એમને ખતરી હતી.

થોડી જ વારમાં અબદલ્લા આવીને પૈસા ભરી ગયો ને સાહેબ પણ નોટોની થોકડી ગજવામાં મૂકી તાલુકે ગયા.

શાભેદી મુખીય મનમાં મલકાતા ધર તરફ ઉપદ્ઘાય. આજે સવારથી જ એ કામમાં વ્યસ્ત રહ્યા હતા એનો થાક એમનાં પગલાંમાં વર્તાતો હતો પણ બધાં કામ એમની યોજના મુજબ થયાં હતાં એનો આનંદ એમના મોં પર જળાયા વગર રહેતો ન હતો.

શીરાજે થાડીને પોતાનાવાળા પાંચ સાત દોસ્તોને ધેર બોલાવી શકીનાના ગુમ થયાની વાત ખાનગીમાં જણાવી. પોતે બધેય તપાસ કરી લીધી છે ને શકીનાને જાણે ધરતી ગળી ગઈ હોય એમ એનો કયાંય પતો લાગ્યો નથી એ પણ એણે જાણાવ્યું. બધા વિચારમાં પડી ગયા. અબદલ્લાવાળાનું તો એ ગજું જ નહીં એટલે શકીના યા તો જુવતી જ ન હોય કે પછી પોતાની મરજુથી જ કયાંક ચાલી ગઈ હોય એમ બધાને લાગતું હતું.

વળી એનાં બેય કપડાં છાપરીમાંથી મળ્યાં હતાં એટલે બધાને બળાત્કારનો વહેમ આવતો હતો પણ કોઈ એ -ત્યક્ત કહેતું ન હતું. જે કોઈ પગલું લેવું પડે એ સાવચેતિથી લેવાનું હતું: ‘વાત સંતાડીનેય કયાં ચુધી સંતાડી શકશો! એના કરતાં જે કરવું હોય એ છિપાયા વગર કરવું એ જ સારો રસ્તો છે.’ એમાંના એક જણે કહ્યું.

‘પણ પહેલાં કરવું છે શું એ તો નકડી કરો. પછી ઉધાડા ઉઠવાની વાત કરો. અબદલ્લાવાળાને હૃચમચવવા હોય તો એમ કરીએ. એમને સીધેસીધું ના પૂછવું હોય તો પહેલાં એમના ટોળાના કોઈને પિવડાવીને વાત કઢાવવા –યત્ન કરીએ, છેવટે જરૂર જગ્યાય તો કોઈને હલકો કરીનેય વાત કઢાવીએ.’

‘નહીં, કોઈ મારામારી નહીં.’ સીરાજ બોલી ઉઠ્યો.

ને ભેગા થયેલા બધા એની સામે આશ્રયથી તાકી રહ્યાં ‘કેમ તું આજે વાળિયા બાંમણ જેવી વાતો કેમ કરવા માંડયો છું. અબદલ્લાવાળાએ તને બિવડાવ્યો છે કે શું?’

‘એ તો મને શું બિવડાવવાના હતા પણ આજે પોલીસ હાથકડી કરીને તાલુકે લઈ ગઈ હોત જો શામદી મુખી ના હોત તો. મુખી બદ્દુલાયક માણસ. કહેં મારા ગામના કોઈનું નામ પોલીસને ચોપડે નહીં ચઢવા દઉં, જાવ હું એનો જામીન. એ ના હોત તો આજે હું શળિયા પાછણ હોત ને તમે મને છોડાવવા માટે વકીલની પાછણ ફરતા હોત.’

‘પણ એમ ડરી ગયે ચાલે! જરૂર પડે તો વકીલેય કરવો પડે. આજે પહેલી વખત છે! કોરટ કચેરીમાં કંઈ પહેલી વખત જઈએ છીએ? લે ઊભો થા એટલે સૌ પહેલાં તો અઝીતાબને પકડીએ. એના ધંધા જ જાકુભીના એટલે આવી વાતની એને આપણા કરતાં વધારે ખબર પડે.’

ને બધા અઝીતાબને મળવા ઉપડ્યા. એનો ધંધો અદાર કલાકનો પણ આજે મુખીને મળવા ગામમાં પાછો આવ્યો હતો એટલે સહેજ આડો પડ્યો હતો તે હજુ હમણાં જ ઉઠ્યો હતો ને એના અણુ પર જવા નીકળવાની તૈયારી જ કરતો હતો. એમને જોતાં જ એ જોલી ઉઠ્યો: ‘આવો, ચા મુકાય છે. કોઈ કામે આવ્યા છો શું?’

‘તારે લાયક કામ પડ્યું છે. આપણા તરફની એક છોકરી ગુમ થઈ છે. તારી પાસે કશી વાત આવી હોય તો.’

‘આજે તો મારું ધંધા પર ધ્યાન જ ન હતું નહીં તો આખા મલકની વાત જાણવાની મલે. બપોરે પોલીસની રેઈડ પડી તે હું મુખીને મલવા ગામમાં આવ્યો ને ત્યાંથી આવીને બે ઘડી આડો પડ્યો હતો.’

‘તે મુખી એને માટેય પોલીસમાં વાત કરે!’

‘ગામનું કોઈ પણ કામ હોય એ વચ્ચે પડે જ. સીરાજચાચાએ અબદલ્લાને જાપટેલા એની તપાસ શરૂ થઈ છે એમ એમણે જ મને કહેલું. હું તમારે ધેર એ કહેવા આવેલોય ખરો પણ તમે ખેતરમાંથી આવ્યા ન હતા.’

‘પોલીસ આવીય ગઈ અને મુખી હાજર હતા તે મારા ભૈ મારે તો હૂણીનો ધા હોયે પતી ગયો.’

‘તમારે હારું પત્યું. અબદલ્લાને તો પાંચસો થયા. બજાર વચ્ચે માર ખાધો ને ઉપરથી પાંચસો ભર્યા. કહે છે ઇન્સ્પેક્ટરે તો શકીનાના તલ્લાક માટે કાજુનેય હાથકડી પહેરાવવા તૈયારી કરેલી. પણ કાજુની વાત આવી એટલે મુખીકાડા વચ્ચે પડ્યા ને એવાયે બેય એમના ભેગા બચી ગયા. નહીં તો આજે તો બેય બાપદીકરો હવાલાતમાં હોત. એક જમાદાર પાણી પીવાને બહાને મારે ધેર આવીને મને કહી ગયો હતો.’

‘તારે લાયક કામ પડ્યું છે. આપણી શકીના કાલથી ગુમ થઈ છે. તને શું લાગે છે? એમાં કોનો હાથ છો! સીરાજે પેટછૂટી વાત કરી.

‘ના હોય, ચાચા એને તો કાલે બપોરે મેં ઓધરાળિયા ભણી જતાં જોયેલી.’

‘બસ, ત્યારથી જ એ ગુમ થઈ છે. મેં બધાં ખેતરોમાં તપાસ કરી લીધી છે, એ બિજે કયાંય ગઈ નથી. એનાં સરવાલ ને ફરાક ઓદ્ઘરાળિયેથી મળ્યાં છે. તે વગર લૂગડે બિજે તો કયાં ગઈ હોય!’

અફતાબે ઘડીક વિચાર કર્યો પછી હસી પડતાં કહ્યું: ‘ચાચા, વગર લૂગડે નહીં પણ બિજે લૂગડે તો મલક પાર જવાય ને! એનાં બહારનાં લૂગડાં તમને મળ્યાં પણ અંદરનાં લૂગડાં ના મળ્યાં એનો અર્થ એ કે કોઈ ઓળખી ના જાય એટલે એ લૂગડાં બદલીને જતી રહ્યી છે. આપણે હવે એ તપાસ કરવી પડશે કે એના તલ્લાક થયા એ કેદ્યે એ કોને મળતી હતી ને બે દા'ડાથી આપણામાંનો કે પઠાણિયામાંનો કોણ ધેર નથી. આજે તો મારે અહૃ પર ગયા સિવાય ચાલે એવું નથી પણ કાલે હુંય મારી રીતે તપાસ કરી લઈશ.’

બધાને અફતાબની વાત મનમાં ઉત્તરી ગઈ. એના જેવા આડા ધંધામાં પડેલા માણસને જ આવી વાતોની જાણકારી હોય. બધાએ એણે બતાવેલે રસ્તે તપાસ કરવાનું નકકી કર્યું. બધા છૂટા પડીને પોતપોતાના લતામાં ફરી વળ્યા. કોઈનો છોકરો કે કોઈ જુવાન મરદ પણ બે દિવસથી બહાર ગયેલો હતો નહીં. પાછા બધા નિરાશ થઈને બેસી ગયા.

અનુકૂળ ⇒

3. ભાળ મળી

જાજે દિવસે અણુ પરથી આવતાં સીધો જ અફ્તાબ સીરાજને ત્યાં ગયો: ‘ચાચા, શકીનાની કોઈ ભાળ મળી?’ એણે પૂછ્યું. પછી સીરાજને ચૂપ જોતાં ઉમેર્યું: ‘ચાચા, શકીના સહીસલામત છે. કોને ત્યાં છે એની ભાળ તો નથી મળી પણ ઉડતી વાત છે કે આપણા જ ગામના કોઈક બારૈયાના ઘરમાં એ એની મરજુથી શાદી કરીને બેસી ગઈ છે. ચાચા મારું નામ આ મામલામાં ના આવે તો સારું, કારણ કે જોણે મને આ વાત કરી છે એને માથે જાનનું જોખમ ઉભું થાય એમ છે. એણે મને કોઈનું નામ નથી આલ્યું પણ તમે તમારી રીતે તપાસ કરશો તો આજે નહીં તો કાલે વાત બહાર આવ્યા વગર થોડી રહેવાની છે!’

વાત કરીને અફ્તાબ ગયો ને સીરાજના પેટમાં તેલ રેડાયું. એણે પોતાના મળતિયાને બોલાવીને મસ્લત કરી. છેવટે શાભઈ મુખીને જ પૂછવાનું નકરી થયું. તો એમનામાંના એક કદ્દુંય ખરું: ‘મુખી નાતમાં ભાવતા માણસ છે એટલે એમનાથી નાતની ચામે થઈને આપણાને વાત નહીં થાય પણ આપણે કાસમને પકડીએ. એવોયે પેલી કાળીની વાદ્યે ચઢેલો છે તે એની પાસેથી જો કશી વાત મળી જાય તો એને નાણી જોવા જેવો ખરો.’

‘તને એમ લાગતું હોય તો તું એની મારફતે તપાસ કરાવી જો. નહીં તો પછી મુખી તો છે જ.’

પણ કાળીનું પોતાનું નામ જ જ્યાં વગોવાયેલું હોય ત્યાં આવી ગુપ્ત વાત એના સુધી પહોંચી હોય જ કેવી રીતે! ને વળી આ વાતની તો મંગળના ચારપાંચ દોષ્ટો વગર બીજા કોઈને કયાં ખબર હતી! હા, રાતે અફ્તાબના જુગારના અણુ પર બે ધૂંટા વધારે પડ્યા પછી એક જોણે આ વાત અંગે વરાળ કાઢી હતી પણ કશું કાચું કપાયાની જાણ થતાં એણે વાતને અડધેથી વળી લીધી હતી ને મંગળનું નામ એણે નહોતું આચ્યું. કાસમમીયાં ધોયેલા મૂળા જેવા પાછા આવ્યા એટલે બધા શાભઈ મુખીને ત્યાં જ્વા ઉપડ્યા.

મુખી બહાર રવેશીમાં પાટ પર જ બેઠા હતા. બધાને એક ચાયે આવતા જોઈને એમને લાગ્યું કે વાત ફૂટી ગઈ હતી. જો કે એમણે કરવા જેવી તૈયારી કરી મૂકેલી જ હતી. આ આખી વાતમાં એમને પક્ષે એક ફાયદો એ હતો કે એમને પહેલેથી બધી ખબર હતી જ્યારે સામેવાળાને હજુ હમણાં જ ખબર પડતી હતી. મંગળના દોષ્ટોએ પણ એમને આવતા જોઈ જ્વા કરી આપવાને બહારે અધા ખસતાં પોતાનાં હથિયાર સંભાળી લીધાં.

મુખીને એક દિવસ આગાઉથી ખબર પડી ગઈ હતી એનો એમણે પૂરેપૂરો ફાયદો ઉઠાવ્યો હતો. એમણે પોલીસનો દાબ અને પોતાની એ ખાતામાં કેટલી વગ છે એ એક જ દિવસમાં કસબામાં બતાવી આચ્યું હતું. વળી પાંચ ગામના પંચમાંચ પોતાના ગામમાં કશી નવાજૂની થવાની હતી એવી માહિતી પણ વહેતી કરી દીધી હતી.

સીરાજ અને એના સાથીદારો આવ્યા એટલે એમને પાટ પર જ્વાયા કરીને મુખીએ બેસાડ્યા અને જાણે કશું જાણતા જ ન હોય એમ એમના આવવાનું કારણ પૂછ્યું.

‘મારી છોડી શકીના તેણ દા’ડાથી ધેરથી કહ્યા વગર કયાંક જતી રહી છે. ને મને એવી ખબર પડી છે કે એ આપણા ગામના જ કોઈ તમારી કોમના માણસના ઘરમાં સેંતાઈ છે. કોના ઘરમાં સેંતાઈ છે એની મને ખબર નથી પડી. એટલે એમે તમારી પાસે આવ્યા છીએ કે તમે જો એને શોધીને પાછી સોંપવામાં મદદ કરો તો આપણી બે કોમો વરચ્યેનો સંબંધ પણ ચ્યાવાઈ રહે.’

‘હું તપાસ નો કરાવું પણ જો એ છોડી એની મરજુથી કોઈના ઘરમાં બેઠી હોય અને કોઈ જુવાન એ હાર્યે પૈણી ગઈ હોય તો મારે શું કરવું?’

‘પણ તમે તો મુખી જાણો છો કે આપણી બે કોમ વર્ષે લગન કરવાનો ચાલ નથી.’

‘ચાલ તો હમણાંના બહુ બદલાતા જાય છે. કેટલીય ઊંચા ધરની છોકરીઓ તમારી જાતના રિક્ષાવાળા કે ફ્રેયવર સાથે નાચી જઈને પરણી ગઈ છી ને તમારી નાતે એમાં કશો વાંધો લીધો હોય એમ જાણ્યું નથી. તો આને પણ તમારી નાત મંજૂર કરવાની હોય તો હું આગળ પડું. મારેય પાછું નાત વર્ષે જ રહેવાનું ને!’

‘મુખી, એ વાત જુદી છે ને આ વાત-’

‘જુદી કેમની! તમારો છોકરો કોઈ ઊંચા ધરની છોકરીને કોચલાવી લાવે તો ચાલે પણ તમારી છોકરી કોઈના ધરમાં બેચે એ ના ચાલે, એમ જ ને! જુઓ મારી નાતનો કોઈ છોકરો ગમે તે નાતની છોકરીની સાથે પરણીને ધરમાં લાવશો તો એને આમારી આખી નાત ઠકરાણી તરીકે સ્વીકારશો એ ચાલ અમારી નાતે મંજૂર કર્યો છે.’

‘પણ અમારી નાત એ મંજૂર કરતી નથી એનું શું?’

‘એનો કશો વાંધો નહીં. પરણ્યા પણી એ છોકરીએ રહેવાનું તો એના ધણીની સાથે જ છે ને! એટલે તમારી નાત એને મંજૂર ના કરે તો નહીં બોલાવે, બીજું શું?’

‘મુખી, તમે સમજુથી ને કેમ આવું વિચારો છો! આને લીધે આપણી બે કોમ વર્ષે કાયમનાં વેર બંધાશે.’

‘તમારા છોકરા બહારથી છોકરીઓ લઈ આવે છે ત્યારે વેર નથી બંધાતાં ને હવે કેમનાં બંધાશે? ને કદાચ બંધાય તોય એની બીક તો કોઈ વાંણિયા-બાંમણને હોય. અમારી નાતને તો તમે જાણો છો ને, વેર ના હોય તો ઊંઘ ના આવે. એટલે અમારી ચિંતા તમે ના કરતા. જેના માથામાં રઈ ભરી છશો એણે જ તમારી છોડી હાર્યે લગન કરવાનું વિચાર્યું છશો ને! એણે વેરની બીક નહીં રાખી હોય ને! હું વળી તમારી સાથે સલુકાઈથી વાત કરું છું પણ તમે તો જાણો મનેય બિવડાવતા હો એમ વાત કરો છો.’

‘મુખી, તમે એટલી મહેરબાની કરો, અમને એનું નામ બતાવી દો ને. અમે એની સાથે સમજુથીશું.’ છેવટે સીરાજે વિનવણીના સૂરે કદ્દું. મુખી ગુરુસ્યે થયા એટલે મીયાં નરમ પડ્યા. આ વાત ચાલતી હતી ત્યાં મંગળના બીજા કટલાક ધોસ્તોને ખબર પડી છશો તે એ લોકો તો વળી, મુખીને ત્યાં કશીક નવાજૂની છે એમ કહીને કેટલાક લોકોને બોલાવીને આવી પહોંચ્યા હતા. તાલોતાલ પાંચ ગામની નાતના આગેવાનોય મુખીના નોતરાની સમજણ ન પડતાં મુખીને રૂબરૂ મળવા આવી પહોંચ્યા હતા.

જીવાનિયાએ એ આગેવાનોને માટે બીજા બે ખાટલાય ઢાળી દીધા. મુખીએ અંદર જોઈને હાંક મારી બેટા સગુણા આ લોકોને પહેલી ચા આપી દો, એમને ધણાં વેર લેવાનાં છે. બહાર ગામના મહેમાનો તો જમવાનાય છે. એમને માટે પણી ચા બનાવજે.’ ને ચૂંદી, ચાંલ્લા ને મંગળચુત્રમાં ઓપતી સગુણા ચાના ખ્યાલા લઈને બહાર આવી ને પેલા પાંચ જણાને ખ્યાલા આપ્યા.

પેલા બધા શુકીનાના આ નવા અવતારની સામે અવાક બનીને તાડી રહ્યા. ત્યાં શાભેદ મુખીએ બંધાને ઓળખાણ આપતા હોય એમ કદ્દું: ‘આ અમારા મંગળની વહુ સગુણા.’ ને ચા પીધી ના પીધી કરીને ચાલ્યા જતા પેલા માણસોનેય કદ્દું: ‘પાણ વેર લેવાની વાત ભૂલી ના જતા. અમારેય ધણા વખતથી હથિયાર કાટ ખાય છે.’

પણ પેલા નાતના આગેવાનોને એમણે આખી વાત સમજાવી. બહાર ચોકમાં ઊમેલા ગામના માશસોએય બધી વાત જાણી ને બધા વટમાં આવી ગયા. બે દા'ડાથી મંગળના દોસ્તો રવેશીમાં પાટ પર બેચીને કોઈ કરતા હતા એ હવે તેમને સમજાઈ ગયું હતું.

બધી વાત જાણી નાતના આગેવાનોય રંગમાં આવી ગયા. કહે: ‘મુખી અમનેય અંદર ગણી લેજો, અધરાત-મધરાત જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે જગાવજો. અડદે રદ્દેશો આવી પહોંચીશું. એમણે એમના રાજ વખતે બળજબરી કરીને આપણામાંના કેટલાયને વટલાવ્યા હતા. આપણે આમદારેટમાં એમને આજ ચુધી આધા રાજ્યા. હવે કોઈ ઉપર આપણે બળજબરી કરવી નથી પણ કોઈ છોકરી એની રજુખુશીથી આપણી નાતમાં લગન કરીને આવજો તો આપણી નાતમાં એને સાચી રજુપુતાણીના હક આપણે આલીશું. કોઈ વહેરો આંતરો નહીં રાખીએ. આ આપણા પંચ ગામના પંચનો ફેંસલો ગણજો.’

ગામના કેટલાક શકીનાને ઓળખતા હતા કેટલાક નહોતા ઓળખતા પણ જેમણે એને સગુણા તરીકે જોઈ એ મોંમાં આંગળાં નાખી ગયા. નાતના આગેવાનોએ પણ એને આશીર્વાદ આપતાં કહ્યું: ‘દીકરી આજથી તું અસલ રજુપુતાણી છું. વહેવારમાં, વિધિમાં કે મંદિર-મધાદેવમાં કોઈ તને ખાળે તો એ નાતના દંડને પાત્ર બનશો.’

એક મીંયાંની દીકરી તરીકે એ કદાચ ઝુપાળી લાગતી હશે પણ એક રજુપુતાણી તરીકે તો એ શોભી ઊઠતી હતી. એનું નામ શકીના કરતાં સગુણા વધારે શોભતું હતું. ને એની સાથે મંગળ પણ શોભી ઊઠતો હતો ને! મોટી ઉંમરની સ્વીઓય એમને જોઈને બોલી ઊઠી ને: ‘જુગતે જોડી મલી છે, ભગવાન એમને હો વરછનાં કરે.’

શાભઈ મુખીએ એમને છેલ્લી ઘડી ચુધી કશી ગંધ ન આવવા દીધી એટલે ધૂવાપૂવાં થતા પેલા પાંચેય મલેક ભાઈઓ ધેર ગયા. એક તો એમની જાતમાં તડાં ઘણાં હતાં અને સામે શાભઈ મુખીની વગ, નાત તો નાત પણ સરકારમાંય ઘણી પહોંચતી હતી એટલે એની સામે ઉધાડા ઊઠીને તો એમની આખી કોમ જાય તોય માર ખઈને જ પાછી આવે એવો ઘાટ હતો. હા, સેમ શોઢે મંગળને ખોખરો કરવો હોય તો કરી શકાય, પણ ત્યાંય છેવટે તો મુખીની વગને કારણે પોલીસનો માર ખાવાની વેળા આવે એવી ભીતિ હતી જ. ને આજે સીરાજે મુખીની એ વગનો પરચ્યો જોયો હતો. મુખી એને પક્ષે હતા એને બદવે જો સામે પક્ષે હોત તો પોતે અત્યારે શાળિયા પાછળ હોત ને માર ખાઈને અડધો થઈ ગયો હોત, એ વાત તો એ મનમાં સ્વીકારતો જ હતો.

બધા ધેર પહોંચ્યા એટલે એમાંના એક દોસ્તે કહ્યું: ‘તમે બધા અત્યારે ગુરુસામાં છો એટલે મારી વાત તમને નહીં ગમે પણ સીરાજનો દોસ્ત છું એટલે મારે એ કહેવી પડે છે કે શકીના માટે આપણે આપણી કોમમાંથી શોધવા ગયા હોત તો આવો વર અને આવું ધર આપણને ના મણ્યા હોત. મારું માનો તો આંખ આડા કાન કરી લો. વરછ પણી બધું ઠંડુ પડી જાય ત્યારે એને ધેર બોલાવશો તો કોમ કદાચ વાંધોય નહીં લે. આવું તો મોટાં શહેરોમાં બનતું જ હોય છે. આપણી છોકરીઓ બહારની નાતમાં જાય છે ને બહારની છોકરીઓ આપણી નાતમાં આવતીય હોય છે. ને કાલે અત્યારે અબદલ્લા જેવા કે પઠાણિયા સામે પડવું પડે ત્યારે મુખી આપણે પડખે રહે. ને બધાથી મોટી વાત તો એ કે આપણી છોડી મુખીને ધેર જઈને સુખી થાય છે.’

બીજાને એનો વિરોધ કરવો હતો પણ જ્યાં ચુધી સીરાજ એના મનનો તાગ ના આપે ત્યાં ચુધી એણે બોલવાનું મુલતવી રાખ્યું. છેવટે સીરાજ બોલ્યો: ‘આપણે બધા આજની રાત વિચાર કરીએ પણી કાલે શું કરવું એ નકકી કરીશું.’ ને બધા છૂટા પડ્યા. બધા ગયા એટલે સીરાજે ફતીમાને બધી વાત કરી.

‘તમારી વેર બેરની વાતમાં પૂળો મેલો ને છોડીનું ચુખ જુઓ. છેક તાલુકેય એમની આબર્દ પહોંચે છે. વતનદાર છે ને એકનો એક છોકરો છે. આપણી કોમમાં એક તો એવું ધર બતાવો.’

‘એની તો મનેય ખબર છે ને આજે હું એના દ્વારની ચા પણ આયો છું. એનું નામ સગુણા પાડ્યું છે, ને મૂઈં ચુંડીમાં શોભે હેઠાં એવી કે કોઈ વરતી ના શકે કે એ આપણી શકીના હશે. એમણે એને સોનેથી મઢી દીધી છે. મનેય લાગે છે કે એ ત્યાં સુખી થશે પણ આપણી કોમવાળા આપણને ઝોલી ખાશે.’ સીરાજે મનની વાત કહી.

‘આપણે કયાં બીજાં છોકરાં પરણાવવાનાં છે તે કોમની સાડીબાર છે!’

‘અસ્વલ્પમ પણ એવું જ કહેતો હતો. એણે તારા જેવી જ સલાહ આપી.’

‘મારું માનો ને તમે કહેનારા કહી રહ્યા હું તો બેચાર દા’ડા પણી રાતે જઈને એની ખબરેય કાઢી આવીશ. તમારે કોમના હૂકડા ભરવા હોય તો તમે જાણો. આજે પોલીસે ચોરે બોલાયા તારે કયો કોમવાળો તમારે પડખે ઉભો રહેવા આવ્યો હતો! એ તો મુખી હતા તે શૂળીનો ધા સોયે ટાળી દીધો.’

અસ્વલ્પ એને ફાતીમાની વાત સીરાજના મનમાં આખી રાત ઘોળાયા કરી પણ એ કશો નિર્ણય ન કરી શક્યો. એને એક તરફ શકીનાનું સુખી જીવન દેખાતું હતું તો સામે કોમની રાતી આંખ પણ દેખાતી હતી. ધડીક તો એને એ વિચારેય આવી ગયો કે ગામ છોડીને બીજે કયાં જઈને નાનકડી હાટડી માંડીને બેસી જાય તોય એમનું બે જગ્યાનું પૂરું કરવામાં કશી મુશ્કેલી આવે તેમ ન હતી. ને કોમનું તો અત્યારે કશુંય કયાં ઉપજતું હતું!

આખી રાતનો ઉજાગરો થયો હતો તોય સવારમાં ઊદ્યો ત્યારે એ ધણો સ્વર્ણ લાગતો હતો. પોતાનું તો જે થવાનું હશે એ થણે પણ પોતાની દીકરી શકીના તો સુખી હતી ને! પણ એની એ લાગણી જાહેર કરી શકે એટલો હિમતવાળો એ ન હતો. હજુ તો એના પેલા દીસ્સો પાછા આવીને પૂછશે તેમને શો જવાબ આપવો એની જ એને વિમાસણ હતી ત્યાં આખી કોમને હૃથેળીમાં નચાવનાર પેલા કાજુની સામે તો એની જરૂરી નહીં કાટે એની એને ખાતરી હતી. પણ એને એ વાતની ખબર ન હતી કે ગઈ કાલે પોલીસે એને હાથકડી પહેરાવીને કચેરીમાં લઈ જવાની જે વાત અબદલ્લાને કરી હતી એ જાણ્યા પણી ગમરાટના મર્યાદા કાજુનેય આખી રાત ઊંઘ આવી ન હતી.

એ તો ભલું થજો પેલા મુખીનું કે એણે ઈન્સ્પેક્ટરને સમજાવીને કાજુને બચાવી લીધો. અબદલ્લાએ કાજુને બધી વાત કરી હતી એને ઈસ્લામિક કાનૂનની બડીબડી વાતો કરનારા એ કાજુ સાહેબની બધી હવા પળમાં નીકળી ગઈ હતી. બીજે દિવસે એ માટે કાજુ સાહેબ મુખીને શુકુગુજર કરવા એને ત્યાં ગયા ત્યારે એમણે જાણ્યું કે સીરાજની બેટી શકીના મુખીના બેટા મંગલ સાથે શાદી કરીને બેઠી હતી. એમને તો શું કરવું ને શું ના કરવું એની જ વિમાસણ થઈ પડી. જૂના સંસ્કાર મુજબ આવીને એણે કાજુ સાહેબને સલામ કર્યા ને કાજુ સાહેબથી પરવર દિગરની રહેમત સિવાય બીજા અદ્દ્જાજ હોઠ પર લાવી શકાય એમ જ કયાં હતા!

ને પોતે જે કામે આવ્યા હતા એ, મુખીનો શુકુગુજર કરી ને એ પાછા વળ્યા. રસ્તે જતાં એ મનમાં એ જ વિચારતા હતા કે પોતાને મુખીને ત્યાં જતાં કે આવતાં કોઈએ જોયા તો નહીં હોય ને! પોતાની કોમ નઠારી, વાતનું વલેસર કરી નાખે ને પોતાનો મોભો જોખમમાં આવી પડે ને ગામ છોડીને ભાગવાની નોભતેય આવી જાય. પોતાને કોઈએ જોયા નથી એમ મનને મનાવવા કાજુ સાહેબ આજુબાજુ જોયા સિવાય ઝડપથી ચાલતા હતા. એમને એમ કે કોઈ એમને જોતું નથી.

ત્યાં મંગળનો એક દોસ્ત એમને બજાર વર્ષે મળી ગયો: ‘કાજુ સાહેબ, મુખીને ત્યાં જઈ આવ્યા. પણ મંગળ ને શકીનાનાં લગન તો હિંદુ વિધિ મુજબ થઈ ગયા છે એટલે નિકાછ તો પદ્ધતિવાના ન હતા, પણ તોય તમે જઈને આશીર્વાદ આપી આવ્યા એ ધણું સારું કહેવાય. કોઈ પૂછે તો કહેજો કે હવે એનું નામ સગુણા છે.’ ને બજારમાં ઊભેલા બેચાર જગ્યાએ આ સાંમળ્યું. એમાં જે હિંદુય હશે તો જે મુસ્લિમાનેય હશે. ને કાચી ઘડીમાં ગામમાં વાત ફેલાઈ ગઈ કે મુખીનો મંગળ મુસ્લિમાનની છોડી સાથે પરણી ગયો છે ને કાજુ સાહેબ એને આશીર્વાદ પણ આપી ગયા છે.

કેટલાક લોકોએ આ વાત જાણી જોઈને મુસલમાન દોસ્તોને કરી. ને કાજુ સાહેબને તો પોતાની લંગોટી - ના લૂંગી બચાવવાની નોભત આવી ગઈ. એમણે પછી એ માટે હવાતિયાં મારતાં એમની કોમમાં વગર પૂછ્યેય કહેવા માંડ્યું: ‘આજ હું મુખીને ત્યાં ગયો તો આપણા સીરાજની બેટી શકીના મુખીના બેટા સાથે શાદી રચાવીને એના ધરમાં જઈ જેઠી છે. ઈસ્લામની ઈજજતનો સવાલ છે. મેં મુખીને કશું કશું નથી પણ આજે બપોરની નમાજ વખતે આપણે બધાએ આને વિશે વિચાર કરવો પડશે ને મુખીને સમજાવવા બધાએ ભેગા થઈને જધું પડશે.’ પણ એ મીયાંમાઈ મૂલી ગયા કે હજુ ઘડી પહેલાં તો એ મુખીને સલામ ભરવા ને એમનો આમાર માનવા ગયા હતા.

એમના આવા -ચાર છતાં ન જાણો કયાંથી એક વાત બહાર આવીને કોમમાં -સરવા માંડી કે કાજુ સાહેબ મુખીને ત્યાં જઈને સચુણાની ખેરિયત પૂછીને રહેમતગુજાર કરી આવ્યા છે. ને કાજુને મુખીની સામે ઉધાડા નહોતું ઊઠવું તોય કોમની આગેવાનીનો ઝંડો પકડવો પડ્યો. એ મનમાં ખુદાને અરજ કરી રહ્યા કે હે અલ્લાતલા આ લૂંગી બચાવવા જતાં ગામ છોડવાની નોભત ના આવે એટલી રહેમ કરજે. પણ એમને કયો ખબર હતી કે અલ્લાએ એમને માટે જેલમાં જુયા કરી મૂકી હતી! મુખીની એક ટકોર ૪ આ માટે પૂરતી હતી. કાજુ સાહેબને બાળલગ્ન, ગેરકાનૂંની તલાક અને કોમવાઈ -ચાર માટે જવાબ આપવાના હતા.

કાજુને લાગ્યું કે એમણે પોતાનો શિકડો પાછો કાયમ કરવા માટે પોતે મુખીને ત્યાં ગયા હતા એ માટેનું કોઈ બહાનું શોધી કાઢવું પડશે અને લોડોનું ધ્યાન બજું બાજુ વાળવું પડશે. શકીનાની શાદી કોમની બહાર થઈ એ માટે મુખીને કશું ન કરી શકાય તો સીરાજનો તો દંડ કરી ૪ શકાય ને! હલકું લોહી હવાલદારનું. કોમમાંથી એનાં હૂકો પાણી બંધ કરાવીને મન વાળી શકાશે. ને એ રીતે લોડોનું ધ્યાન પોતાના પરથી હઠાવી શકશે. મૂલથીય મુખી માટે ધસાતું ન બોલાઈ જાય એની કાળજુ રાખવી પડશે. કોમની નજરમાં આવી જાય તો ગામ છોડવાની નોભત આવે તેમ હતી પણ મુખીની નજરમાં આવી ગયા તો આખી જહાં છોડવાની નોભત આવે તોય નવાઈ નહીં.

સીરાજના દોસ્તો સવારે આવી પહોંચ્યા. એમણે સીરાજનું મન ઢીલું જોયું. જો કે એમનાં મન પણ ઢીલાં જ હતાં પણ સીરાજ ઢીલું બોલ્યો એટલે એ લોકો એની ઉપર ચઢી બેઠા: ‘તું તો કેવો મુસલમાન છું! તારી દીકરી એક કાફરની સાથે નાચી ગઈ ને તું પેલા અસલમની વાંદી ઢીલો પડી ગયો એ કેમ ચાલો!’

‘જો શાંતિથી વાતનો નિકાલ આવતો હોય તો મને વાંધો નથી. પણ મારે નામે મારામારી ને હુલ્લડ કરવાનાં હોય તો મારે એવો કોમવાદનો ઝંડો લઈને આગળ પડવું નથી.’ સીરાજે પોતાનો બચાવ કરતાં કશું.

‘તારે ધેરથી બધું શરદ થયું છે એટલે ઝંડો તો તારે ૪ પકડવો પડશે. આજે નમાજ વખતે કાજુ સાહેબે કોમના બધા લોકોને ભેગા થવાનું ફરમાન બહાર પાડેલું જ છે. તારાથી એમાં ઢીલું બોલાય તેમ નથી.’

‘આ મારા ધરની વાત છે તો મને મારી રીતે પતાવી લેવા દો. મને ઠીક લાગશે એ રીતે હું એનો નિકાલ કરીશ. મને મારી દીકરી વહ્નાલી છે. તમે બધા આને આખી કોમનો સવાલ ના બનાવી દેશો.’

પેલા બેય જગ્યા આ માણસ સામે તાકી રહ્યા. એમને કદાચ એમ પણ લાગ્યું છે કે સીરાજ શામદી મુખીથી દ્બાઈ ગયેલો છે. છતાં એકે એને પાણી ચદાવતાં કશું: ‘આ નાનીસૂની વાત નથી. આપણા કરતાં એમનું જૂથ મોટું છે એટલે જો આપણે એક વખત એમનાથી દ્બાઈ જઈશું તો એ લોકો આપણાને કાયમ દ્બાવ્યા જ કરશે ને જે આજે તારે ત્યાં થયું છે એ કાલે સવારે આપણી આખી કોમમાં થશે. આપણી છોડરીઓ પછી સુખની લાલચમાં એ બાજુ ખેંચાઈ જશે ને આપણી વસ્તી દિવસેદિવસે ઓઈ થતી જશે. વખત જતાં આપણો ઈસ્લામ મૂલાઈ જશે.’

‘તારું કહેવું એમ છે કે આપણી છોકરીઓ ચુખની લાલચમાં એ તરફ ભાગી જ્યો તો એ છોકરીઓ ચુખી થાય એમાં ખોટુંય શું છે? આપણે છોકરીઓને એમના જેટલું ચુખ ન આપી શકતા હોઈએ તો એમાં આપણી મૂલ છે. છોકરીઓની નહીં. મારી છોડીને વગર વાંકે તલ્લાક આપી દીધા ત્યારે કોમ કંઈ ગઈ હતી? આપણે આપણી કોમમાં છોકરીઓ એમના કરતાંય વધુ ચુખી થાય એમ કરો ને, તો આપણી છોકરીઓ એ બાજુ ભાગી જવાને બદલે એમની છોકરીઓ આપણી બાજુ ભાગી આવશે. આપણે એવું કરો ને!’

‘એટલે આપણે છોકરીઓને ડાંલેજ ચુધી ભણાવીએ ને એમને નોકરીઓ કરવા દઈએ એમ તારું કહેવું છે!’

‘તે એમાં ખોટુંય શું છે! આમેય આપણી બૈરીઓ ખેતરમાં મજૂરીએ તો જાય છે જ ને! પછી એના કરતાં નોકરી કરવા જાય એ તો વધુ ચારું.’ જો કે સામે પક્ષે મુખીની નાતમાંથીય છોકરીઓ આજ ચુધી કર્યાં નોકરી કરવા જતી હતી! હા, હમણાંની રાજકારણમાં વગ ઉમ્ભી થયા કેટે કેટલીક સ્ત્રીઓ નિશાળમાં શિક્ષિકા તરીકે તો કેટલીક સામાન્ય નોકરીઓમાં લાગી હતી ખરી.

સીરાજની વાત સાંમળીને પેલા બધાને ખાતરી થઈ કે એ મુખીથી બઢી ગયો છે. ને ડરતા તો પોતેય કર્યાં ન હતા પણ સીરાજને આગળ કરીને પોતે પારકી તાપણીએ તાપતાં ઈસ્લામ જિંદાબાદ કરવાની ગણતરી રાખતા હતા. એને ખબર હતી કે આજ ચુધીનાં બધાં હુલ્લડોમાં કોમને નામે કોઈને ઝંડો પકડાવી દેનારા બધા ખરાખરી વખતે તો કયાંય સંતાઈ ગયેલા હોતા. પારકા છોકરાને એમની આગમાં હોમી દઈ દૂર બેસીને તમાસો જોનારા આવા લોકોથી સાવધ રહેવા માગતા સીરાજને કેમ ઝંડો પકડાવી દેવો એની જ વેતરણ કરનારા એને ચારે બાજુથી ઘેરી રહ્યા હતા. ને સીરાજ એમાંથી કેમ બચતા રહેવું એની ઝીકરમાં પડી ગયો હતો. હા, અસલમનો તેને સાથ હતો ખરો.

અનુક્રમ ➔

૪. કાજુ સાહેબ ફૂસાઈ ગયા

પોતાની લૂંગી બચ્ચાવવાની હિરાકમાં કાજુ સાહેબ એવા તો ગુંચવાઈ ગયા હતા કે એક વખત તો એ શાભઈ મુખીને ને એમણે પોતાને બચ્ચાવી લીધા હતા એ વાતનેય ભૂલી ગયા. ને પછી તો એમને આગેવાનીનો કંદુ ચઢવા માંડ્યો. એમને થયું કે મહંમદ પયંગબર સાહેબ પછી જો કોઈ ઈસ્લામનો સાચો દરિંદો હોય તો એ કાજુ સાહેબ પોતે જ હતા. આજે ઈસ્લામની ઈજ્જતનો દારોમદાર એમના પર હતો. પછી એ ખૂણે ભરાઈને બેસી રહી શકે જ કેમ!

ને એ દિવસે બપોરની નમાજ પછી એમણે પોતાની તેજાબી વાણીથી બધાને ઉશ્કેરવા –યત્ન કર્યો: ‘ઈસ્લામનાં ફરજંદ, આપણે માથે આ પારક દેશમાં ઈસ્લામની ઈજ્જતની હિરાજુન કરવાની ફરજ આવી પડી છે. આપણી એક બેટી એક કાઝીરની સાથે શાદી બનાવવાની ગુસ્તાખી કરી બેઠી છે. શું આપણે એ ગુસ્તાખીને સંખી લઈશું? શું આપણે ઈસ્લામની એ બેટીને બૂત પરસ્ત કાઝીરને ત્યાં ઈસ્લામના ફરમાનની ખિલાફ કાઝીરના મજહબમાં જવા દઈશું! કદી નહીં. આપણે જાન આપી દઈશું ને સામે જાન લઈ લઈશું પણ ઈસ્લામની એ બેટીને પરત લાવીને જ રહીશું.’

ને એમના એ તેજાબી પ્રચારની અસરમાં આવી ગયેલા એક જુવાને એક છેટેથી આવાજ ઉઠાવ્યો: ‘ઈસ્લામ જિંદાબાદ, કાજુ સાહેબ જિંદાબાદ.’ ને ચારે બાજુથી એના પડધા પડ્યા, ‘કાજુ સાહેબ જિંદાબાદ, કાજુ સાહેબ જિંદાબાદ.’ અને કાજુ સાહેબ ફૂસાઈ ગયા. જુસ્સામાંથી બહાર આવતાં જ કાજુ સાહેબને પરસેવો વળવા માંડ્યો. એમને હવે મુખી ને પોલીસની હૃથકડી દેખાવા લાગી. એમને એમ પણ લાગ્યું કે પોતાનાથી ઉશ્કેરાઈને વધું પડતું બોલાઈ ગયું હતું. પણ જે બોલાઈ ગયું હતું એનો કોઈ ઉપાય ન હતો. હવે જોલવામાં પોતે કાળજુ રાખવી પડશે નહીં તો લૂંગી બચ્ચાવવા જતાં જાન જવાની નોભત આવી જશે.

પણ એમને એ ચૂઝ બહુ મોડી આવી હતી. કારણ કે એ નમાજુઓના ટોળામાં બધા એમણે માન્યા હતા એવા મજહબ પરસ્ત ન હતા. કેટલાક સરકાર અને કાયદાથી જ્હીનારાય હતા તો કેટલાક મુખીના પક્ષનાય હતા તો કેટલાકને પોતાના બે નંબરના ધ્યામાં મુખીની ઓથની જરૂરેય હતી. કાજુ સાહેબની જિંદાબાજુ પૂરી થઈ કે તરત મુખીને એ સમાચાર પહોંચી ગયા. ને મુખીએ તાલુકે ફેરો ખાઈને કાજુ સહેબના જુસ્સાને ઠડો કરવાનાં ચક્કો ગતિમાન કરી દીધાં.

ને એ જ દિવસે લગ્ભગ સમી સાંજે ગામને ચોરે પોલીસની એક ટુકડી આવીને ખડી થઈ ગઈ ને કાજુને સરકારી તેડું પહોંચી ગયું. કાજુને તો ચોરે જતા પહેલાં જ જુલાબ આવી ગયો. એમને પોતાના ઉશ્કેરણીજનક ભાષણીની વાત બહાર પડી હોવાની ચિંતા હતી ને તેમાં તલ્લાક માટેની પોતાની સત્તાને કાયદાની કચેરીમાં પુરવાર કરવાનો પોતાની પાસે કશો આધાર ન હતો છતાં આજ ચુધી પોતે અધ્યરતાલ ગાડું ગબડાવ્યે રાખ્યું હતું એની સામે જયારે પડકાર ખડો થયો હતો ત્યારે પોતે જો એને પુરવાર ન કરી શકે તો સજાને પાત્ર થવાની નોભત તો આવવાની જ હતી. ને એ જ એમને ગમશરાવવા માટે પૂરતી હતી.

આ બાજુથી કાજુ ચોરે પહોંચ્યા ને બિજુ બાજુથી મુખી પણ આવી ગયા. કાજુએ મુખીને જોયા ને કળગળી પડ્યા: ‘મુખી, મૈં તેરી ગાય. આજ બચા લેના.’

મુખી કહે: ‘બચ્ચાવવાવાળો અલ્લા બેઠો છે ઉપર. ને તમે તો અલ્લાના બંદા છો તમારે કોની બીડ છો! તમારી હુકુમત તો કાયદાનીય ઉપર છો. અલ્લા તમને જરૂર મદદ કરશે.’

મુખીનો ટોણા જેવો જવાબ સાંભળી કાજુના પગમાંથી ચોરાનાં પગથિયાં ચઢવાનું જોરેય જાણે ઓચરી ગયું. એમણે એમના અલ્લાને ચાદ કર્યા પણ અલ્લાનેય ખબર હતી જ કે કાજુએ ઈસ્લામની બેટીને બચ્ચાવવા માટે નહીં પણ પોતાની લૂંગી બચ્ચાવવા બધાને ઈસ્લામને નામે ઉશ્કેરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો એટલે અલ્લાય એમની સામે પક્ષે જઈ બેઠા હતા એની કાજુ સાહેબને હજુ ખબર ન હતી.

અંદર પેસતાં જ પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટર એમનું સ્વાગત કર્યું: ‘આવો કાજુ સાહેબ, કાલે મુખીનું માન રાખીને તમને જવા દીધા પણ આજે તો તમે જાતે હ્યાથે કરીને આઇતને નોતરી છો. અમને ખબર પડી છે કે તમે આજે મરજુદમાં બધાને કોમી હુલ્લડ કરવા ભડકાવ્યા છે અને લોકોએ તમારા નામના ઝિંદબાદ બોલાવ્યા છે. હવે અમારે તમને તાલુકે લઈ જઈને રીમાન્ડ મગવા પડશો. તમે કચી પરદેશી સરકારના કહેવાથી આ દેશમાં કોમી તંગદિલી ફેલાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે એ અમારે શોધી કાઢવું પડશો. કહો, હાથકડી પહેરીને આવવું છે કે પછી શાંતિથી છાનામાના અમારી જુપ ગાડીમાં બેસી જવું છે?’

‘પણ સાહેબ, મારો કોઈ ગુનો! મેં તો એક મુસલમાનની બેટી હિંદુ સાથે પરણી એમાં સમજૂતી કરાવી એને પાછી લઈ આવવા બધાને અપીલ કરી હતી.’

‘જો એ છોકરી ઉંમર લાયક હોય અને એની મરજુથી કોઈ હિંદુ છોકરા સાથે પરણી ગઈ હોય તો તમારે એને સમજાવવાની જરૂર ખરી?’

‘સાહેબ, અમારી કોમ બહુ રૂઢિયૂસ્ત છે એટલે એમને એ ન ગમે ને કામ વગરની તંગદિલી ના ફેલાય એટલે મેં એમ કહેલું કે સમજાવઠથી એ છોડીને પાછી લઈ અવાતી હોય તો એમ કરવું જોઈએ.’

‘અને એ માટે તમે તમારા ભાષણમાં જાન આપી દઈશું અને જાન લઈશું એમ કહેલું. અને આપણે પારકા દેશમાં હીએ ને ઈસ્લામને બચાવવાની આપણી ફરજ છે એમ તમે કહેલું નો! તે તમે કયા દેશના વતની છો? મને લાગે છે કે તમને આ દેશ પોતાનો લાગતો નથી.’

‘ના ના એવું નહીં, પણ આ દેશમાં અમારી લઘુમતી છે એમ કહેવાનો મારો આશાય હતો.’

‘તમારી બધી વાતો મને સમજાય છે. પણ તમને મારી વાત સમજાતી નથી. આપણા દેશમાં આપણા કાયદા છે એની મારે તમને સમજણ આપવી જરૂરી છે એટલે આજે તો તમને મારે તાલુકે લઈ જ જવા પડશો.’

‘પણ સાહેબ મારો કશો વાંક ગુનો!’

‘પહેલો વાંક કોમવાદને નામે હુલ્લડ કરવા લોકોને ઉશ્કેરવાનો, ને જીજો ગુનો ગેરકાયદેસર ને વગર સત્તાએ છૂટાછેડા કરાવી આપવાનો. બાળલગ્નના ને જીજાય કેટલાક ગુના છે એ તો જેમ વખત જરૂર એમ બહાર આવતા જરૂર અને એની સજા જે તે વખતે કૉર્ટ નકરી કરશો.’

કાજુ સાહેબની બધી હવા નીકળી ગઈ હતી. એમને હવે હાથકડી ને કૉર્ટ દેખાતાં હતાં. એમણે મુખી સામે લાચારીથી જોયું. મુખીએ ઈન્સ્પેક્ટર સામે જોઈ કર્યું: ‘અમે શાંતિ રાખવા માગીએ તોય આવા વિધનસંતોષી લોકો ભીજાને ઉશ્કેરી ગામની શાંતિને કયારેક જોખમાં મૂકશો એમ લાગે છે. એમને કાયદાનો પરચો બતાવવો જ જોઈએ. એમને એમ લાગે છે કે એમને માટેના કાયદા સરકારે જુદ્ય ઘડ્યા છે ને એનો અમલ કરાવવા માટે ગામેગામ આવા કાજુઓની નિમણૂંક કરી છે. હવે તમારે મારી શરમ ભરવાની જરૂર નથી.’ મુખી છૂટી પડ્યા.

કાજુએ હેવટે કર્યું: ‘સાહેબ, એના કરતાં પહેલાં મરજુદમાં જઈએ. ત્યા જઈને તમને ખબર પડશો કે મેં જે કાંઈ કર્યું છે એ ઈસ્લામના કાનૂન -માણે જ કર્યું છે. એ બધા કબૂલ કરે તો તમે માનશો ને.’

‘તમારી એવી ઈરણ હોય તો આપણે ત્યાં જવાનીય જરૂર નથી. તમે નામ આપો એટલે બધાને અહીં પકડી મંગાવીએ. જો એ બધા એ કબૂલ કરતા હોય તો એમને માટેય હાથકડી ને જેલની વ્યવસ્થા થઈ શકશે. કહો કોને તમે અહીં બોલાવવા માગો છો!’

ગમરાઈ ગયેલા કાજુ સાહેબને એમની વાત સમજાઈ હોય એમ લાગ્યું નહીં. એમણે કહ્યું: ‘સીરાજની બેટી ઘેરથી ભાગીને મુખીને ત્યાં ભરાઈ ગઈ છે એટલે પહેલાં તો સીરાજને બોલાવો. પછી અબદલ્લા ને કોમના બીજા આગેવાનોનેય બોલાવો એટલે તમને ખાતરી થશે કે મેં ઈસ્લામના કાનૂનની બહારનું કર્શું કહ્યું નથી.’

‘મીયાં આ ભારત દેશ છે. એનો પોતાનો કાયદો જ અહીં ચાલે છે. ફરીથી મારી આગળ તમારી ઈસ્લામના કાયદાની વાત કરી છે તો મારે અહીં જ મારા ચૌદમા રતનના કાયદાનો તમને પરચ્યો બતાવવો પડશે.’

ત્યાં કરબામાં કાજુ સાહેબને ચોરે બોલાવ્યા છે એવી વાત પ્રસરી ગઈ હતી એટલે કેટલાક મુસલમાનો એકઠા થયા હતા. એમને હજુ એમ હતું કે કાજુને મુખીએ ચોરે બોલાવ્યા છુશે. બધાએ ચોરે જોઈને કાજુને છોડાવી લાવવાનું નક્કી કર્યું. પણ ચોરે આવતાં જ તેમને ખબર પડી કે કાજુને તો પોલીએ બોલાવ્યા છતા. બહાર પોલીસની જુપ ગાડી પડી હતી એ જોઈને જ કેટલાકને પાછા વળી જવાનું મન થયું, પણ પણ પોતે બધા ટોળામાં હતા એટલે એકબીજાની હૂંકે બધા ચોરાના પગથિયાં ચદ્દયા. આટલા બધા માણસોને એક સામટા આવેલા જોઈને સાહેબનો પિતો ગયો: ‘જમાદાર, આટલા બધા માણસોને સામટા અંદર કેમ આવવા દીધા છે? બધાને બહાર કાઢો ને એમને કહો કે તમારામાંથી જે પાંચ જણ આગેવાન હોય એ અંદર આવે.’

ને આખું ધાડું હડડ કરતું બહાર નીકળી ગયું. કોઈને મુસલમાન કોમના આગેવાન તરીકે પોલીસની સામે જવું ન હતું. જમાદારે બહાર આવી કહ્યું: ‘સાબ પાંચ આગેવાન કું અંદર બુલાતે હૈને.’ ને પેલા ટોળામાં જાણે પીછે હઠની હરીકાઈ જામી પડી હોય એવું વાતાવરણ સર્જાઈ ગયું. બધા પહેલી હરોળમાંથી ખસીને પાછલી હરોળમાં જતા રહેવાની હરીકાઈમાં પડી ગયા. થોડી જ વારમાં આ મથામણમાં ટોળું આખું પદર કૂટ પાછું હઠી ગયું.

છેવટે ઈન્સ્પેક્ટર પોતે બહાર આવ્યા ને બોલ્યા: ‘ચાલો પાંચ આદમી અંદર આઓ. આગે ખડે હૈને ઉસમે સે પાંચ આદમી આઓ ખાલીપીલી હમારા સમય બરબાદ મત કરો.’

ને પાછળની હરોળમાં ચાલ્યા જવાની હોડમાં હારીને આગળની હરોળમાં રહી ગયેલા પાંચ માણસો એ સત્તાવાહી અવાજની શેહેરમાં આવીને, ગમરાતા ગમરાતા ચોરાનાં પગથિયાં ચદ્દયા. પણ અંદર મુખીને બેઠેલા જોતાં એમના ક્ષોમનો પાર ના રહ્યો. ‘તો તમે પાંચ માણસો આ ટોળાના આગેવાન છો એમ ને!’

‘ના સાહેબ, અમે તો કાજુ સાહેબને પકડ્યા છે એમ જાણ્યું એટલે આપ સાહેબને રહેમની અરજ કરવા આવ્યા હતા.’ એમાંના એકે હિંમત કરીને જવાબ આપ્યો.

‘એટલે તમે બધા હાથમાં લાકડીઓ ને ધારિયાં લઈને અરજ કરવા આવ્યા હતા એમ ને! હજુ તમારા કાજુ સાહેબને પકડ્યા નથી. હાથકડી તો હજુ જુબાની પત્યા પછી પહેરાવવાની છે. આજે નમાજ પદ્યા પછી એમણે માણણમાં શું કહેલું?’

‘સાહેબ, હું નમાજમાં આજે ગયો ન હતો. મને કશી ખબર નથી.’ એક જણ છૂટી પડ્યો. એને થયું કે આજે એ નમાજમાં ના ગયો એ સારું જ થયું હતું.

‘તો તમે બાકીના ચાર તો નમાજમાં હાજર હતા. બોલો કાજુ સાહેબે નમાજ પત્યા પછી તમને બધાને શું કહેલું?’

‘સાહેબ, સીરાજની બેટી શકીનાને મુખીનો છોકરો મંગળ ઘેરથી ભગાડી ગયો છે એની કોઈ વાત હતી.’

‘બરાબર, પણી એમાં કાજુ સાહેબે શું કરવાની વાત તમને બધાને કરી હતી!’

‘સાહેબ, એમણે દીસ્કલામના કાનૂન મુજબ એ લડકીને મુખીને ત્યાંથી છોડાવી લાવવાની બધાને તકીદ કરી હતી.’

‘ને એમણે જાન આપીશું ને જાન લઈશું એમ પણ કહેલું, બરાબર ને!’

‘એ તો સાહેબ મુખી જેવા સામે જઈએ એટલે એ અમને સીધી રીતે તો લડકી વાપસ ના જ કરે એટલે કદાચ ઝપાજપીય થઈ જાય એટલે એમણે એમ કહેલું.’

‘ને આવી ઝપાજપી થઈ જાય તો એમણે કોનાકોના જાન લેવા એની વાતેય તમને કરી હશે ને! બોલો, કોને કોને તમે મોતને ઘાટ ઉતારવાના હતા?’

હવે બધા ચ્યામડી ગયા. બધાને જુર્સ્સો ચઢાવવા માટે કાજુ જે બોલેલા એમાં મરચ્યુમિદું ભેળવીને કોઈકે સાહેબને વાત કરી હશે એમ એમને લાગ્યું. જવાબ આપવાની કોઈની હિંમત ના ચાલી. બધા ગુનેગારની જેમ સાહેબ સામે તાકી રહ્યા. આ મૌનનો લાભ લઈ કાજુએ બોલવાની તક ઝડપી લીધી: ‘સાહેબ, કોઈની વાત જ આમાં ન હતી, મેં વાત કરેલી એમાં તો સીરાજની બેટી શકીનાને પાછી લઈ આવવાની જ વાત હતી. કોઈને મારી નાખવાની વાત જ એમાં ન હતી.’

‘તો તમે ખાલી સત્યાગ્રહ કરીને જ એને પાછી લઈ આવવાની વાત કરી હતી એમ ને! તમે લોકો બોલો, કાજુએ તમને સત્યાગ્રહની જ વાત કરી હતી, બરાબર?’

‘ના સહેબ એમાં સત્યાગ્રહની વાત ન હતી. મુખીનું જૂથ બછુ મોટું છે.’ એક જણે કાજુને બદલે પોતાનો બચ્ચાવ કરવો વધુ જરૂરી ગણી સમજ્યા વગર બોલવા કર્યું.

‘ને જૂથ મોટું હોય તો તમને શું કરવાની કાજુએ તાકીદ કરી હતી?’

‘એ તો મુખી શું કરે છે એના ઉપર આધાર હતો. જો મુખી એ છોડીને રાજુખુશીથી સોંપી દે તો કશો વાધો ન હતો. નહીં તો?’

‘નહીં તો તમે મારામારી કરત એમ ને. કાજુએ તમને એમ કહેલું કે એ છોકરી મુખીના છોકરા સાથે પોતાની મરજુથી પરણી ગયેલી છે? અને કોઈની પરણેતરને બળજબરીથી તેની પાસેથી છીનવી લેવી એ ગુનો છે.’

‘અમારી કોમની લડકી બહારની કોમમાં શાદી કરે એ અમારા મજહબની બિલાફ છે એમ કાજુ સાહેબે કહેલું.’ બીજાએ કાજુ સાહેબને આગળ કરવામાં જ પોતાની સલામતી જોઈ.

‘ને તમને કાજુએ ભારત દેશની સરકાર આવાં આંતરજાતીય લગ્નોને ઉત્તેજન આપે છે અને આવાં લગ્ન કરનારને ઝપિયા પાંચ હજારનું ઈનામ આપે છે એમ નહીં કહેલું!’

બધાને માટે આ વાત નવી હતી. એમને તો એમના આ કાજુ કહે એ જ કાયદો અને એ કહે એ જ મજહબ હતા. જેમ હિંદુઓના મહારાજ સંસ્કૃતના શ્લોકો બોલે એમ આ કાજુ કુરાનના કલમા બોલીને આંજુ નખતો હતો. એમાં બોલનાર કે સાંભળનાર બેમાંથી એકેયને એના અર્થની ખજર હોય તો ગનીમત.

ઓણું ભાગેલા અને ધર્માંધ લોકોને એ જેમ કહે એ અલ્લાનો હુકમ. પણ આજે એની ખુદની સામે સરકારનો હુકમ લઈને પોલીસવાળા આવી પહોંચ્યા હતા. આ બની બેઠેલા કાજુની નિમણુંક એમની કોઈ વડી મરિછના મૌલવી કે કોઈ અધિકારી માણસે કરી ન હતી પણ ગામના બે જાણીતા માણસોની કદમબોસી કરીને એ કાજુ તરીકે ઠસી ગયો હતો. એટલે આજે જો એને બચાવવા ઉપરના માણસોની મદદ માગવામાં આવે તો સૌ પહેલાં તો કાજુએ પોતે પોતાની લાયકાત સાબિત કરી બતાવવી પડે એમ હતી.

એટલે આજે જ્યારે એમને હાથકડી કરીને સરકારી જીપમાં બેસાડી દેવામાં આવ્યા ત્યારે એમના મોં પર નિરાધારીની ગમગીની છવાઈ ગઈ હતી. એમને એવી રીતે લઈ જવાતા જે મુસલમાનોએ જોયા એમણે પણ એમ જ માન્યું કે મુખ્ખીની લાગવગને કારણે પોલીસે કાજુ ઉપર વધુ પડતી કડકાઈ વાપરી હતી. એમને મુખ્ખી અને પોલીસ પર ગુરુસ્સો આવ્યો પણ તેમનો જુસ્સો નરમ પડી ગયો. વળી જેને આગળ કરીને એ બધા વાતાવરણમાં ઉતેજના ફેલાવવા માગતા હતા એ સીરાજ પોતે જ પાણીમાં બેસી ગયો હતો એટલે બીજા લોકો કોના જોરે ઉદ્ઘાપોહ કરી શકે!

ને એ રાતે ગમગ દસેક વાગ્યાના સુમારે સીરાજ અને ફાતીમા બેય શામદ્ય મુખ્ખીને ત્યાં પહોંચી ગયાં. મુખ્ખીએ તેમને પ્રેમથી બોલાવ્યાં ને ધરમાં આદરથી બેસાડ્યાં. બેય શકીનામાંથી સગુણા બની ગયેલી દીકરીને જોઈને ખુશ થઈ ગયાં. એમને એક વાતે ખાતરી થઈ કે એ મુખ્ખીને ધેર સુખી થશે. એમણે જ્યારે જાણ્યું કે જ્ઞાતિના પંચના આગેવાનોએ એને આશીર્વાદ આપીને કદ્દું હતું: એક સાચી રજ્જુપુતાણી તરીકે એને એમણે માન્યતા આપી હતી અને મંદિર, મહાદેવ કે પૂજામાં એનો કોઈ વિરોધ કરે એને નાતનો ગુનેગાર ગણવામાં આવશે. ત્યારે એમને ખરેખરો આનંદ થયો હતો. એમને ખાતરી થઈ હતી કે એમની દીકરીને નાતમાં માનભર્યું સ્થાન મળી ગયું હતું.

ઇતાં ફાતીમા દીકરી જમાઈને સલાહ આપવાનું ચૂકી ન હતી: ‘એના કરતાં તમે બેય વરસ વંટોળ બીજા કોઈ ગામમાં જઈને રહ્યો ને જ્યારે બધો મામલો ઠંડો પડી જાય ત્યારે પાછાં આવો તો સારું નહોં! અમને તો એમ છે કે અમારી દીકરી સુખી છે પણ અમારી માંયાંભાઈની જાત એવી કે કાંઈને કાંઈ બહુનું કાઢી લફવાનું શોધો. તમારી હાર્યે કશું નહોં ચાલે તો અમને પજવશો.’

‘તમારું કોઈ નામેય નહોં લે. ને વખત છે ને કોઈ કાંઈ કહે તો તમે એક વખત પોલીસમાં ફરિયાદ કરશો એટલે પછી એ છે ને હું છું. તમારે કોઈ વાતે ચિંતા કરવાની જરૂર નથી.’ મુખ્ખીએ કદ્દું.

હરખા અને ફાતીમાને તો જૂનાં બેનપણાં. બેયનાં ખેતર જોડાજોડ એટલે ખેતરમાં કાયમ ભેગાં થઈ જાય અને જ્યારે ભેગાં થાય ત્યારે ઈંકણીના ચ્યપટા ભરતાં આખા ગામની નવાજૂની ઉખેડે, બેય જણાં. ખેતીની વાતોય કાઢે ને ઢોરઢાંખરની વાતોય કાઢે. બેમાંથી કોઈને ધેર જવાનુંય ચાદ ન આવે.

શકીનાની ફરગતીના સમાચાર હરખાને બીજે જ દિવસે મળી ગયા હતા. ફાતીમાએ એને રડતાં બધી વાત કહી ચંભળાવેલી. ત્યારે હરખાને અણસાર સુદ્ધાં ન હતો કે એ શકીનામાંથી સગુણા બનીને પોતાને ત્યાં આવશે. હરખાને મનમાં ઉંડઉંડેય વહેમ હતો કે સીરાજ અને ફાતીમા સાથે હવે એમને વેર બંધાશે ને બોલ્યેય વહેવાર નહોં રહે પણ બેય સામે ચાલીને દીકરીની ખબર કાઢવા આવ્યાં એટલે એમને ધણો આનંદ થઈ ગયો. પેલાં બે નાના કરતાં રહ્યાં તોય એમણે બેયને ચા-નાસ્તો કરાવ્યા વગર ના છોડ્યાં.

આ ન્રાણ-ચાર દિવસના સહવાસે જ સગુણાને આ ધર જાણો વર્ષોનું પરિચિત હોય એમ લગી રહ્યું હતું. ને જે સાહજિકતાથી એ ધરમાં આધીપાણી થતી હતી એ જોઈને હરખા અને ફાતીમા હસી રહ્યાં હતાં.

છેક મધરાતે સીરાજ અને ફાતીમા ઘેર જવા ઉમાં થયાં ત્યારે એમને એમ લાગતું હતું કે ફરીથી રહેજ વહેલાં આવશે કે બે ઘડી વધારે બેસ્સાય. તો સામે પક્ષે મુખી ને હરખા પણ એ જ કદ્દી રહ્યા હતાં ને! ‘અમારાથી તો હમણાં નહીં અવાય પણ તમે આવતાં રહેજો ને ફરીથી આવો ત્યારે વેળાસર આવજો અને ખાવાનું અહીં જ રાખજો. તમારે એમ ના માનવું કે આ દીકરીનું ધર છે. આપણા જૂના દોસ્તીના સંબંધે આવતા હો એમ જ આવવું.’

પાછા ફરતાં આખે રક્સે પેલાં બે જણાં મુખીના રૂપમાવ ને એમની દિલેરીની જ વાતો કરતા હતાં. એમને મનમાં થતું હતું કે જો વચ્ચમાં આ કોમનો સવાલ ના હોત તો આખી કોમ પોતાની અંદેખાઈ કરતી હોત આવો સંબંધ મળવા માટે. અને બધા કોમને નામે ઊરુંદેરણીવાળાં મહેણાં મારતા હોય તોય પોતાના મુખી સાથેના આ સંબંધની ઈર્ષા તો કરતા જ હતા. હા, અસલમ જેવા કેટલાક તો સામે ચાલીને આવો સંબંધ મળવા માટે એને મુખારકબાદીય આપી ગયા હતા ને! પણ અસલમ જેવા કોમમાં બહુ ઓછા હતા.

અનુક્રમ ⇒

૫. નટવરસિંહ બાપુ

શામદી મુખીનાં એક ઝોઈ સૌરાષ્ટ્રના એક દરભારની સાથે પરણાવેલાં. એમનાં ઝોઈ ને કુવા ધણાં વર્ષો પહેલાં અવસ્થાન પામેલાં અને તેમના એકમાત્ર દીકરા દરભાર નટવરસિંહ નાનપણથી જ વિલાયતમાં ઉછળેલા અને ત્યાં જ ભાગેલા ને સ્થાઈ થઈ ગયેલા. કયારેક દેશમાં આવતા હતા પણ એય હવે તો નહીંવત થઈ ગયું હતું., મોટા ભાગની જાગીર વેચીસાટીને એમણે એમના પરદેશના ધંધામાં જ લક્ષ્ય પરોવી દીધું હતું. એટલે એમનો શામદી મુખી સાથેનો સંપર્ક પણ ઓછો થઈ ગયો હતો.

જે વર્ષ પછી ફરીથી એ દેશમાં આવતા હતા. ને એમને પોતાના બાળપણના ગોઠિયા અને ભાઈ શામદી મુખી યાદ આવી ગયા હતા. એમણે અગાઉથી એમને કાગળ લખી દીધો હતો અને પોતે જ્યાં ચુંધી દેશમાં રહે ત્યાં ચુંધી ભાઈભાભીને પોતાની સાથે રહેવા આવવાનું આમંત્રણ આપ્યું હતું. હજુ એમને આવવાને દ્વારા દિવસની વાર હતી, પણ મંગળ તો એના વિલાયતી કાકાને મળવા તલાપાપડ થઈ ગયો હતો. સગુણાને કશી ખબર ન હતી પણ મંગળ પાસેથી જે વાતો સાંભળી હતી એનાથી એને એના કાકાનો જે થોડો પરિચય થયો હતો એનાથી એના મનમાં એમને માટે જતજતનાં કુતૂહલ પેદા થયાં હતાં. અને એથીય વધુ કુતૂહલ એને થયું હતું કાકાની ડોળી પત્નીની વાતથી. એણે જયારે જાણ્યું કે એના કાકા અંગ્રેજ બૈરી સાથે પરણ્યા હતા ત્યારે તો એના આશ્ચર્યની અવધિ જ ન રહી હતી. એને એ વિલાયતી કાકીને મળવાનું મન થઈ ગયું હતું.

જેને પોતાના ગામથી બહારની દુનિયા આસપાસનાં બેચાર ગામમાં જ પૂરી થઈ જતી હોય એને વિલાયતની વાતો આશ્ચર્યમાં નાખી દેવાને માટે પૂરતી હતી. અને એમની વિલાયતી પત્નીને માટે તો એના મનમાં એ જતજતના વિચારો કર્યા કરતી હતી. એવી રૂપાળી બૈરીને પોતે ગમશે કે નહીં એવા વિચારે એ ગમચાયા કરતી હતી. મંગળ તેને ચાંતવન આપતો હતો કે કાકીનો સ્વભાવ ધણો સારો હતો અને એમની સાથે વાત કરવાની મજા પડતી હતી. એમને ગુજરાતી બોલતાં જેવું તેવું આવડે અને આપણને અંગ્રેજું બોલતાં જરાય ના આવડે. પણ એમનો સ્વભાવ એવો સારો કે એમની સાથે વાતો કરતાં ધરાવો જ ન થાય.

ને એક દિવસ તાલુકાની પોસ્ટ ઓફિસેથી તાર આવી ગયો કે કાકા એમને રાજકોટને બંગલે આવી ગયા છે. એટલે બધાં એમને મળવા રાજકોટ જવા તૈયાર થયાં. સગુણાને તો શું પહેલવું ને શું ઓફવું એની જ વિમાસણ થઈ પડી. એને તો વિલાયતવાળાં કાકીને પહેલી વખત મળવાનું હતું ને! પણ એને જેટલી ચિંતા હતી એટલી બીજાં કોઈને ન હતી કારણ કે એ બધાં તો આ વિલાયતી સ્ત્રીને ધણી વખત મળી ચૂક્યાં હતાં.

ને એક ચાંજના એ બધાં રાજકોટ નટવરસિંહ બાપુને ત્યાં પહોંચી ગયાં. બાપુએ મંગળના પરણી ગયાના સમાચાર જાણ્યા હતા. મંગળ અને સગુણા એમને પગે લાગ્યાં. બાપુએ આશીર્વાદ આપતાં મંગળને કહ્યું: ‘મારા બેટા, ગામડામાંથીય તેં આવી રૂપાળી છોકરી ખરી શોધી કાઢી! તારી કાકી આજે પાંત્રીસ વરસથી મારી સાથે પરણી છે તોય રજ્યુતાણી લાગતી નથી પણ આ સગુણા તો જાણે જનમથી જ રજ્યુતાણી હોય એવી લાગે છે.’ ને કાકાનું બોલવું સાંભળી સગુણા શરમાઈ રહી.

કાકી પતિનું બોલવું સમજી જતાં બોલ્યાં: ‘તું ઈંગ્લેન્ડને બદલે અહીં રાજકોટમાં જ રહેવાનું રાખે તો હું પણ અસ્યા રજ્યુતાની લાગે. પણ તારે ઈંગ્લેન્ડ રહેવાનું બહુ ગમે એટલે એવું કેમનો થાયો?’ કાકીનું બોલવું સાંભળી હસવાનું માંડ ખાળતી સગુણા આડું જોઈ ગઈ. કાકીએ એને ગળે લગાડી અને હેતથી તેના ગળામાં સોનાનો અછોડો પહેરાવ્યો. પછી પોતાની સાથે ચોક્કમાં બેસાડી એમની ભાગીતૂટી ગુજરાતી ભાષામાં અના ખબર પૂછવા લાગ્યાં.

ને ધડી પછી તો સગુણા જાણે પોતાની મા પાસે બેઠી હોય એમ એમની સાથે અલકમલકની વાતો કરવા લાગ્યા. એને કશીક વાતમાં સમજણ ના પડે ને ગુંચવાય અને કાકીને સમજાવતાં ન આવડે એટલે કાકી બૂમ મારે: ‘હની, વોટ ઈંગ

શી ટ્રાઈગ ટુ સે?’ ને કાકા આવીને ચોખવટ કરી જાય. સગુણાને આમાં મજા પડે. એને હનીમાં સમજણ ના પડે. કાકાનું નામ મજાનું નટવરસિંહ છે ને કાકી એમને હની કહીને કેમ બોલાવે છે એ એને ન સમજાય.

એક વખત તો એણે કાકીને પૂછી જ નાખ્યું: ‘તમે કાકાને હની કેમ કહો છો?’

કાકી ગુંચવાતાં બોલ્યાં: ‘હની, સ્પીટ, મીટો’ પણ સગુણાની સમજમાં કશું આવ્યું હોય એમ લાગ્યું નહીં એટલે કાકી ઉભાં થયાં ને રસોડામાંથી મધની બોટલ લઈ આવ્યાં ને એમાંથી બેચાર ટીપાં મધ સગુણાની હૃથેળીમાં પાડી આવ્યાં. ને તેનો હાથ પકડી તેની પાસે એ ચટાવડાવ્યાં.

‘આ તો મધ છે.’ સગુણા બોલી ઉઠી.

‘નટવર મધ જેવો મીટો. હની. તું મંગલને હની કહે.’ ને એને કહ્યા વગરેય સગુણા શરમાઈ ગઈ.

સગુણા પોતાને લાયક કોઈ કામ હોય તો તે કરવા આમતેમ નજર દોડાવવા માંડી પણ ધરમાં જેટલાં માણસો રહેનાર હતાં એના કરતાં કામ કરનાર વધારે હતાં એટલે એને ભાગે કશું કામ આવે તેમ ન હતું. બે ભાઈઓ એમની વાતોમાં વળગ્યા હતાં ને કાકી ને એમની વધુ એમની વાતોમાં વળગ્યા હતાં એટલે નવરાં પડેલાં હરખા અને મંગળ પણ કાકીની પાસે આવીને બેસી ગયાં. મંગળ હિંચકે બેસી ઝોકે ચઢી હતી.

‘મંગળ, તારી વાઈઝ બધુ સારી. એને ઈંગ્લીશ ભાષાવ.’ એને પાસે આવેલો જોઈ કાકી બોલી ઉદ્ઘયાં.

‘પછી ખેતરમાં કામ કોણ કરશો!’

‘ખેતરનું કામ હાર્ડ. એને નોકરી કરાવ.’

‘તમે એનાં બધુ વખાણ ના કરશો નહીં તો પછી મનેય નહીં ગાંઠે.’

‘તું ગાંઠેશો, બસ. તુંય ભાણીજા. પછી વાંધો નહીં. સગુણા કાલેથી હું તને ભાણાવીશ. મંગળ ગામડિયાનો કંદ્રી મેન.’

સગુણા કાકીની વાતોથી ખુશ થઈ ગઈ હતી. એણે મંગળ સામે જોઈ પછ્યું: ‘હું ભણું, હની!’

ને હસીને મંગળને ધજ્ઝો મારતાં કાકી બોલી ઉદ્ઘયાં: ‘તું ગામડિયો, સગુણા ભણવા શરૂ થઈ ગઈ.’

મંગળે શરમાઈ જતાં સગુણા સામે મૂકકી ઉગામી. ને હસી પડતાં કાકી કહે: ‘તુંય ભણ ને!’

‘યસ હની, તુંય ભણ ને!’ સગુણાએ એને વધારે ભિલવ્યો. ને કાકી હસી પડ્યાં. ન સમજેલાં હરખા પણ એમની સાથે હસવા માંડ્યાં.

બે દિવસમાં તો કાકીને ને સગુણાને એવું ગોઠી ગયું હતું કે જાણે બેય બેનપણીઓ જ ન હોય! સગુણા કાકી પાસેથી રોજ કાંઈ કાંઈ નવું શીખી લાવતી અને મંગળને ચિટવતી. પછી તો મંગળને પણ કાકીની નિશાળનો ચસ્કો લાગવા માંડ્યો. એય કાકી સાથે બેસી ગપ્પો મારવા લાગ્યો ને નવુંનવું શીખવા લાગ્યો.

કાકીનું નામ મગરિટ હતું. કાકા એને મેળી કહેતા હતા. કાકી હરખાને ને શામઈ મુખીનેય પોતાને મેળી કહીને બોલાવવાનું કહેતાં હતાં પણ પેલાં બેને એ તોછડું લાગતું હતું એટલે એ બે એમને મૌંધીબેન કહીને બોલાવતાં હતાં. મંગળ

એમને કાકી કહીને બોલાવતો હતો પણ બે દિવસના સહવાચ પછી સગુણાએ એમને મમ્મી કહીને બોલાવવા માંડ્યાં એટલે એને પણ એની લાઈનમાં આવી જવું પડ્યું. એશેય કાકીને બદ્લે મમ્મી કહેવા માંડ્યું. અગુણાને કારણે દરવખતના કરતાં મંગળને એમની સાથે વધુ સમય ગળવા માંડ્યો એટલે એને એ વધારે ગમવા માંડ્યાં.

દ્વારાજ્ય મળ્યા પછી બધાં રજવાડાનું વિલિનીકરણ કરવામાં આવ્યું ત્યારે એમના પિતાના હાથમાં જે કોઈ રોકડ રકમ આવી એ એમણે પરદેશ મોકલી આપી હતી. દેશમાં જે જમીન જાગીર હતી એને વેચી સાટીને જે રકમ આવી તે દેશમાં જ જુદીજુદી જ્યાએ રોકીને એમણે કાયમી આવકો ઊભી કરી દીધી હતી. વળી નટવરસિંહ બાપુને કોઈ વ્યસન હતું નહીં એટલે એશાઆરામ ને ભામડાથી રહેવા છતાંય વર્ષે એમની મિલકતમાં ઉમેરો જ થતો રહેતો હતો.

બાપુને એક દીકરો ને એક દીકરી હતાં. દીકરાને પૈસા કામાવમાં ખાસ દિલચ્સ્બી ન હતી. એનો શોખ સારી કાર અને રેસના મેદાનમાં હતો. એ પોતે એક સારો દ્રાયવર હતો અને ઘણી બધી રેસમાં ભાગ લેતો હતો. રજવાડી લોહીનો એ રજવાડી શોખ. એમાં કદી હાથપગ ભાગતા, કયારેક જાન જવાનો ડર પણ ખરો. પણ બાપુએ એને કદી એ માર્ગેથી પાછો વળવા –યત્ન કરેલો નહીં.

એમની દીકરી રાણક (દેખી)ને દુનિયા ધૂમી વળવાનું ધેલું લાગ્યું હતું. એ વરસે બે વરસે એક વખત એમને ત્યાં વિલાયતમાં આવતી પણ પાછી ધૂમવા નીકળી પડતી. કયારેક પૈસાની જરૂર પડે તો એ એના ડાંડીને ઝોન કરી પૈસા મંગાવી લેતી. જો કે એને એવી પૈસા મંગાવવાની જરૂર કયારેક જ પડતી. એ દુનિયા ખૂંદતી અને એનાં સ્મરણો લખતી તેને છાપનારા મળી રહેતા ને તે એને મબલાખ નાણાં આપતા તો વળી કોક તેનાં સંશોધનને માનથી જોનારા તેને વકતવ્ય માટેય બોલાવતા ને પૈસા આપતા અને તેની ગાડી ચાલ્યા કરતી. ઈંગેન્ડમાં વિદ્ધાનોની જમાતમાં ડેખીનું નામ જાણીતું હતું.

બાપુની પાસે પૈસાની ખોટ ન હતી ત્યારે એમનાં છોકરાને જાણે એમના પૈસાની ભૂખ જ ન હતી. એમની પાસે પૈસા માગવામાં જાણે એમનાં છોકરાને નાનમ લગતી હતી. એમનો દીકરો રેસમાં દ્રાયવર તરીકે નામના અને પૈસા કમાતો હતો તો દીકરીને એના લખાણમાંથી છુવવા જેટલા પૈસા મળી રહેતા હતા.

કાકા કે મેળીના મોં પરથી કોઈને ન લાગે કે એમને એમનાં છોકરાની જુદાઈ સાલી રહી છે. પણ આ વખતે જ્યારે એમને મંગળ ને સગુણાની સાથે બે મહિના જેટલો સમય પસાર કરવાનો મળ્યો ત્યારે એમને પોતાનાં સેતાનની ઉણાપ વરતાયા સિવાય ન રહી. એમને છોકરાના સંગની અને એમનાં છોકરાને રમાડવાની હોંશ થઈ આવી. એમને મનમાં થયું કે પોતાના કરતાં આ ગામડામાં પડી રહેલો પોતાનો ભાઈ લાખ દરજી સુખી છે. ને એમના મનમાં જાણે એક ઉકેલ આવી ગયો. ભાઈને, ભત્રીજાને ને પોતાને બધાયને સુખી કરવાનો એક જ ઉપાય છે. મંગળને ઘડીને પોતાની પાસે લઈ લેવો. એને દંતક લઈને ભાઈને સેતાન વગરના કરવા કરતાં મંગળને પોતાના ધંધામાં સમાવી લઈ સાથે રાખી લેવો. પોતાને દીકરો મળશે પણ ભાઈનો દીકરોય સચ્ચવાણે.

એટલે એક દિવસ સાંજના બધા બેઠા હતા ત્યારે એમણે વાત ઉપાડી: ‘જુઓ ભાઈ, મંગળનું ભવિષ્ય ત્યાં ગામડામાં નથી. એને બહારની દુનિયા જોવા દો. એને બોલતાંચાલતાં શીખવા દો. હવે ખેતીમાં કશી બરકત રહી નથી.’

‘પણ એ એવું ભાય્યો નથી કે બહાર શહેરમાં એ ધંધોધાપો કરી શકે.’

‘એ બધું તમે મારા પર છોડી દો. હું એને મારી રીતે ઘડી લઈશ અને મારા જ કોઈ ધંધામાં ગોઠવી દઈશ. ખાતાંપિતાંય એ તમને બાર મહિને વિશ્વા પચીશ હજાર રૂપિયા મોકલી શકે એવો કરી દઈશ.’ બાપુએ કહ્યું. ને એમની એ વાત મુખી કરતાં હરખાને ગળે તરત ઊતરી ગઈ. એમને તો એ બેયને ગામમાંથી બને એટલાં દૂર કાઢવાં જ હતાં.

છેવટે મુખીને ગળેય વાત ઉતારી. એમને થયું કે ખેતીમાં દિવચે દિવચે વરસ્ય ખરાબ આવતાં જાય છે ને વળી મંગાથી પોતાના જેવી મજૂરીય થવાની નથી. જો એના કાકા કહે છે એમ ધંધે વળગાડી દેતા હોય તો કશું ખોટું નથી. એમણે કહ્યું: ‘જો તમને એમ લાગતું હોય તો એને અજમાવી જુઓ.’

પછી એ રાતે જ મેળી અને બાપુએ બેય છોકરાને ચામે બેસાડીને આખો તખ્નો ઘડી કાઢ્યો. બાપુ અને મેળી વિલાયત પાછાં જાય અને છ મહિના પછી પાછાં આવે ત્યાં સુધીમાં બેય જગ્યાએ માસ્તર રાખીને અંગેજુ ને ચોખ્યું ગુજરાતી કડકડાટ બોલતાં શીખી લેવું એમ એમણે નકડી કર્યું. પછી પાછાં આવીને એ એમને એક વખત તો વિલાયત ફરવા લઈ જ્યો પછી અહીં દેશમાં જ કોઈ ધંધો કરીને તેમને બેસાડી દેશો એવી મોદ્યમ વાત એમણે કરી. અત્યારથી જ એમને વિલાયતનાં સ્વર્ણો જોતાં કરી મૂકવાની તેમની ઈરછા ન હતી. એ લોકો કેટલી હૃદે ઘડાય છે એ જોયા પછી આગળ વાત કરવાની એમની ગણતરી હતી.

મંગળ અને સગુણાને તો જાણે સ્વર્ગ મળ્યા જેવો ધાટ હતો. છેલ્લા બે મહિનાથી મેળીની સાથે વાતો કરતાં ને નવુંનવું શીખતાં એમને જીવનમાં આગળ ધપવાની મહત્વાકંક્ષા જન્મી હતી. આજે બાપુએ જે વાત કરી એનાથી એમાં આગળ ધપવાની એક તક ઊભી થતી હોય એમ એમને લાગ્યું હતું. સગુણાને તો આ બે રીતે મન ભાવતી વાત હતી. એક તો એને પહેલેથી જ ગામથી દૂર રહેવું હતું અને અહીં તો સાથેસાથે આગળ ધપવાની તક મળતી હતી.

બે મહિના રાજકોટમાં રહીને બધાં ગામમાં આવ્યાં. મંગળ ને સગુણાની બોલચાલ અને રહેણસહેણ જે રીતે બદલાઈ ગયાં હતાં એ જોઈ મંગળના દોસ્તો તો દંગ જ થઈ ગયા. બે મહિનામાં તો એવોયે માણ્યું તૂટયું અંગેજુ બોલતોય થઈ ગયો હતો એ જાદુ કેમનું થયું એ તો એમના માન્યામાય આવતું ન હતું. વળી એમણે જ્યારે જાણ્યું કે સગુણા પણ એના જેવું બોલતી થઈ ગઈ હતી ત્યારે તો એ બધા દંગ જ થઈ ગયા. ને બાકી હતું તેમ જ્યારે મંગળે બધાને જણાવ્યું કે એવાંયે બેય જણ આવતે વરસે વિલાયત ફરવા જવાનાં હતાં ને ત્યાંથી આવ્યા પછી રાજકોટમાં કાકાનો ધંધો સંભાળવાનાં હતાં, ત્યારે તો મુસલમાનના લતામાંય એમની વાતો ચર્ચાવા લાગી.

હરભાને એની બેનપણીઓએ હરભ કરતાં કહ્યું: ‘બેન, તમારી વહુનાં પગલાં બાયણામાંથી જ જણાવા માંડ્યાં. આપણે આખી છિંદી જડિયાં ફાંસ્યાં તોય માયેથી નળિયાં ના ગયાં. ભગવાનની રહેમ છ્યો ત્યારે જ દરબાર જેવા માણસ ભાઈનું સગપણ ખોળતા આવ્યા ને!’

ને વાત જ એવી હતી કે મુસલમાનોમાંથી જે વિરોધ કરનારા હતા એય વખાશ કરતા થઈ ગયા હતા. ને મુખીએ પણ મોટું મન રાખીને પોતાની વગ વપરીને કાળુને છોડાવ્યા. અને કોમની શરમ કે બીક રાખ્યા સિવાય કાળુ જેવમાંથી છૂટીને ધેર આવતાંની સાથે સીધા જ મુખીને ત્યાં શુકરગુજરાત કરવા પહોંચી ગયા હતા. ને સગુણાને માટે દુવા બક્ષી આવ્યા હતા.

ગામમાં દ્વારા જ દિવસ રહીને મંગળ અને સગુણા પાછાં રાજકોટ પહોંચી ગયાં હતાં અને ભણવામાં લાગી ગયાં હતાં. એમણે ગામમાં એમને લોકોએ જે રીતે માન આપ્યું હતું એ જોયું હતું. હવે એમના એ માનને લાયક બનવાની બેયને લગની લાગી હતી. નિશાળમાં તો રોજના પાંચ કલાક ભણાવે છે પણ એમને તો ગ્રાણપણ માસ્તર આવીને રોજના બાર કલાક ભણાવી જતા હતા અને એમના ગયા પછીય પેલાં જે જણાં એકબીજાની હરીકાઈ કરતાં હોય એમ વાદવિવાદ ને ચર્ચા કરી એકબીજાને મહાત કરવાની કોશિશ કરતાં હતાં.

એમને એક જ વાતની લગની લાગી હતી કે મમ્મીએ એમનામાં જે વિશ્વાસ મૂક્યો હતો એને એણે જ્યા દેવાનો ન હતો. એમણે જ્યારે એમને પોતાનાં સંતાન જેવાં ગણીને આટલા પૈસા ખર્ચિને એમને લાયક બનવાનું બીજું જડપણું હતું તો પોતે એમને એમાં નાસીપાસ થવા દેવાનાં ન જ હતાં. ગામડાની ધૂડિયા નિશાળમાં જેવું તેવું ભણીને ઊઠી ગયેલાં એવાં એમને માટે આ અંગેજુનું ભણતર સહેલું ન હતું. પણ હવે તો બેય જણ કમર કસીને વળગી પડ્યાં હતાં એટલે એ સહેલું ના હોય તોય એણે સહેલું બનવું પડવાનું હતું.

એમ ને એમ દિવસો પસાર થવા લાગ્યા. એક દિવસ સગુણા કહે: ‘મને વહેમ પડતું લાગે છે. તને બાપ બનવાની ઉતાવળ આવી ગઈ હોય એમ વળળી પડતો હતો તે હવે કેમનું કરીશું? કાલે સવારે મામ્મી ને બાપુ આવીને ઉભાં રહેશે એમને શું મોઢું જતાવીશું?’

‘વાંધો નહીં હજુ વિલાયત જતાં વાર લાગશે ત્યાં સુધીમાં એ પતી જાય તો બા અને બાપાનેય વર્સ્તારનું મોઢું જોયાનો સંતોષ થશે.’

પણ મેળી અને બાપુએ જેવી વાત જાણી કે દેશની ટિકીટ કપાવી. આવીને તરત એમણે બેયના પાચપોર્ટ બનાવવા નાખી દીધા. નાનીમોટી વિધિ પતાવીને મહિનામાં તો બિસ્તરા પોટલાં બાંધવા માંડ્યાં. મંગળ કે સગુણા કાંઈ પૂછે તો એક જ જવાબ હોય: ‘તમને સમજણ ના પડે.’

બધી તૈયારી થઈ ગઈ એટલે બધાં બે દિવસ માટે ગામમાં આવ્યાં. બધાને મળ્યાં. ગામના લોકો તો મંગળ ને સગુણાને જોતાં જ રહ્યી ગયાં. જ્યારે એમણે નટવરસિંહ બાપુ અને મેળીને જોયાં ત્યારે એમને સમજણ પડી ગઈ કે હવે મંગળ અને સગુણા એમના આ નાનકડા ગામમાં સમાઈ શકે એવડાં નાનાં રહ્યાં ન હતાં. બે દિવસ પછી જ્યારે એ લોકો પાછાં રાજકોટ જવા નીકળવાનાં હતાં ત્યારે મુખ્યીએ કથા કરાવવાની રાખી હતી અને કાજુ સાહેબ પણ સવારથી જ એમની એ સફર સફર થાય એ માટે દૃવા કરવા હાજર થઈ ગયા હતા.

ગામમાંથી કોઈ પરદેશ જતું હોય એવો આ પહેલો જ પ્રસંગ હતો. વળી આ તો એક હિંદુનો છોકરો ને મુસ્લિમાનની છોકરી પરદેશ જતાં હતાં એટલે આપું ગામ હિલોળે ચદ્દયું હતું. કોઈને ચોકકસ તો ખબર ન હતી પણ વાત એવી ઝેલાઈ હતી કે સગુણાને સારા દા'ડા છે એ બાળક વિલાયતમાં પેદા થાય એટલે એનાં કાકા-કાકી એમને તત્કાલિક વિલાયત લઈ જાય છે. જો કે કોઈને એ ખબર ન હતી કે એમને વિલાયત લઈ જવા માટે તો એના કાકાએ બેયને ત્રણત્રણ માસ્તરો રાખીને અંગેજુ ભણાવ્યાં હતાં.

બ્રાહ્મણોએ શ્લોકો ભણ્યા ને કાજુ સાહેબે કલમા પદ્દ્યા ને સારું ચોઘડિયું જોઈ બધાં રાજકોટ જવા નીકળ્યાં. સાથે હરખા, મુખ્યી, મંણી, ઝાતીમા અને સીરાજ પણ રાજકોટ સુધી ગયાં. ત્યાંથી બે દિવસ પછી મુંબઈ અને ત્યાંથી વિલાયત જવા નીકળવાનું હતું. રાજકોટ પહોંચી બધાં બાપુને બંગલે ગયાં તો સીરાજ અને ઝાતીમા તો અવાક જ થઈ ગયાં. એમણે સ્વર્ણેય ધાર્યું ન હતું કે આવા મહેલમાં પગ મૂકવાનો અવસર ખુદ એમને આપશે. બંગલાની શોમા જોવામાં બેય એટલાં તલ્લીન થઈ ગયાં હતાં કે એમને કયાં બેસવું એનીય ખબર પડતી ન હતી. એટલે તો જ્યારે બાપુએ એમને શાંતિથી જેસવા કદ્દું ત્યારે બેય જણાં નીચે જમીન પર જ બેસી ગયાં ને!

બાપુએ સીરાજમીયાને બાવડેથી પકડીને સોઝા પર બેસાડતાં કદ્દું: ‘એમ નીચે ન બેસાય. તમે તો અમારા વેવાઈ છો.’ તોય સીરાજમીયાનો ક્ષોમ દૂર ન થયો. એટલે બાપુએ આગળ કદ્દું: ‘તમારે છિપાવાનું ન હોય તમે તો સગુણા જેવી દીકરીના બાપ છો.’

‘તોય મારાથી તમારી સામે ના બેસાય. તમે રાજમહારાજા ને હું તો એક સામાન્ય માણસ.’

‘તોય તમે અમારા વેવાઈ તો ખરા ને! ને વેવાઈને નીચે બેસાડીએ તો અમે જ ભૂંડા દેખાઈએ ને!’

ને હા ના કરતા સીરાજમીયા સોઝા પર બેઠા. થોડી વારમાં દાસી ચાંદીના થાળમાં પાણીના પ્યાલા લઈને આવી ને એ પાછા છિપાઈ ગયા. દરબારે હાથથી જ ઇશારો કર્યો ને એમણે એક પ્યાલો ઉઠાવી લીધો ને ગટગટાવી ગયા. નટવરસિંહ બાપુએ એમનો ક્ષોમ ઓછો કરવા હાંક મારીઃ ‘સગુણા, તારાં માબાપને એમને સૂવાનો ઓરડો બતવ, એટલે હાથ મોં ધોઈ સ્વરસ્થ થાય.’

પેલાં બે જગ્યા અગુણાની પાછળ ગયાં એટલે બાપુને શાંતિ થઈ કે અગુણા એમનો ક્ષોભ દૂર કરી દેશો. ને એમની એ અટકળ સ્વાચ્છી પણ હતી. બધાથી રહેજ દૂર ગયો એટલે ઝાતીમાની જુભ ખૂલ્લીઃ ‘તે બેટી, તમે બેય આ મહેલમાં છો મહિનાથી રહેતાં હતાં! ’

‘હા, પછી હું તમને આખો મહેલ બધે ફેરવીને બતાવીશ. અત્યારે તમે હાથમોં ધોઈને તાજી માજીં થાવ. આ તમારે સૂવાનો ઓરડો. અંદર ન્હાવાધોવાની બધી સગવડ છે. હું બતાવું જુઓ તમારે છપાવાની જરાય જરૂર નથી બાપુનો સ્વભાવ બદ્દુ સારો છે.’ કહેતાં અગુણાએ ઓરડાનું બારણું ખોલ્યું ને પેલાં બે જગ્યાં જોતાં જ રહ્યી ગયાં.

‘અહીં અમારે સૂવાનું! તારી કંઈ ભૂલ તો નથી થતી ને!’

‘ના મારી ભૂલ નથી થતી. તમારે અહીં જ સૂવાનું છે. ને આ ન્હાવા ધોવાની જગ્યા છે. સવારે નહીંધોઈને કપડાં બદલીને જ બહાર આવવનું. પહેલાં તમે હાથમોં તો ધોઈ લો, પછી હું તમને જમવાના ઓરડામાં લઈ જઈશ.’ કહી તેણે એમને સાબુ અને ટુવાલ એમને વાપરવા માટે જ મૂક્યાં છે એની સમજણ પાડી.

સીરાજ વિચારી રહ્યો કે ગામમાં જઈને આ ઠાઠની વાત કરી હોય તો કોઈને કલ્પનાય કેવી રીતે આવે, જગ્યાં સુધી એ નજરે આ બધું જુવે નહીં ત્યાં સુધી. આજ સુધી પોતેય રાજ મહિરાજાની વાતો સાંમળી હતી પણ આવા વૈભવની તો એમને કલ્પનાય કર્યાં આવી હતી! પોતાની દીકરી છો મહિનાથી જે ઠાઠમાઠમાં રહી હતી એની કલ્પના એની આખી ડીમમાં કોઈને આવે તેમ ન હતી.

પછી કાચની ડીશોમાં ચાંદીની ચમચીઓથી જમવામાં ને આગ્રહ કરીને પેલા પિરસનાર પાસે જાતજાતનાં પકવાન બાપુ બધાંની ડીશોમાં મુકાવે ને ના કહેવાની વેળા જ ન રહે એટલે વધારે પડતું ખવાઈ ગયું હોય એમ એમને લાગ્યું. એ રાતે મુલાયમ પથાળીમાં સીરાજમાંયાંને એવી તો ઉંઘ આવી ગઈ કે સવારે સગુણા નાસ્તા માટે બોલાવવા આવવા ત્યારે એમની આંખ ઉંઘડી.

નાસ્તાના ટેબલ પર કાલ રાતના જેવું ન થઈ જાય માટે એ પહેલેથી જ તૈયાર હતા. એમણે ચા તો બે ખ્યાલા પીધી પણ એક જ ટોસ્ટ અને એક જ કટકા મીઠાઈમાં પતાવ્યું. હવે એમને થોડો આત્મવિશ્વાસ આવવા માંડ્યો હતો.

બે દિવસ એમ એશ આરામથી વીતી ગયા ને પેલાં લોકોને જવાની વેળા આવી. ઝાતીમા તથા હરખા ગળગળાં થઈ ગયાં. બાપુ કહે: ‘તમે એમની કશી ચિંતા કરશો નહીં. અહીં તમે જે જોયું એના કરતાંય વધુ સુખ સાહુબીથી એવાંયે ત્યાં રહેશો. હું તમને એમના ઝોટા મોકલીશ.’ પછી તો ખેન ઉપદ્યું ત્યાં સુધી સોંપણાયાપણ ચાલ્યા કરી. બાપુ બધાંને હૈયાદારણ આપતા રહ્યા.

અનુક્રમ ⇒

૫. સગુણા ને મંગળ સ્ત્રોતમા સ્વર્ગમાં

સગુણા ને મંગળે ખેન આટલું નજીકથી દીઠું જ પહેલી વખત તો પછી એમાં બેસવાની તો વાત જ શી! એમણે જે ખેન જોયા હતાં એ તો ખેતરમાં ઊમાં ઊમાં ઊંચે આભમાં ઊડતાં, સ્વમદી જેવાં ખેન જોયા હતાં. ત્યારે એમને એની વિશાળતા વિશે કશી કલ્પના ન હતી. જ્યારે એ લોકો ખેનમાં દાખલ થયાં ત્યારે પહેલાં તો એમને એમ લાગ્યું કે આ કોઈ રાહ જોતાં બેસવાની જ્યા હુશે. આટલાં બધાં માણસો લઈને ખેન હવામાં આટલું ઊંચે અને આટલી ઝડપે ઊડે એ હજુય એમના માન્યામાં આવતું ન હતું. દિવસના ભાગમાં જ મુસાફરી કરવાની હતી અને દિવસ ચોખ્ખો હતો એટલે જ્યારે ખેન પૂરતી ઊંચાઈએ પહુંચ્યું ત્યારે બારીમાંથી નીચે નકશા પર લીટીઓ દોરી હોય એવાં ગામડાં અને ખેતરો જોવામાં એમણે ડોકાં દુખાડી દીધાં.

ખેન કદીક રસ્તામાં જાણે ખાડા ખબડા આવતા હોય એમ હ્યાલમડોલમ થતું તો કદીક જાણે સાવ ઊમું રહી ગયું હોય એમ સિથર રથી જતું. મંગળ ને સગુણા બેય આવે વખતે બાપુની સામે જોતાં ને બાપુ હુસીને એમની શાંકાનું સમાધાન કરતા. ગરમાગરમ લંચ અને ડીનર વખતે સગુણા ને મંગળની ભૂખ ઊધડી. અને જેનાં નામેય ખબર ના હોય એવી વાનગીઓ ચાખતાં-ખાતાં એ લંડનના એરપોર્ટ પર ઊતર્યા. ખેનમાંથી બહાર નીકળતાં જ ઠંડી હવાનો એક હડસેલો આવ્યો કે સગુણા મંગળને વળગી પડી. પછી બાપુ અને મેળી સામે જોતાં શરમાઈ રહી. ત્યાં એકબીજાને ભેટીને ચુંબન કરતા એક યુગલ તરફ ઈશ્વારો કરતાં મેળીએ એને કાનમાં કહ્યું: આવું કરવાનું. ને સગુણા વધુ શરમાઈ રહી, પણ આંખને ખૂંઝોથી પેલા યુગલની એ ચોષ્ટા એણે ફરીથી ઝીણવટથી જોઈ તો લીધી જ.

બહાર નીકળતાં જ એક બીજાને પૂજેઠિયે વળગીને ચાલતી હોય એમ ગાડીઓની લાઈનો જોઈને એ બેય વિચારમાં પડી ગયાં. એમને થયું કે જો આમાં કયાંક ભૂલાં પડી ગયાં તો આખી જિંદગી આટવાયા કરીએ તોય ફરી ભેગા ના થવાય. મંગળે બીજના માર્યા મેળીનો હાથ પકડી લીધો. મેળી એનો ગમરાટ પામી જતાં કહે: ‘ડરતો નહીં. અમે તને અહીં ભૂલો પડી જવા નહીં દઈએ.’ ને એની વાત સાંભળતાં ગમરાઈને સગુણાએ મંગળનો હાથ પકડી લીધો ને મેળી કદાચ એ જોઈને મરૂકરી કરે તો ભલે કરે એવું વિચારીને પકડી જ રાખ્યો.

એમને લેવા માટે ગાડી આવી હતી એમાં સામાન ખડકાવી બધાં બેસી ગયાં. ઠંડીથી ઠરી ગયેલી સગુણા બેય હાથની અદબ વાળી બેચી ગઈ હતી. મેળી સગુણાને કહે: ‘જો બહુ ઠંડી લાગતી હોય તો મંગળને વળગીને બેચ. એનેય સારું લાગશે. જો આ દુનિયામાં તું એનાથી આમ આધી રહીશ તો કોઈક બિજુ એને વળગી જશો.’ ને મંગળને આણો હડસેલો મારતાં એ એને વળગી ગઈ અને મેળી હુસી રહી. તે થોડીવાર પછી કાર ગરમ થઈ તોય એ એને એમ જ વળગેલી જ બેસી રહી.

ગાડી એક નાનકડી ટેકરી પર આવેલા ભાવ્ય બંગલા પાસે આવીને ઊમી રહી એટલે મેળીએ એમને સીધાં અંદર લઈ જઈ લિવિંગ રૂમમાં ફાયર પ્લેસની સામે બેસાડી દીધાં. ધરની અંદર તાપણી જોઈ બેય આનંદમાં આવી ગયાં ને હાથ લાંબા કરી શેકવા લાગ્યાં. હુસીને મેળી પોતાના રૂમ તરફ વળી. એ ઝેશ થઈને કપડાં બદલીને બહાર આવી તોય પેલાં બે જણ હજુ હાથપગ જ ગરમ કરતાં હતાં. મેળી કહે: ‘લો હવે, ઊઠો ને નહાઈને તૈયાર થઈ જાવ. અહીં તો વરસના અડધા જેટલા દિવસ આવી ઠંડી પડે છે. એમ હાથપગ શેક્યા કરશો તો પછી કામ કર્યારે કરશો!’

ને શરમાઈને પેલાં બે ઊમાં થઈ ગયાં. મેળી કહે: ‘ચાલ સુગુ, હું તને અહીની બાથડમની સમજણ પાડી દઉં. પછી તું મંગળને સમજાવી દેશે. તમારે સાથે નહાવા બેચવું હોય તોય બાથડમમાં વ્યવર્થા છે.’ કહેતાં એમણે એને ઝડુઝીની રચના સમજાવી દીધી. એમણે સગુણાનું સુગુ કરી નાખ્યું હતું પણ એ એમને ગમ્યું ને કાકી ગયાં એટલે બેય જણાં રૂમનું બારણું અંદરથી બંધ કરીને ઝડુઝીમાં સામસામે ગોઠવાઈ ગયાં.

‘જો મમ્મી પાસે એવું નહીં કહેવાનું કે આપણે બેય એક સાથે નહાવા ગયાં હતાં.’ શરેમાતાં સગુણાએ કહ્યું.

‘પણ એમાં શરમાવા જેવું શું છે. એમણે તો એવું કરવાનું કહ્યું હતું. ને આવી રીતે સામે બેસીને નહાવાની મજા જ કોઈ ઓર છે. તું મને સાબુ ધર્સી આપ ને હું તને સાબુ ધર્સી આપું. અહીં આવીને મારા ખોળમાં બેસી જા.’

‘તમારી દાડિયાંની જાત તે જાત ઉપર ગયા સિવાય રહે!’ પેલીએ એને ઉરુકેયો.

‘જો પાછા તે મીંયાંવેડા કરવા માંડ્યા.’ કહેતાં મંગળે અને ખેંચીને ખોળામાં બેસાડી દીધી અને એની સાથે અટક્યાણી કરવા માંડ્યાં. ને સગુણા પણ કહેવા પૂરતો વિરોધ કરતી સામી રંગે ચઢી.

બેય પરવાળીને બહાર આવ્યાં એટલે મેળિએ પૂછ્યું: ‘કેમ જરૂરીમાં નહાવાની મજા આવે છે ને?’

ને જે ન્હોતું કહેવું એ બેયની શરમે વગર બોલ્યે જ કહી દીધું. શરમાઈને સગુણા રસોડામાં પેસી ગઈ. એને રસોડાની સમજણ પાડવા મેળી એની પાઇણ ગઈ.

પછી બે દિવસમાં તો એમનું ટાઈમ ટેબલ ગોઠવાઈ ગયું. એમને ડ્રાઇવિંગ શિખવાડવા અને લાયસન્સ મેળવવા માટેની જરૂરી વિધિ શરૂ થઈ ગઈ. ને બે મહિનામાં તો બન્ને જાણીતા રસ્તાઓ પર ઓછી ભીડને સમયે કાર ચલાવતાં થઈ ગયાં. બેય જરૂં કાર ચલાવતાં શરીખે છે એમ મંગળે કાગળમાં લાખેટું એનો પડધો દેશમાંથી માચે લખાવેલા કાગળમાં પડધો હતો. એમણે લખાવ્યું હતું કે જાળવીને ચલાવજો ને ખાડા ટેકરામાં ધ્યાન રાખજો. હવે બેય જરૂં એ ખાડા ટેકરા શોધવામાં પડ્યાં, જો લંડનની સરકોર્માં ખાડા ટેકરા હોય તો.

બેયને લાયસન્સ તો મળી ગયાં પણ સગુણાને છેવટના દિવસો ચાલતા હતા એટલે એને કાર ચલાવવાની મેળીએ બંધી મૂકી દીધી હતી. બાપુના લંડનમાં ચાર પાંચ ધંધા હતા. એમાં એક ડીપાર્ટમેન્ટલ સ્ટોર્સ પણ હતો. મંગળ અને સગુણા જેટલા વખત એ સ્ટોર્સમાં જતાં એટલી વખત કશું નવું જાણીને આવતાં ને પાછાં ફરતાં કહેતાં: ‘આપણા સ્ટોરમાં કલાણું વેચાય છે એની તો મને આજે જ ખબર પડી.’

બાપુ કહે: ‘કેટલીય ચીજો એવી છે કે એ મારા સ્તોર્સમાં વેચાય છે એની હૃજ મનેય ખબર નથી.’

‘એમ કેવી રીતે ચાલે! ખરીદી તો તમારે હુસ્તક જ થતી હુશો ને!’

‘ના રે, બધું મેનેજરો નક્કી કરે. એ જ ઓર્ડર કરે ને એ જ વેચવાના ભાવ નક્કી કરે.’

‘તો તો કોઈક વખત ચોરીય કરતા હુશે. કમીશુન પણ ખાતા હુશે.’

‘એટલે તો તને અહીં લઈ આવ્યા છીએ. હવે તું કમીશન ખાજે.’ મેળિએ એક વખત કહેવું.

‘મને થોડો ભોમિયો થવા દો પછી કોઈને કમિશન ખવા દઉં તો કહેજો. પણ ત્યાં ચુધીમાં તો અમારે પાછાં જવાનું થશો.’

‘પાણ છું તો એમ કહેતી હતી કે એમને બદલે હવે તું કમીશન ખાજો.’

‘આપણી જ દુકાન હોય પછી મારે કમીશન શાન્ત ખાવાનું!’

‘હુની, આ તો અત્યારથી દુકાન એની માનતો થઈ ગયો છે. કોક દિવસ તારી દુકાન પચાવી પાડશે.’

‘પચાવી પાડવાની શી જરૂર છે! એની જ છે ને!’ બાપુએ હસીને કહેલું. કાઈ સમજણ ના પડતાં મંગળ અને સગુણા ગુંચવાઈ ગયેલા.

‘આવાંયે હજુ દેશમાં પાણી જવાની આશા રાખે છે.’

‘એ તો હજુ નવ્યાણુંના ચકડરમાં પડ્યાં નથી ત્યાં સુધી જ. પછી દેશમાં ફરવા જવાનુંચ નામ નહીં લે. ને મંગળ દેશમાં પાણી જવાની વાત મનમાંથી કાઢી નાખજે. જોઈએ તો મુખીને વરસ પછી લાખેક રૂપિયા મોકલી આપજે એટલે એમને નિરંત ને આપણેય નિરંત.’

પેલાં બેયને આમાં કશી સમજણ પડતી ન હતી. ને બાપાને લાખ રૂપિયા મોકલી આપવાની વાત તો તેમને કેમેય સમજાતી ન હતી. પૈસા કયાંથી આવવાના હતા કે બાપાને મોકલી આપવાના હતા! મંગળને તો હજુ એમ જ હતું કે બે ચાર મહિના ફરીને બેયને પાણી દેશમાં જવાનું હતું અને રાજકોટમાં કોઈ ધંધો સંભાળવાનો હતો.

એ સાંજે બાપુએ જાતે જ એમની એ શંકાનું સમાધાન કર્યું: ‘જો મેં તમને આજ સુધી કશી ઓખવટ કરી ન હતી પણ આજે કરી દઉં છું. તમારે દેશમાં પાણી જવાનું નથી. તમારે અહીં જ અમારી સાથે રહેવાનું છે ને અમારા ધંધામાં પરોવાઈ જવાનું છે. તમે બેય થોડાં જાણકાર થઈ જાવ એટલે તમારાં બેયનાં માબાપને લાખલાખ રૂપિયા મોકલી આપીશું એટલે એમને કશી ચિંતા નહીં રહે. પછી હમણાં બે ગણ વરસ તો દેશમાં જવાની વાતનો વિચારેય કરવાનો નથી.’

‘પણ બે લાખ રૂપિયા! એટલા બધા કમાવાશે કેવી રીતે?’

‘તમે જે કામ કરશો એનો પગાર મંડાશે એટલે એના કરતાં તો ધણા વધારે તમને મળશે.’

‘બાપુના સ્ટોરમાં કામ કરીએ એટલે! પણ એટલો બધો પગાર કંઈ હોતો હશે! ખાતાંપીતાં વરસે દશ-પંદર હજાર રૂપિયા બચે તોય અમારે તો ધણા થઈ જાય. એટલા બધા ના લેવાય. આટલાય તમે એમને ભણાવ્યાં ને અહીં લઈ આવ્યા એટલે બાકી તો રોજના ગ્રાણ રૂપિયાની મજૂરીનાં જ અમે તો દાઢિયાં.’ મંગળે પેટછૂટી વાત કરી.

‘તમારે એવું માનવું નહીં. જેવાં અમારે બે છોકરાં છે એવાં જ તમે બે છો. ને જયારે તમે કામ કરશો ત્યારે તમને લાગશે કે તમે ધરનાં માણસ છો એટલે તમારા કામથી કંપનીને કેટલો ઝાયદો થાય છે. ને આમાં તારે એકલાએ જ કામ કરવાની વાત નથી. સગુણાએ પણ તારી સાથે ખભેખભો મિલાવીને કામ કરવાનું છે, જેમ ખેતરમાં કરતાં હતાં એવું જ.’

‘કામ કરવાનો તો વાંધો નથી પણ પગાર તો કામને હિસાબે હોય તો બરાબર કહેવાય. અમારથી આટલો બધો પગાર કયે મોઢે મગાય! ને અમારી આવડત પણ કેટલી! હજુ તો એમને કોક અંગ્રેજુમાં બોલે તો ગમરાટ થઈ જાય છે.’

‘બેચાર મહિના એવું લાગશે પછી તમે બોલશો તો ધોળિયાનેય ગમરાટ થઈ જશે. હિંમત રાખશો તો બધું બરોબર થઈ જશે. મારેય પહેલાં એવું થતું હતું પણ પછી એવું ઝાવી ગયું કે તમારી મમ્મીનેય પટાવી લાવ્યો નો.’

‘પણ એને તો કયાં કોઈને પટાવવાની છે, એ તો એની બેગમને પહેલેથી જ પટાવીને જ આવ્યો છે.’ મેગીએ કદ્દું, ને એમના આવી વાતોથી પેલાં બેયનો આત્મવિશ્વાસ વધવા માંડયો.

પણ એમના એ નિયત કરેલા સમયપત્રકમાં ભંગણ પડ્યું. એક દિવસ સગુણાને હોસ્પિટલમાં ઘાખલ કરવી પડી ને તેણે એક બાબાને જન્મ આપ્યો. આવનાર બાળકનું નામ મેગીએ પહેલેથી જ જાણે નકકી કરી રાખ્યું હતું: ‘યશ.’ યશુ કે

યેશુ કર્ણ નહીં, ફકત યશ. ‘કોઈએ એને બીજે નામે બોલાવીને એનું નામ બગાડવાનું નથી.’ મેળિએ વટ હુકમ બહાર પાડ્યો.

‘આપુનું નામ તમે હની, હની કરીને બગાડી નાખ્યું છે એનું શું?’ મંગળ બોલવા ગયો.

‘તું નીકળ બહાર અહીંથી. નાના મોઢાએ મોટી વાત કરવાવાળો.’ ને મંગળ બહાર નીકળી ગયો. એને મેળિની યશ માટેની આ લાગણી સમજાતી હતી. એનાં રીક કે ડેઝી નજીકના ભવિષ્યમાં પરણે કે એમનાં છોકરાંને વહાલ કરવાનું મળે એવી તક હાલ તો જણાતી ન હતી. એટલે મેળિનું બધું વહાલ યશ પર વરસી રહ્યું હતું.

એક દિવસ રીકની ફરારી એમને આવીને આવીને ઉભી રહી. મંગળ અને સગુણાના આવ્યા પણી એ પહેલી વખત ઘેર આવતો હતો. એનામાં રંગરૂપ એની મા મેળિનાં ઊતર્યો હતાં પણ રજુપુતી ખમીર બાપુનું ઊતર્યો હતું. એણે મંગળ અને સગુણાની વાત ઝોન પર જાણી હતી. જેયને જોઈ એણે આનંદ વ્યક્ત કર્યો: ‘મને લાગે છે કે હવે મારી ગેરહાજરી મમ્મી, ડેડીને સાલશે નહીં. ને વળી પાણી લીટલ એંજલ યશુ પણ આવી ગયો છે.’

‘યશુ નહીં યશ. એનું નામ બગાડીશ નહીં.’ મેળિએ એને યાદ દેવડાવી દીધું.

‘યસ મામ, યશ. પણ મમ્મી આ નામ તો કોઈ ગ્રાન્ડ ફાધરના નામ જેવું પુરાણું લાગે છે. એને બદલે—’

‘એ જ બરાબર છે. તારા દીકરાનું નામ તું કોઈ મોડર્ન રાખજો. ને તારે યશને કયા કદી બોલાવવાનો છે કે તને એની ચિંતા થાય છે! તું વરસમાં એકવાર ઘેર આવે છે ત્યારે કદાચ એ દેશમાં ગયો હશે કે પણી સ્કૂલમાં ગયો હશે.’ ખેદથી મેળિએ કહ્યું. એના અવાજમાં રીકની વર્તિણું માટેની ફરિયાદ હતી કે પોતાના નસીબ સામેનો રોષ હતો એ પરખાય તેવું ન હતું.

‘મને સમજાય છે તારો રોષ, પણ મમ્મી તારે મને માફ કરી દેવું જોઈએ. તું એક રજુપુતને પરણી છે એટલે સમજુ શકતી હોઈશ કે હોસ્પિટલની બેડમાં પડીને મરવા કરતાં રજુપુત રણમાં મરવાનું વધારે પસંદ કરે. એમ મારે પણ કયારેક મરવું હોય તો હું રેસ ટ્રેક પર મરવું પસંદ કરું. ને હવે તો તારી પાસે મંગળ છે ને તેની બેગમ ચુગુ છે, નાનો યશ છે. મારી પાસે મારી ફરારી અને રેસ ટ્રેક રહેવા દે ને!’ કહેતાં એની આંખ ભરાઈ આવી. સગુણાય એની આવી ઘેલણામરી વાતો સાંભળી મનમાં મૂંજાઈ રહી.

‘તારો ટ્રેક અને તારી ફરારી તને મુખારક પણ મમ્મી-ડેડી જીવે છે કે મરી ગયાં એ જાણવા પૂરતોય કયારેક આ તરફ આવતો રહે. નહીં તો પણી પેપરમાં અમારા મરણના સમાચાર વાંચીને હાથમાં ફૂલોનો બૂકે લઈને આવજે.’

‘મમ્મી, મમ્મી, મમ્મી તમે મને સમજુ શકો છો પણી ગુસ્સો શું કરવા કરો છો? તમે એમ ઈચ્છો છો કે તમારો દીકરો એના રેસ ટ્રેકને બદલે હોસ્પિટલની બેડમાં છેલ્લા શ્વાસ દે!’

‘તે શું હોસ્પિટલની બેડમાં મરનારા બધા કાયર હોતા હશે! માબાપની ઈચ્છા પૂરી કરવાને બદલે રેસમાં ભાગી જનારા બધા શૂરવીર એમ ને!’ રીકે કશ્શો જવાબ ન આપ્યો પણ એના મનની દ્વિધા એના મોં પરથી જણાય સિવાય રહેતી ન હતી. મંગળ તથા સગુણા માદીકરાની આ વાતો સાંભળી રહ્યા હતાં. એમને હજુ રીકનો એવો કશ્શો પરિચય ન હતો કે એ લોકો વચ્ચે બોલવાની હિંમત કરી શકે.

‘મંગલ, તું જ માને સમજાવ. હવે તો તું, બેગમ અને યશ એમની પાસે છો પણી એમની પાસે હું કદાચ ન હોઉં તોય શો ફેર પડે છે! હું મારા રેસ ટ્રેકથી દૂર રહીને ચુખી ન રહી શકું ને મને દુખી જોઈને મા ચુખી ન રહી શકે, પણી તું જ કહે મારા અહીં રહેવાનો શો અર્થાત્!’

‘અર્થ છે. જ્યારે અમે ન હતાં ત્યારેય આ ઘરમાં નોકરચાકર ને બીજાં ધરણા માણસો હતાં પણ એમને પોતાના દીકરાની હાજરીની અપેક્ષા હતી. દીકરાની જુયા આખા જગતમાંથી કોઈ પૂરી કરી શકે નહીં એ તમને કેમ સમજાતું નથી! તમને ખોટું લાગે તો મને માફ કરજો.’

‘જો હું તારાથી ખાસ મોટો નથી એટલે તું મને માનથી નહીં બોલાવે તો મને ખોટું નહીં લાગે. ને બેગમ તારે માટેય એવું જ હું તનેથી માનથી બોલાવવાનો નથી અને તુંચ મને માનથી નહીં બોલાવે તો ચાલશે, આપણે મિત્રોની જેમ એકબીજાને બોલાવીએ એ વધુ સારું રહેશે.’

‘જો એક મિત્ર તરીકે મને સ્વીકારતો હો તો મને કહેવા દે કે તું એક નંબરનો સ્વાર્થી માણસ છું. તું ફક્ત તારી જાતનો જ વિચાર કરે છે, તને તારાં માબાપની લાગણીની જરાય પડી નથી.’ મંગળે કહી નાખ્યું.

‘થેક યુ. તારી વાત બિલકૂલ સ્થાચી છે. પણ જેમ કોઈ માણસને દાડ પીવાની ટેવ પડી હોય એની પાસે તમે ગમે તેટલી દલીલો કરો તોય એને કશી અસર થતી નથી એમ મને પણ માની લે કે રેસની એક આદત પડી ગઈ છે. મારું એક સપનું છે. યાદ રાખજે હું કોઈક દિવસ રેસના ટ્રેક પર જ ટુકડે ટુકડા થઈને વેરાયેલો પડ્યો હોઈશ, ગ્રાઉન્ડ કુ મારા દેહના એ ભાગને ભેગા કરીને સ્ટ્રેચર પર ખડકશે, કોઈ પબ્લિક હૌસ્પિટલનો જુનિયર ડૉક્ટર એ લોચાને જોડીને એક માનવ આકાર બનાવવાનો મિથ્યા પ્રયત્ન કરશે ને કોઈ પ્રેસ રીપોર્ટર મારે માટે બેચાર સારાં વાક્યો લખવા માટે શરૂઆત શોધશે. મારાં સપનાંની ચાદર ઓઢી હું પોઢી ગયો હોઈશ. આખી દુનિયા એવી જ અકંધ હશે. મારા જવાની એમાં કશી ઊણપ નહીં વરતાય. એ મારા જીવનનો ચાદર દિવસ હશે.’

‘ને તારાં માબાપને માટેય એ ચાદર દિવસ હશે. લોકો તારા ક્યૂનરલમાં આવશે ને કહેશો બહુ લાયક છોકરો હતો ને તારે માટે એ લોકો જૂઠી હાએ હા કરશે. તને લાગે છે કે એનાથી કશો ફરક નથી પડતો!’

‘કદાચ નહીં પડે. કદાચ પડે પણ ખરો. મારી તો એક જ ઈચ્છા રહી છે કાયમની તે તો પૂરી થઈ જશે ને! મંગલ, માય ડીયર બ્રધર, જિંદગી કલરકૂલ હોવી જોઈએ. એ લાંબી હોય કે ટૂંકી હોય એનાથી કશો ફરક નથી પડતો.’

‘પણ મમ્મીની ઈચ્છા તો મનમાં જ રહી જશે ને! એકનો ઝાયદો એ બીજાનું નુકશાન, દુનિયામાં એવું જ થતું આવ્યું છે.’ મંગળે કહ્યું.

‘રીકે જવાબ ન આપ્યો એટલે એ વાત તો ત્યારે અટકી. રીકે ઉભા થઈને ઝીઝમાંથી બીયરની બે બોટલો કાઢી: ‘લે આવ ગળું વિષળીએ.’ એણે કહ્યું.

‘સોરી, મેં તો લગ્ન પહેલાં સગુણાને પ્રોમિસ કર્યું છે કે હું દાડને હાથ પણ નહીં લગાડું.’

‘એટલું સારું છે કે મેં લગ્નેય નથી કર્યાં કે કોઈને એવું પ્રોમિસ પણ નથી કર્યું. બેગમ, આજનો દિવસ મારે માટે થઈને એને પ્રોમિસમાંથી રીલીવ કર, પ્લીજ.’

‘એક શરતે તમે ધેર આવીને રહો અને એક વરસમાં પરણી જવાનું વચ્ચન આપતા હો તો.’

‘બેગમ, તું કોઈ વાણિયાની નિશાળમાં ભાણી હોય એમ લાગે છે. પણ સોરી તારી શરતો મને મંજૂર નથી. જો હું આહીં આવીને રહીશ તો તમે મારાથી કંટાળી જશો અને જો તારા કહેવા મુજબ હું પરણી જઈશ તો મારી બૈરી બીજે જ મહિને મારાથી છૂટાછેડા લઈ લેશે. તારી પાસે એના કરતાં કોઈ સહેલો રસ્તો હોય તો એ બતાવ, કદાચ એ મને માફક આવે ને હું હા પાડું.’

‘માબાપના સુખનો રક્ષતો સહેલો ના જ હોય. અમને મિત્ર ગણ્યા હોય તો ચાલો મારી બેમાંથી એક વાત સ્વીકારો.’ સગુણાએ કદ્યું ને રીક વિચારમાં પડ્યો.

‘ચાલો આવતા વીકથી હું અહીં રહેવા આવી જઈશ. મારો ધેર આવવાનો, જવાનો, ખાવાનો, ઊઠવાનો બધા ટાઈમ જુદા છશે. હું મારી રીતે રહ્યીશ. જે તારીખે તમારામાંથી કોઈનેથ એમ લાગે કે તમે મારાથી કંટાળી ગયા છો ત્યારે મને કહેજો હું મારી દુનિયામાં પાછો ચાલ્યો જઈશ.’ રીકે કદ્યું અને મેળી આનંદથી જૂમી ઊઠી. એને થયું કે સગુણા કયારેક એને પાછો લાઈન પર લાવી દેશે.

સાંજે બાપુ આવ્યા ત્યારે બધાંએ એમને આ વાત કરી. એમને પણ એ વાતથી આનંદ થયો પણ એમણે કદ્યું: ‘હું એને ઓળખું છું, એ આવશે તોચ આપણી સાથે એને બહુ ગોઠશે નહીં. મહિને બે મહિને એ પાછો પોતાના ટોળામાં ચાલ્યો જશે. એનામાં એક ગુણ બહુ સારો છે કે એ કોઈની સાથે સેબંધ બગાડશે નહીં.’

અનુક્રમ ⇒

૭. લોહીનો ગુણ

રીકે જે -માણે વાયદો કર્યો હતો એ -માણે એ બીજે જ અઠવાડિયે ઘેર રહેવા માટે આવી ગયો હતો. એના દોસ્તો એની પાંચ ગાડીઓનો કાઝલો મૂકીને ચાલ્યા ગયા હતા. ઘરનાં બધાંએ જાણે મનથી જ નકડી કર્યું હોય એમ કોઈ એની કોઈ ટેવ બદલવાની સલાહ આપતું ન હતું કે એને કારણે ઘરમાં કશી અગવડ પડે છે એમ પણ કોઈ એને કહેતું ન હતું. રીક પણ આ વ્યવસ્થાથી ખુશ હતો. એણે એના મિત્રોને કહી દીધું હતું કે પોતે માબાપ સાથે રહેવા જતો હતો એટલે જે કોઈને મળવું હોય એ ફોન કરશો તો પોતે એને મળવા આવી શકશો પણ કોઈએ તેને ઘેર મળવા આવવા પ્રયત્ન કરવો નહીં.

જ્યારથી એ ઘેર રહેવા આવ્યો ત્યારથી તેનું બહાર જવાનુંય ઓછું થઈ ગયું હતું. એ જ્યારે ઉઠતો ત્યારે સગુણા તેને માટે નાસ્તાની વ્યવસ્થા કરી દેતી હતી. ને રીક પણ વગર કોઈ ફરિયાદે નાસ્તો કરી લેતો હતો. પણ એક દિવસ સગુણાએ એને કહ્યું: ‘કાલથી નાસ્તાની વ્યવસ્થામાં થોડો ફેરફાર કરવો પડશો. કાં તો તમારે ફીઝમાંથી નાસ્તો કાઢી ગરમ કરીને ખાઈ લેવો પડશો અથવા મમ્મીને નાસ્તો ગરમ કરી આપવા કહેવું પડશો અને મમ્મી નાસ્તો ગરમ કરે ત્યાં ચુધી યશનું દ્યાન રાખવું પડશો.’

‘ને જરૂર હોય તો એનું ડાયપર પણ બદલવું પડશો, કહી નાખ ને મેગેમેગું.’ રીકે હસતાં કહ્યું.

‘ના એમ તો એ ડાષ્ટો છે. મમ્મી સિવાય એનો લાભ એ કોઈને આપતો નથી.’

‘પણ આ બધા ફેરફાર કરવાનું કારણ તો હશે ને! તું વેકેશન પર તો નથી જતી ને!’

‘ના હું વેકેશન પર જતી નથી પણ મારું વેકેશન પૂરું થયું એટલે હું કાલથી કામ પર જવાનું ચાલુ કરવાની છું.’

‘મારે માટે કોઈ ઓફરનેટીવ ખરો!’

‘મારે બદલે તમે કામ પર જાવ તો મારે જવું ન પડે.’

‘કયો આપણી ઓફિસમાં! કાં તો બેબી સીટિંગ કે પછી ડંડી સીટિંગ. ચાલ મંજૂર. એક અઠવાડિયા માટે હું ટ્રાય કરી જોઉ. જો ડંડીને મારું ડંડી સીટિંગ માફક આવશે તો આગળ ઉપર કન્ટીન્યૂ થઈ શકશો.’

સાંજે સગુણાએ ખાવાના ટેબલ પર બધાને વાત કરી: ‘મારી સાથેની ખાનગી ગોઠવણ મુજબ આવતી કાલથી મારે બદલે રીક ઓફિસમાં આવશે ને હું રાખેતા મુજબ બેબી સીટિંગ કરીશ.’

એની વાત સાંભળી બધાંની આંખોમાં ચ્યમક આવી ગઈ. મેળીએ તો ત્યાં ચુધી કહ્યું: ‘હું બેબી સીટિંગ કરીશ, જો તારે કામ પર જવું હોય તો તું પણ જા.’

પણ આંખથી એણે ઈશારો કરી દીધો કે પહેલાં પાટવી કુંવરને નાણી તો જુઓ. ને બધાં હસી પડ્યાં. રીકને આમાં કશી સમજશે ના પડી, એણે કહ્યું: ‘બેગમનેય જવું હોય તો મમ્મી યશને રાખશો એટલે વાંધો નથી.’

‘પણ મારે બદલે તમે જવાના છો એટલે હાલ તો મારે જવાની જરૂર નથી અને મમ્મીને માથે બધું કામ નાખી દેવાનું ચોગ્ય પણ નથી.’ સગુણાએ ઉતાવળથી જવાબ આપી દીધો.

‘કેટલા વાગ્યે કામ પર પહોંચી જવાનું છે?’ રીકે પૂછ્યું.

‘કાદે તારો પહેલો દિવસ છે એટલે સમયનું કોઈ બંધન નથી. પણ જે – માણે કામ હોય એ પ્રમાણે તું તારી જાતે જ ગોઠવી લેજે ને!’ બાપુને બદલે મંગળે જ જવાબ આપી દીધો.

ને બિજે દિવસે વહેલા પહોંચીને બધાએ મસલત કરી લીધી કે રીકને ઓફિસમાં આવવાનું ગમે એવું કોઈ કારણ એને આપવું જોઈએ. એને કોઈ ચેલેજ ઉપાડી લેવાની ટેવ છે તો કોઈ એવું કામ એને ચોંપવું કે એમાં એને ચેલેજ લાગે ને એ ઉપાડી લેવા એ તૈયાર થઈ જાય. ને બાપુની પાસે એવું કામ તૈયાર હતું જ. લંડનની બહાર એક સ્ટોર ખોલવા માટે એમણે કેટલીક જમીન લઈ રાખી હતી. પણ આ જમીન પૂરતી ન હતી. એમને બાજુની આઠ એકર જમીન ખરીદી લેવી હતી. એમને એ જમીનની કેટલી અગત્યતા છે એ જાણી ગયેલો એ જમીનનો માલિક કોઈ પણ કિંમતે એ જમીન વેચવા તૈયાર ન હતો. છેલ્લા ઇ મહિનામાં એને સમજાવવાના અનેક પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યા હતા પણ બધા નિષ્ફળ જ ગયા હતા. દર વખતે વધુ ને વધુ ઊંચી ઓંકરો એમણે મૂકી હતી પણ કોઈ પરિણામ આવ્યું ન હતું.

રીક આવ્યો. મંગળ અને ડરી એના કરતાં બે કલાક વહેલા આવ્યા હતા એટલે એને થોડી શરમ આવી. એણે બીજા દિવસથી વહેલા આવી જવાનું નકડી કર્યું. એને માટે ચેલેજ જેવું કામ તૈયાર જ હતું. બાપુએ એને એક ઝાઈલ પકડાવી દીધી. એમાં એ જમીન અંગેની બધી વિગતો તથા એ મેળવવા માટે કયા પ્રકારના અને કેટલા પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા હતા અને શાં પરિણામ આવ્યા હતાં એની બધી વિગતો હતી. રીકે એનો બરાબર અમ્યાસ કર્યો. પણ એણે પેલા જમીન માલિકને મળવા ઝોન કર્યો. ને એ એને મળવા ઊપડ્યો.

એણે પેલાને સીધું જ પૂછ્યું: ‘તમારી જમીનનો જુયોલોજિકલ અને એન્વાયરમેન્ટલ રીપોર્ટ તમારી પાસે છે?’

‘ના કેમ?’ પેલાએ ગુંચવાતાં સામું પૂછ્યું.

‘અમારી જમીનનું સોઈલ ટેરિટંગ કરાવ્યું હતું એનો રીપોર્ટ એમને બે દિવસ પહેલાં જ ઝોન પર મળ્યો. અમારી જમીનમાં ચાર ફીટ ઊંડે એસ્બેર્ટોસનું .૦૦૫૪૮૦.૦૧% કન્ટેમીનેશન આવ્યું છે. એમણે લેબોરેટરીને ફેક્શ કરવાનું કહ્યું હતું પણ હજુ એમનો ફેક્શ આવ્યો નથી. પણ એમનો ઝોન આવ્યો કે તરત એમણે તો આ સાઈટ એક ટ્રક સ્ટોપવાળાને ઓફર પણ કરી દીધી છે, એવી માહિતી મને મળી છે. આ જમીન તમારે લગતી છે ને તમારે જોઈતી હોય તો એ લોકોએ હજુ એની કિમત બોર્ડમાં મંજૂરી માટે નથી મૂકી પણ તે પહેલાં જો તમારી કોઈ ઓફર હોય તો એક પાડોશી તરીકે તમારો હક પહેલો. બોલો, તમારે જોઈએ છે?’

‘તમારી જમીન ટ્રક સ્ટોપવાળાને આપવી હોય તો એનો શો અંદાજ છે?’

‘ટ્રકસ્ટોપવાળાને બહુ થોડું બાંધકામ કરવું પડે તેમ છે એટલે એમને કન્ટેમીનેશન બહુ નડે એમ નથી અને અમારી જમીનનું પૂર્વ તરફનું પારસ્યલ કંટેમીનેશન વગરનું છે એટલે વાંધો આવે તેમ નથી. છતાં આ બાજુનું કંટેમીનેશન આખા લોટને નડે છે. અમારે તો એકરના ચાલીસ હજાર પાઉન્ડ ઊપજે તોય કાઢી નાખવી પડશે. ને મોકાની જ્યાએ ટ્રકસ્ટોપ લઈને કોઈ બેસી જાય તો આખા કોર્નરની દ્વારા બગડી જાય. તમે ઝોશો કે બે વરસમાં તો બાકીના ગ્રાન્ટર પણ ખાલી થવા માંડશો.’

‘જો કે મારી જમીનમાં કોઈ કન્ટેમીનેશન હોવાની શક્યતા નથી.’

‘અમેય, આ રિપોર્ટ આવ્યો ત્યાં ચુધી એવું જ માનતા હતા. મારું માનો તો તમે તમારી જમીનનું ટેરિટંગ કરાવી લો. જો એ ચોકડીના ગ્રાન્ટર ખાલી થઈ જાય તો તમારી જમીનમાં કન્ટેમીનેશન ન હોય તોય એને લે કોણ એય

વિચારી જોજો. પણ એના કરતાં એક વધુ સારો આઈડિયા છે, જો તમને માફક આવે તો મારું અને તમારું બેયનું કામ થાય એવું છે. આમાં સોદાબાજુ ના કરતા. મારી નોકરીનો સવાલ છે પણ હું હવે નોકરી કરીને કંટાળ્યો છું.’

‘બોલો.’

‘અમારી કંપનીએ મને તમારી સાથે આ જમીનનો સોદો પતાવવાની સંપૂર્ણ સત્તા ધણા સમયથી આપેલી છે. વળી હવે સોદો કરવાની જરૂર નથી એવો મને કોઈ ઓર્ડર હજુ ચુધી મળ્યો નથી. એટલે હું જો તમારી સાથે આ જમીનનો સોદો એમણે તમને જે છેલ્દી ઓફર આપેલી એ ડિમ્બતે જ પતાવી દઉં તો કંપની મને કશું કહી શકે તેમ નથી. અને જો મનેય એમણે અંગત ઝાયદો થતો હોય તો એમ કરવામાં મને કશો વાંધો નથી. હવે બોલો, મને શો ઝાયદો તમે કરી આપી શકો તેમ છો, જો તમારી જમીન એમણે કરેલી છેલ્દી ઓફરને ભાવે વેચાવી દઉં તો!’

‘પચીસ હજાર પાઉન્ડ!’

‘એટલું તો કંપની મને દર વરસે બોનસ આપે છે. સો હજાર હોય તો મંજૂર. જો તમે તમારા વડીલને અત્યારે જ બોલાવીને અમારી ઓફર સ્વીકારવાનું લખાશ કરી આપતા હો અને મને સો હજાર પાઉન્ડનો ચેક આપતા હો તો હું તમને કંપનીનો બસો હજાર પાઉન્ડનો ચેક બાના પેટે અત્યારે જ આપી દઈ શકું એમ છું. બોલો મંજૂર છો! આ છેલ્દી તક છે. કાલે સવારે મને સોદો ન કરવાનો ઓર્ડર મળી જાય પછી મારાથી કશું નહીં થઈ શકે.’

કાઈક વિચારતાં ને કાઈક ગુંચવાતાં છેવટે પેલો તૈયાર થઈ ગયો. જો કટેમિનેશનની વાત બહાર આવી ગયા પછી એ જમીન વેચવાની હોય તો એની ડિમત ચોથા માગનીય ન ઉપજે: ‘ભલે સોદો મંજૂર પણ મારી જમીન જે છાલતમાં છે એ છાલતમાં જ તમારે લેવાની છે એ વસ્તુ અંદર સ્પષ્ટ કરવી પડશે. કાલે ઊઠીને એમાં કંટેમિનેશન નીકળે તોય મને કશો વાંધો ન આવે એવું કરવું પડશે.’

‘તમે મને સો હજાર પાઉન્ડ આપો છો એટલે એટલું તો મારે કરવું જ પડે ને! બોલાવો તમારા વડીલને. મારી પાસે કંપનીનો સહી કરેલો ચેક પણ તૈયાર છે ને કંપનીનો પાવર પણ. બે કલાકમાં તમારે માયેથી એ જમીન કંપનીને માયે મારીને હું પણ સો હજારનો ચેક ગજવામાં મૂકીને ધરમેણો. પછી કંપનીને એ જમીનનું જે કરવું હોય એ કરે.’

ને એસ્બેસ્ટોસનું નામ જ હમણાનું એવું ચંગડોળે ચંદેલું હતું કે પેલો ડબામાં આવી ગયો. કાચી ઘડીમાં સોદો પતી ગયો ને રીકને પોતાના કમીશનનો સો હજાર પાઉન્ડનો ચેક પણ મળી ગયો. રીકે સૌથી પહેલું કામ એ ચેક પોતાના પર્સનલ ખાતામાં ડીપોઝિટ કરાવવાનું કર્યું. પછી નિરાંતે એ ઓક્સિસે પહોંચ્યો. ટેબલ પર એમની કંપનીની ઓફર સ્વીકાર્યાના કાગળો મૂકી એણે મંગળને કદ્દું: ‘લે, હોય તો શેર્પેન કાઢ, મારું તો કયારનુંથી ગળું ચુકાય છે.’

મંગળે કાગળો જોયા ને એના માન્યામાં એ વાત ન આવી કે જે માણસ જમીન વેચવામાંથી જ ના મકકર જતો રહ્યો હતો તેની સાથે રીક આટલો જરૂરી સોદો કેવી રીતે પતાવી આવ્યો હું! તેણે બાપુને ઝોન કર્યો ને બાપુય આશ્ચર્યમાં પડી ગયા. એમણે રીકને અભિનંદન આપ્યાને પોતે સેલીબ્રેટ કરવા જાતે આવે છે એમ જણાવ્યું.

‘તે આ બધું કેવી રીતે પતાવું એ જ મારા માન્યામાં નથી આવતું.’ આવતાંની સાથે એમણે કદ્દું.

‘બધું સાવ સહેલું છે. સમજો કે મારે સો હજાર પાઉન્ડની જરૂર છે ને કંપનીના પગારમાંથી તો એટલા એકઠા થતાં વરસો લાગી જાય તેમ છે. એટલે મેં એની સાથે એક સોદો કર્યો કે એની જમીન જેવી છે તેવી છાલતમાં હું કંપનીને માયે મારી આપું તો મને એ લાખ પાઉન્ડ આપે કે નહીં! ને તમે માનશો, એણે મને આ સોદાના કમીશનડપે પૂરા એક લાખ પાઉન્ડનો ચેક હસતાં હસતાં લખી આપ્યો. આ એક મારી પર્સનલ કમાણીનો હતો એટલે અહીં આવતા પહેલાં હું બેંકમાં મારા ખાતામાં ભરતો આવ્યો તેની આ બેંકની પહોંચ્યે.’

બાપુને એની વાતમાં કરી સમજણ પડતી ન હતી. એમણે શોમ્પેનની બોટલ ખોલી ને મેનેજરને બોલાવ્યો: ‘આ જ્વાસ ઉઠાવો. પેલી જમીનનો સોધો રીકે પતાવી દીધો છે. આ એનાં કાગળિયાં લો અને પ્લાન, એસ્ટિમેટ તથા સીટી પરમીટ અને ગ્રાઉન્ડ બ્રેકિંગ માટે જરૂરી કારવાઈ તત્કાલિક ચાલુ કરી દો.’ મેનેજરે કાગળિયાં હાથમાં લીધાં અને ફેરવી ફેરવીને જોવા લાગ્યો. એનેય એ સમજાતું ન હતું કે જે વાત આજે મહિનાઓથી માથાના દુખાવા જેવી બની રહી હતી એને આ જુવાનિયો કાચી ઘડીમાં કેવી રીતે પતાવી આવ્યો હશે!

સાંજે ખાવાના ટેબલ પર બધાએ વાત જાણી ને રીકની આ કરામત માટે એને અભિનંદન આપ્યા. પણ રીક કહે: ‘હું તમારી લાઈનનો માણસ્ય નથી. મને લાખ પાઉન્ડ મળ્યા પણ મને થાય છે કે મેં એ માણસને ખોટો છેનરી લીધો. એ જ્યારે જાણાશે કે એ છેનરાયો છે ત્યારે એને જેટલો ગુરુસ્યો પોતાની જાત પર ચઢ્યો એનાથી વધુ ગુરુસ્યો તો એને છેનરી જનાર પર ચઢ્યો.’

‘જો માઈ, ધંધામાં તો એવું ચાલ્યા જ કરે. આપણે કેટલીય જગ્યાએ છેનરાતા હોઈશું. પણ આપણે ઓછા કોઈને દોષ દઈએ છીએ! આ તો બધું ધંધાના એક ભાગડપે ગણાય. એને બધું ગંમીરતાથી ના લેવાય. છતાં તને એમ લાગતું હોય તો એનો દશ ટકા ભાગ કોઈ ચેરિટીમાં આપી દેવાનો.’ બાપુએ કહ્યું.

‘ને દશ ટકા ભાગ મને આપી દેવાનો. મારેય ચેરિટીની જરૂર છે. યશના આવ્યા પછી મારા ખર્ચ વધી ગયા છે ને મારે હીશનો એક સેટ પણ લેવો છે. તું મારે બદલે કામ પર ગયો હતો એટલે એ કમીશનમાં મારોય ભાગ તો ખરો જ ને!’ સગુણાએ હુસતાં કહ્યું.

‘તારે સેટ લેવો હોય તો મને કહેવું જોઈએ ને! કાલે આપણે બેચ જઈને લઈ આવીશું.’ એની વાત ગંમીરતાથી લઈ લેતાં મેળી ખોલી ઊઠી. ને પોતે ખાલી મજાક કરતી હતી એમ કહેવા સગુણાએ લાખ પ્રયત્ન કર્યા પણ મેળી એ સાંમળે તો ને! બાપુથ મેળીને પક્ષે બેસી ગયા હતા.

‘આજે હું વીનમાં છું એટલે બેગમ અને યશને માટે દશ ટકા મારા તરફથી જ ખર્ચાય એ જ બરાબર ગણાય. મમ્મી અને બેગમ કાલે શોપિંગમાં જરૂર અને મારી પાસેથી એક લેતાં જરૂર એ ક્ષાઈનલ.’ છોટા બાપુએ છેવટનો ઝેંસલો જગ્યાવી દીધો.

આ બધી મજાક મસ્તી છતાં લગતું હતું કે રીકનું મન એના રેસ ટ્રેકના વિયોગે હિજરાઈ રહ્યું હતું. એ રોજ ઓફિસે જતો હતો અને ખાવાના ટેબલ પર બધાની સાથે ઘડી બે ઘડી મજાક મસ્તીમાં વિતાવી દેતો હતો, યશને વહીલ પણ કરી લેતો હતો, પણ મન તો એનું કયાંક ખોવાઈ ગયું હોય એમ લાગતું હતું. મનનો આનંદ એ કયાંક મૂકીને આવ્યો હોય એમ કયારેક એ અંતર મનમાં ખોવાઈ જતો હતો.

એક દિવસ ખાવાના ટેબલ પર બાપુએ એને કહ્યું: ‘રીક, તારે લાખ બે લાખ પાઉન્ડ જોઈએ તો લઈ જા ને તારુ રેસ ટ્રેકમાં ખોવાઈ જા. પૈસાની બાબતમાં કયારેય અગવડ ના વેઠીશ. તારે જેટલા જોઈએ એટલા વગર સંકોચે મંગાવી લેજે. મને લાગે છે કે તું અહીં ચુખી નથી. અમારી લાગણીને માન આપીને તું અમારી સાથે આતલા દિવસ રહ્યો એ અમારા જીવનના સોનેરી દિવસો હતા. એ માટે તારો આભાર. પણ હવે અમને યશ મળી ગયો છે. અમે એનું મોં જોઈને જીવી લઈશું. કયારેક આ રીતે આવીને એકાદ વીક અમારી સાથે રહી જઈને અમને ચુખી કરી જો. તું એટલું કરશો તોય અમારે માટે ધણું છે.’

ને ટેબલ આખું ગંમીર થઈ ગયું: ‘બાપુ, એવું નથી. રીક આવ્યો ત્યારે હતો એના કરતાં અત્યારે વધુ આનંદમાં છે. એ ઓફિસમાં પણ નિયમિત જાય છે.’ સગુણાએ કહેવા કર્યું.

‘મને એ ખબર છે, પણ મારથી એની હતાશા ઈપી નથી રહેતી. એનું મન અહો લાગતું નથી. એ એના કોઈ દોસ્તને મળવા નથી જો કે નથી કોઈ દોસ્તને ઝોન કરતો. એ આપણા ધંધાનો માણસ જ નથી. એને એની લાઈનમાં જવા દેવો એ જ યોગ્ય છે. કયારેક અહો આવતો જો રહેશે એ આનંદેય આપણે માટે ઓછો નથી.’

‘ડેડની વાત ચાચી છે. મને એમ કે તમે બધાં થાકીને મને રજા આપી દેશો, પણ ડેડ મને ચમજુને જ રજા આપી એ માટે હું એમનો અને તમે બધાંએ આટલા દિવસ મને ચલાવી લીધો એ માટે તમારાં બધાંનો આભારી છું. હું જુદી જ દુનિયાનો માણસ છું. હું અહો ગોઠવાઈ શકું એમ નથી. ડેડ મને સમજુ શકે છે, કયારેક તમે બધાં મને સમજુ શકશો. હું આ યશના જેણો છું. હું મને મન ફાયે તેમ જ કરવા ટેવાયેલો છું. યશ તમને કરું કહી શકતો નથી હુંચ તમને કહી શકતો ન હતો પણ ડેડ મારા મનની આ વાત જાણી લીધી, હી ઈજ ગેટ.’

પણીના બે દિવસ ઘરનું વાતાવરણ ભારેખમ થઈ ગયું. એ બે દિવસ રીક ઘેર જ રહ્યો. પોતાનો સામાન પેક કરતો ને નવરો પડે ત્યારે યશને વહેલ કરતો. ને એક દિવસ સવારમાં એના કેટલાક દોસ્તો આવી પહોંચ્યા અને એની પાંચ ગાડીઓના કાફ્લા સાથે રીક ચાલ્યો ગયો. ને એ ઘરમાં આવેલી વસ્યેત જાણે પાનખરમાં ફેરવાઈ ગઈ. એ સાંજે ખાવાના ટેબલ પર વાતો કરવાના બધાએ પ્રયત્ન કર્યા પણ વાતાવરણની તંગદિવિ હળવી થઈ શકી નહોં. ઘરાઈને કોઈએ જાણે ખાદું જ ન હોય એમ લાગ્યું.

સવારની ટપાલમાં દેશમાથી હરખાએ લખાવેલો કાગળ આવ્યો હતો. એણે ખાસ લખાવ્યું હતું કે મંગળ ને સગુણા ઇ મહિના માટે વિલાયત જવાનું કહીને ગયાં હતાં એને બદલે વરસ ઉપર થઈ ગયું છતાં પાણીં આવ્યાં ન હતાં એટલે એનો જીવ મૂંગાતો હતો અને એને મંગળના દીકરા યશનું મોઢું જીવું હતું. એણે ગામના નવાજૂની લખાવ્યા હતા ને ખેતીવાડીના હાલ પણ લખાવ્યા હતા.

બાપુ કહે: ‘આ રીક આવ્યો એને લીધે એમને પૈસા મોકલવાનું યાદ જ ના રદ્દું. કાલે જ માઈને ને સીરાજ મલેકને એક એક લાખ રૂપિયા મોકલી આપો. કાગળમાં લખવાનું કે હવે પૈસાની ચિંતા કરશો નહોં ને બદ્દુ જાત મહેનત કરીને માંદા પડશો નહોં. અને લખશો કે જેટલા મોકલ્યા છે એટલા બીજા મેગા થશો એટલે દેશમાં આવીશું.’

‘એટલા બધા પૈસાનું એ શું કરશો!’

‘એમને ખાસ લખશો કે એક ચાસેય જમીન નવી લેશો નહોં. આ બધા પૈસા વાપરીને લહેરથી રહેજો.’

‘એવાયે ગુંચવાઈ જ્શો. એના કરતાં દ્વા દ્વા હજાર રૂપિયા મોકલીએ તો એ સારી રીતે વાપરશો.’ પણ મંગળ બોલી રહે તે પહેલાં જ બાપુએ ટોડું ધૂળાવીને ના કહી દીધી. શામઈ મુખી તો ગુંચવાતાં ગુંચવાશો પણ અહો તો મંગળ જ ગુંચવાઈ ગયો. સગુણા તો લાખ રૂપિયા સમાટા મળતાં એનાં માબાપની કેવી સ્થિતિ થશો એ વિચારે જ મલકાઈ રહી. ફૂતીમાને એક વાતે તો સંતોષ થઈ જ્શો કે એની છોકરી રાજકોટમાં હતી એના કરતાંય વધારે સુખમાં પડી છે.

‘કાલે આપણે બજારમાં જઈએ ત્યારે યશને પણ બરાબર તેયાર કરીને સાથે લઈ લેજે એટલે એનાય ચારપાંચ ઝોટા પડાવતાં આવીશું એટલે એની બેય દાદીઓને સંતોષ થઈ જાય કે એમનો યશ પહેલાં મોકલેલા ઝોટામાં દેખાતો હતો એના કરતાં ધણો મોટો થઈ ગયો છે. ને સાથે હજાર રૂપિયા મંધાનાય મોકલી આપજે ને લખજે કે એના ભત્રીજાનું નામ તો માઝે પાડી લીધું છે પણ એના દાપાના હજાર રૂપિયા મોકલ્યા છે. એ છોકરી આખા ગામમાં વાત કરી આવશો કે એના ભાઈએ એને નામ પડ્યાના દાપાના હજાર રૂપિયા મોકલ્યા છે. તમે લોકો અહો છો ત્યાં સુધી તમારે આવા નાના નાના પ્રસ્થંગના યાદ કરીને અવાર નવાર પૈસા મોકલ્યા કરવા એટલે એમને ખબર પડે કે તમે લોકો અહો ખુશી આનંદમાં છો ને એમને યાદ કરો છો.’

અનુષ્ઠાન માટે

૬. યશાની બીજુ ફોઈ

રીક આવ્યો, રીક રહ્યો ને રીક પાણો પોતાની દુનિયામાં ચાલ્યો ગયો. ધરનું વાતાવરણ પાછું થાળો પડવા લાગ્યું. બધાં પાણો પોતાના સમયપત્રકને ટકોરે ઉઠવા, બેસવા ને ખાવા લાગ્યા. ત્યાં એક દિવસે ઘેર ડેઝીનો ફોન આવ્યો. એ લંડનના હીથ્રો એરપોર્ટ પર ઉત્તરવાની હતી અને એને લેવા કાર લઈને સામું જવાનું હતું. બાપુને એક મીટિંગમાં હાજરી આપવાની હતી એટલે એમનાથી જવાય એમ ન હતું. મેળિને યશાની ઠાઠો બાકી હતી. નક્કી થયું કે મંગળ ને સગુણાએ એને લેવા જવું. સગુણાએ ધાણુંચ કદ્દું કે એક દિવસ એ યશાને તૈયાર કરવો પણ મેળી એ કામ કોઈને કરવા દે તેમ ન હતી. છેવટે મંગળ એને સગુણાએ જ ડેઝીને લેવા જવું પડ્યું.

‘પણ મમ્મી અમે એને દીઠી નથી કે એણે અમને દીઠાં નથી, ઓળખિશું કેમનાં!’ મંગળે ધેરથી નીકળતા પહેલાં દલીલ કરી.

‘એમાં તને કશી તકલીફ નહીં પડે. આખા એરપોર્ટ પર જે છોકરી સૌથી વિચિત્ર જગતી હોય એ જ ડેઝી હશે. એણે ભિખારણ જેવાં કપડાં પહેર્યા હશે, બિલોરી કાચનાં ચર્ઝમાં પહેર્યા હશે ને એણે બેય ખમે બેગો ભેરવેલી હશે. જો તમે નહીં ઓળખો તો એ તમને સામેથી આવીને પૂછશો કે તમે એને લેવા આવ્યાં છો!’

ને બેય ડેઝીને લેવા ઉપડ્યાં. એનું ગ્લેન આવ્યું ને એક પણી એક પેસેન્જર બહાર નીકળવા માંડયાં. ને એક છોકરી ઉંચકેલા વજનને કારણે અડબડિયાં ખાતી આવતી દેખાઈ: ‘ડેઝી.’ અડસહે જ મંગળે બોલાવી.

‘ઓ મંગલ, માય કરીન.’ કહેતાં એણે એક ઝોળો એને વળગાડી દીધો. પણી સગુણા પર નજર પડતાં બોલી ઉઠી: ‘સગુણા બેગમ.’ ને તેનેય એક ઝોળો ઉંચકાવી દીધો.

ઘેર પહોંચતાં સુધીમાં તો એણે મંગળ એને સગુણાની સાત પેઢીના ખબર અંતર પૂછી લિધા. યશાનું નામ પણ એને યાદ હતું ને એની જન્મ તારીખ પણ એને મોઢે હતી. એ એને માટે કશુંક લાવી હતી એમ કહેતી હતી પણ જે ચીજ એ લાવી હતી એનું નામ એને યાદ આવતું ન હતું. મેળિએ એને જોતાં જ કદ્દું: ‘લે હવે બાથડમમાં પેસ અને તારા હાલહવાલ ઠીક કરી આવ. ને તારી પાસે સારાં કપડાં ન હોય તો સગુણાને કહે એ એનામાંથી તને બેચાર સારા ડ્રેસ કાઢી આપશો.’

ને એ નહાવા માટે બાથડમમાં પેટી. નાહીને એ તૈયાર થઈને આવી ત્યારે બધાં એને જોતાં જ રહ્યી ગયાં. એણે જે કપડાં પહેર્યા હતાં એનાં રંગ, માપ કે સીલાઈ તેને અડતાં ન હતાં. જાણો માથે ઉંચકેલાં કપડાં ચરકીને એના ખમા પર ટીગાઈ રહ્યાં હોય એવું દેખાતું હતું: ‘કેવો લાગે છે આ મેકસીકન ડ્રેસ! એ તૈયાર કરવવા મારે બે દિવસ મેકસીકોમાં વધારે રહેવું પડ્યું.’

‘તું અહીં રહું એટલા દિવસ સિવિલાઈઝડ ડ્રેસ પહેરીશ તો મને વધારે ગમશો. મને ચાઈનીજ, ઈટાલિયન કે મેકસીકન ફેશન બહુ માફક નથી આવતી.’ મેળિએ કદ્દું.

‘મમ્મી તારે એ માટે ટેર્સ્ટ ડેવલપ કરવો પડે. જો તું મારી સાથે એક વર્ષ ફરે તો તને ખબર પડે કે આખી દુનિયા એક જ રંગે રંગાયેલી છે.’

‘પહેલાં તું સગુણા આપે એ કપડાં પહેરીને બહાર આવ પણી મને તારી વાત સમજવામાં રાહત થશો.’ કહેતાં એમણે સગુણાને દૃશ્યારો કર્યો એટલે એ ડેઝીની સાથે પોતાના રૂમમાં ગઈ. અંદર ગયા પણી એણે સગુણાને પોતાની છેલ્લી ચસ્કર વિશેની વાતો કરવા માંડી.

લગમગ કલાકેક પછી બેચ બહાર આવ્યાં ત્યારે ડેઝી કાંઈક વાત કરવા ચોગ્ય લાગતી હતી. બહાર આવતાં એ કહે: ‘મમ્મી મને તારી આ સગુણા ગમી. તું રીકને માટેય એક આવી છોકરી શોધી કાઢ ને.’

‘ને તારે માટેય એક છોકરો શોધી કાઢું. તારી ઉમરે તો અમારે ટગલો બોયફેન્ડ હોતા, અને એમાંથી એકને પસેંદ કરીને લગ્ન કરી દેતાં પણ એ પસેંદ કરવાની પ્રોસેસ જ છ સાત મહિના ચાલતી. પછી બસ, નો મોર બોયફેન્ડજ.’

‘ના મમ્મી મારે હજુ વાર છે મારે હજુ આખી દુનિયા જોવાની છે. તને ખબર છે મારો આર્ટિકલ વર્કર જ્યોગ્રાહિકલ જરનલમાં આવ્યો છે. એમણે મને આવતે વરસે એન્યુઅલ કોન્ફરન્સમાં લેક્ચર આપવા માટે ઈન્વાઇટ કરી છે. હવે જ મારો વખત આવ્યો છે.’ ઉત્સાહથી એણે કહ્યું. સારું હતું કે મંગળ આંકિસે જતો રહ્યો હતો નહીં તો એને ડેઝીના આ જ્ઞાનનું સરદદ થઈ ગયું હોત.

ત્યાં આ ડેઝીઝોઈના જ્ઞાનથી વંચિત ન રહી જવાય એમ જાણી યશ પણ જાણી ઉઠયો. એને ગણન જ્ઞાનમાં રસ નહીં પડે એમ જાણી ગયેલી ડેઝી ઝોઈએ એને મેક્સીકન, નોર્વેજિયન અને સ્વીડીશ હાલરડાં ગાઈને ફરીથી ઉંઘાડવા પ્રયત્ન કરી જોયા, પણ એને તો એક જ ભાષા આવડતી હતી ને તે હતી રડવાની. મેળી અને સગુણાને એની ભાષામાં સમજુણ પડતી હતી. એ બેચ સમજુ ગયાં કે એને ભૂખ લાગી હતી.

દૂધની બોટલ પૂરી કરી એ રમવા લાગ્યો. એણે ધરમાં અજાણ્યું માણસ જોયું ને તેને ચકાસી જોતો હોય એમ એ એના વાળ ખેચવા લાગ્યો. મેળી કહે: ‘એય વિચારતો હશે કે આ ધરમાં આવા જીથરિયા વાળવાળું નવતર પ્રાણી કોણ ધૂસી આવ્યું છે!’

સગુણા ડેઝીના રંગઢંગ જોઈને મનમાં જ હસી રહી હતી. રીકને રેસની ધેલણ હતી તો આ બેનબાને દુનિયા ધૂમવાની ને પથરા પાણકાએમાંથી ભૂતકાળ ફંકોસવાની ધેલણ હતી. એને કોણ કહે કે પેલાં બે જણને મેળીય ધેલણવાળી લગતી હતી. હા, મેળીને એમાં કોઈ વિશિષ્ટતા વગરનાં સામાન્ય છોકરાં જોવાની ધેલણ હતી. પણ બેમાંથી કોઈ પાડયે ચીલે ચાલે એવાં ન હતાં. બેચના પંથ ન્યારા હતા.

એ સાંજે ખાવાના ટેબલ પર ડેઝીની દુનિયાની ચાત્રાની વાતો નીકળી. છેવટે કંટાળીને બાપુએ કહ્યું: ‘જો તારી રખડપહી પૂરી થઈ હોય તો હવે જીવનમાં રિથર થવાનું વિચાર. તેં કોઈ ફેન્ડ કર્યો છે કે પછી એકલી ભૂત જ ફર્યા કરે છુટીએં! ’

‘ફેન્ડની તો મારે ખોટ નથી. દુનિયાને કોઈ પણ છેટે જાઉ છું ને મને ફેન્ડ મળી જાય છે.’

‘હું એવા મદદગાર ફેન્ડની વાત નથી કરતો. જેણી સાથે લગ્ન કરી શકાય અને જિંદગી વિતાવી શકાય એવો તારે કોઈ ફેન્ડ થયો છે કે નહીં?’ બાપુએ એને ચોખવટથી પૂછ્યું.

‘સાચ્યું કહું તો મેં હજુ એવા કોઈ ફેન્ડ માટે તપાસ કરી નથી. કોઈક દિવસું હું એવા ફેન્ડ માટેય તપાસ કરીશ, પણ સુખ્ય મળવો જોઈએ ને! અત્યારે હું બષુ બીજી છું. અહીં આવી છું તે પણ મારે કેટલાક નમૂનાની ચકાસણી કરવાવી છે અને એક પેઈન્ટિંગની પ્રમાણભૂતતાની મારે ખતરી કરવાની છે. બધું પતાવીને મારે હશે દિવસમાં તો પાછાં નીકળી જવું છે. હજુ તો મારી પાસે પૈસા ખૂટ્યા નથી પણ બે મહિના પછી મારે પાંચેક હજાર પાઉન્ડની જડ્ઝ પડશે.’

ટેબલની આસપાસ બેઠેલાં બીજાં ચારેય આ ધૂની છોકરીને તાકી રહ્યાં. એમને એમ થયું હશે કે આ છોકરીને કદાચ કહ્યું કહેવું હોય તોય કચી ભાષામાં કહેવું કે જેથી એને સમજુણ પડે! સામે પદ્ધે ડેઝી વિચારી રહી હતી કે આ માણસોને મારા કામના મહત્વાની ખબર કેમ નહીં પડતી હોય! એણે ચશ્માંને દંડીથી પકડી સરખાં કરતાં બધાંની સામે

તાકીને જોયું. ને તેનાં બિલોરી કાચનાં ચશમાં પાછળ તગતગતી ઘેલણામરી આંખોને અવગણી બધાં પોતાની દિનચર્યાની વાતોમાં પડી ગયા.

આખા ધરમાં એને ભલે કોઈ ન ઓળખી શક્યું હોય પણ યશુ તો એક જ દિવસમાં એને ઓળખી ગયો હતો. જીજા જ દિવસથી એ એની આ ફોઈ સાથે રમવા લાગ્યો હતો. ડેઝી ફોઈએ તેને માટે આણેલી લાકડાની રણિયન ઢીંગલી આપી હતી. યશુ ખુશ થઈ એ ઢીંગલી ફોઈના માથામાં મારવા પ્રયત્ન કરતો હતો, પણ વાતો કરતી હોવા છનાં સાવચેત ફોઈ એના ધાવને ચુકાવી દેતી હતી. મેળી આ જોઈને કહેતી હતી: ‘યશુ, જરા જોરથી એના માથામાં એ ઢીંગલી મારજે કે એને ચહેજ અદુકલ આવે.’

જીજે દિવસે સવારમાં ઓફિસમાં જવા તૈયાર થઈ મંગળ બહાર આવ્યો તો એની કાર જ ન મળે. એ પાછો ધરમાં આવ્યો ને બધાંને વાત કરી. બાપુ કહે: ‘હવે બધાં પોતપોતાની ચીજ વરસ્તુઓ સાચવજો. ડેઝીને જે જોઈએ એ વગર પૂછ્યે જ લઈ લેશો. મંગળની કાર આજે ડેઝીની સેવામાં જ ગઈ લાગે છે. પાછી આવીને થેંકયું કે સોરી કહે એવી આશાય કોઈએ એની પાસે રાખવી નહીં.’

‘મંગળ, એ આવે એટલે સાંજે એને જોતાની સાથે જ વઢી નાખજે. આપણે જોઈએ તો ખરાં કે તારી સાથેના ઓછા પરિચયને કારણે એ ડેવી રીતે વાત કરે છે!’ મેળીએ કહ્યું.

‘ના રે. એ એકાદ વીક આપણી સાથે રહેવા આવી છે તો ભલેને એની રીતે રહે. આપણે થોડી અગવડ વેઠી લઈશું. એણે જે ટેવો કેળવી છો એ આપણા બે દિવસના સહવાસમાં ઓછી જ મુલાઈ જવાની છે! એણે કહ્યું.

‘તોય તું એક વખત એ પ્રયોગ તો કરી જો. તનેય ખબર પડે કે દુનિયાની એ મહાન મુસાફરના વહેવારમાં કેટલું કડછાપણું છે.’

પણ એને એ પ્રયોગ કરવાની જરૂર જ ના પડી. સાંજે બધાં ઘેર આવી ગયા પછી એ બહારથી આવી ને કારની આવીઓ ટેબલ પર ઝેંકતાં બોલી: ‘કોની એ કાર હતી! સાવ થર્ડ કલાસ, સાવ બેલ ગાડા જેવી. ને બ્રેકેય વાગે નહીં. આજે હું માંડમાંડ બચી ગઈ. રીવર્સ લેતાં એક લાઈટના થાંમલા સાથે અથડાઈ, બ્રેક ના વાગે તો બીજું શું થાય. જેની હોય એ રીપેર કરાવી લેજો. ને આ ધરમાં બીજુ કોઈ સારી કાર છે કે નહીં!’

‘છે, પણ એ તો લાઈટના થાંમલાને બદલે રેલ્વેના એન્જિનને અથડાય એવી છે.’

‘તમારા કરતાં તો પાકિસ્તાનના મિલ મજૂરોય સારી કાર રાખે છે.’

‘તે પાકિસ્તાનમાં મિલો છે? અમને એમ કે એ લોકો બધું ઇમ્પોર્ટ જ કરે છે. એક્ષપોર્ટ કશું કરતા હોય તો ધૂસણખોરો અને આતંકવાદીઓ જ છે.’

‘તમને પાકિસ્તાનની ખોટી એલજર્જી છે. દુનિયામાં પાકિસ્તાન જ એવો દેશ છે જેમાં પ્રજાસત્તાક અને ચર્ચમુખત્યારશાહીનો સુમન્વય કરવામાં આવ્યો છે. તમારા ભારતમાં એકલા પ્રજાસત્તાકના બેનર હેઠળ જે વહીવટ ચાલે છે એના કરતાં પાકિસ્તાનમાં અલગ પદ્ધતિથી વહીવટ ચલાવવાની એક -યોગશાળા જ જાણે ઊભી થઈ છે. તમને પાકિસ્તાન કેમ નથી ગમતું એ જ મને સમજાતું નથી.’

‘તું તારાં આ ચશમાં બદલીશ તો તને આ વાત સમજાશો. પણ દુનિયાના કોઈ પણ દેશમાં જાવ અને કોઈની નાનામાં નાની ચીજ પણ વાપરવા લેવી હોય તો સૌ પહેલાં એના માલિકની પરવાનગી લેવી પડે છે. પછી એ ચીજ સારી હાલતમાં

પાછી આપવી પડે છે અને થેંક યુ જેવા બેચાર શર્જદો વાપરવા પડે છે. તને આ વહેવારની તો ખબર પડે છે ને! મેળિએ એને ટોણો માર્યો.

‘મને લાગે છે કે પાકિસ્તાનમાં એવી પ્રથા નથી.’ બીજાએ પાદપૂર્તિ કરી.

‘ધરમાં અંગત માણસો સાથેના વ્યવહારમાં એવું બધું કરવાની હું કશી જરૂર જોતી નથી. એ બધું મને ખોટા દંભ જેવું લાગે છે. કોઈ પાણીનો ગલાસ આપે તોય થેંક યુ, થેંક યુ કરીને ખોટો દંભ કરવાની જરૂર નથી એમ હું માનું છું.’

‘તો જરા ઉભી થઈને બધાંને પાણી આપ.’

‘ના, હું તમને પાણી આપીશ તો તમે મને પાણી થેંક યુ કહેશો ને મને એ પસંદ નથી. સગુણા તું બધાંને પાણી આપ. તને ખબર છે કે હું તો આ ધરમાં ફક્ત મહેમાન જ છું.’

‘અને મહેમાન હોય એ કોઈની કારને ડેમેજ કરે અને સોરીય ન કહે એવો એક રિવાજ છે.’

‘પાકિસ્તાનમાં. તમારે સમજવું જોઈએ કે તમારી દીકરી આપી દુનિયા ધૂમી આવી છે અને આપી દુનિયાના કડછામાં કડછા વહેવાર શીખીને આવી છે. મને લાગે છે કે લંડનની કોઈ યુનિવર્સિટી એને એ માટે ડૉક્ટરેટ પણ આપશે.’ મેળિએ એને ઉડાવી.

‘તમે બધાં ભલે મને ઉડાવો પણ આપી દુનિયા કયારેક આ ઔપચારિકતામાંથી બહાર આવશે ત્યારે જ જીવનને સારી રીતે માણી શકશો ને સમજું શકશો. સગુણાએ મને પાણી આપ્યું ને મેં એને થેંક યુ ના કદ્દું એટલે ન તો પાણીનો સ્વાદ બદલાયો કે ન તો સગુણાનો મારા પ્રત્યેનો પ્રેમ.’

‘એ તો સગુણાને હું ખાનગીમાં પૂર્ણ ત્યારે સાચી ખબર પડે, પણ જો તેં એને થેંક યુ કદ્દું હોત તો તારી છાપ જે દુનિયાની સૌથી તોછાડી સ્ત્રીની પડી છે તેમાં જરૂર થોડો ફેરફાર થયો હોત.’

‘પણ પાકિસ્તાનમાં એવા કશા ફેરફાર થતા નથી. ત્યાં તો તોછાડા માણસો જ રાજ કરતા હોય છે.’ બીજા કોઈએ એને બહાને પાકિસ્તાનની ગીલ્ધી ઉડાવવાની તક જરૂરી લીધી.

‘મગવાન બચાવે આવા રૂઢિચૂસ્તોથી, મારું તો માયું પાકી ગયું. સગુણા, થેંક યુ, તેં પાણી આપ્યું તેને માટે. એ પાણી અમૃત જેવું મીઠું હતું. ને બરાબર આણીને સભયે તેં મને તે આપ્યું. જો મને એ પાણી ન મળ્યું હોત તો મારા પ્રાણ નીકળી ગયા હોત. થેંકસ અગોઈન. તેં મારો પ્રાણ બચાવ્યો, થેંકસ.’ ડેઝીએ પણ બધાંની સાથે મજાકમાં સામેલ થઈ જતાં કદ્દું, ને ચશ્માની દંડી પકડી તેના બિલોરી કાચની આરપાર બધાની સામે નજર ફેરવી લીધી.

બધાં હસી પડ્યાં. યશને એની ફેઈની આ મજાક પસંદ ન પડી હોય એમ એ રડી ઉઠયો. ડેઝી ખુરશીમાંથી ઉભી થતાં બોલી ઉઠીઃ ‘હવે મને ખબર પડે છે કે એ રડે છે ત્યારે એને ભૂખ લાગી હોય છે.’

‘પણ અત્યારે મને લાગે છે કે એણે ડાયપર બગાડયું હશે.’ મેળિએ કદ્દું ને એને લેવા જતી ડેઝી અચકાઈ ગઈ.

‘તો તો મમ્મી તું જ એને લે. ડાયપર બદલવાનું મારું કામ નહીં.’

‘કાલે સવારે તું પરણીશ તો તારેય છોકરાં થશે ત્યારે ડાયપર બદલવાનું કોને કહીશ?’

‘હજુ મેં પરણવું કે નહીં એ જ નકડી કર્યું નથી. પણ જો કે છોકરાં થવા માટે પરણવું જ પડે એવું જરૂરી નથી.’

‘તું નીકળ બહાર અહીંથી, સમજાયા વગર બોલ્યા કરતી.’

‘મમ્મી, લગ્ન એ તો માણસે સંગવડ સાચવવા બનાવેલો એક નિયમ છે. એ નિયમ બધા દેશમાં અલગ અલગ રીતે પાળવામાં આવે છે, હજુ કેટલાય દેશમાં એનું અસ્તિત્વ પણ નથી. ત્યાં લગ્ન જેવી કોઈ પ્રથા નથી છતાં ત્યાંનો વ્યવહાર વર્ષોથી વ્યવસ્થિત રીતે ચાલ્યા કરે છે. ને મમ્મી એ –થાનો મોટામાં મોટો ઝાયદો એ છે કે ત્યાં લગ્ન નથી એટલે ત્યાં છૂટાઠીડાય નથી, ઈંગ્લેન્ડ ને અમેરિકાએ એ પ્રથા અપનાવવા જેવી છે.’

‘તારા જેવી પ્રજા પાકશો તો એવું જ થશે ને! હવે પછી જ્યારે આવું ત્યારે ઈડિયા કે ઈંગ્લેન્ડની લગ્નપ્રથા વિષે અભ્યાસ કરીને ને એના ઝાયદા વિષે જાણીને આવજે. તારો આવો બકવાસ સાંમળીને મારું તો માયું પાકી જાય છે.’

આવા મજાક મસ્તીમાં દિવસો પસાર થતા હતા તેમાં એક દિવસ પેપરમાં ડેઝીનો ઝોટો ચમકયો. ઈટલીની કોઈ પોન શોપમાંથી એ એક પેઇટિંગ મજૂદતના ભાવે લઈ આવી હતી એની પ્રમાણમૂલ્યતાની એણે ચકાસ્યાણી કરાવી તો એ પિકાસોનું અસ્યાલ પેઇટિંગ નીકળ્યું હતું. બજાર કિમતે તો એ મિલિયન પાઉન્ડ જેટલું કિમતી હતું પણ ડેઝીએ એને લંડનના એક મ્યુઝિયમને ભેટ આપી દીધું હતું. તેની આ ઉદાર સખાવતને કારણે તેનો ઝોટો આજના ન્યૂઝ પેપરમાં આવ્યો હતો.

તે દિવસે સાંજે ખાણાના ટેબલ પર જાણે સામાન્ય વાત કરતી હોય એમ ડેઝી કહે: ‘હવે મારે તાત્કાલિક પૈસાની જરૂર નહીં પડે. મેં પેલું પેઇટિંગ મ્યુઝિયમને આપી દીધું એના ઇનામના મને એમણે પચાસ હજાર પાઉન્ડ આપ્યા છે. મંગળની કારને મારાથી નુકશાન થયું હતું એટલે હું એને નવી કાર લાવી આપિશ અને યશ માટે તમે કહો એ ચીજ લાવી આપિશ.’

‘યશને માટે એક કુવા લાવી આપજે તો અમને બધાને એ ગમશે.’ સગુણાએ કહ્યું.

‘તો તને ગમે એવા તું જ લાવી આપજે હું જે થશે એ પૈસા આપી દઈશ.’ ડેઝીએ કહ્યું અને બધાં જે જોરથી હસી પડ્યાં એ જોઈ ડેઝી કાંઈક કાચું કપાયાનું જાણી બધાંની સામે તાકી રહ્યી.

‘એના કુવા તો તમારે તમારી પસંદગીના લાવવા જોઈએ. એમાં અમારી કોઈની પસંદગી ના ચાલે. બોલો, કયારે લઈ આવો છો?’

ને ઘણી મથામણ પછી ડેઝીને સમજાયું કે બધાં શું લાવી આપવાની વાત કરતાં હતાં. એ બોલી ઊઠી: ‘તમને બધાંને એ સિવાય બિજું કંઈ શૂજું છે ખરું. એના સિવાય કેટલાંય આગત્યનાં ક્ષેત્રો પડ્યાં છે પણ તમને બસ એક જ વાતની ખબર પડે છે.’

‘અને તું આખી દુનિયા ડહોળીને આવી તોય તને એ વાતમાં જ સમજણ નથી પડતી. ને જ્યારે તને એની સમજણ પડશે ત્યારે તું એવી ઘરડી થઈ ગઈ હ્યે કે કોઈ તને પરણનારેય નહીં મળે.’ મેગીએ કહ્યું અને બધાં એટલા જોરથી હસી પડ્યાં કે ડેઝીનું મોં ચઢી ગયું. પણ બધાંને એની કશી અસર થઈ હોય એમ લાગ્યું નહીં. ડેઝીની આણસમજ કે એના શોખ પ્રત્યેની એની ધેલણ ગમે તે ગણો પણ યશ અત્યારે તો કુવા વગરનો રહ્યી ગયો. બાકીનાં ચાર જગ્યા ડેઝીની દયા ખાઈ રહ્યાં. ડેઝી કદાચ એમની દયા ખાતી હોય તોય નવાઈ નહીં.

એક દિવસ ડેઝી કહે: ‘મારો એક ફેન્ડ મને લેવા આવવાનો છે. હું એની સાથે કોન્ટીનેન્ટ જઈશ અને ત્યાંથી બારોબાર વર્લ્ડ ટૂર પર ઉપડી જઈશું. કાલે સાંજે એમે નીકળી જઈશું.’

દેખીનો ફેન્ડ આવવાનો જાણી બધાંને એને જોવાની ચટપટી થઈ. પણ એ તો કહેતી હતી કે એને આખી દુનિયામાં અધે ફેન્ડ છે તે એમાંનો કોઈ હોય તો એમાં બધાંને મજા પડે એવી ન હતી. છતાં બધાંને કૂતુહલ તો થયું જ. ને બીજે દિવસે સવારમાં એ આવીને ઉભો રહ્યો ત્યારે બધાંનું એ કૂતુહલ આશ્ચર્યમાં ફેરવાઈ ગયું. દેખીનો એ ફેન્ડ દેખીને બરાબરનો લાયક જ હતો. એના જેવાં જ જાડા કાચનાં ચશ્માં અને વાળ કે કપડાં –ત્યેની એની નિષ્કાળજી એના વેદિયા હોવાની સાક્ષી પૂરતાં હતાં.

જે કારમાં એ આવ્યો હતો એ ૧૯૫૫ના જંકયાર્ડ મોડેલની કાર લાગતી હતી. એને પૂછતાં ખબર પડી કે એ કાર એમના એક દોસ્તની હતી અને એણે એમને એ વાપરવા આપી હતી. આ કાર એને ઈટલી આપી દેવાની હતી ને પછી એ લોડો એમની રીતે દુનિયાની સફરે નીકળી પડવાનાં હતાં. બધાંને એટલી વાતે તો સંતોષ થયો કે એમને આવી ૧૯૫૫ની જંકયાર્ડ મોડેલની કાર લોન પર આપનાર દોસ્ત પણ હતો. જો આ કાર ઈટલી પછોંચે તો પછી વાંધો ન હતો.

દેખીના આ દોસ્તનું નામ ડગ હતું. એણે પોતાનું રહેવાનું ધર વેચી દીઘું હતું અને વલ્ડ ટૂર પર નીકળી પડ્યો હતો. પૈસા ખૂટે તો બધા વેઈટર તરીકે કે ડીશ ધોનાર તરીકે કામ કરીને બીજે ગામ પહોંચાય એટલા પૈસા બધા પેદ કરી લેતા હતા એની એને જાણ હતી અને એમની જેમ કામ કરી લેવાની તેની તૈયારી પણ હતી. ને કયાંક હોટેલમાં ખાદ્યા પછી બિલ ચૂકવવાના પૈસા નથી અને બદલામાં પોતે કામ કરવા તૈયાર છે એમ કહી ડીશો ધોવાનું કામ કરી લેવાનીય તેની તૈયારી હતી. પણ જો પેલાની પાસે કામ ન હોય તો થોડો માર ખાઈ લેવાની પણ તૈયારી એણે રાખેલી જ હતી.

સગુણા અને મંગળે હિપ્પીઓ વિશે સાંભળ્યું હતું. આ વાજું એનાથી થોડું સારું હતું. સગુણાએ મેળીને દેખીના આવા શોખ માટે ટકોર કરી હતી. મેળી કહે: ‘એને કશું કહેવાનો કશો અર્થ નથી. કેટલાક ઠોકર ખાઈને ચુધરે છે ને કેટલાક એક ઠોકર ખાદ્યા પછીય બીજુ ઠોકરો ખાવા આગળ ને આગળ ધાર્યે જ જાય છે. અમે શરૂમાં એને પાછી વાળવા –ચ્યાન્સ કર્યા હતા પણ એના એકબે લેખ ચોપાનિયાંમાં છિપાયા એટલે તો વાંદરાને નિચરણી મળ્યા જેવું થયું. લોકોય મળી રહે છે આવાં રખડતાને ટેકો કરનારા.’

સગુણાએ આગળ ચર્ચા કરવાનું સમજુને જ માંડી વાયું. આગળ ચર્ચા કરવી એટલે મેળીના દૂરીતા ધા પર નિમક ભમ્મરાવવા બરાબર હતું. બીજે દિવસે એ લોડો નીકળ્યાં ત્યારે બાપુએ એને કશી મદદ જોઈતી હોય તો એ માટે પૂછ્યું હતું. પણ દેખીએ કશી જરૂર નથી કહીને વાત ટાળી દીધી હતી. જો કે વાસ્તવમાં એને ઓછામાંઓછા એક વરસ ચુધી તો મદદની જરૂર ન જ હતી. એની પાસે પેલા પચાસ હજાર પાઉન્ડ આવ્યા હતા. એમાંથી એણે મંગળને નવી કાર લઈ આપવા પ્રયત્ન કર્યો હતો પણ બધાએ એને સમજાયું હતું કે એની કશી જરૂર ન હતી.

ને દેખી જેમ આવી હતી એમ જ પાછી ઊપડી ગઈ. ધર ફરીથી એક અજાણી વ્યક્તિ વગરનું સૂનું થઈ ગયું. પાછું પેલું જૂનું સમયપત્રક અમલમાં આવી ગયું. મેળીનું મન પાછું વાસ્તવ તરફ વળી ગયું. એને થયું: છેવટે તો યશ, મંગળ અને સગુણા જ એનાં સાચ્યાં સંતાનો હતાં. રીક અને દેખી પાછળ હવાતિયાં મારવાનો કશો અર્થ ન હતો.

પેલા લાખલાખ ઢૂપિયા દેશમાં પહોંચ્યા ને એ નાનકડા ગામમાં મોટો ધરતીંપ સર્જ દીધો હતો. મંગળના દોસ્તોને તો હજુ માન્યામાં જ આવતું ન હતું કે એક વરસ જેટલા ટૂંકા ગાળામાં એક માણસ આટલા બધા ઢૂપિયા કર્માદ્ય શકે! તો બીજુ બાજુ મુસલમાનની કામમાંય સીરાજમીયાંને જે મળવા આવતા હતા એ બધા લાખ ઢૂપિયાની વાત તો પૂછ્યા સિવાય નહોતા જ રહેતા. સીરાજ એમને યશના ઝોટા બતાવતો, સગુણાના કાર સાથેના ઝોટા બતાવતો અને સગુણાની પોતાની કાર છે એને એ કાર જાને ચલાવે છે એય જીજાવનો. બધા આશ્ચર્યથી તેની વાતો સાંભળતા ને સીરાજના ભવિષ્યની મનોમન અદેખાદ્ય પણ કરતા. તો કોઈક એમેય વિચારતા કે કોઈ આડા ધંધા સિવાય આટલા પૈસા કર્માદ્ય શકે નહીં. એમનામાં આડા ધંધાવાળા એટલા બધા હતા કે એમને એવી કલ્પના આવે એ સ્વામાવિક જ હતું.

તો હરખાએ તો કાગળમાં ભાર દઈને લખાવ્યું હતું કે એમને એના પૈસાની કશી જડ્યર ન હતી. મંજીના લગનમાં વાપરી વાપરીને એ કેટલા વાપરવાનાં હતાં! બહુ બહુ તો એમાં દ્વા હજાર ડ્રિપિયા વપરાય તોય બીજા નેવું હજાર તો પડ્યા જ રહેવાના છે ને! એટલે બહુ પૈસા કમાવાનું પડતું મૂકીને દેશમાં પાણી આવતાં રહેવાની એમને ખાસ ભલામણ કરી હતી. એને તો મનમાં એમ થતું હેઠો કદાચ કે એમના છોકરાને માના હાથ જેવું ખાવાનું ત્યાં નહીં મળતું હોય.

કાગળ વાંચી સયગુણાએ બાપુને આપ્યો. બાપુ કહે: ‘એમની વાત તો સમજયા પણ તમારે બેયનેય દેશમાં જવાની તાલાવેલી આવી હોય એમ લાગે છે. એમ કરો એમને લખો કે આ ઉનાળામાં હોળી ઉપર દેશમાં આવિશું. પછી હોળી ઉપર કહેવાનું કે ઉનાળામાં યશને માફક નહીં આવે એટલે દીવાળી પહેલાં ચોકકસ જ આવી શું. પછી બે મહિના માટે જઈ આવજો.’

‘બે જ મહિના!’ પેલાં બેય આશ્વર્યથી બોલી ઊદ્ઘયાં.

‘બે જ મહિના. એથી વધારે રહેવું હોય તો યશને અહીં મૂકીને જાવ.’ મેળીએ વટ હુકમ બહાર પાડ્યો.

‘યશને અહીં મૂકીને જઈએ તો મા અમને ધરમાંય ના પેસવા દે. પણ ધર્ણે વખતે જઈએ છીએ તો અમેય થોડું ફરીશું ને મા અને બાપાને જાગાય કરાવીશું. એક મહિનાની મુદ્દત વધારી આપો તો પછી બીજાં ગ્રાણ વરસનો વાયદો કરીને આવિશું. યશની બાધા તો નથી રાખી પણ આ વખતે એ બહાને બધાને જમાડીશું.’

‘ઠીક ગ્રાણ મહિના રાખ પણ એથી એક દિવસેય વધારે નહીં. ને યશની તબિયત બરાબર ના રહે તો બધું પડતું મૂકીને અહીં આવતાં રહેવાનું. ને દેશમાં રહો એટલો વખતેય કામનું કોઈ બહાનું કાઢીને રહેવાનું તો મોટે ભાગે રાજકોટમાં જ રાખવાનું. ગામડામાં યશની તબિયત નહીં સચવાય.’ મેળી અત્યારથી જ ચિંતા કરવા માંડી.

ને એવા ખરા ખોટા વાયદામાં વરસ કર્યાં પસાર થઈ ગયું એય જગ્યાયું નહીં. પણ સામે છેડે હરખા અધીરી થઈ ગઈ હતી એટલે હવે વધારે વાયદા ચાવે તેમ ન હતા.

અનુષ્ઠાન ⇒

૯. ધરતીનો છેડો ધર

એમ કરતાં એમને દેશમાં જવાનો દિવસ આવી પહોંચ્યો. એમની અવેજુમાં મેળીને ઓફિસમાં કામ કરવું પડે તેમ હતું એટલે એનાથી એમની સાથે દેશમાં જવાય એમ ન હતું નહીં તો એય યશને કારણે એમની સાથે જ દેશમાં ઉપડી હોત. મંગળ અને સંગુણાની મદદ મળતાં બાપુએ ધંધાનો વિકાસ છેલ્લાં પ્રણ વરસમાં એટલો બધો કરી દીધો હતો કે હવે એમાં આ બે જણાની ગેરહાજરીની ખોટ વરતાયા સિવાય રહે તેમ ન હતી. અને એટલે તો એ લોકો એમને બે મહિનાથી વધારાની છૂટ આપતાં ન હતાં. આ વાત તો પેલાં બે જગાંય સમજતાં હતાં પણ આટલો બધો સમય ધરથી બહાર રહેવાની કલ્પનાય આ બેમાંથી કોઈએ આજ પહેલાં કરી ન હતી એટલે એમને ધર સાંભરે એય દેખીતું હતું.

એટલે જતી વખતે એમણે મન સાથે નક્કી કર્યું હતું કે બનશે તો એ લોકો નક્કી કર્યા કરતાં વહેલાં પાછાં આવી જશે. અને એટલે તો એમણે ચૂસ્ત સમયપત્રક બનાવ્યું હતું અને એને બરાબર વળગી રહેવાનું એમણે મનથી નક્કી કર્યું હતું. ગામમાં જતા પહેલાં એ પહેલાં રાજકોટ જવાનાં હતાં અને ત્યાંથી કાર જોઈને ગામ જવાનાં હતાં. ત્યાં પહોંચીને બધાંને એમ જ જણાવવાનાં હતાં કે એ બે મહિના જ રોકાવવાનાં હતાં. પછી જરૂર મુજબ ફેરફાર કરવો પડશે તો કરશે એવી એમની ગણતરી હતી.

ને એક સવારનાં એ રાજકોટ પહોંચ્યાં. ને તે જ દિવસે બપોરનાં એ ગામ જવા નીકળ્યાં.

સાંજના પાંચેક વાગ્યે એ લોકો ગામમાં પહોંચ્યાં. શાભઈ મુખીના ધર પાસે ગાડી ઉભી રાખીને મંગળ નીચે ઉત્તર્યો ત્યાં સુધીમાં તો ત્યાં પંદર માણસોનું ટોળું એકદું થઈ ગયું હતું. એક જણે મંગળને ઓળખ્યો ને આખા ફળિયામાં દોડાદોડ મચ્છી ગઈ. ધરમાંથી હરખા અને મંથા દોડી આવ્યાં. યશને જોઈને એની ઝોઈને શેર લોહી ચદ્દ્યું. એણે એને ભાબી પાસેથી લઈ લીધો. આખા ફળિયાવાળાંએ મંગળ અને સંગુણાની બદલાઈ ગયેલી શિકલ જોઈ અને એ મૌંઢમાં આંગળાં નાખી ગયા. ઉધડેલાં વાન, ભરાયેલા દેહ અને કેળવણીની છટા.

ગામમાં બેઠેલા મુખીએ મંગળ આવ્યાનું જાણ્યું ને એય ઉતાવળા પગલે ધેર આવી પહોંચ્યા. ત્યાં તો કોઈકે સીરાજ મલેકને ત્યાં પણ ચેંદ્રશો મોકલી આપ્યો. ને ધડીમાં તો અડધું ગામ મુખીને આંગળે ભેગું થઈ ગયું હતું. મંગળ બહાર પાટ ઉપર મુખી સાથે બેઠો હતો અને સ્ત્રીઓનું ટોળું અંદર સંગુણા ને યશની આસપાસ જમી ગયું હતું. યશ બે વર્ષનો થયો હતો અને એની મેળી દાદીની અંગેજુ અને ગુજરાતી ભાષાના મિશ્રણવાળી બોલીમાં બોલતો હતો. બહાર મુખી આવ્યા છે એમ જાણ્યું એટલે સંગુણા યશને લઈને એમને પગે લાગવા આવી. એણે યશને કહ્યું: ‘એ જ્યશ્રી કૃષ્ણ ટુ ગ્રાન્ડ પા.’ ને યશ બે હાથ જોડી દાદાને જેશ્રી કર્યા એ જોઈને આસપાસ મેગા થયેલા લોકોય હસી રહ્યા.

ત્યાં ફાતીમા અને સીરાજ મલેક આવ્યા ને એને પગલે પંદરવીશ મુસલમાનોનું ટોળુંચ આવી પહોંચ્યું. મંગળ અને સંગુણાને જોઈ ફાતીમા અને સીરાજ અચ્યંબામાં પડી ગયાં. એમણે કહ્યું કે જો એ બેમાંથી કોઈ એમને અજાણી જુયાએ સામાં મણ્યાં હોત તો એય એમને ઓળખ્યો ના શક્યાં હોત એટલાં એ બેય બદલાઈ ગયાં હતાં. સાંમળતાં હતાં એમનેય લાગ્યું કે એમનીય એવી જ દશા થાત જો એમને એ લોકો એજાણી જુયાએ મણ્યાં હોત તો. ને કેટલીક સ્ત્રીઓ તો રાજાના કુંવર જેવા યશને જોતી ને બીજુ ઘડીએ સંગુણાની સામે તાકતી. એમણે પ્રણ વરસ પહેલાં જે સંગુણાને જોઈ હતી એમાં ને આ સંગુણામાં એમને આમ જમીનનું અંતર જણાતું હતું.

મંગળના દોસ્તો એને આવેલો જાણી એને માટે પાન બનાવડાવીને લઈને આવી પહોંચ્યા. એમણે મંગળને જોયો ને તાકતા જ રહ્યી ગયા. ‘અલ્લા, તેં તો રંગ પણ બદલાવી નાખ્યો ને! તારો બાબો યશ તો કહે છે તારા કરતાંય ઉજ્જો છે, મારે જોવો પડશે.’ એક જણે કહ્યું. ત્યાં યશ બહાર આવ્યો: ‘ડંડી, કારમાંથી પીપી લાવી આવ. મમ્મી બધાને આપી છે.’

‘એક મિનિટ.’ કહેતાં મંગળ ઉભો થયો ને ગાડીમાંથી પ્લાસ્ટિકની એક થેલી લઈ આવ્યો. બહાર બધાને એમાંથી એક એક ચોકલેટ બાર આપી થેલી અંદર આપી આવ્યો.

‘કેમ ચાલે છે, મંગળ! ત્યાં ગમે તો છે ને!’ એક દોસ્તે પૂછ્યું.

‘ગમે જ ને! હરવા ફરવાનું, ખાવાપીવાનું, કમાવાનું, બધી વાતે મોજ. ને પાછી સાંઘાબી. કાકાના બધા ધંધામાં થઈને કેટલા માણસો કામ કરે છે ખબર છે? સાતસો ને ઉપર પચાસ. પણ ધરનાં માણસો જે ગણો તે અમે ચાર: કાકા, કાકી, હું અને સગુણા. તેમાંથી વળી કાકીને તો ગણવાનાં જ નહીં. એ તો યશની ઠાઠોમાંથી નવરાં થાય તો બીજા કામમાં આવે ને! એટલે કામ તો મારા મૈ કરવું પડે, પણ વહીવટનું, જાત મહેનતનું નહીં.’

‘ને પગાર!’

‘પગારની તો મનેય ખબર નથી. મારે બાપાને મોકલવા હોય કે બીજા કશા માટે જોઈતા હોય તો એમને પૂછવાનુંચું નહીં અને વાપર્યા પણીય એમને કહેવાની જરૂર નહીં. હમણાં દેશમાં આવતાં હતાં તો કહે: ‘કેટલા પૈસા લઈ જા છી મેં કદ્દું: પચાસ હજાર. તો કહે: એટલામાં શું થશે? યશની બાધાય કરતો આવજે ને ગામવાળાને જમાડજે ને ભાઈ માભીને ને સગુણાનાં માબાપને કયાંક ફરવાય લઈ જ જે. એટલે મારું માનું તો બીજા લાખ વધારે લેતો જા. યશના જનમ પછી સગુણાને બે લાખ રૂપિયાનો તો કાકીએ અસલ હીરાનો સેટ કરાવી આવ્યો. એટલે મારા મૈ કામ કરીએ એના કરતાં સો ધણું કાકા ચાદ કરીને આપે છે એટલે પગારની કોઈ વાત જ નથી. એમને ધરનાં માણસ જોઈતાં હતાં તે અમે મળી ગયાં.’

‘પણ આ તો બહુ કહેવાય. આ તૈણા વરહમાં થઈને પાંચ લાખ રૂપિયા કરતાંથી વધારે એમણે આપણાને આપ્યા તે તમે બે જગ્યાં એમનું કેવુંક કામ કરી આલો છો કે એ તમને વરસે દોઢ લાખ રૂપિયાનો પગાર આલો!’ શાભઈ મુખીનેય એની આ ગણતરી મનમાં ન ઉઠતરી.

‘બાપા, ત્યાંની રહેણી કરણીને હિસાબે ત્યાં બધાના પગાર ઉંચા. એમના રસોરમાં કચરો કાઢનાર હોય એનો પગારેય વરસે લાખ રૂપિયા જેટલો થાય. ને વળી અમે બેય ધરનાં, એટલે ચોરીની બીક નહીં. કાકા એકલા હતા ત્યારે દૃશ્યદૃશ લાખ રૂપિયાનો માલ ખરીદવાનો હોય તોય મેનેજરો ઓર્ડર મૂકતા. જો એ લોકો ધારે તો આમાંથી પચીસ ત્રીસ હજાર રૂપિયાનું કમીશન ખાઈ જાય તોય શી ખબર પડે! હવે અમે ગયા પછી ધરનાં માણસો વધ્યાં એટલે બધું બરાબર ગોઠવાઈ ગયું. નાનામાંનાં નાની ચીજ ખરીદવી હોય તોય અમારા ચારમાંથી એકની સહી તો જોઈએ જ. કહો પછી એક પૈસાનીય ચોરી થાય!’

યશની બાધા ભલે મંગળ કે સગુણાએ માની ન હોય પણ હરખાએ તો માની જ હતી, પણ વિલાયતી જેઠાણી એમને હસી કાઢશે માની એમણે એ વાત કોઈને કરી ન હતી. જ્યારે બાપુએ બાધાની વાત સામેથી યાદ દેવડાવ્યાની વાત મંગળે કરી ત્યારે એમને યશની બાધા હવે ધામધૂમથી કરવાનો ઉમેગ થઈ આવ્યો. એમણે મંગળને પોતાની બાધાની વાત કરી. ને મંગળ અને એના દોસ્તો બાધાની તૈયારીમાં લાગી ગયા. એમનો દોસ્ત મંગળ કમાઈને આવ્યો હતો, ગાડી લઈને ગામમાં આવ્યો હતો અને બાધાનો અવસર ધામધૂમથી ઉજવવા માગતો હતો પછી દોસ્તોને ચાનક ચઢે કે નહીં!

બાધાનું મૂરત કઢાયું, મંડપ, વાળી, બગી, વરધોડો, દાડુખાનું અને જમણની વ્યવસ્થા બે જ દિવસમાં ગેઠવાઈ ગઈ. આખું ગામ ધૂમાડાંધ જમાડવાનું નકડી થયું. મુસલમાનો માટે એમને લાયક અલગ જમવાની વ્યવસ્થા કરવાની મુખીએ વાત કરી પણ મુસલમાન આગેવાનોએ સામેથી જ જગ્યાવ્યું કે એ લોકો બધા હિન્દુ લોકની જેમ એમને રસોડે જ જમણો. એમને માટે અલાયદો મંડપ અને જમવા માટેના થાળની વ્યવસ્થા તો તોય મુખીએ કરાવી જ.

આ બધી દોડધામમાંથી એક દિવસ કાર નવરી હતી ત્યારે સગુણા કારમાં યશને લઈને સીરાજમાંયાને ત્યાં ગઈ હતી ત્યારે એને કાર ચલાવતી જોઈ આપી વસ્તી એકઠી થઈ ગઈ હતી. માને મળી ને એ મુસલમાનોનાં બધાં ધરોમાં

બાધાનાં નોતરાં આપવા રૂબરૂ નીકળી હતી. એને એ તરફ ગયેલી જાણતાં મંગળ પણ આવી પહોંચ્યો હતો ને તેની સાથે જોડાઈ ગયો હતો. નોતરાં આપતાં, એમણે અબદલ્લાનું ઘરેય બાકી મૂક્યું ન હતું. ને આ વહેવારથી ખુશ થયેલાં અબદલ્લાનાં પત્ની જરીનાખીબીએ યશને તાણ કરીને ૧૧ રૂપિયાનો વહેવાર પણ કર્યો હતો.

સગુણા અને મંગળે ધણી ‘હા ના’ કરી તોય છેવટે એમને ખોટું ન લાગે એમ સમજુને એમણે યશને પૈસા લેવા દેવા પડ્યા હતા. અબદલ્લા પણ બેયને નોતરું આપવા જાતે આવેલાં જોઈ પોરસાઈ ગયા હતા અને ઘરનાં બધાં આવશે એવી જાહેરાત પણ કરી હતી. એમની કોમમાં ઝારગતી અને બીજાં લગનની નવાઈ ન હતી એટલે એમને સગુણા આણગમતી ન લાગી. ને પોતાને ત્યાં રહ્યી હોત તો જે સુખી થઈ હોત એના કરતાં સામેવાળાને ત્યાં વધારે સુખી હતી એ વાત પણ એમને ન ખૂંચી.

જો કે મંગળ ને સગુણા વિલાયત ગયાં અને સુખી થયાં એમ જાણ્યા પછી સીરાજમાંયાને કોમમાંથી કોઈનો વિરોધ રહ્યો ન હતો, પણ આબદલ્લાનો પગ એમને ત્યાં આવતાં હજુ ઉપડતો ન હતો. આજે સગુણા અને મંગળ જાતે જ નોતરું આપવા આવ્યાં એટલે એમને પેલો તૃટેલો વહેવાર ચાલુ કરવાની તક મળી ગઈ હતી.

બધે નોતરાં આપીને ધેર પહોંચ્યાં તો હરખા કહે: ‘તમને બેયને જરાય અકકલ નથી. યશને એ વસ્તીમાં લઈ જવાતો હશે! આવો રૂપણો છોકરો કદી જોયો ના હોય એટલે ડેટલાંયની નજર લાગી જાય. સીરાજમાંયાં ને ઝાતીમાં તો રોજ આપણે ત્યાં આવે છે પછી એને લઈ જવાની શી જરૂર હતી!’

‘મા, એમ કોઈની નજર ના લાગે. છતાંય તને એમ લાગતું હોય તો મરચાં વાળી લે. તારે રોજ સાજે એના પર મરચાં વાળી લેવાં, એટલે કોઈની નજર લાગી હોય તોય ઉતસી જાય. હું કાલે શહેરમાં જઈશ ત્યારે મરચાંની એક ગુણી લેતો આવીશ.’ મંગળે હસી નાખતાં કહ્યું.

‘તમને બેને તો બધી વાત હસવામાં જ જાય છે. આ ગામડાની પરજાની તમને શી ગતાગમ પડે!’

‘મા, અમે અત્યાર સુધી આ ગામડામાં જ રહેલાં હતાં ને! પછી એમને કેમ ખબર ના પડે? પણ તારું મન ના માનતું હોય તો એને ફરીથી એ બાજુ નહીં લઈ જઈએ, બસા!’ મંગળે કહ્યું. એને વિચાર આવ્યો કે આ તો હરખા છે પણ મેગીનેય જો કોઈએ આવી વાત કરી હોત તો એથ રોજ મરચાં વાળ્યા વગર ના રહ્યત.

આબરી તો યશની રાખી ન હતી પણ લટ તો લેવડાવવી જ પડે એમ હરખાએ આગ્રહ રાખ્યો એટલે એની લટ લેવડાવી ને બાધાની વિધિ તો પૂરી કરી. જમવામાં બાધાના લાડુની સાથે ધારી કરાવી હતી. ગામડા ગામમાં ધારી પહેલી જ વખત થતી હતી અને એ મીઠાઈ મોંધીય હતી એટલે એની વાતો તો જ્યારથી જાણી ત્યારથી ગામમાં ચર્ચાનો વિષય બની રહ્યી હતી. એટલે જ્માણવારને દિવસે એ ખવાઈ પણ એટલી અને વાખણાઈ પણ એટલી.

મુખીએ પાંચગામની નાતમાંય છૂટથી નોતરાં મોકલ્યાં હતાં. પંચ પટેલિયાની તો મંગળ આવ્યા પછી મુખીને ત્યાં અવરજ્ઝવર વધી જ ગઈ હતી. મંગળે ધારી છૂટ રાખીને બનાવરાવી હતી એટલે આટલી વપરાયા છતાં સારા એવા -માણમાં વધી હતી એટલે મહેમાનોને, મિત્રોને અને ગામમાં ધરદીઠ -સાદની કરીને અવસર પત્યા પછી ધારી વહેંચી શકાઈ. બધી વ્યવસ્થા ને છૂટ જોઈ પંચના એ આગેવાનોય મોંમાં આંગળાં નાખી ગયા હતા.

બધું પત્યા પછી મંગળે બધાંને ફરવા લઈ જવાની વાત કરી. દ્વારા દિવસની આ મુસાફરીમાં એણે જાત્રાની સાથે ફરવાનાં ડેટલાંક સ્થળોની પસંદગી કરી હતી. એટલે જ્યારે વચ્ચેમાં જ્યાપુરની વાત આવી ત્યારે ઝાતીમાથી બોલી જવાયું: ‘જો અજમેર જવાતું હોય તો અજમેરવાળા જ્વાજાની દરગાહ પર ચાદર ચઢાવવાની મેંચ મન્જત માની છે. ને વચ્ચેમાં આવતું હોય તો તમે ચાદર ચઢાવતા જો ને ના આવતું હોય તો અમે બે અમારી રીતે પછીથી જઈ આવીશું.’

‘મન્નત માની હોય તો પહેલાં કેમ કહેતાં નથી! આપણે ત્યાં થઈને જઈશું ને તમારી મન્નત પૂરી કરીશું. પછી તમારે અમારી સાથે ગોકુળ, મધુરાને વૃદ્ધાવનની જગતી કરવી પડશો. આવતાં તાજમહાલ પણ જોઈ આવીશું. જગત અને કરવાનું બેચ સાથેસાથે થશો.’

‘પણ છો જગત તમે ને બે અમે એટલે આઠ જણાંનો સ્વમાવેશ કારમાં થાય એવો નથી.’

‘રાજકોટમાં અમારી પાસે દ્વારા માણસ બેચે એવડી મોટી ગાડીય છે. અને જગતાએ જતાં પહેલાં હજુ અમારે રાજકોટ જવું પડવાનું છે એટલે આવતી વખતે મોટી ગાડી લેતાં આવીશું.’

‘એટલે વેવાઈમાંયાં, બેચાર જોડી કપડાં સિવડાવીને તૈયાર થઈ જવ. મજા આવશો તો બેપાંચ દા’ડા વધારેય કરતા આવીશું. આ બે જણાં ફરીથી પાણીં તૈણ વરછ પછી આવવાનું કહે છે. એવાંચે ત્યાં સુખી છે અને મોટા ભાઈને યેટ્કો છે એટલે ના કહેવાતું નથી પણ ભાડું થાય તો છો થતું પણ દર વરસે યશને લઈને વધારે નહીં તો મહિના માટેય અહીં આવી જવાની રજા આલવાની વાત તો હું મોટા ભાઈને વખવાનો છું.’

‘એમ નહીં થાય તો એક વરસે એમને બે જગતને મોકલીશું યશને લઈને ને બીજે વરસે યશને લઈને અમે બે આવીશું. એમને આવવાનું મન હોય કે નહીં. અને અમને એક વરસનો વધારે અનુમવ થશો એટલે અમે ધંધો સંભાળી શકીએ એટલાં મોભિયાંય થઈ જઈશું, ત્યાં સુધીમાં.’

‘એમ થાય તોય ખોટું નહીં.’ કહેતાં મુખીએ મન મનાવ્યું.

‘એના કરતાંય એક સહેલો રસ્તો છે. તમે ચાર મોટાં અને મંદિબેન એકવાર કરવા આવી જવ તો તમે નજરે જુઓ કે અમે કેવી રીતે રહીએ છીએ અને અહીં આવવામાં કેટલી જાતની ગોઠવણ કરવી પડે છે.’ સગુણાએ મમરો મૂક્યો. ને પેલાં બધાં તો આ કલ્યાનાથી જ અવાક થઈ ગયાં તો મંગળ તો એની ગોઠવણ કેવી રીતે કરવી એની વેતરણમાં જ પડી ગયો.

‘મને આવો વિચાર કેમ ના આવ્યો અત્યાર સુધી એ જ મને સમજાતું નથી. કાલે તમને પાંચેયને લઈને હું શહોરમાં જઈશ અને બધાંના પાસપોર્ટ બનાવવા આપી દઈશું. આવતી દીવાળી તમારે બધાંએ અમારી સાથે વિલાયતમાં કરવાની એ વાત નક્કી.’

‘અલ્યા, અમને ત્યાં ના કાવે. અમને એક તો બોલતાં ના આવડે ને અહીંનું ટંટળેય કોને સોંપીએ!’

‘ટંટળ સોંપવાની ગોઠવણ તો થઈ જશો. ને બોલવાની ચિંતા તો તમારે કંઈ કરવાની છે! અમારામાંનું કોઈ તો તમારી સાથે છું ને જણાં ફરવા લઈ જઈશું ત્યાં. ને મેગીમા તો તમને ઘડીય વેગણાં નહીં મૂકે. તમારે કોઈએ કશી ‘હા ના’ કરવાની નથી. તમે જે થાય એ જોયા કરો. સગુણાએ વચ્ચેલો રસ્તો કાદ્યો છે તે એક વખત તો એ અજમાવી જોઈએ. તમને જો માફક ના આવે તો ફરીથી તમને નહીં બોલાવીએ ને અમે જ આવી જઈશું.’ મંગળે છેવટની વાત કરી દીધી.

ગામના જે બેચાર જગત આ વખતે હાજર હતા એય ચાલતે ગાડે ચઢી બેઠા: ‘મોટા ના ના કહેશો. ભૈ આટલા બધા પૈસા કમાય છે તે તમને કશી અગવડ ઓછા પડવા દેવાના છે? ને અમારેય વિલાયત જઈ આવેલા મુખી હોય તો ગામનો વહીવટેય સુધરી જાય ને! મોટા કરી નાંખો કંદુના, તમારી ખેતીની ચિંતા ના કરશો.’

ને બીજે દિવસે બધાંને લઈને મંગળ પાસપોર્ટ બનાવવા નાખવા શહોરમાં ગયો ત્યારે અડધું ગામ સગુણાની આસપાસ ફરીવળ્યું હતું: ‘બેન, એમનું પાંચેય જણાંનું જવા આવવાનું ભાડું કેટલું થશો!’ કોઈકે પૂછ્યું.

‘અમે ત્રણ જણાં આવીએ તો ય માદું તો થાય ને! વળી અમે આવીએ તો અમારો ધંધોય ખોટી થાય. એના કરતાં એ બધાં આવે તો અમારો ધંધોય સચ્ચવાય અને એમને નવું નવું જોવાનું મળે. એય જુવે ને કે અમે ત્યાં કેવી રીતે રહ્યીએ છીએ.’

‘તમે કેવી રીતે રહેતાં હશો એની તો આખા ગામને ખબર પડી ગઈ છે તમે ચાર હુએ જે પૈસા વાવરો છો એ જોઈને. કોઈ દુષ્મન હોય તો ય એનાથી તમારું ભૂંદું બોલાય એવું નથી. ફરતાં પાંચ ગામના મોવડીઓય મોટામાં આંગળાં નાખી ગયા હતા બાધા વખતે. આજે પહેલી વખત આખું ગામ ધૂમાડાબંધ તમે જમાડ્યું એ જેવી તેવી વાત છે!’

‘એમાં તો એકલી પૈસાની વાત નથી. તમારાં બધાંનો સહકાર હતો ને બધાંએ મન મૂકીને કામ કર્યું તો અવસર દીખ્યો ને! ફરી કાલે સવારે મંથાબેનના લગનમાં આવો ભમકો કરવો હોય તો અમનેય થાય કે ગામ આખું અમારે પડખે ઊભું રહે એવું છે તો અમનેય હિંમત રહે ને!’ જે સાંમળતાં એ બેરાં મંથાંના લગનમાં થનારા ભમકાની કલ્પનાથી અને ગામના માણસોને જરણાના માગીદાર ગણવાની સગુણાની ઉદારતાથી આનંદમાં આવી ગયા.

‘બેન એ તો તમારું મન મોટું એટલે તમે એવું માનો છો બાકી ગામને તો એમાં કચ્ચાં ટૂટી મરવાનું હતું. મૈને એક જ સંદેશો શહેરમાંથી ગાડેગાડો ભરીને ઠલવાઈ ગયાં હતાં.’

‘તો ય તમે બધાંએ ધરનું માનીને બધું સાક્ષૂઝ કર્યું, છડાવ્યું, દળાવ્યું ને ઉપર ઊભાં રહીને પોતાનાથી બનતો ટેકો કર્યો ત્યારે બધું દીખ્યું ને! હજુ ગામમાં લ્લાણિનું કરીને કશું વહેંચવાનું તો બાકી છે.’

‘બેન એવું કશુંય બાકી રહ્યાં છે! તમે જે કર્યું છે એ કંઈ ઓછું છે!’

‘તો ય એમનું મન માનતું નથી. મેં તો કશું કે મા અને બાપાને પૂછીને જાગ્રાએથી આવતાં કશું લેતાં આવીશું બધાંને માટે. ભગવાને આલ્યું છે તો આલવાનું છે ને! ને આપણેય ભાઈ પિતરાઈથી જ ઉજાંાં છીએ ને! અમે પરણ્યાં ત્યારે તમે બધાં અમારે પડખે કેડ બાંધીને ઊભાં રહ્યાં હતાં તો અમે પરણ્યાં ને!’

ને એની આવી સમજણભરી વાતથી તો બીજે દિવસે આખું ગામ પોરસાઈ રહ્યું. એમને થયું કે બેયની કેળવણી અને ખાનદાની છે તો આટલા બધા પૈસા થયા છતાં મૈપિતરૈને પહેલાં મૂકે છે. ને મુખી ને સીરાજના ધરનાં બધાંયને વિલાયત લઈ જવાની વાત જાણીને તો મુસલમાનની આખી નાતેય હરખમાં આવી ગઈ. સગુણાએ જૂની અદાવત મૂલી જઈને અબદલ્લાને ઘેર જતે જઈને બાધાનું નોતરું આચ્યું હતું અને અબદલ્લાય બાધાના આખા અવસરમાં હસતે મૌઢે આખા કુટુંબ સાથે હાજર રહ્યો હતો એ જોઈને આખી કોમનાં માણસોય સગુણાનાં વખાણ કરતાં થાકતા નહૃતા.

મુખીના વિલાયત જવાની વાત જાણી પાંચ ગામના પંચના આગેવાનોય હરખ કરવા આવી પહોંચ્યા. મુખી કહે: ‘અલ્યા ભાઈ હું આજે નથી જતો. હજુ તો આંબે મોર અને કાલાલે લેખાં. કદાચ જવાય તો ય દીવાળી ઉપર જાવાય.’

‘એમાં પાછું કદાચ શું? છોકરાંએ કશું એટલે તમને લઈ ગયા વગર ઓછાં છોડવાનાં છે?’ ને અંદરથી ચાના ખ્યાલ આપવા આવેલી સગુણાને જોઈ એમારે કશું: ‘મેં તને પરણીને આવી ત્યારે જ કશું હતું કે સાચી રજ્જુતાણી બનજે. ને મારે કહેવું પડશો કે તું તો સાચી રજ્જુતાણી કરતાંય આગળ નીકળી ગઈ.’

‘તમારા આશીર્વાદ ફળ્યા, બાપુ. તમારે પ્રતાપે ચુખી છીએ.’ સગુણાએ કશું.

‘પ્રતાપ ભગવાનનો પણ તમારાં જેય જણને પૈસા કમાવાનો છેટલો ઉત્સાહ છે એટલો સારે માર્ગ વાપરવાનોય ઉમંગ છે મોટી વાત છે. તમે બાધામાં આટલા બધા પૈસા વાપર્યા છતાંય એમાં દર્દનો છાંટોય પડવા દઈને અવસરને અભડાય્યો

નથી એ તો બહુ લાયક કામ કર્યું તમે. કેટલાક ખટસવાઈયા મનમાં બબડયા હશે પણ ભગવાનને ચોપડે તો એમનો એ અબડાટેય તમારા પુણ્યના ખાતામાં જમે થયો હશે. બહુ ચારું કર્યું.’

‘ત્યાં વિલાયતમાંય કે’ છે મંગળ એને હાથ નથી લગાડતો.’ મુખીએ કહ્યું.

‘માઈ, આપણેય જુવાનીમાં બધા શોખ કરી લીધા છે જ ને. હવે ગુડા ભાગ્યા પછી સમજયા છીએ. આ જુવાનિયો અત્યારથી સમજુ ગયો એ સુખી થવાનાં લક્ષ્ણ. મંગળ, એ વાતને વળળી રહેજે, સુખી થઈશ.’

બિજે દિવસે મંગળ એના બેચાર દોસ્તોને લઈને રાજકોટ ગયો. એને આ નાની કાર મૂડીને વાન લઈ આવવાની હતી. એના દોસ્તોએ એના કાકાનો બગલો જોયો. એક જાણ કહે: ‘આવો સરસ મહેલ છે તે એની દેખરેખ રાખવા મને રાખવાનું તારા કાકાને કહે ને. મને પેલી માળીની કોટડીમાં પડી રહેવાનું મલશે તોય વાંધે નથી રોજ આ મહેલને જોઈને આંખ તો ઠરશો ને!’

‘ઓલ રહેવું છે! કાલથી જ રખાવી લઉ. માળીની ઓરડીમાં રહેવાનું ને માળીનું કામ કરવાનું. મહિને પાંચ સો પગાર, વિચાર થાય તો કહેજે.’ મંગળે કહ્યું ને પેલો જવાબ આપતાં ગુંચવાઈ ગયો.

મંગળ બધાને રૂમેરૂમે ફરીને આખો બંગલો બતાવ્યો. પેલા બધા કહે: ‘આમાં તો એવું લાગે છે કે આપણે અડીશું તો ડાઢો પડી જશે. તે આટલી બધી ચોખ્ખાઈ કેમની રાખતા હશે! તમે બધાં તૈણ વરહથી પરદેશ પડ્યાં છો છતાં આખો મહેલ જાણો કાલે જ બનાવ્યો હોય એવો ચોખ્ખો ચટ છે.’

‘એને આવો ચોખ્ખો રાખવા માટે કાકા વરસે પચાસ હુજાર રૂપિયા ખરચે છે. એ બધા રજવાડી ઠાઠ આપણાને ઓછા પોસાયા!’ મંગળે કહ્યું. એ સાંજે એણે દોસ્તોને ઘેર પાર્ટી કરાવી. ખવરાવ્યું, પિવરાવ્યું અને રાતે ફ્લિલમ જોવાય લઈ ગયો. બધાને બે દિવસે ખૂબ મજા કરાવી વાન લઈને ગામ આવ્યો. દોસ્તોને એણે સાનમાં સમજાવી દીધું હતું કે એણે જે મજા કરાવી હતી એની વાત ગામમાં કોઈને કાનોકાન પણ ખબર ના પડવી જોઈએ. એણે જો કે છાંટોય શરાબ પીયો ન હતો છતાં પોતે આવી પાર્ટી કરાવી હતી એ વાત કોઈ જાણે એમાંચ એને શરમ આવતી હતી.

બાપુનું વાન મોટું અને સગવડવાળું હતું એટલે એમાં બધાનો સમાવેશ પણ થઈ ગયો ને બધાનો સામાન પણ એમાં સમાઈ ગયો. ગામનું મોટામાગનું લોક એમને વળાવવા શામદી મુખીને ત્યાં ભેગું થઈ ગયું હતું. યશ પણ હવે એના સીરાજ ડાડાથી પરિચિત થવા માંડયો હતો, એટલે ગાડી ઉપડતાં જ એમની સાથે રમતમાં પડી ગયો હતો. સીરાજ મલેકને પણ એને પોતાની સાથે રમતો જોઈ આનંદ પડી ગયો હતો.

મંગળ અને સગુણા આગળ બેઠો હતો. બેય જાળ બેબે કલાકની વારીમાં ગાડી ચલાવવાનાં હતાં. મુખીને ખબર હતી કે સગુણા કાર ચલાવે છે પણ એમણે હજુ એને કાર ચલાવતાં જોઈ ન હતી. હરખાએ એને એક વખત ફળિયાનાં છોકરાને ભરીને ગામને ચક્કર મારી આવી ત્યારે કાર ચલાવતાં જોઈ હતી. બધાં માબાપની જેમ એમનેય લાગતું હતું કે મંગળ ગાડી ચલાવે એના જેટલી સારી કે ચોકસાઈથી સગુણાથી ગાડી ચલાવાતાં આવડતી હશે નહીં.

બે કલાક પછી એણે ગાડી સંભાળી લીધી તે છેક શામળાજુ આવતાં ઊભી રાખી. ‘હવે જેમને ચા નાસ્તો કરવો હોય એ બોલી જાણો. પછી ઉદેપુર વગર ગાડી ઊભી નહીં રહે.’ એણે બસના કંડકટરની જેમ લ્યેંકો કાઢીને કહ્યું.

‘બધા પાસેથી ટિકીટના પૈસા ઉધરાવી લીધા હોય તો સામેની હોટેલમાં ચા પીવા જઈએ.’ મંગળે એની મજાકમાં સાથ પુરાવ્યો.

‘કેટલે આઈ ગયાં?’ ઊંઘમાંથી ઊભકીને જાગી ઊઠતાં હરખા બોલી ઊઠયાં.

હજુ તો શામળાજુ પહોંચ્યાં છીએ. સાંજ સુધીમાં ઉદેપુર પહોંચી જઈશું. કાલનો દિવસ ઉદેપુરમાં ફરીશું ને પરમ દિવસે જયપુર જઈશું. ને પણી લાંબી વાતને ટૂંકી કરીને કહેવું હોય તો એમણે પણીના બાર દિવસમાં ગામની સ્વીઓને વહેંચવા માટે જયપુરથી બાંધણીઓ લીધી, અજમેર જઈને ચાદર ચઢાવી, દિલ્હી જોયું, આગ્રાનાં તાજમહાલ અને દયાળબાગ જોયાં, ગોકુળ, મધુરાં, વૃંદાવન, કાર્શી અને અયોધ્યાની જાત્રા કરી.

બાર દિવસે બધાં પાછાં આવ્યાં ને એક અઠવાડિયામાં તો બેય જણાં યશને લઈને પાછાં વિલયતને માર્ગે વળી ગયાં.

અનુક્રમ ⇒

૧૦. રીક ઝળકયો

મંગળ અને સગુણા ત્રણાને બદલે અઢી મહિનામાં જ પાછાં આવી ગયાં હતાં એટલે મેળી ખુશ થઈ ગઈ હતી પણ એના યશનો રંગ બદલાઈ ગયો હતો અને થોડો દુબળો પડી ગયો હતો એટલે બેયને મેળીનો ઠપકો તો સાંભળવો જ પડ્યો. ‘એમાં મારો કશો વાંક નથી, સગુણાએ એની બરાબર કાળજી નથી લીધી એટલે એમ થયું છે.’ મંગળે મેળીને ચિઠવવા સગુણાને આગળ કરી.

‘ને તું તારા બાપાની પટલાઈ કરતો હતો! તારે તો એની કાળજી લેવી જોઈએ ને! કે પછી તું ધોસ્તોની ટોળીઓમાં ધૂમ્યા કરતો હતો?’ મેળીએ એને જ પકડ્યો.

‘પણ એ ગામડાની વસ્તીમાં હું યશને નવરાવું ધોવરાવું તો કેવું લાગે! ગામના લોકોને વાતો કરવાનું બહાનું મળી જાય. મારું તો મારું ને ભેગેભેગું તમારુંચું ખોટું દેખાય. એટલે સગુણાની જ ભૂલ કહેવાય જો એ ચુકાઈ ગયો હોય તો. પણ મમ્મી આ બે મહિનામાં યશનું વજન ત્રણ રતલ વધ્યું છે એટલે એનોય વાંક કઢાય એમ નથી.’

‘કોઈનોય વાંક કઢાય એમ નથી. મારો જ વાંક કે તમને એને લઈ જવા દીધો. હવે ફરીથી તમે એને દેશમાં કેવાં લઈ જાવ છો એ હું જોઉં છું.’

‘હા, તમારી એ વાત સાચી, ફરીથી અમે યશને દેશમાં કેવાં લઈ જઈએ હીએ એ તમે જોશો.’

‘શું કહ્યું તે!’

‘અજું કશું નહીં, તમે બોલ્યાં એ જ વાત મેં કરી.’

‘તને છમણાનું ઈંગ્લીશ બોલતાં આવડયું છે એટલે તારો મિજાજ ઉંચો ચઢી ગયો છે.’

‘હા, મમ્મી, દેશમાં ખેતરમાં મજૂરો સાથે પણ ઈંગ્લીશ બોલીને વટ પાડવા મથતો હતો ને!’ સગુણાય મેળીને પક્ષે થઈ ગઈ.

‘તમને બેયને દેશમાં જઈ આવ્યા પછી પાંખો આવી હોય એમ લાગે છે. પણ જો જરાય આડાં અવળાં થયાં છો તો માનજો કે ભાડાના મકાનમાં તગડી મૂકીશું, પછી ખબર પડશે કે કેટલી વિશે સો થાય છે.’

‘એવી કશી જરૂર નથી અમને તમારા હાથનું બનાવેલું ખાવાનું ભાવી ગયું છે. જો કે દેશમાં ગયો ત્યારે હરખાય એવું કહેતી હતી કે હું બહુ ચુકાઈ ગયો હતો. પણ મૈં તો એને કહી દીધું હતું કે એમાં મારી મેળીમાનો જરાય વાંક નથી. વિલાયતનાં હવાપાણી જ એવાં કે દરેક માને પોતાનાં સંતાનો ચુકાઈ ગયાં હોય એમ લાગે છે.’

‘કરો, મરુકરી કરો. પણ યાદ રાખજો કે એક દિવસ તમને ખબર પડશે કે મેળી સાચું કહેતી હતી. સ્ટોરમાં ત્રણ મહિનાનું કામ પેન્ડાંગ પડયું છે એટલે છમણાં તો હું તમને ખાવાનું કરી આપીશું, પણ પછી તમે જાણો ને તમારું કામ.’

‘હું સગુણાને એ જ કહેતો હતો કે મેળીમાં ખાવાનું બનાવીને થકતાં હશે એટલે બે મહિના પછી તું ખાવા કરજે ને હું યશને રાખીશું. આપણે ઓફિસમાં નહીં જઈએ. બરાબર છે ને!’

‘તારાથી યશને કદી રખાયો છે કે તું એને રાખવાનો હતો! અહીંથી મને અકળાવ્યા વગર બહાર નીકળ.’ મેળિએ થાકીને કદ્દું અને એમની એ વહાલની જુમાજોડી અટકી ગઈ. બીજું ગમે તેમ હોય પણ એ લોકો અઢી મહિના દૂર રહ્યા એટલે મેળિને એમની ગેરહાજરી જેટલી સાલી હતી એ હવે બેવડા વહાલમાં ઊમરાઈ રહી હતી. મેળિ એકલી જ શા માટે બાપુચ ઊઠતાં ને બેસતાં, ‘યશ આમ કરતો હશે’ ને યશ તેમ કરતો હશે’ કહ્યા કરતા હતા ને! ભાગ્યે જ કોઈ દિવસ એવો ગયો હશે કે જે દિવસે ખાણાના ટેબલ પર બેચે યશની વાત કાઢી ન હોય, ને એની વાત કરતાં દ્યાધમાં કોળિયા એમને એમ થંમી ન ગયા હોય. આવું થયા પછી ધણી વખત તો પછી મેળિ હાથ ધોઈને ખાવા પરથી ઊઠી ગઈ હોય એવું પણ બનતું.

એમણે મંગળ અને સગુણામાં પોતાનાં રીક અને ડેબી જોવાની આશા રાખી હોય તો એમાં એ સરળ થયા હતાં. ને યશ તો એમના વહાલને વરસ્યાનો એક સ્થોત્ર બની રહ્યો હતો. હવે એમને રીક કે ડેબીની ખોટ એટલી સાલતી ન હતી. ને વળી આ બેના આવ્યા પછી રીકેચ ઘેર આવ્યો હતો અને જે થોડા દિવસ ઘેર રહ્યો એટલા દિવસ ધંધામાંચ રસ લેતો હતો. એમને મન આ ઓછા આનંદની વાત નહૃતી. ડેબી એક જ વખત આવી હતી પણ દર વખત કરતાં થોડી બદલયેલી લાગતી હતી એટલે એમને આશા બંધાઈ હતી કે એ પણ વખત જતાં રાગે આવી જશે.

મંગળ અને સગુણા ઓફિસમાં જવા નીકળતાં હતાં ત્યાં જ રીકનો કોન આવ્યો. એ થોડા દિવસ પોતાની ઝૂની શરતે પાણો રહેવા આવતો હતો. રવિવારે તે તેના કારના જમેલા સાથે આવી જવાનું કહેતો હતો. ‘ચાલો, બધાને માટે આનંદની વાત થઈ. આ વખતે તો ગમે એમ કરીને એને લાંબો સમય રોડી રાખવો છે. ગયે વખતે બાપુએ રહેજ તિંબળ કરીને એને સામેથી રજ આપી દીધી એવું બાપુ આ વખતે ના કરે એવું એમને અગાઉથી કણી રાખવું પડશે.’ મંગળે કહ્યું.

‘મનેય એ વખતે એવું લાગ્યું હતું પણ તમારા બાપુ એક વખત નકડી કરી લે પછી બીજાનું કયાં કશું સાંભળે છે! એટલે હું પણ ચૂપ રહ્યી હતી. આ વખતે તો હું પહેલેથી જ એમને એ બાબતે ચેતવી દઈશ.’ મેળિએ કહ્યું.

‘ગયે વખતે એ ધણો આનંદમાં રહેતો હતો. મને લાગે છે કે આપણા તરક્કથી એને સારો પ્રતિભાવ મળશે તો વખત જતાં એ રેસની ઘેલણામાંથી પાણો વળી જશે.’ સગુણાએ કહ્યું.

‘હવે તો યશ પણ કાડાની ગળચી પકડે એવો થઈ ગયો છે. એને ને યશને સારું બને છે. મને લાગે છે કે એ યશને માટે જ પાણો આવતો હશે. એને યશ બહુ વહાલો છે.’ મેળિએ કહ્યું.

બાપુએ પણ પોતાની ગયા વખતની ભૂલ ન દોહરાવવાની બધાંને ખતરી આપી હતી. મંગળ, બાપુ અને સગુણા ઓફિસમાં રીકને માટે ચેલેન્જ જેવા કામની શોધ કરી રહ્યા હતાં. ગયે વખતે એણે પેલો જમીનનો સોંદો પોતાની રીતે પતાવ્યો અને વધારામાં પોતાનું લાખ પાઉન્ડનું કમીશન પણ કાઢી લીધું એ પછી તો બધાને એની ચાલાકી –ત્યે શ્રદ્ધા જન્મી હતી. એમને થયું હતું કે રીક એક વખત કોઈ કામ હાથમાં લઈ લે તો એને પોતાની રીતે પૂરું કરીને જ જંપે એવો છે. હા, જ્યાં ચુધી એના મન પર પેલું રેસનું ભૂત સવાર છે ત્યાં ચુધી એને કોઈ કામમાં રસ પેદા થાય એવું વાતાવરણ તૈયાર કરી આપવું જરૂરી છે.

પણ એમને એ કયાં ખબર હતી કે આ વખતે રીક એક એવી વાત લઈને આવતો હતો કે જે સાંભળીને બધાં આનંદથી નાચી ઊઠવાનાં હતાં. રીકે આ વાતને રહસ્યમય જ રહેવા દીધી હતી. કોઈને હજુ કણી શંકા ન હતી. એમને તો

એમ હતું કે રીક ગયા વખતની જેમ એમની સાથે ટચ્કડા વસવાટ માટે જ આવતો હતો. એ જ્યારે અહીંથી થાકશે ત્યારે એની જતે જ પોતાની રેસની દુનિયામાં પાછો ચાલ્યો જરો એમ બધાં માનતાં હતાં.

ને બધાંને આશ્રય આપતો એ એક દિવસે પોતાની કારોના કાફ્લા સાથે આવી પહોંચ્યો. એના મિત્રો બધા કારો મૂકીને પાછા ચાલ્યા ગયા પણી એક ગૌર ચુવતી ત્યાં રોકાઈ ગઈ હતી. રીકે બધાંની તેની સાથે ઓળખાણ કરવાની. પણી તેની ઓળખ બધાંને આપતાં એણે કહ્યું: ‘આ મારી ખાસ મિત્ર લ્યુસી અલ્વારિસ છે. જો તમે બધાં એને પસેંદ કરો તો હું તેની સાથે લગ્ન કરવા માગું છું.’

એની વાત સાંભળતાં બધાં હર્ષથી ઉછળી પડ્યાં. મેળિને તો શું બોલવું એનીય સ્કૂલ ન પડી. પણ બાપુ કહે: ‘આ બાજુ આવ નાલાયક, એક માવિ કુલવધૂની ઓળખ આપવાની આ રીત છે! તારે તો એમ કહેવું જોઈએ કે જગતની એક સૌથી વધુ ખુબસૂરત ચુવતીએ તને પસેંદ કર્યો છે. ને એ તારી સાથે લગ્ન કરવાનું સાહસ કરવા તૈયાર થઈ છે.’

‘મારે કહેવું જોઈએ કે લ્યુસીની પસેંદગી કરતાં રીકની પસેંદગી હુજાર ધણી સારી છે એટલે આપણે વહેલામાં વહેલી તકે લગ્નની તારીખ નક્કી કરીને તેમને લગ્નનાં બંધનમાં બાંધી દેવાં જોઈએ.’ સગુણાએ કહ્યું.

‘એમ મારા રીકને ઉતારી ના પાડતી. આજે ગ્રિશ વરસે એને ડણપણની દાઢ ફૂટી છે.’ મેળિએ પણ હસવામાં સામેલ થઈ જતાં કહ્યું.

‘મેં તો તમારા રીકનાં વખાણ કર્યા. એની પસેંદગી લ્યુસી કરતાં સારી હોવાની વાત કરી એની પરખવાની શક્તિની દાઢ દીધી.’ સગુણાએ બચાવ કરતાં રીકને ફરીથી ઉડાય્યો.

‘જો તું એમ માનતી હો કે રીકની પસેંદગીની કાબેલિયત દાઢ માગી લે તેવી છે તો સેલરમાંથી શેર્મેન લઈ અને ડાયનિંગ ટેબલ પર આવ. આ –સંગની ઉજવણી ખાલી વાતોથી થાય એવી નથી. ને બધાં આવો આપણે ડાયનિંગ ટેબલ પર ગોઠવાઈએ ને લગ્નના અવસરની ઉજવણીની વાતો કરીએ. મારે આ સમાચાર પચાવવા માટે ખુરસીનો આધાર જોઈશે.’

‘પણ આ ગાંડિયાએ આવા સારા સમાચાર આટલા દિવસ આપણાથી છુપાવ્યા કેમ એ તો એને પૂછો!’

‘છુપાવ્યા એનો ગુરુસ્સો કરવા કરતાં એણે જગાવ્યા એનાં એને અમિનંદન આપવાં જોઈએ એમ મારું માનવું છે.’ મંગળે ભાઈનો પક્ષ લીધો. ત્યાં સગુણા બે હાથમાં શેર્મેનની બે બોટલો લઈને આવી પહોંચી.

‘તો માય ડોટર ઈન લવ, તને તારી પસેંદગી પર અને રીકને એની પસેંદગી પરની ખુરીમાં અમને બધાંને ભાગીદાર થવા હો. આજે આ આખું કુટુંબ તમારા બેઉનું સ્વાગત કરે છે.’ કહેતાં બાપુએ બોટલ ખોલી ને બધાં પર શેર્મેનનો ઇંટકાવ કર્યો.

મંગળેય બીજુ બોટલ ખોલી અને બધાં પર શેર્મેન ઉડાડ્યો. પણી ખ્યાલીએ ભરતાં એણે પોતાનો આનંદ વ્યક્ત કર્યો: ‘જુઓ, તમે બે જગાંએ લગ્ન માટે એકબીજાની પસેંદગી કરી એટલે તમારું કામ પૂરું થયું. હવે તમારાં લગ્ન કર્યાં, કર્યારે અને કેવી રીતે ઉજવવાં એ બાપુએ નક્કી કરવાનું છે. એમાં સજેશાન્સ આપવાની દરેકને સત્તા છે પણ અંતીમ સત્તા બાપુની છે, એટલે એમને સાંભળીએ.’

‘મને અમારી ઈરછા જગાવવાની મંજૂરી છે.’

‘બાપુ પોતાના તરફથી જહેરાત કરી રહે એ પણી. તે પહેલાં નહીં.’

‘મારી કે મેળીની કોઈ દીર્ઘા નહીં. તમે ચારેય જુવાનિયાં જે કહો તે મંજૂર પણ લગ્ન, જમણ અને રિશેષાન બધું એ કલાસ હોવું જોઈએ. એક લાખથી ઓછો ખર્ચ થાય તો તમારી અણાવડત લેખાશે. જો તમારામાં આવી વ્યવસ્થા કરવાની હિંમત ન હોય તો મારા પર છોડી દો, મને ઠીક લાગશે એ રીતે હું ગોઠવણ કરી લઈશ.’

‘જો એ ચેલેન્જ હોય તો અમે ઉપાડી લઈશું. મેરેજ રિંગ, ફ્લાવર્સ, લઈવ મ્યુઝિક, ડાન્સ અને હનીમૂન. બધી વ્યવસ્થા અમે ગોઠવી લઈશું.’ સગુણાએ બધાવતી ચેલેન્જ ઉપાડી લીધી.

‘મેરેજ રિંગ અને હનીમૂનનો ખર્ચો આમાં નથી ગણવાનો. લગ્નની ઉજવણીના ખર્ચના બજેટની આપણે પહેલાં વાત કરીએ છીએ. રિંગ અને હનીમૂનના ખર્ચો ઉજવણીમાં ના ગણાય.’ બાપુએ ચોખવટ કરી.

‘તો પછી એક લાખ પાઉન્ડ ખર્ચ કર્યાંથી થાય?’

‘અથીય ધણો વધારે થાય. કિશ્ચિયન જુમખાનામાં ફાઈવ કોર્સ બેંકવેટ ડિનર આપીએ, લઈવ મ્યુઝિક હોય, ડ્રોંકસ અનલિમિટેડ હોય, તાજી ફ્લાવર્સનું ડેકોરેશન હોય, એ કલાસ સર્વિસ આપીએ અને સાતસો આઠસો માણસોને હન્વાઈટ કરીએ તો. ઉતાવળ નથી મને બેગાણ દિવસમાં વિચારીને જળાવજો.’

‘ડડ, સાંદું જ કરી નાખીએ.’ રીકે પોતાનો સ્નૂઝાવ આપ્યો.

‘તારી વાત વિચારવા જેવી છે એટલે હું પૂરતો વિચાર કરીને એને રદ કરું છું. બીજા કોઈને કાંઈ કહેવું છે?’ બાપુએ તડ ને કઢ ચૂકાયો આપી દીધો.

‘હન્ડ્રેડ થાઉઝેન્ડ ધણા વધારે કહેવાય.’ આખરે લ્યુસીએ વચ્ચેમાં પૂરાવાની હિંમત કરી.

‘લૂક ડીયર, રીક મારો એકનો એક દીકરો છે. એના લગ્નની હું આજે પાંચ વર્ષથી રાહ જોતો હતો. અજે જ્યારે તમે બેચે પરણવાની તૈયારી બતાવી છે ત્યારે મારે તમારાં લગ્ન પૂરોપૂરા ભમકાથી કરવાં એ મારી ફરજ બની રહે છે. મારી પાસે ધણા પૈસા છે. જો મારા દીકરાના લગ્નમાં હું એમાંના યોડાય ન વાપરી શકું તો પછી મારા એ પૈસાને મારે કરવાના શું? તમારાં લગ્નને બધાને મારા, તમારા દીસ્સો અને મારા ધંધાના સંબંધોને આ લગ્નમાં બોલાવીને એમને ટ્રીટ કરવાની તક મને મળી છે તો મારે એ તકનો લાભ લેવો જોઈએ.’

‘તોય આટલા બધા પૈસા નહીં વપરાય એમ મને લાગે છે.’

‘હું જે રીતે આ લગ્ન ઉજવવા માગું છું એ જોયા પછી તને લાગશે કે તમારાં લગ્ન અને હનીમૂનના મળીને બે લાખ કરતાં વધુ પાઉન્ડ વપરાશે. જે કોઈ આ લગ્નમાં હાજરી આપણે એ બેચાર વરસ્ય સુધી તો એ લગ્નની વાતો અહોમાવ પૂર્વક યાદ કર્યા કરશો. તમે બન્ને એ બધું મારા પર છોડી દો અને તમારા મિત્રોની યાદી આમંત્રાણ માટે તૈયાર કરવા માંડો.’

રીક અને લ્યુસીએ એકબીજા સામું જોયું. રીકની આંખોમાં ચ્યામક વરતાઈ. એણે કહ્યું: ‘ઓકે. તમે બોસ છો, તમે જે કરો એ એમને મંજૂર છે. આજ્યી બે અને ત્રીજી ગાળામાં કોઈ પણ એક તરીખ તમે લગ્ન માટેની નકડી કરો. અમે તૈયાર હોઈશું.’

‘તમારી લગ્નની વિંટી, લ્યુસીનો લગ્નનો ડ્રેસ, તારો અને તારા બેસ્ટ મેનનો ટક્સેડો એટલી ચીજોની તમે તૈયારી કરવા માંડો. એમાંની કોઈ ચીજ હલ્કી લેવાની નથી એટલું સમજુ લેજો. તમને જ્યાં સમજણ ન પડે ત્યાં તમે મને પૂરીને નક્કી કરજો એટલે વાંધો નહીં આવે.’

બાપુએ સ્પષ્ટ વાત કરી દીધી. આનાથી રીક અને લ્યુસીની સાથે બીજાં જે માણસો હાજર હતાં એમને પણ જરૂરી સંકેત મળી ગયો.

ને બીજા જ દિવસથી એ ઘરમાં લગ્નની ઘમાલ શરૂ થઈ ગઈ. રીક અને લ્યુસીય એમને સોંપાયેલા કામ આટોપવામાં પડી ગયાં. બે દિવસ પછી મંગળે રીકને પૂછ્યું: ‘તમારું વિંટી અને ડ્રેસનું કામ કેટલે આવ્યું?’

‘બે દિવસથી તને શોધીએ છીએ પણ તારો પતો જ નથી લાગતો એટલે કામ આગળ ચાલે જ કેવી રીતે?’ રીકે કહ્યું.

‘એમાં મારી શી જરૂર પડી! જો કશી ગૂંચ હોય તો તમારે બાપુને જ મળવું જોઈએ. મારી બાબતમાં એક વાતની ખાતરી રાખજો કે મને સોંપાયેલા કામમાં કશી કર્યાશ નહીં રહે.’

‘પણ ટક્સેડોની પરંદગી અને માપની બાબતમાં તારી હાજરીની ખાસ જરૂર પડશે. તારું માપ આપવા તો તારે આવવું જ પડશે.’ રીકે કહ્યું.

‘મારે શાનું માપ આપવાનું? જો ભાઈ મને તમારા આ ટક્સેડોનો મોહ નથી. હું તો ઈડિયા ગયો હતો ત્યારે બેપણ જોધપુરી સીવડાવી આવ્યો છું. મારે તો લગ્નને નામે એક કપડુંચ સીવડાવવાનું નથી.’

‘એટલે તારે મને મારા બધા ફેન્ડની સામે નીચો દેખાડવો છે! હું ટક્સેડો પહેરું ને મારો બેસ્ટ મેન જોધપુરી પહેરે એ શોભતું હશે! તારેય ટક્સેડો જ પહેરવો પડશે.’

‘પણ હું કયાં તારો બેસ્ટ મેન છું? મારે માયે તો હજારો કામ હશે તે દિવસે. તારા કોઈ ધોસ્તને બેસ્ટ મેન બનાવે એ જ વધુ યોગ્ય ગણાય. ને એ જ શોભે.’ મંગળ કહેવા ગયો.

‘તારો જો જોધપુરી જ પહેરવાનો વિચાર હોય તો એ પહેરજે. પણ મારો બેસ્ટ મેન તો તું જ. તારે એર ઈડિયાના પેલા મહારાજા જેવા દેખાવું હોય તો એય હું ચલાવી લઈશ. ને તારો કામ તો તું તારી રીતે આપણા સ્ટાફમાં વહેંચી દેશે.’

‘મારો કોઈ બચાવ ચાલે તેમ છે?’

‘નો વે. તારે બચાવ કરવો હોય તો માની લેજે કે આજ્યી તારો ને મારો સંબંધ પૂરો.’ રીકે છેવટની વાત કરી દીધી ને મંગળને કહ્યું બોલવાની હિંમત જ ન રહી. એણે પોતાની જવાબદારીઓ કોને કોને વહેંચી શકાય એમ છે એની મનોમન ગણતરી કરવા માંડી. તેને થયું કે એને એમ કરવામાં કશો વાંધો આવે તેમ ન હતો.

‘મલે ભાઈ, તારે એર ઈડિયાના મહારાજા ન જોઈતા હોય તો મારે ટક્સેડોનું માપ આપી દેવું પડશે. કઈ ટેલરિંગ શોપમાં માપ આપવાનું છે એ જગ્યાવ એટલે હું જઈને માપ આપી આવીશ.’ એણે કહ્યું.

‘હવે કાંઈક મારા ભાઈ જેવું તું બોલ્યો. ધરના માણસને મૂકીને કોઈક ગ્રાહિતને બેસ્ટ મેન બનાવાતો હશે! તારે માયે વધારે કામ હોય તો મને કહેજે, હું તને મદદ કરીશ. મારા કેટલાય ધોસ્ત જવાબદારીનું કામ હોય તો સોંપી શકાય એવા છે. તારે મને કહેવું.’ રીકે કહ્યું.

‘તને કોઈ જવાબદારી ન સોંપવાની હાઈ કમાન્ડની સૂચના છે. અને વચ્ચમાં ધણો સમય છે એટલે હું મારાં કામ ઝડપથી આટોપવા પ્રયત્ન કરીશ અને કેટલાંક કામ સ્ટાફના લાયક માણસોને સોંપી દઈશ. બાપુએ તમને જે કામ સોંપ્યાં હતાં એ કેટલે આવ્યાં?’

‘એની તારે ચિંતા કરવાની જરૂર નથી. અમારાં કામ તો અમે કરી જ લઈશું. ને બાપુ પાસે વધારાનાં કામ પણ માગી લઈશું. ને હા, લગ્ન સિવાયના પ્રસંગોમાં તારે જોધપુરી ડ્રેસ પહેરવો હોય તો મને કશો વાંધો નથી.’

પછીનું અઠવાડિયું મંગળને ને સગુણાને માટે ધણી દોડાદોડીનું રહ્યું. જેમ મંગળને માથે સમારંમની ઉજવણીની વ્યવસ્થા ગોઠવવાની જવાબદારી હતી તેમ સગુણાને માથે ફ્લાવર, ફ્લાવર ગર્વ અને લગ્નના રીહર્સલની જવાબદારી આવી ગઈ હતી. છેલ્લાં ચાર વરસમાં એને કેટલાંચ લગ્ન અને અન્ય અવસરોમાં હાજરી આપવી પડી હતી એટલે એને એમાંથી જુદી જુદી ટોચની વ્યવસ્થા પસેંદ કરીને આખો કાર્યક્રમ ગોઠવી કાઢવામાં કશી મુર્કેલી પડે તેમ ન હતી. હા, એ કામ એનો ધણો સમય માગી લે તેવાં હતાં. વળી એને પોતાને માટેય કપડાં વગેરે તૈયાર કરાવવાનાં હતાં જ.

રીકે બ્યુસીને એકબે વખત સગુણા સાથે વળગાડી દીધી પણી તો બ્યુસી પણ પોતાનાં કામ લઈને એની પાસે આવતી થઈ હતી. આ થોડા દિવસના સહવાસમાં એને ને બ્યુસીને સારી દોસ્તી બંધાઈ ગઈ હતી. સગુણાને ક્ષાળે આવેલાં કામોમાંચ બ્યુસી તેને સારી એવી મદદરૂપ થઈ પડતી હતી. સગુણાને ખબર હતી ને હવે તો બ્યુસીનેચ ખબર પડી ગઈ હતી કે આ લગ્નમાં ખર્ચની કોઈ લિમિટ ન હતી. બ્યુસીને રીકના પિતા પૈસાવાળા હતા એની ખબર હતી પણ એ આટલા બધા પૈસાવાળા હશે એવી ખબર ન હતી. ને દીકરાના લગ્નમાં એ આટલા બધા પૈસા ખર્ચવાના છે એનો તો એને કે કોઈને અંદાજ ન હતો.

બાપુએ રાજકોટના એમના એક ટ્રોવેલ એજન્ટ મિત્રને કોન કરીને મંગળ ને સગુણાનાં માબાપ અને મંગળની બેન મંધાને વહેલામાં વહેલી તકે વીજા અપાવી ઈંલેન્ડ મોકલી આપવા માટે જણાવી દીધું હતું. ને વીજા મળતાં જ પોતે તેમની ટિકીટો મોકલી આપશો એમ પણ જણાવી દીધું હતું.

અનુક્રમ ⇒

૧૧. ડેઝીએ ફેન્ડ કર્યો

વાર્યા ના રહે એ દ્વાર્યા તો રહે જ. ડેઝીને કોઈની સલાહ માનવી ગમતી ન હતી ને એને લગન કરી ધર વસાવી બેચી જવું ન હતું, પણ એના એ અલગારીવેડાનોય કંયાંક તો છેડો આવવાનો હતો ને! એક દિવસ એ છેડો આવી ગયો. એરિજોનાનાં કોતરો ખૂંટાં એને એના જેવા જ એક અલગારી પ્રોફેસરનો ભેટો થઈ ગયો. છ એક મહિના સાથે રખડયા પછી બેયને અચાનક જ વિચાર આવ્યો કે એમણે પરણી જવું જોઈએ.

‘મને લાગે છે કે આપણે હવે પરણી જવું જોઈએ. આપણે સાથે એટલાં બધાં રખડીએ છીએ કે આપણને બાળકો પણ થઈ શકે છે.’ એના સાથી પ્રોફેસર જોનાથને કહ્યું.

‘મનેય એવું લાગે છે કે કારેક આપણે માબાપ બની જઈશું. પણ એમાં પરણી જવાની શી જરૂર છે! આપણે તો લગ્નની એ પ્રથાનો વિરોધ કરવો જોઈએ.’

‘આપણે માટે નહીં તો આપણાં બાળકો માટેય આપણે પરણાવું જરૂરી છે. આપણે પરણીએ, ધર વસાવીએ અને બાળકોને સારી કેળવણી અપાવી શકીએ એટલા માટેય આપણે પરણી જવું જોઈએ.’ જોનાથને કહ્યું.

‘એવું હોય તો આપણે પરણી જવું જોઈએ.’ એટલું સારું હતું કે એણે એમ ન પૂછ્યું કે આપણને કોણ પરણશો! એક રાતે ઠંડીમાં દુંહવાતાં એ પોતાની સ્લીપિંગ બેગ છોડી પ્રોફેસરની સોડમાં લપાઈ ગઈ હતી ત્યારે એને થયેલા અનુભવ પછી એને પ્રોફેસર ગમવા માડ્યો હતો. એટલે તો આજે એણે પેલી લગ્નની વાતનો કશો જોરદાર વિરોધ ન કર્યો ને!

ને એમના બે માણસના ફેમિલીનું એમણે અત્યારથી જ ખાનિંગ શરૂ કરી દીધું: ‘શરૂમાં આપણે ધર રાખવું પડશો.’

‘ધર લેવા માટે તો આપણી પાસે પરતા પૈસા નથી. એટલે પહેલાં તો આપણે પૈસા ભેગા કરવા માટે કાંઈક કરવું જોઈશો.’ ડેઝીએ કહ્યું. કહેતાની સાથે જ એને ડર્ડ પાસેથી પૈસા માગી લાવવાનો વિચાર આવ્યો પણ કદાચ માગવાનો એ વિચાર જોનાથનને નહીં ગમે એમ વિચારી એણે જાહેર ન કર્યો. મેગીએ જેને જગતની કડણમાં કડણી સ્વીનું બિરુદ્ધ આપ્યું હતું એવી ડેઝી કોઈકના ગમા અણગમાનું વિચારતી થઈ હતી એ ઓછા આનંદની વાત ન હતી.

‘પણ આપણે ધર વેચાતું લેવું જ શું કામ પડે. તને પેલી કહેવત યાદ છે ને કે મૂર્ખાઓ ધર બંધાવે છે ને બુદ્ધિશાળી લોકો એમાં રહેવા જાય છે, અલખત માટે લઈને.’

‘પણ આપણે લગ્ન કરીએ તે પહેલાં એક વખત ઈંગ્લેન્ડ જઈશું. મારાં માબાપ ત્યાં છે. એમને આપણે અગાઉથી લગ્નની વાત કરી હોય તો એમને આનંદ થાય, થોડાં જૂનવાણી છે ને!’

‘મારાં માબાપ પણ બહુ જૂનવાણી હતાં. એક કાર અક્સમાતમાં બેય મરણ પામ્યાં નહીં તો આપણે એમને રાજુ રાખવાય જવું પડત. બધાં માબાપ આવા જૂનવાણી કેમ હોતાં હુશો!’

‘એ સવાલ સોસિયોલોજીનો છે, આપણે પ્રો. વૂડને મળીશું ત્યારે પૂછી લઈશું, હું મારી ડાયરીમાં એની નોંધ કરી રાખું છું, ડીયર.’ ડેઝીએ ડાયરી ખોલતાં કહ્યું ને એના એ ડીયર જોનાથને માથું હલાવી એમાં પોતાની સંમતિ આપી.

ગમે તેમ પણ ડેઝીની ગાડી પાટા પર ચઢી ગઈ હતી. થોડા દિવસ પછી એણે પોતાના લેક્ચર માટે લંડન જવાની તૈયારી કરતાં જોનાથનને કહ્યું: ‘આ વખતની ટ્રીપમાં બધાં નાનાં નાનાં કામ સમટાં જ પતાવી નાખવાં છે. લેક્ચરની સાથેચાયે, લગ્ન અને ઘર લેવાની વાત પણ પતાવી દેવી છે. પછી નિરાંતે ટૂર પર નીકળી શકાય. આપણે ત્યાં બાળક થાય એ પહેલાં આપણે પરણી ગયાં હોઈએ અને એક ઘર પણ રાખી લીધેલું હોય તો બાળક માટેય સારું ને!’

જો કે ડેઝીની આ વાતમાં જોનાથનને બહુ સમજણ ન પડી પણ પ્રેમમાં પડેલાં જેમ ધણી વખત સાથીની વાતમાં હા હા કરતાં હોય છે એમ એણે કહ્યું: ‘તારી વાત બરાબર છે ડીયર. આપણે એમ જ કરીશું. પણ મને યાદ છે, ડીયર કે મેં કાલે ડાયરીમાં કર્શુંક નોંધી લીધું હતું પણ આજે મને એ યાદેય નથી આવતું કે નથી મારી ડાયરી મળતી. હવે શું કરીશું?’

‘તારી ડાયરી તો તે ધોવાનાં કપડાં પર મૂડી હતી તે ભૂલમાં મારાથી ધોવામાં જતી રહી હતી. આજે લોન્ડ્રોમેન્ટમાંથી કપડાં લાવી હું ચુકવતી હતી ત્યારે મારા હૃથ્યમાં આવી હતી તે મેં ચુકવવા મૂડી છે. જોઉં ચુકાઈ ગઈ હોય તો.’ કહેતાં ડેઝી ડાયરી લેવા ગઈ.

‘જો ડાયરીમાં લખેલું ધોવાઈ ન ગયું હોય તો સારું. અક્ષરો વંકાચૂકા થઈ ગયા હશે તો વાંધો નહીં. એને તો ઈસ્ત્રી કરીને શીધા કરી લેવાશે પણ પલળવાથી જો આગળ પાછળ થઈ ગયા હશે તો ખરી મુરુકેલી થશે. એમને આધાપાણ કરીને વાક્ય બંધ બેસાડતાં તકલીફ પડશે.’ એ મનમાં જ વિચારી રહ્યો. એ કદચ એના વિધયમાં નિષ્ણાત ગણાતો હશે પણ સામાન્ય ગણાતી વાતોમાં એ સાવ વેદિયો જણાતો હતો.

ડેઝી ડાયરી લઈ આવી. ડાયરીમાંના લખાણના અક્ષરો કેટલાક ઝાંખા પડી ગયા હતા તો કેટલાકને કળચલી પડી ગઈ હતી, પણ ઈસ્ત્રીને અમાવે એણે ડાયરીના અક્ષરોને ઈસ્ત્રી કરવાનો વિચાર માંડી વાય્યો. એટલું સારું હતું કે લખાણના અક્ષરો આગળ પાછળ થઈ ગયા ન હતા. એમાં કે છેલ્લી નોંધ હતી તે આ મુજબ હતી: ‘ડેઝીને લગ્ન માટે પૂછ્યું.’ લખાણ વાંચી જોનાથન રહેજ વિચારમાં પડ્યો, પછી એણે હિંમત કરીને ડેઝીને પૂછ્યું: ‘ડીયર, આપણે બે લગ્ન કરી લઈશું!’

‘ડીયર, એકની એક વાત વારંવાર કરવાથી સમયની બરબાદી થાય છે ને તને તો ખબર છે કે આપણો સમય કેટલો કિંમતી છે. આપણે બે લગ્નની બાબતમાં હજુ થોડી વાર પહેલાં જ સંમત થઈ ગયાં છીએ પછી એવી નાની વાતને વારંવાર યાદ કરી સમયની બરબાદી કરવાનો શો અર્થ!’

‘મને એ યાદ ન રહ્યું. આ તો ડાયરીમાં લખેલું હતું એટલે મને થયું કે એ અગત્યનું હશે એટલે પૂછી લીધેલું સારું.’

‘એવી ક્ષુલ્ખાક વાત ડાયરીમાં નોંધીને સંશોધનની કિંમતી વાતોમાં ગુંચવાડો ઊભો ના કરતો હરી.’

ગમે તેમ પણ બેય સરખાં હતાં એટલે એમનું ગાડું ચાલશે એવું લાગતું હતું. એમણે હવે લગ્નની વાત હથ પર લાંધી હતી અને તાલોતાલ ડેઝીને લેક્ચર આપવા લંડન આવવાનું થતું હતું એટલે બેય જણા લંડન આવી પહોંચ્યાં. ડેઝીએ ઝોન કરીને ઘેર જાણ કરી હતી એટલે એરપોર્ટ પર મંગળ એમને લેવા આવ્યો હતો. એને જોતાં ડેઝી ગેલમાં આવી ગઈ: ‘માય ડીયર, કરીન મંગલ, મીટ માય ફેન્ડ પ્રોફેસર જોનાથન.’ એણે કહ્યું ને પોતાનો એક થેલો એને વળગાડી દીધો.

મંગળે બેયના દિદાર જોયા ને એ મનમાં હસ્તી રહ્યો. બધાં ઘેર આવ્યાં એટલે મંગળે મેગીના કાનમાં ફૂંક મારી દીધી કે ડેઝીનો આ દોસ્ત પ્રોફેસર છે, કયા વિધયનો એ તો ખબર નથી પણ ડેઝીની જ નાતનો લાગે છે. ને મેગીએ બેયને નહાઈ ધોઈ સારાં કપડાં પહેરી તૈયાર થવાના બાંધેમારે આપી દીધી.

‘જો કંલેજોમાં આવા પ્રોફેસરો રાખતા હોય તો એના વિદ્યાર્થીઓય એના જેવા જ છશો ને!’ પેલાં બે ગયાં એટલે એ અબડી. મંગળ પણ હસ્તીને પોતાના કામે ઉપદ્યો. બહાર મેળીની નવી નકડોર વોલ્વો કાર પડી હતી. એણે ભગવાનને મનોમન પ્રાર્થના કરી કે એ કારને ડેબીથી બચાવે.

ડેબી નહાઈને બહાર આવી ત્યારે મેળીને સંતોષ થયો કે આજે એણે રહેજ ઢંગથી કપડાં પહેર્યા હતાં: ‘જોનાથન નહાય છે. છેલ્લા બેગણ દિવસથી અમને નહાવાનું મળ્યું નથી એટલે આજે એ શાંતિથી નહાતો લાગે છે. ને તારી જાણ ખાતર કહી દઉં કે અમે બે પરણવાનાં છીએ. મારું લેકચર પતી જાય એટલે તરત જ અમે પરણી જઈશું અને એક ધર પણ રાખી લઈશું. અમારે ત્યાં બાળક આવે તે પહેલાં આ બે કામ કરી નાખવાનું અમે નકડી કરેલું છે.’

બળકની વાત આવતાં મેળીની આંખો ચાર થઈ. ‘બાળક, ક્યારે આવવાનું છે? ડાક્ટરે શું કહ્યું છે? કચી તારીખ આપી છે?’

‘હજુ નકડી નથી, આ વર્ષેય આવે, કદાચ આવતે વર્ષેય આવે.’

‘માથું તારું, સાવ અકકલ વગરની વાત કરતી. તારી સાથે વાત કરતાં મારું તો માથું પાકી જાય છે.’ મેળી અકળાઈને બોલી ઊઠી. થોડીવાર પછી જોનાથન તૈયાર થઈને આવ્યો તો મેળી એને જોઈ સંતોષ પામી. એને થયું કે છોકરીએ આખરે કંઈક શોભે એવા માણસ સાથે દોસ્તી કરી એટલું તો સારું કર્યું. એક તરફ રીકના લગ્નની વાતથી મેળી આનંદ પામી હતી ત્યાં આ રખડું છોકરીય લગ્ન કરવા તૈયાર થઈ ગઈ હતી એ બેવડા આનંદના સમાચાર હતા. ‘રીકેય લગ્ન કરવાનો છે. એનાં લગ્નની તો તારીખેય નકડી થઈ ગઈ છે. એના પછી તરત જ તમારા લગ્નેય પતાવી દઈશું.’ મેળીએ કહ્યું.

એ સાંજે ખાવાના ટેબલ પર ડેબીએ પોતાની મુસાફરીની વાતો કાઢવા –યત્ન કર્યો પણ બધાંએ એની વાતને મચડીને એનાં લગ્નની વાતમાં ફેરવી નાખી: ‘તારા લગ્નની વાત કર ને. અમારે એનીય તૈયારી કરવી પડશો ને!’

‘તમને બધાંને એ સિવાય બિજુ કોઈ વાતમાં રસ પડે છે ખરો! ને મારાં લગ્નમાં તમારે એવી તે શી મોટી તૈયારી કરવાની હોય? ને અમે એવી કોઈ મોટી ધામધૂમ કરવાનાંય નથી.’

‘તારે ધામધૂમ કરવી હોય કે નહીં પણ અમારે તો ધામધૂમ કરવાની જ છે એનું શું? તમે બે જણાં એક વખત ખોંખારીને હા કહી દો એટલે અમને બધી તૈયારી કરવાની સમજણ પડે.’

‘કામ વગરના ખોટા ખર્ચ્યા. મને તો એ બધી વાતો આડંબર જેવી લાગે છે. તમારે તમારી દીકરી પરણી જાય એવી દૃષ્ટા હતી તે હું પરણી જાઉં એટલે પૂરી થાય છે. એમાં મોટા ભપડાની હું કશી જરૂર જોતી નથી.’

‘બધું આપણી પોતાની જરૂર મુજબ જ થતું નથી. કેટલુંક બીજાને અગત્યનું લાગતું હોય એ માટેય આપણે કરવું પડતું હોય છે. જો તારે માટે નહીં તો મારે મારી પ્રતિષ્ઠા માટે થઈનેય કેટલોક ભપડો કરવો પડશો. એટલે તારે એમાં કશું બોલ્યા સિવાય સંમત થઈ જવાનું, સમજું? ને રીકનાં લગ્ન ઠાઠમાઠથી કરીએ ને તારાં લગ્ન સાદાઈથી કરીએ એય કેમ આવે!’ બાપુએ કહ્યું ને ગમે તેમ પણ ડેબીએ એમની વાતનો વિરોધ ન કર્યો. એની આવી વર્તણુંકથી બધાંને આશ્રય થયું.

‘આપણું બજેટ તો ડીયર, બે હજાર પાઉન્ડનું જ છે ને! એમાં જે થઈ શકતું હોય એ કરવામાં આપણાને કશો વાંધો નથી, કેમ ડીયર!’ હેવટે ડેબીના ડીયરે વચ્ચેમાં મમરો મૂકવાનું યોગ્ય ગણ્ય.

‘તમારું બજેટ અકબંધ પડી રહેશો, એને તમે તમારા હનીમુનમાં વાપરી શકશો. લગ્નની ઉજવણીનો બધો ખર્ચ અમે અમારા તરફથી કરીશું.’ બાપુએ કહ્યું.

‘પણ અમારાં લગ્નમાં તમારે એટલો બધો ખર્ચ કરવાની શી જરૂર! અમારા બજેટમાં લગ્ન થઈ શકે તેમ છે.’ રહેજ ગુંચવાતાં જોનાથને કહ્યું.

‘જુઓ, અમે આટલાં બધાં વરસોથી અહીં રહીએ છીએ એટલે અમારે બધા ઓળખીતા અને દોસ્તોનેય બોલાવી શકાય એવી અમારી ગણતરી છે. થોડાને રીકના લગ્નમાં બોલાવીશું ને બીજા થોડાકને તમારાં લગ્નમાં બોલાવીશું. તમારાં લગ્નનું તો એક બહાનું છે એટલે તો બધો ખર્ચો આપવાની અમે તૈયારી બતાવી એ છીએ. તમે સમજ્યા ને મારી વાતાં આપુએ એને એની ભાષામાં સમજાવવા માંડ્યો.

‘તમારે એમ કરવું હોય તો અમને વાંધો નથી, પણ અમે તો ફક્ત બે હજાર જ એમાં આપીશું.’

બધા આ વેદિયાં માણસોની ચોખવટ જોઈ મનમાં હસી રહ્યાં. પણ પેલાં બેને પોતાના વ્યવહારમાં કશી અનિયભિતતાની ઝાંખી થઈ હોય એમ લાગતું ન હતું. ‘જોનાથને કહ્યું એ બધાંને મંજૂર છે?’ ડેઝીએ ચશ્માને દાંડીએથી પકડી બધાંની સામે એનું દૂરભીન ઝોકસ કરતાં પૂછ્યું.

‘એમાં મને બાદ ગણજો, બાપુ બધો ખર્ચો આપવાના હોય તો એમાં મારી સંમતિની જરૂર નથી.’ મંગળે કહ્યું. ને બીજાં બધાંએ પણ પોતાની સંમતિ એમાં જરૂરી નથી એમ એકી સાથે જણાવવા માંડતાં કોલાહલ થઈ ગયો.

‘એવટે બાપુએ કહ્યું: તમે બધાં ભલે છટકી જાવ પણ મારે તો મારી ડેઝીનાં લગ્ન ધામધૂમથી ઉજવવાનાં છે એ હકીકત છે. ખર્ચો બધો મારો છે, મારી મદદમાં કોણ કોણ આવવા તૈયાર છે?’

‘અમે બધા, અમારેય અમારી ડેઝીનાં લગ્ન બડી ધામધૂમથી ઉજવવાં છે. બાપુ તમે એમના બે હજારના બજેટથી કેટલા ઉપર જવા માગો છો?’ બધાના વતી રીકે પૂછ્યું.

‘એ તમે બધાં નક્કી કરો કે મારે કેટલા બજેટમાં આ લગ્ન પતાવવાં જોઈએ? મારા બિસ્સાને હિસાબે નક્કી કરજો.’

‘હા, બાપુને એમની કેપેસિટીની બહાર જાય એવા બજેટમાં આપણે ખેંચી પાડવા નથી. તો સૌ પહેલાં સુગુ બેગમ તું જ કહે કે બાપુએ કેવડું બજેટ આ લગ્નના ખર્ચનું રાખવું જોઈએ?’ રીકે ઠાવકે મોંએ પૂછ્યું.

‘ડેઝી અને જોનાથનનું બજેટ બે હજારનું છે અને એમણે તો બે હજાર આપવાની તૈયારી પણ રાખી છે એટલે જો લગ્ન હજાર પાઉન્ડમાં પતી જતાં હોય તો બાપુને ચોખ્ખો હજાર પાઉન્ડનો ફાયદો થાય એમ છે અને વળી એમની દરણી મુજબ લગ્નની ઉજવણીય એમણે કરી હોય એવું દેખાશે.’ સગુણાએ ચાલતી ગાડીએ સવારી કરી લેતાં કહ્યું. ને કાંઈક ગુંચવાઈ જતાં ડેઝી બધાંની સામે એના દૂરભીનિયા ઢોળા ફેરવી રહી.

‘એમ નહીં, આપણે બાપુને એમની કેપેસિટીની બહાર ખેંચી પાડવા નથી કે બજેટ બે હજાર પાઉન્ડની અંદર પણ જવા દેવું નથી. આપણે ફણો કરીએ. મારા તરફથી સો પાઉન્ડ.’ રીકે મજાકને આગળ વધારી.

‘મારા તરફથી પચાસ પાઉન્ડ.’ મંગળે કહ્યું.

‘મારાય પચાસ પાઉન્ડ ગણી લેજો.’ મેળીએ કહ્યું. હવે ડેઝીની સાથે જોનાથન પણ બધાંની આવી વિચિત્ર વાતો સાંભળી દૂરભીન માંડી રહ્યો.

‘તો પણ દેખીતું જ છે કે ખૂટે એટલા મારા.’ બાપુએ મોઘમ કહ્યું. પણ એમ બધાં એમને મજાકમાં સામેલ કર્યા સિવાય છોડે ભરાં!

‘એમ નહીં તમે ચોકક્સ આંકડો કહો તો આપણને ખાનિંગ કરતાં ફાવે ને!’ કોઈકે કહ્યું.

‘તો મારા પણ્ણીસ હજાર પાઉન્ડ રાખો, થઈ રહેશે કે ઓછા પડશો?’

‘આપુ, થોડાક વધારો તો આપણે જુમખાના પેવેલિયનમાં ડાન્સ એન્ડ ડીનર રાખીએ ને ટ્રોંક્સ અન લિમિટેડ ને લાઈંગ મ્યૂઝિક ને રીયલ ફ્લાવરની વ્યવસ્થા પણ ગોઠવી શકીએ.’

‘તો કેટલા! એક લાખ પાઉન્ડ પૂરતા થઈ પડશો?’

‘ઓફ કોર્સ. હું અને મંગળ બધી વ્યવસ્થા ગોઠવી દઈશું. તમે એમને એક વખત લગ્નની તારીખ અને સમય જણાવો એટલે. પણ તમારે એમને મહેમાનોની સંખ્યા પણ જણાવવી પડશો. દરેક જણ અત્યારથી જ પોતાનાં અંગત આમંત્રણની યાદી તૈયાર કરવા માંડજો.’

‘એમાં બહુ અગવડ નહીં પડે. રીકના લગ્નનાં આમંત્રણની યાદી તૈયાર જ છો એમાં થોડા સુધારા વધારા કરીને નવી યાદી તૈયાર કરી લેવાશે.’ કોઈકે કહ્યું.

પેલાં બે પરણનાર તો આ બધી વાતો સાંભળી મનમાં ગણતરી માંડવામાંય ગોથાં ખાઈ રહ્યાં હતાં. એમને આ બધા આંકડાની માયાજાળમાં કશી સમજણ પડતી હોય એમ લાગતું ન હતું. એમને કશો વિરોધ કરવો હોય તોય કયી રીતે કરવો એની એમને સમજણ પડતી ન હતી. પણ આ લાખોની વાતોથી ગમશરાઈ ગયેલા જોનાથને હિમત કરીને પૂછ્યું: ‘તમે અમારા બે હજાર પાઉન્ડ ઉપરાંત કેટલો ખર્ચ કરવાની વાત કરી એ મને સમજાયું નહીં.’

‘એની તમારે ચિંતા કરવાની નથી. આ તો લગ્નને બહાને બાપુ એમના મિત્રોનેય પાર્ટી આપી દેવા માગે છે એટલે બધો ખર્ચો બનતાં સુધી એમના ધ્યામાં પાડવાની એમની ગણતરી છો. આપણે બધાંએ તો મજા કરવાની. કાયનલ એક તો બાપુ લખવાના છે.’

‘તોય અમારે જાણવું તો જોઈએ ને!’ જોનાથને ચીકાશ કરવા પ્રયત્ન કર્યો.

‘જુઓ, જમાઈ, અત્યારથી તો કોઈ ખર્ચનો ચોકક્સ આંકડો ખબર ન પડે. પણ તમે એટલી ખાતરી રાખજો કે અવસર પત્યા પણી બાપુ તમારી પાસે તમારા બે હજાર પાઉન્ડથી વધારાની એક પેનીય નહીં માગે. મારું માનો તો અત્યારથી જ તમારા ભાગના બે હજાર પાઉન્ડ આપીને બેય જણાની નિશ્ચિંત થઈ જાવ ને, પણ જે થાય એ બાપુ જાણો, આપણે શી લેવા દેવા!’ મંગળે એને મૂળવણમાંથી બહાર કાઢવા પ્રયત્ન કરતાં કહ્યું.

‘તમે મને જમાઈ કહ્યો. જમાઈ એટલે શું?’

‘જમાઈ એટલે દીકરીના હસબંડ. જમાઈ તો તમે મા અને બાપુના પણ ડેબીને પક્ષે એનાથી મોટાં હોય એ બધાં તમને જમાઈ કહી શકે. એ ગાળ નથી પણ કોમ્પલીમેન્ટ છે એટલે તમારે ખુશ થવા જેવું છે.’ રામ જાણો પેલાને આ સગપણમાં સમજણ પડી કે નહીં પણ વાત મારા ભાઈ તે હિવસે તો ત્યાંથી અટકી.

પેલાં બેયે પણી દલીલો કરવાની બંધ કરી દીધી ને જે થાય એ મુંગે મોંએ જોયા કરવાની નીતિ અપનાવી હોય એમ લાગ્યું. લગ્નની તારીખ નક્કી થઈ ગઈ એટલે મંગળ અને રીક ઉજવણી માટેની જરૂરી ગોઠવણ કરવામાં પડી ગયા. ડેબી

એના લેક્ચરની તૈયારીમાં પડી ગઈ હતી. લેક્ચરની ફાઈનલ કોપી તો તેણે આયોજકોને મોકલી આપી હતી પણ ડેઝીને જાતે જ એ લેક્ચર વાંચવાનું હતું અને સામે સાંભળનારા પણ જે તે વિષયના નિષ્ણાત હતા એટલે ડેઝી રીહર્સલ કરવામાં પડી હતી.

ને એમ ડેઝીનું લેક્ચર પતી ગયું. બધાએ એને એટલું વખાણ્યું કે લેક્ચર પત્યા પછી ડેઝી તો વહેંચ્યેય ભાગ ન આવે એવી રિથતિ ત્યાં સર્જાઈ ગઈ હતી. ડેઝી અને જોનાથન બેય એટલાં ઉત્સાહમાં હતાં ને તેમના લગ્નની વાત કોઈએ જાહેર કરી દીધી ને એમણે જે મણ્યાં તેમને લગ્નનાં આમંત્રણ આપવા માંડ્યાં. બીજે દિવસે ડેઝીનો ફોટા સાથેનો પરિચય અને એના લેક્ચર વિષેના લેખ સ્થાનિક ટૈનિક પેપરમાં છિપાયાં. ફોન પર ફોન આવવા માંડ્યા ને આમંત્રણ ઉપર આમંત્રણ અપાવા માંડ્યાં.

એ સાંજે ખાણાના ટેબલ પર બેય જણ હતાશ થઈને બેઠાં હોય એમ લાગતું હતું. કોઈએ કાંઈ પૂછ્યું નહીં પણ છેવટે તો એમની એ હતાશાની વાત બહાર આવી જ ગઈ. જોનાથને કહ્યું: ‘તમારે લગ્નની વ્યવસ્થામાં થોડા ફેરફાર કરવા પડશે. ડેઝીના લેક્ચર પછી એને એટલાં બધાં અભિનંદનો ને ફોન મણ્યાં કે અમારાથી એમને લગ્નનાં આમંત્રણ આપ્યા સિવાય રહેવાયું નહીં મને લાગે છે કે અમે લગભગ દોઢ સો જેટલાં માણસોને આમંત્રણ આપી દીધાં હશે. ને આ બધાં માણસો કાંઈ સામાન્ય સ્તરનાં નહીં હોય. એટલે એમને માટેની વધારાની અને વધુ સારી વ્યવસ્થા—’

‘સામાન્ય સ્તરનાં નહીં એટલે! કયા સ્તરનાં હશે?’

‘ઇન્ટેલિજન્સ અને જે તે ફિલ્ડનાં નિષ્ણાત. લંડનની યુનિવર્સિટીઓમાં જેમનાં નામ માનપૂર્વક લેવાતાં હોય એવાં માણસો એ હશે.’

‘એટલે કે એ લેકો તમારા જેવાં છે. કશો વાંધો નહીં. તમે અમને એ લોકોનાં નામ અને સરનામાં લાવી આપજો એટલે અમે એમને આમંત્રણ મોકલી આપીશું.’

‘પણ એમને માટે એમને લાયક વ્યવસ્થા ગોઠવાય એમ કરજો. અમે અમારા બજેટમાં તમે કહો એટલો ઊમેરો કરી આપીશું.’

‘એની કશી જરૂર નથી અમે પહેલેથી જ તમારા એટલા મહેમાનોની ગણતરી રાખેલી જ છે. તમારે તમારું બજેટ વધારવાની કશી જરૂર નથી.’ રીકે કહ્યું ને પેલાં બેને હૈયે હાશ થઈ.

અનુષ્ઠાન ⇒

૧૨. બે લગ્ન પત્ર્યાં

રીકના લગ્ની ધમાલ ચાલતી હતી એમાં ડેઝીનાં લગ્નની ધમાલ ભેગી થઈ ગઈ. રીકનાં લગ્ન પતે પણીને અઠવાડિયે ડેઝીનાં લગ્ન કરવાનું બધાંએ નકડી કર્યું. કોઈકે તો વળી એમ પણ સૂચન કર્યું કે બેયનાં લગ્ન એક સાથે જ રાખી લીધાં હોય તો બેવડો ખર્ચ પણ ન થાય પણ બાપુ એમની વાત માને ખરા!

રીકનાં લગ્નને એક મહિનો બાકી હતો ને દેશમાંથી પેલાં પાંચેય જણાં આવી પહોંચ્યાં. એ બધાંને માટે યોગ્ય કપડાં સિવડાવવાનું તથા જરૂરી ચીજ-વસ્તુઓ ખરીદવાનું કામ પણ છેવટે તો સગુણાને માથે જ આવ્યું. પરદેશનાં હવામાન અને રહેણિકરણથી અપરિચિત એવાં ચાં દેશવાસીઓ ઈંગ્લેન્ડમાં ચાલી જાય એવાં કપડાં લાવ્યાં ન હતાં. જે લાવ્યાં હતાં એ કોઈ પણ સમારાભમાં કે ફરવા જતી વખતેય પહેરાય એવાં ન હતાં. કે ધરમાંય એ કપડાં પહેરીને હરાય ફરાય એવુંય ન હતું.

સગુણાએ એમને માટે પોતાને યોગ્ય લાગે તેવાં કપડાં લેવરાવ્યાં. મંધાને બાદ કરતાં બાકીનાં બધાંને એ કપડાં પહેરતાં શરમ આવતી હતી. મંધાએ સગુણાને આવાં કપડાં પહેરેલી જોઈ હતી અને એને એનાં કપડાં ગમ્યાં હતાં એટલે એને તો પોતાનાં નવાં કપડાં આવ્યાં કે તરત જ પહેરવાની તાલાવેલી લાગી હતી.

રીકનો વિવાહ કર્યો હતો ને એની જૈરી લગ્ન થયા પહેલાં જ સાચરે રહેવા આવી ગઈ હતી એ હરખા ને ફૂતીમાને હજુ ગળે ઉત્તરતી ન હતી. એમને આ ધોળિયાના આવા વિચિત્ર રિવાજ, અને લ્યુસીનાં માબાપની આવી છૂટ્યો જોઈ એમાં લગ્ન-થાનો લોપ થઈ જતો લાગતો હતો. એમાંનાં બધાંને આ દુનિયા સાવ અજાણી અને વિચિત્ર લાગતી હતી. કેટલીક ચીજો એમને અહોભાવવાળી લાગતી હતી તો કેટલીક ચીજો તેમને સ્યુગ ઉપજાવતી હતી.

ફરીકાંટાથી ખાતાં એમને હાથથી ખાવાની મીઠાશનો અનુભવ થતો ન હતો. ને નવાં કપડાં જાણો એમને ગોઠતાં જ ન હોય એમ એમને લાગતું હતું. કપડાં પહેર્યા પણીય ઢાલ ઉધાડું જ રહેતું હોય એવું એમને લાગતું હતું. હા, મંધાને આ બધામાં મજા પડતી હતી. એણે તો સગુણાની પાચે અંગ્રેજી શીખવાની શરૂઆત પણ કરી દીધી હતી. ને એને માટે મટ્ટમ જેવાં જે કપડાં આવ્યાં હતાં એ પહેરવામાં એને મજા પડતી હતી. એના મનમાં વિલાયતમાં રહી પડવાની અને ભાભીના જેવી હોશિયાર થઈ જવાની ઈરદ્ધા જાગૃત થઈ ગઈ હતી. સગુણા એની આ ઈરદ્ધાને નોચ્ચાહન આપતી હતી.

જીતીમા અને હરખાને તો આ નવાં કપડાં પહેરીને કર્યાય બહાર જવામાં જ જાણો શરમ આવતી હતી. જ્યારે પણ બહાર જવાની વાત થતી તો એ બેય જણા કાંઈનું કાંઈ બહાર જવાનું ટાળવા -યત્ન કરતી. જો કે મેળી એમને એમ ધરમાં બેસી રહેવા દેતી ન હતી. એ એમને પરાણેય બહાર ખેંચી જતી હતી અને આ નવી દુનિયાથી એમને પરિચિત કર્યા કરતી હતી. એટલે એ બે જણાં દિવસે દિવસે એમના ક્ષોમમાંથી બહાર આવતાં જતાં હતાં.

ગમે તેમ પણ લગ્ન પહેલાં એમને બધાંને આ બધું નવાઈનું લાગવાને બદલે કોઠે પડવા માંડયું હતું. હવે એ ભારતના કોઈ ગામડાનાં લાગવાને બદલે ઈંગ્લેન્ડના કોઈ ગામડાનાં હોય એવાં લાગતાં હતાં. એમને આવાં અજાણી સીલાઈવાળાં કપડાં પહેરવામાં હવે ઓછી શરમ આવતી હતી.

લગ્ન ભલે ઈંગ્લેન્ડમાં હોય પણ એની ઉજવણી તો ભારતીય જ હતી. આખું ધર લગ્નની ધામધૂમમથી ગુંજુ ઉદ્ઘાટન હતું. એક સાંજે હરખા ધીમા અવાજમાં કોઈ લગ્નગીત ગણગણતી હતી ને બાપુ સાંભળી ગયા. એમણે બધાંને જમવાના ટેબલ પર બોલાવ્યાં ને હરખાને ગીતો ગાવા કર્યું. શરમાતાં શરમાતાં શરૂ કર્યું: ‘નાણાવટી રે સાજન બેઠું માંડવે....’ ને એની સાથે સગુણા ને જીતીમાય જોડાઈ ગયાં. પણી તો મોડી રાત સુધી લગ્નનાં અવનવાં ગીતોની રમજુટ જામી પડી. એમાં ડેઝીએ વળી જુદા જુદા દેશનાં લગ્ન ગીતો અને તેના મહિમા અને ફટાણાની મેળવણી વગેરે રજૂ કરીને તો બધાંને

એકિત કરી દીધાં. એણે ભારતનાં લગ્ન ગીતોમાંની અશ્વિલતા વિશેય દાખલા આપ્યા. ધરનાં બધાંને પહેલી વખત જ લાગ્યું કે આ રખડુ લાગતી છોકરી ખાલી દેશ-પરદેશ રખડ્યા જ કરતી ન હતી પણ જેને સંશોધન કહેવાય એવું કોઈ કામેય કરતી હતી.

એણે ઈડિયાની જુદી જુદી કોમોમાં લગ્નગીતો ને એમાં ભગવાનનું નિરૂપણ એ વિષય પર જ્યારે બોલવા માંડયું ત્યારે બધાંની સમજની બહાર જવા માંડયું. બાપુએ છેવટે કહેવું પડ્યું: ‘દેબી, એમને તારા સંશોધન માટે માન છે પણ તારું કહેવું એમને કોઈને સમજતું નથી. તારા લગ્ન વખતે લઈવ મ્યુઝિક રાખેલું છે એમને આ સમજાવજે. જો એમને એમાં કશી સમજણ પડશે તો એ રજૂ કરશે.’

ને એમ કરતાં રીકના લગ્નનો દિવસ આવી પહોંચ્યો. એક મહિના કરતાંથી વધુ સમયની દોડધામ અને લાખો પાઉન્ડનો ખર્ચ કેટલા -માણસ્માં સફળ રહ્યો હતો એની પરખની ઘડી, અને પેલાં બે પરણનારના ભાવિ જીવનનાં આશા અને ઉમંગો. મહેમાનોને સત્કારવા બાપુ આજે ખરેખર બાપુ બનીને દરવાજે ઊભા રહી ગયા હતા. જે કોઈ એમને મહારાજા તરીકે જાણતા હતા એય એમને આ વેશમાં જોઈ નમસ્કાર કે કુરનિશ બજાવી એમનું અભિવાદન કરતા હતા તો કોઈક અજાણ્યા તેમની સાથે શોક-હેન્ડ કરાય કે નહીં એની જ મુંજુવણસ્માં પડી જતા હતા.

કેટલાક સગુણા અને મંગળને રાજા સાહેબનાં બીજાં સંતાનો સમજતા હતા. મેળી એ બધાંને મહેમાનો સાથે મેળવતાં આમથી તેમ દોડાદી કરી રહી હતી. ડેબી આજે પોતાની રોજની મેલીધેલી વેશમૂશામાંથી બહાર આવી હતી અને સગુણાની રૂપનિખારની કણાને કારણે દીપી ઊઠતી હતી. લગ્નમાં એટલાં બધાં મહેમાનો આવ્યાં હતાં કે એમને યાદ શરખવાંથી મંગળ અને સગુણાને અધરું લગતું હતું. કેટલાંકને એ લોકો નામથી જાણતાં હતાં તો કેટલાંકને દીઠે ઓળખતા હતા. તો કેટલાંકને તો ઓળખતા જ ન હતા.

તો દેશમાંથી મહિના પહેલાં જ આવેલાં પેલાં પાંચ જણ તો કોની સાથે બોલવું ને કેમ બેલવું એની જ વિમાસણમાં પડી જતાં હતાં. એટલું સારું હતું કે બાપુએ એમની સેવામાં એક ગુજરાતી યુગલને મૂડી દીધું હતું, એટલે એમને ડોઈની સાથે મળવામાં અને ઓળખાણ કાઢવામાં અગવડ પડતી ન હતી. પણ એમને આ ઠાઈ અને આ મહેમાનો જોઈને પોતે જાણે સ્વર્ગની ઈદ્રસમામાં જઈ પહોંચ્યાં હોય એમ લાગતું હતું.

બાપુએ જે રીતે સમારંભની ઉજવણીની કલ્પના કરી હતી ને મંગળ અને રીકે જે મુજબ એનું આયોજન કર્યું હતું એ મુજબ બધું સફળતા મુજબ પાર ઊતરી રહ્યું હતું. લગ્ન અને રિસેપ્શન એક જ દિવસે રાખી લીધાં હતાં એટલે રીસેપ્શન પત્યે રીક અને લ્યુસી હોલ પરથી જ બારોબાર હનીમૂન પર ઊપડી જવાનાં હતાં. હરખાની વરધોડિયાને ધરને આંગણે પોંકવાની ઈરણી મનમાં જ રહી જાત જો એણે બીતાંબીતાં મેળીને આ વાત ના કરી હોત તો.

મેળીએ આ વાત પતિને કરી ને બધો નેગ્રામ ફરી ગયો. વરધોડિયું લગ્નને સ્થળેથી સીધું ઘેર જાય, ત્યાં મેળી અને હરખા એમને પોંકે ને પછી હનીમૂન પર જવાના તેમના કાર્યક્રમ -માણે એ લોકો ઊપડી જાય એવી ગોઠવણ થઈ ગઈ. ને બધી તૈયારી કરવા મંગળ અને સગુણા ઉતાવળથી મેળી, હરખા ને બીજાં કેટલાંકને લઈને ઘેર પહોંચી ગયાં. બધાંને હૈયે ધરપત વળી હતી કે અવસરની ઉજવણી ધાર્યા કરતાંથી વધુ સફળતાથી પાર પડી હતી. ને આજે વરસાદેય મહેર કરી હતી. બધાં વેરાયાં પછી વરસાદ શરૂ થયો એટલે ધરનાં બાકી રહેલાં બધાં એટલાં આનંદમાં આવી ગયાં કે વરસતા વરસાદમાં પલળીને એમણે એમનો એ આનંદ વ્યક્ત કર્યો.

બાકીનાં બધાં ઘેર પહોંચ્યાં ત્યારે વરધોડિયાં પોંકાઈ ને હનીમૂન પર ઊપડી ગયાં હતાં.

પણ આ ગુંજતા ધરને કયાં નવરાશ હતી! હજુ તો એક લગ્નમાંથી પરવાણ્યાં ન હતાં ત્યાં બીજા લગ્નની તૈયારી કરવાની હતી. અલખત ડેબી અને જોનાથને એમને મહેમાનો માટે ખાસ -કારની વ્યવસ્થા કરવાની કહી એમને થોડાં આશ્વર્યમાં નાખી દીધાં હતાં. પણ ધરનાં બીજાં બધાં ડેબીને જે રીતે ઓળખતાં હતાં એ ઉપરથી એમના મહેમાનો કેવા

હશે અને એમને માટે કેવી વ્યવસ્થા કરવી પડશે એનો એમને અંદાજ આવી જ ગયો હતો. એમના મનમાં એમ જ હતું કે એમના આ ખાસ મહેમાનો એમના જેવા જ બોયિયાટ અને ધૂની જ હશે. એ લોકો ડેઝી કે જોનાથનને મન ગમે તેટલા મહત્વના હોય પણ સાંસ્કૃત સ્થાનમાં એમની કોઈ -તિષ્ઠા હોય એમ બધા માનતા ન હતા.

રીક અને લ્યુસી હનીમુન પરથી ડેઝીનાં લગ્નને આગલે દિવસે જ આવી પહોંચવાનાં હતાં. ને આ લગ્ન પતી જાય પછી એક જ અઠવાડિયામાં હરખા, મુખી, ફાતીમા, સીરાજ અને મંથી દેશમાં જવા નીકળી જવાનાં હતાં. મેળી અને બાપુએ એમને થોડું વધું રોકાઈ જવા આગ્રહ કર્યો હતો પણ એ બધાં અહીંના આ નવતર વાતાવરણમાં ગુંગળામણ અનુમતી રહ્યાં હતાં.

સગુણા અને મંગળ કામમાંથી સમય કાઢીને એમને કોન્ટીનેન્ટની ટૂર કરાવી હતી અને ઈંગેન્ડમાંથી એમને ધણી જયાએ ફેરવ્યાં હતાં. મેળીએ પણ એમની સાથે રહીને એમને આ સફરમાં મજા પડે એવા -યત્ન કર્યો હતા પણ એ ગામડાંનાં જીવોને અહીં બદ્દુ ગોઠતું હોય એમ લાગતું ન હતું. એમને આ બધું નવુંનવું જોવાની મજા પડતી હતી પણ એક તો એમને મૂળ ઇતિહાસ કે ભૂગોળની જ જ્યાં ખબર ન હતી ત્યાં પેલાં ગમે તે સમજાવવા -યત્ન કરે તોય એમની સમજમાં બદ્દુ ઉંતરતું ન હતું. વળી એમને તો એમની પાછળ આ લોકો જે ખર્યો કરતાં હતાં એ ઊડીને આંખે વળગતો હતો. એવાંયે એક પાઉન્ડને પંદર વડે ગુણીને મનમાં જ એના રૂપિયા કરી લેતાં હતાં.

વળી સગુણા, મેળી કે મંગળ કયારેક તેમને દેશમાં લઈ જવા કર્શું લઈ આપતાં હતાં તો કિમત જોઈને જ એમના મન પરથી એ વસ્તુનો મોછ ઊતરી જતો હતો. બનતાં સુધી તો સગુણા, મંગળ કે મેળી એમના સુધી કિમતની કાપલી જવા જ દેતાં ન હતાં. પેલાં લોકોને હજુ કવોલિટી કોને કહેવાય એની ખબર ન હતી. એટલે એમને આ કિમતો વધુ લાગવાની જ હતી એની એમને ખબર જ હતી.

ને એક દિવસ પેલું હનીમૂનિયું કપલ આવી ગયું. એ લોકોનેય ખબર હતી કે દેશમાંથી આવેલાં આ લોકો નજુકમાં જ પાછાં જવાનાં હતાં એટલે એ લોકોય એમને માટે ધણી ચીજો ખરીદી લવ્યાં હતાં. હરખા અને શામદી મુખી એક રીતે વિચારતાં હતાં તો બીજુ બાજુ ફાતીમા અને સીરાજ બીજુ રીતે વિચારતાં હતાં. એમને એમ થતું હતું કે છોકરીને જ્માઈ એટલી જાહોજલાલીમાં રહેતાં હતાં કે એમને કર્શું આપી શકવા જેટલી પોતાની હસ્તી ન હતી. પણ સામે પક્ષે એમને ત્યાંથી આવી મોંધી મોંધી ચીજો લઈ જઈ એમના વધારે કરજમાં આવવાનીય એમની ઈરણ ન હતી. પણ પેલાં કોઈ એમનું કાઈ સાંભળે તો ને!

થોડા દિવસ પહેલાં જ બાપુએ મુખીને કહ્યું હતું: ‘તમે ને ઘરડાં જો હા ભણો તો મંથીને અહીં જ રાખી લઈને ભણાવવાનો મારો વિચાર છે.’

‘તમે મોટા માણસ છો. તમારી પાસે આટલું બધું છે. અમારે ઘડપણનો સહારો હવે તો આ મંથી જ છે. એને તો અમારી પાસે રહેવા દો.’

‘તમારી પાસે રાખવાની એટલે એ છાણમૂતર ને ગંદવાડો જ ઉલેચવાનો ને! એના કરતાં અહીં રહે તો ભણેગણે ને કોઈ સારે ઠેકાણે પરણાવીએ તો એય સુખી થાય અને આપણેય નિરાંત ને! અત્યારે તો તમારી પાસે રીટર્ન ટિકીટ છે એટલે તમે એને તમારી સાથે લઈ જાવ. પણ પછી શાંતિથી વિચાર કરી જોજો. અત્યારે તમારે મંગળ કે સગુણાની કરી ચિંતા છે! ને મારું માનો તો તમારી પટલાઈથી થાકો ત્યારે દેશમાનું બધું સમેટી લઈને અહીં જ આવતા રહેજો ને! અહીં તમારી સગવડેય સચ્યવાશે અને તબિયતેય સચ્યવાશે.’

‘તમારું પરદેશ તમને મુખારક. અમને તો અમારા ખેતરને શેડે જે ઊંઘ આવે છે એ અહીં તમારી મખમલિયા પથારીમાં નથી આવતી, તમે કહેનારા કહી રહ્યા. મંથીને ગમતું હોય ને તમને ગોઠતું હોય તો અમે એમાં આડાં નહીં આવીએ.’ મુખીએ કહ્યું.

‘તો એ વાત નક્કી. બેચાર મહિના પછી અમે દેશમાં આવવાના છીએ ત્યારે એને અમારી અણી સાથે લઈ આવીશું.’

ને એમ કરતાં ડેઝીના લગ્નનો દિવસ આવી પહોંચ્યો. રીક તથા મંગળની દોડાદોડી ને બાપુની ઉધાડી ચેકબૂકે ડેઝીના લગ્નના અવસરને પણ ચાર ચાંદ લગાડી દીધા. અવસર ધાર્યા કરતાંથી ચફુણતાપૂર્વક ઉજવાયો. ડેઝી અને જોનાથનના મહેમાનો બધાએ ધાર્યું હતું એવા બોચિયાટ ન હતા. એમાંના મોટા ભાગના તો આખા ઈંગેન્ડમાં આદર પામતા હતા. એ કેટલા આદરણીય હતા એટલા જ વ્યવસ્થિત અને સારા વર્ત્ણોમાં શોભે એવી રીતમાત્રવાળા હતા.

અને કુટુંબને વધુ આનંદ પડે એવી વાત એ હતી કે એ બધા ડેઝી અને જોનાથનને માન આપતા હતા. બધાને એ સમજાતું ન હતું કે ડેઝી કે જોનાથનમાં એવું તો શું હતું કે આ બધા આટલા -તિષ્ઠિત માણસો પણ એમને આટલું માન આપતા હતા! એમને માનવું પડ્યું કે પોતે જેમને ઉડાવતાં હતાં એ એમની દુનિયામાં આદરને પાત્ર હતાં.

એટલું જ પૂરતું ન હોય એમ વેપારી વર્ગના કેટલાક, પેપરમાં ડેઝીનો ઝોટો જોયો હોય એવા માણસોય ડેઝીને માટે નટવરસિંહ બાપુને અમિનંદન આપતા હતા ત્યારે એય જવાબ આપતાં ક્ષોભ અનુભવતા હતા. હજુય એમને એ નહોતું સમજાતું કે પોતે જેને માંડી વાળેલી સમજતા હતા એ ડેઝીમાં એવું તે શું હતું કે આવા બધા જે તે ક્ષોભના નિષ્ણાતોય એનો આદર કરતા હતા. એમને એક બાજુ પોતાના આ અજ્ઞાન માટે ક્ષોભ થતો હતો તો બીજુ બાજુ ડેઝીને માટે વહાલ ઉત્પન્ન થતું હતું.

ડેઝીના લગ્ન પતી ગયાં ને એ બેય હનીમૂન પર ઊપડી ગયાં. ને ઘરનું સમયપત્રક પાછું જૂની ઘરેડ -માણે ગોઠવાવા લાગ્યું. દેશમાંથી આવેલાં પેલાં પાંચેય જણાં પાછાં દેશમાં જવા રવાના થઈ ગયાં. મંથીને બેચાર મહિના પછી પાછાં આવવાનું હતું એ જાણી એનો આનંદ તો એના મનમાં સમાતોય ન હતો. એને તો આ સમાચાર પોતાની બેનપણીઓને જણાવવાની તાલાવેલી લાગી હતી.

જેમ એમને દેશમાં જવાની તાલાવેલી હતી એમ દેશમાંના એમના ગામવાસીઓને એમને મળવાની અને એ શું કરી આવ્યા એની વાતો જાણવાની એટલી જ તાલાવેલી હતી. એમને લેવા માટે રાજકોટના એરપોર્ટ પર ગામમાંથી મંગળના દોસ્તો આવી પહોંચ્યા હતા. બાપુએ ઝોન કરીને પોતાને બંગલે જાણ કરી દીધી હતી એટલે એમને લઈ આવવા તથા ગામમાં મૂડી આવવાની વ્યવસ્થા ગોઠવાઈ ગયેલી હતી. એ લોડો સવારની વેળામાં રાજકોટ ઊતર્યા અને બપોરનું જમણ રાજકોટમાં પતાવી સાંજના તો એમને બે ગાડીઓમાં એમની પેટીઓ લાદીને એ લોડો ગામમાં મૂડી ગયા હતા.

અનુક્રમ ⇒

૧૩. ડેઝી પરખાઈ

ડેઝી પરણી ગઈ અને હનીમૂન પર જઈનેય પાછી આવી ગઈ હતી. હજુ તેમણે ઘર રાખવા માટે કશા –યત્ન કર્યા ન હતા. બધાંને લાગ્યું હતું કે એ હવે ફરી-રખડીને થાકી હતી અને લંડનમાં સિથર થવા માગતી હતી. અને એક મ્યૂઝિયમમાંથી અને જોનાથનને એક કોલેજમાંથી નોકરીની ઓફરો આવી હતી. મેળી તો બેયની પાછળ પડી જ ગઈ હતી એ નોકરીની ઓફર સ્વીકારી લેવડાવવા માટે. પણ પેલાં બે જગ્યા કોણ જાણે શુંય વિચારતાં હતાં એની જ એને સમજણ પડતી ન હતી. એમનામાંથી કોઈએ હજુ નોકરી સ્વીકાર્યનો જવાબ લખ્યો ન હતો.

બેય જગ્યાં રોજ સવારે એમના થેલા લઈને બહાર નીકળી પડતાં ને છેક ચાંજ નમયે અડદું લંડન ધૂમીને પાછાં આવતાં. એ કંયાં જતાં હતાં ને શું કરતાં હતાં એની ધરમાં કોઈને ખબર ન હતી. પણ લગ્ન વખતે આવેલા પેલા જે તે ક્ષેત્રના તજ્જ્ઞોને મળ્યા પછી ધરનાં બધાંને લાગતું હતું કે એ લોકો જે કરતાં હશે એ અગત્યનું ને ઉપલા સ્તરનું જ હશે. એમની ધરમાં કશી ઉખલ પણ ન હતી.

પણ એક દિવસે કશુંક બની ગયું. સાવ નાની વાત. ડેઝીની બેગણ મિત્રો આવી હતી ત્યાં વાતો કરતાં ડેઝીની નજર સગુણાના ગળામાંના મંગળસૂત્ર પર પડી. એને એ ગમી ગયું.

‘સુગુ બેગમ, તેં પહેર્યું છે એ કાળા મણકાવાળું નેકલેસ મને આજનો દિવસ પહેરવા આપીશા?’ ડેઝીએ પૂછ્યું.

સગુણા વિચારમાં પડી ગઈ. તેણે કહ્યું: ‘હું તને એનાથીય ફાઈન નેકલેસ આપું. મારા ઇમમાં આવ હું તને બતાવું.’

‘મને ખબર છે કે તારી પાસે ધાણા સેટ છે પણ મારે તો આ કાળા મણકાવાળું નેકલેસ જ જોઈએ છીએ. કાલે હું પાછું આપી દઈશા.’

‘એમાં એક ટેકનિકલ મુરુકેલી છે એટલે એ તો મારાથી તને આપી શકાય તેમ નથી પણ એના કરતાં વધુ આશો કોઈ સેટ હું તને આપું તું જો તો ખરી.’ સગુણાએ એને સમજાવવા –યત્ન કર્યો.

‘મારે જોઈએ છીએ એ તો તારે આપવું નથી ને બીજુ બીજુ વાતો કરી મને પટાવવાની રહેવા દે. મને ખબર છે કે હું અહો રહું છું એ તને પસેંદ નથી એટલે તું મને ચિડવવા જ આમ કરે છે.’

‘તારું ઘર છે. ને તું એમાં રહે એમાં મને શા માટે ન ગમે! હું કદાચ પરડી ગળાઉ પણ તું તો આ ધરની દીકરી છે. તને તો આ ધરમાં રહેવાનો હુક છે. પણ તું મારી મુરુકેલી સમજ. જેને તું કાળા મોતીનું નેકલેસ કહે છે એનું નામ મંગળસૂત્ર છે. એ પરણતી વખતે પતિ પોતાને હાથે પત્નીના ગળામાં પહેરાવે છે. એ પત્ની જીવે ત્યાં સુધી ગળામાંથી કાઢતી નથી. હવે તું જ કહે હું તને એ કેવી રીતે પહેરવા આપી શકું? તારે જોઈએ તો કાલે આપણે બજારમાં જઈશું ને હું તને આવું મંગળસૂત્ર ખરીદી આપીશા. તું જોનાથનને હાથે એ તારા ગળામાં પહેરજે.’

‘તું એમ માને છે કે તારી આવી વાતો હું માની લઈશા! તારે મને એ પહેરવા આપવું નથી એનાં બધાનાં છે.’ ડેઝીએ કહ્યું. તેની બેનપણીઓની સામે આવું થયું એટલે એને વધારે લાગી આવ્યું.

‘તું સમજતી કેમ નથી, આમાં માન્યતાનો સવાલ છે. બાકી તારે જે જોઈએ તે, તેં જ્યારે માગ્યું એ મેં તને પહેરવા નથી આવ્યું?’

‘હા, મારી ગેરહાજરીમાં તેં ચાર હાથે બધું ખરીદ્યા કર્યું છે માને પૈસે એટલે આપે તો શો ઉપકાર કરે છે! એમાં કહી બતાવવા જેવું શું છે તે મને આ બધાંની વચ્ચે કહી બતાવે છે. એ બધાં ઘરેણાં તને મારો માબાપે જ તો ભેટ આપેલાં છે. મારે માને ખર્ચો કરાવવો નથી નહીં તો તારાથી ચાર ઘણાં કપડાં ને ઘરેણાં હું એક જ દિવસમાં ખરીદાવી શકું એમ છું.’ ગુસ્સે થઈને ડેઝી એના રૂમમાં જઈ રહ્યા બેઠી. એની બેનપણીઓ પણ સમય વર્તીને વિદ્યાય થઈ ગઈ.

‘એ સાંજે ખાવાના ટેબલ પર ડેઝીની ગેરહાજરી બધાની નજરમાં આવી. ‘ડેઝી કેમ આવી નથી? એની તબિયત તો બરાબર છે ને!’ મેગીએ પૂછ્યું.

‘મને ખબર નથી. મેં એને બોલાવી તો એટલું જ કહ્યું કે એને ખાવું નથી.’ જોનાથને જવાબ આપ્યો.

‘મને ખબર છે એને શું થયું છે એની. હું બોલાવી આવું છું.’ કહેતાં સગુણા એને બોલાવવા એના રૂમમાં ગઈ. ત્યાં જઈ એણે ડેઝીને સમજાવવા –યત્ન કરતાં કહ્યું: ‘જો એમ ખોટું નહીં લગાડવાનું. મારે માન્યતાનો સવાલ ન હોત તો મેં તને તે જ મિનિટે હાર કાઢી આપ્યો હોત. કાલે આપણે બેય સાથે બજારમાં જઈશું અને હું મારા પૈસાથી તને એવું મંગળસૂત્ર ખરીદી આપીશ, પણ છે કાંઈ!

પણ એના બોલવાની ઊલટી જ અસર થઈ. ડેઝી ચિલ્વાઈ ઊઠી: ‘તું મારા રૂમમાંથી બહાર નીકળ મોટી પૈસાવણી ના જોઈ હોય તો. તું શું મને હાર ખરીદી આપવાની હતી! તારી પાસે છે એ એકેય દગ્ધિનો તેં તારે પૈસે ખરીદો છે તે તું મને હાર ખરીદી આપવાની હતી!’

તેના બોલવાનું સગુણાને ઘણું ખોટું લાગ્યું. એની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. એ એના રૂમમાંથી દોડીને બહાર નીકળી ગઈ. એણે જડપથી આંસુ લૂધી નાખ્યાં ને જાણે કાંઈ ન બન્યું હોય એમ બધાની સાથે ખાવામાં જોડાઈ. મેગીએ એના મોં પર ઘડી પહેલાં રડી હોવાનો આણસાર પારપણ્યો. ‘શું થયું છે?’ એમણે પૂછ્યું.

‘એને આજે મારું મંગળસૂત્ર પહેરવા જોઈતું હતું ને મેં ન આપ્યું એટલે મારા પર ગુસ્સે થઈ છે.’ નીચું જોઈ સગુણાએ જવાબ આપ્યો.

‘કહેવું હતું ને કે કાલે બજારમાંથી લવી આપીશ.’

‘પણ એ મારી વાત સાંભળે તો ને!’

‘વાંધો નહીં. ભૂખ લાગ્યો ત્યારે ખાશો. એણે સમજાવું જોઈએ કે એ જે માગે એ બધું એને મળી જાય નહીં.’ મેગીએ કહ્યું.

‘તમે સમજાવી જુઓ, કદાચ માની જાય.’ સગુણાએ કહ્યું.

‘એણે પોતાની મર્યાદા સમજાવી જોઈએ. કયી ચીજ માગી શકાય ને કયી ચીજ ન માગી શકાય એ એણે જાણી લેવું જોઈએ. મારે એને એ સમજાવવાની જરૂર નથી.’

બિજે હિવસે ડેઝીએ મેગી સાથે સવારથી જ ચીસો પાડવા માંડી: ‘કાલે મેં એની પાસે એક હાર પહેરવા માણ્યો તે એણે મને ના આપ્યો ને ઉપરથી મને કહેવા લગી કે એણે મને જે માગ્યા એ ડ્રેસ અને દગ્ધિના જ્યારે માણ્યા ત્યારે પહેરવા આપ્યા છે. મારી બેનપણીઓને તો એમ જ લાગે ને કે હું કપડાં-ઘરેણાં કાયમ એની પાસેથી માગીને જ પહેરતી હોઈશ.’

‘તેં આજે હાર માગ્યો એટલે તારી બેનપણીઓ એ તો જાણી જ ગઈ હશે. તારે એમની હાજરીમાં હાર માગવો જોઈતો ન હતો.’

‘મને ખબર જ હતી કે તમે એનો જ પક્ષ લેવાનાં છો. તમારે મન એ મારાથીય વધારે છે. ને બહાર બતાવવા બધાને કહ્યો છો કે હું ધેર આવીને રહેતી નથી. કહ્યો મને ધેર આવીને રહેવાનું મન થાય કેવી રીતે!’

‘જે સાચું હોય એ તો મારે કહેવું જ પડે. તારી ભૂલ હોય ને એને દોષ દઉં એ તો મારાથી કોમ થાય? તેં જ્યારે માગ્યાં છે ત્યારે એણે તને કપડાં-ધરેણાં પહેરવા આપ્યાં છે કે નહીં!’

‘કોનાં કપડાં ને કોનાં ધરેણાં! બધાં તમે ને ડરીએ જ મેટ આપેલાં ને! મને બધી ખબર છે. પેલો હીચાનો સેટ છે તેથી રીકે લાવી આપેલો છે. પાછી મને કહ્યે કે હું તમને મારે પૈસે બજારમાંથી આવો હાર લવી આપીશ. મેં એને મૌંઢે જ ચુણાવી દીધી કાલે તો. મેં એને કહ્યી દીધું કે તારો એક દાળિનોય તારે પૈસે તું ખરીદી લાવી નથી તે મને શું હાર ખરીદી આપવાની હતી!’

‘તેં એને સામે મૌંઢે આવું કહ્યું?’

‘હા મારી બેનપણીઓની હાજરીમાં જ. આવડું મોહું થઈ ગયું હતું એનું. મને એની બીક લાગે છે?’

‘તને ભગવાનનીય બીક લાગતી હોત તો તેં આવું ન કહ્યું હોત. મને લાગે છે કે તમે બન્ને હવે ભેગાં નહીં રહી શકો. બેમાંથી એકે અલગ રહેવા જવું જ પડશે.’ મેગીએ આ છોકરીએ વાળેલા ઇબરડા પર ખેદ વ્યક્ત કરતાં કહ્યું.

‘એને ભાડાના મકાનમાં રહેવા મોકલી આપ એટલે એને ખબર પડી જશે કે કેમનું જીવાય છે.’

‘ને તને તો વગર ભાડાના મકાનમાં અડયાં ભૂખ્યાં પડી રહેવાનો અનુભવેય છે. તું તારી જાતને જે સમજતી હો એ તું જાણે પણ મારે કહેવું પડશે કે તું એક નંબરની મીન માઈન્ડે અને ઝઘડાખોર સંપ્રેષણ છું. તને ખબર નથી કે અમારે માટે મંગળ અને સગુણાનું કેટલું મહત્વ છે. અમારા આવા સંબંધ પર તેં આજે પાણી ફેરવી દીધું. સાંભળી લે કે અમારે તારા વગર ચાલશે પણ એમના વગર નહીં ચાલે. તું તારાં બિસ્ત્રા પોટલાં બાંધવા માંડ. તું આ ધરની દીકરી કયારેય થઈ નથી. જ્યારે તારે ગરજ પડી છે ત્યારે જ તને અમે અને આ ધર સાંભર્યાં છે. કાલે સવારે તારાં પગલાં મારા ધરમાં ના જોઈએ.’

ટેબી એટલી ગુરુસ્સામાં હતી કે એને મેગીનું દુખ નજરમાં આવે તેમ ન હતું. એણે કહ્યું: ‘તારે એ ભાડુતી માણસો માટે થઈને અમને ધરમાંથી કાઢી મૂકવાં હોય તો અમે ચાલ્યાં જઈશું પણ યાદ રાખજે કે આખરે તો જે પોતાનાં હોય છે એ જ પોતાનાં રહે છે.’ કહેતાં પગ પણાડતી એ પોતાના ડ્રમમાં ભાગી. રસ્તામાં એને સગુણા સામી મળી. ને આગ ઝરતી આંખે તાકતાં એણે કહ્યું: ‘આ ધર અને આ માબાપ તમને બેને મુખારક. બેય જણાં એમને ઝોલી ખાજો, અમે તો આજે સાંજ પહેલાં જતાં રહીશું.’

એના કહેવામાં સગુણાને બદ્દું સમજણી ન પડી પણ એ એટલું સમજુ ગઈ કે એ ખૂબ ગુરુસ્સામાં હતી. એ મેગીના ઓરડામાં પેઠીઃ ‘શું થયું ટેબીનો! તમે એને કશું કહ્યું?’ એણે પૂછ્યું.

‘કશું થયું નથી. મેં એને કહ્યી દીધું કે કાલે સવારે એનો ટાંટિયો મારા ધરમાં ના જોઈએ. એને બોલવાનું ભાન નથી. તારે એના બોલવાનું ખોટું ન લગાડવું. અને હવે પણી એ આ ધરમાં આવવાની જ નથી કે તમને કશું કહ્યું કહી શકે.’

‘એ બરાબર નથી. તમને એની ગેરહાજરી સાલતી હતી. આજે એ સામે ચાલીને રહેવા આવી છે તો એને ધરમાંથી ન કાઢી મૂકશો. અમે ભાડાના ધરમાં રહેવા જતાં રહીશું, જો એમ કરતાં એ રાગે પડતી હોય તો.’

મંગળ, રીક અને બાપુ ઓફિસે ગયા હતા ને સગુણા જવા તૈયાર થતી હતી ત્યાં ડેઝીનો આ તાયડો શરૂ થઈ ગયો. ‘મમ્મી તમે એને રોકી લેજો. સાંજે ઓફિસેથી આવીને વધુ વાત કરીશું.’ કહેતાં એ ઓફિસે જવા રવાના થઈ. મેળિએ પતિને ફોન જોડ્યો.

બાપુ કહે: ‘મને ડેઝી સાથે વાત કરાવ.’ પછી એમણે ડેઝી સાથે શી વાત કરી કે ડેઝીએ બિસ્સા પોટલાં પાછાં છોડી નાખ્યાં. મેળિને લાગ્યું કે ડેઝીને એની ભૂલની ખબર પડી ગઈ છે. એને એમ પણ લાગ્યું કે સાંજે ડેઝી પેલાં બેની માઝી માણી લેશો ને બધું રાગે પડી જ્યો. પણ બાપુના મનમાં જુદો જ ખાન ઘડાતો હતો. તો વળી મંગળ અને સગુણા બીજું જ વિચારતાં હતાં. રીકને હજુ કશી વાતની ખબર ન હતી. નહીં તો વળી એ તો પોતાના ટ્રેક પર પાછા ચાલ્યા જવાનું જ વિચારતો હોત.

એ સાંજે ખાણાના ટેબલ પર ધણી વાતો બની. સૌ પહેલાં મંગળે વાત મૂકીઃ ‘આવતે અઠવાડિયે હું, સગુણા ને યશો ઓફિસની નજુક મકાન લઈને રહેવા જવાનું વિચારીએ છીએ. મારે સાંજે આવતાં મોડું થાય છે ને અંધારામાં ગાડી ચલાવતાં મને બીક લાગે છે. મને લાગે છે કે હું કયાંક એક્સિઝન્ટ કરી બેસીશ.’

બાપુએ સૂચક સિમત કરતાં કહ્યું: ‘તને બેનાળાં આવ્યાં લાગે છે. પણ બહુ વહેલાં આવ્યાં. જો કે મારા ધ્યાનમાં જ હતું એટલે મોં આજે એક મકાન પણ જોઈ રાખ્યું છે. કાલે તમે બેય જઈને જોઈ આવજો ને ફરનીચરમાં કશું ખૂટનું હોય તો જોઈ લેજો. રેશન વગેરે કાલથી જ ખરીદવા માંડજો એટલે દોડાદોડી ના પડે.’

રીકને એમની આ વાતમાં કશી સમજણ ન પડી. એ પ્રણ વગર તો ધરમાં રહેવાની રોનક જ મારી જાય. એણે કહ્યું: ‘મંગળ એક બેડ રૂમ વધારે ફર્નિશ કરાવજે. મનેય હુવે શાતે કાર ચલાવવામાં તકલીફ પડે છે એટલે હું અને બ્યુસીય તમારી સાથે જ રહેવા આવી જઈશું. ને યશનેય અમારી કંપની ગમે છે.’

‘જો કે તું નહીં જાય તોય વાંધો નહીં આવે. યશને રાખવા હુંય સાથે જવાની છું. હું યશને રાખીશ તો જ સગુણા કામ પર જઈ શકજો ને!’ મેળિએ કહ્યું.

‘તો ભાઈ ઓછામાં ઓછા ચાર બેડરૂમ તૈયાર કરાવજે. મહેમાનો માટેય એક તો જોઈજો ને!’ રીકે પોતાની જગ્યા કાયમ કરી.

‘મને કશી સમજણ પડતી નથી. મારો વિચાર તો મમ્મીથી દૂર માણીને શાંતિથી જીવવાનો હતો. એમાં અમારા પણ સ્વિવાય કોઈનો સુમાવેશ થાય એમ નથી. હું હુવે આવા મોટા ફેમિલીથી થાક્યો છું. કોઈ ખોટું ના લગાડતાં, પણ માણસને કયારેક તો પોતાની રીતે રૂપાંતર જીવવાનું મન થાય કે નહીં’ મંગળને લાગ્યું કે માને ખોટું લગાડીનેય જો ધાર્યું કામ થતું હોય તો એમાં કશું ખોટું નથી.

‘મંગળ સ્પષ્ટ કહેતો નથી પણ મને લાગે છે કે એ અમારાથી કંઠણી ગયો છે. તો હુંય ચોખવટ કરી લઉ કે જે દિવસે મંગળ બીજે રહેવા જ્યો એના બીજા જ દિવસે અમે પણ ચાલ્યાં જઈશું. અમારે કારણે મંગળને બહાર રહેવા જવું પડે એવું અમારે થવા દેવું નથી.’

‘મારી એક વાત બધાં સાંભળી લો. જો તમે મને અલગ રહેવા જવા નહીં દો તો હું કાયમને માટે દેશમાં ચાલ્યો જઈશ.’ મંગળે તોછિંડું લાગે એવું કહી નાખ્યું.

‘એની એ વાતેય સાચી છે. એની દેશમાં બહુ જરૂર છે. ભાઈ મુખીપણામાથી ઉંચા નથી આવતા ને ખેતીની કળજુ લેવાતી નથી. મારી તો તને બધી વાતે છૂટ છે. તારે જુદા રહેવું હોય તોય મારી ના નથી ને તારે દેશમાં જતા રહેવું હોય તોય મારી ના નથી.’ બાપુએ એવી હળવાશથી કહ્યું કે મંગળ વિચારતો જ રહી ગયો.

‘બધા બોલી રહ્યા હોય તો હવે હુંય મારી વાત કરી લઉં. આ ઘરમાં ભીડ થઈ ગઈ છે એટલે બધા ભીડમાંથી દૂર જવા માગે છે. મને ખબર છે કે ભીડ શાથી થઈ છે. આજે સવારથી જ ડંડીએ મને મારે લાયકનું એક કામ ચોંપ્યું હતું. આ ઘરમાં આજે જે અશાંતિ વર્તાય છે એ ઉપર એમણે મને એક લેખ લખવાનું કામ ચોંપ્યું હતું. જો મારો આ લેખ એમને પસેંદ પડશે તો એ મને ઈનામમાં મારી આપણે એવી એમણે મને ઝોન પર કબૂલાત આપી છે.

‘મારા આ લેખની ટૂંકમાં જ વિગતો આપી દઉં. આપણા ઘરમાં આજે જે અશાંતિ વર્તાય છે એને માટે હું જ કરણભૂત છું. મારી અલગારી વૃત્તિને કારણે હું ઘર પકડીને બેસી રહી શકું એમ છું નહીં. ઇતાં મારે આ ઘરમાંથી મારો પગ કાઢી લેવો ન હતો. કયારેક રૂળી રખડીને હું થાકું ત્યારે આ ઘેર આવી વિચારો મેળવવાની મારી ઈરચા હતી. મમ્મીને મનમાં એમ છે કે મારે જ્યારે પૈસાની ભીડ પડે છે ત્યારે જ હું ઘેર આવું છું. પણ એવું નથી. પૈસાની મારે કયારેય ભીડ પડતી ન હતી. હું તો એ બહાને આ ઘર સાથેનો મારો સંબંધ તાજો કરવા માટે જ ભીડનું ખોટું બહાનું કાઢીને આવતી હતી.

‘આ વખતની આગલે વખતે હું જ્યારે અહીં આવી હતી ત્યારે મેં સગુણાને જોઈ. મમ્મીને એની પાછળ ઘેલાં થઈ જતાં મેં જોયાં. મને થયું કે હું એના જેવી થઈને આવું તો મારી મમ્મી મનેય આટલો જ નેમ આપશે. મેં મારા સ્વભાવમાં કરકાર કર્યો, ત્યાં જ મને જોનાથન મળી ગયો ને એમે લગ્ન કરવાનું નકડી કર્યું. મને થયું કે મમ્મી વધુ ખુશ થશે. પણ આ બધા મારા –યત્ન પણીય મેં જોયું કે હું મારી જીતને બદલી શકી ન હતી. હું સગુણા જેવો સ્વભાવ કેળવી શકી ન હતી. છેવટે હું થાકી. મેં નકડી કર્યું કે જો હું સગુણા જેવી ના જની શકું તો છેવટે એને ગુરુસે કરીનેય ઘરની બહાર કાઢીનેય હું મારો પગ આ ઘરમાં કાયમ કરી શકું. બાકી જ્યાં સુધી એ આ ઘરમાં હશે ત્યાં સુધી મારો પગ હું આ ઘરમાં જમાવી શકીશ નહીં.

‘એટલે મેં એને હાડોહાડ ખોટું લાગી જાય એવાં મહેણાં માર્યાં. આ માટે મેં જોડણી કોશ ફેંદીને યોગ્ય શાબ્દો શોધીને એને ગુરુસે કરવા –યત્ન કર્યો પણ એમાંથી એ મને મહાત કરી ગઈ. એને કાઢવા જતાં મારો જ પગ આ ઘરમાંથી નીકળી જાય એવી નોભત આવી ગઈ. સોરી સગુણા. હવે તમારે બધાને માટે એક આનંદના સમાચાર, જોનાથનને એને મને અમેરિકામાં નોકરી મળી ગઈ છે. એમે જઈએ હીએ. પણ હું આ ઘરમાંથી મારો પગ કાઢી નાખવા માગતી નથી એટલે આવીશ તો જરૂર પણ મારો પગ જમાવવા, સગુણાનો પગ કાઢવા માટે નહીં.’

‘તારો આ લવારો સાંભળી ડંડી તને માફ કરી દેશે પણ કાલે સાંજે હું ઓફિસેથી ઘેર આવું ત્યારે જો તું અહીંથી જતી રહી નહીં હો તો તને એક લાત એવી મારીશ કે તું બહાર ચોકમાં જઈને પડીશ. તારી આવી બાલિશ હરકતોથી મને શરમ આવે છે.’ રીકે કહ્યું.

‘ને આ જગતની તોષઠામાં તોષઠી છોકરી અહીંથી જતી હોય તો આ ઘરમાં ધણી જીયા થઈ જો એટલે મંગળે બીજું ઘર કરવાનીય જરૂર નહીં પડે.’ મેગીએ કહ્યું. પણ એના બોલવા પર બધાં એટલા જોરથી હસી પડ્યાં કે એ સમજું ગઈ કે એનાથી કશું બફાઈ ગયું છે.

પણી બાપુએ એને સમજાવ્યું કે મંગળ નવું ઘર કરે એનો અર્થ એ બીજી જેરી લઈ આવે એવો થાય ત્યારે બધાં તો બધાં પણ સગુણાય હસી પડી. એનેય ઘર કરવાનો સાચો અર્થ ત્યારે જ સમજાયો હતો. ‘તે તું બીજું ઘર કરવાનું તો નથી વિચારતો ને!’ સગુણાએ એને પૂછ્યાં ને મંગળ સિવાય બધાં હસી પડ્યાં.

‘જો કે હું સિસિયસલી એવું દીર્ઘણ છું કે મંગળ એવું વિચારે. નહીં તો મમ્મી અને સુગુ બેગમ ભેગાં થઈને કોઈક દિવસ એને ધરની બહાર કાઢી મૂકશે.’ ડેઝીએ કહ્યું.

‘તારી રમ્ભજ પણ તારી સ્વભાવ જેવી જ તોછી છે એટલે કોઈને એમાં રસ પડવાનો નથી. ફરીથી આ ધરમાં આવું તે પહેલાં તારી સ્વભાવમાં ફેરફાર કરીને આવજે નહીં તો હું અને લ્યુસી તને ધરના ઉંબરેથી અંદર જ નહીં આવવા દઈએ.’

‘તું ગમે તે કહે પણ મારી ચામડી જાડી થઈ ગયેલી છે, મને એનાથી કશી અસર થવાની નથી.’

‘અને કહી દે ને કે તારો સ્વભાવ પડ્યો છે તે બદલાવનોય નથી. જો કે પાકિસ્તાનમાં બધાને તારી જેવી જ જિમારી હોય છે. છતાં ત્યાં લોકો ચુખેથી રહે છે. માણસે એ માટે ટેસ્ટ કેળવવો જોઈએ.’

‘ચાલ જો, આપણને આ લોકોની સાથે બહુ ફાવે તેવું લાગતું નથી.’

‘મારી એક સલાહ માનજે. જો તારો સ્વભાવ આવો જ રહેવાનો હોય તો આ નોકરી જાય તે પહેલાં બિજુ નોકરી શોધી રાખજે એટલે અહીં આવીને અમારે માથે ન પડવું પડે.’ રીકે એને એની જ ભાષામાં ચોપડાવી.

એ પછી બધાં કલાક સુધી વાતો કરતાં રહ્યાં. બાપુએ કહ્યું: ‘આજે સુગુને મંગળ બેય ગુરુસ્યે થઈ ગયેલાં હતાં એટલે ખાવામાં બહુ મજા પડી નહીં. ફરીથી આવું ન થાય એ માટે કશું કરવું પડશે.’

‘જો ભાઈ મંગળ, તને અમારી કંપની ન ગમતી હોય તોય આમ જુદા રહેવા જવાની ફરીથી વાત ન કરતો. તારે સીધું મને જ કહેવું. અમે અમારી દુનિયામાં જતાં રહ્યીશું. તમે આમ રિસાઈને ધર છોડવાની વાત કરો તો મમ્મીને કેટલું દુખ થાય એનો કટી તમે વિચાર કર્યો છો.’ રીકે કહ્યું.

‘અમે દીર્ઘીએ છીએ કે તમે અને ડેઝી મમ્મી-ડંડીની સાથે રહો. એટલે ડેઝીને અહીં કાયમ રાખવા અમે જુદાં રહેવા જવાની વાત કરી હતી. અમારે કોઈની સાથે વાંધો જ કયાં હતો! જો તમે લોકોય દૂર ચાલ્યાં જવાની વાત કરશો તો અમારે ફરીથી ધર છોડવાનું વિચારવું પડશે.’

‘તું કયારેક ગાંડા જેવી વાત કરે છો. અમે જયારે માથી દૂર જતાં રહીએ ત્યારે તમારે તો એમની પાસે રહેવું જોઈએ. એમનાં સાચાં બાળકો તો તમે છો. ડંડી કે મમ્મીએ મને કશું નથી પણ એમની ઓંભોમાં હું જોઈ શકું છું કે અમારી રખડુ વૃત્તિને કારણે એમનું વહાલ પામવા જેવાં લાયક અમે બની શકીએ તેમ નથી, અને તમારામાં એમને પોતાનાં બાળકોની છીજી દેખાઈ છો. હવે તમેય અમારા જેવું કરો તો એ લોકોનું શું થાય!’

‘જો તું આમ સમજતો હોય તો આખો ધંધો કેમ સંભાળી લેતો નથી? એમને આજે અમારા કરતાંથી તમારી વધુ જરૂર હે. તમે જોયું હશો કે મમ્મી યશની પાછળ કેટલાં ધેલાં થાય છો! જો તમારે ત્યાંથી એક બે છોકરાં હોય તો એમને કેવું લાગે! મારું કહેવું તને સમજાય છે?’

‘લે તુંય હવે મમ્મીની જેમ બોલવાનું બંધ કર. તું મનથી માની લે કે અમે તો માનાં હાથથી ગયેલાં છોકરાં છીએ ને તમારે જ અમારી ખોટ પૂરી કરવાની છો. પછી જો કે આ ધરમાં કશીય મુરકેલી જણાય છે!’ રીકે કહ્યું. મંગળ પાસે એનો જવાબ હતો પણ મેગીની હાજરીમાં એ કહેવા જાય તો મેગીને એમ લાગે કે પોતે હજુ એમને પારડાં ગણે છે, એટલે એ ચૂપ રહ્યો. જો કે એના હોઠને છેડે આવી ગયું હતું કે એમને પોતાનાં ખુદનાં છોકરાં હોય તો એની તો વાત જ ન્યારી હોય.

મેળિનેય મંગળના આવા જવાબની આશંકા હતી એટલે એણે વાતને વાળી લેવા –યત્ન કર્યો ને! ‘તારી વાત સાચી છે, પણ યશ હવે મોટો થઈ ગયો છે ને કાલે સવારે એ સ્કૂલમાં જશે. તું મારે માટે થઈનેય એકાદ બાળકનો બાપ બનવાનું વિચારતો કેમ નથી?’

‘તે માનું કહેવું સાંભળ્યું ને મંગળ.’ રીકે કહ્યું.

‘એ મને નહીં પણ તને કહે છે, મૂર્ખા. પણ તારામાં એટલું સમજવાનીય અકલ કર્યાં છે! મારે કહેવું પડશે કે તમે બેય મહા સ્વાર્થી અને સ્વરચ્છંદી છોકરાં છો, એ વાત હવે માની સમજણમાં આવી જ ગઈ હશે.’ મંગળે કહ્યું ને રીકને બદલે બ્યુસી શરમાઈ ગઈ.

‘એ સમજે છે. કાલે જ મને કહેતો હતો કઈ જો આપણે ધેર રહીશું તો મમ્મી આપણી પાસે બાળકની ઉધરાણી કર્યા જ કરશો.’

‘તે ખાલી વાતો જ કરતો હતો કે પણી માને ખુશ કરવાનુંય વિચારતો હતો?’ મેળિએ હવે રીકને બદલે બ્યુસીને ઝપટમાં લીધી. બ્યુસીએ રીકની સામે જોયું રીકે હાથની મૂકડી બતાવી એને ચૂપ રહેવા ચીમકી આપી.

‘આ વરસની ગ્રાન્ડ –નીકસ પતી જાય પણી એ અંગે કાંઈ કરવાનું કહેતો હતો.’ શરમાતાં બ્યુસીએ કહ્યું.

‘એમાંય પણી એની રેસ વચ્ચમાં આવી! તને રેસ વગર બીજું કશું સૂક્ષે છે ખરું! હવે તારે રેસની વાત ભૂલી જવાની. હવે તું એકલો નથી. તારે બ્યુસીનોય વિચાર કરવાનો છે ને અમારોય વિચાર કરવાનો છે.’

‘એને રેસમાં પાછી જવાનો વિચાર તો નથી આવ્યો ને પાછો!’ પોતાના ડ્રમમાંથી કપડાં બદલીને બહાર આવતા બાપુએ અડધું સાંભળી આખું કહી દીધું.

‘જોયું ને આ આખા ધરમાં એક બાપુ જ મને સમજે છે.’ રીકે બાપુના બોલવાને પકડી લીધું.

‘હવે એ મૂર્ખાને તમે જ સમજાવો કે તમે એને સમજો છો પણ એણે કદી તમને સમજવા –યત્ન કર્યો છે?’ મેળિએ રીકને જવાબ વળવાનો હવાલો બાપુને વળગાડી દીધો.

‘એ હવે સમજતો થયો છે. કાલે સવારે જ મને પૂછ્યો હતો કે માને રમાડવા એક ગ્રાન્ડ કીડ મળી જાય પણી તો મને રેસમાં પાછો જવા દેશો ને!’

‘તે એમાંય તમારી સાથે સોદાબાજુ કરતો હતો! મને લાગે છે કે એને તમે ધંધામાં સોદાબાજુ કરવાનું શિખવાડયું એટલે એને માની ભાવનામાંય સોદાબાજુ કરવાની ઈચ્છા થઈ ને!’ મેળિએ પતિને –ની કર્યો ને એના જવાબ માટે રીક સામે નજર માંડી. બાકીનાં બધાંય એના જવાબ માટે જાણે ઉધરાણી કરતાં હોય એમ તાકી રહેલાં જ હતાં. રીકને વિમાસણ થઈ પડી એને બ્યુસી પાછી શરમાઈ રહી.

રીક જવાબ આપવાનું ટાળવા ગયો પણ બધાંની વેધક નજરો એની સામે તાકી રહી હતી એટલે એનાથી –નીનો જવાબ ગળી જઈ શકાયો નહીં. ‘હવે તમે બધાં બોસ છો. તમે કહો એ બરાબર. પેલું ઈડિયામાં કહે છે ને કે બાવા બન્યા હે એટલે હિન્દી બોલ્યા વગર છૂટકા હૈ? એના જેવો ઘાટ થયો છે.’

‘તે દીકરા, એટલું સમજ્યો હો તો હવે બાવો તો બની ગયો છું એટલે નીચી મૂંડી રાખી હિન્દી બોલવા માંડ.’ મેળિએ એની મજાકની સામે મજાક કરી લીધી.

‘બધાં કેવી વાત કરો છો! ’ શરમાતાં લ્યુસી બોલી ઉठી.

‘લ્યો વહુમા શરમાઈ ગયાં. કોઈ આવું ના બોલશો, પણ મારી બહેન, બેબી શાવર વખતે તો બધી દુનિયાય જાણશે ને! પણ વાંધો નહીં આપણો બેબી શાવર ખાનગી રાખીશું.’ સગુણાએ કહ્યું.

‘ને બેબી આવશે ત્યારેય એમ જ કહીશું કે એની મેળીમાને ત્યાં બેબી આવી છે.’ બાપુએ મજાક આગળ વધારી. હવે શરમાવાનો વારો મેળીનો હતો.

‘તમનેય આ ઉમરે બોલવાનું ભાન રહેતું નથી.’ કહેતાં મેળી ઉમ્મી થવા ગઈ.

‘લ્યો, દીકરાનાં દાદીમા શરમાઈ ગયાં. બેસો હવે કોઈ તમારી મરુકરી નહીં કરે.’ સગુણા બોલી ઉठી.

‘એમાં મરુકરીની વાત નથી, એ જ ગળામાં જુબ ધાલતાં ન હતાં. એમને જ – ચાલો મરુકરી માટે સોરી. પણ ધરમાં નાનાં છોકરાં હોય એ તો મનેય ગમે હોં. હવે લ્યુસીનું બેબી શાવર પહેલું આવે છે કે સગુણાનું એ જ જોવાનું રહે છે.’ બાપુએ કહ્યું. હવે શરમાવાનો વારો સગુણાનો હતો.

અનુષ્ઠાન ⇒

૧૪. પાછા ગામમાં

બધાં વિલાયતમાં જે મહિના ફરીને ને જે લગ્ન મહાલીને ગામમાં પાછાં આવી ગયાં, એમના બદલાયેલા રંગઢંગ જોઈ ગામનાં બધાં આશ્રયથી મોંમાં અંગળાં નાખી ગયાં. બીજાં બધાંએ તો એમનાં પરદેશનાં કપડાં પેટીઓમાં સંતાડી પોતાનાં ગામઠી કપડાં પહેરી લીધાં હતાં પણ મંદીએ તો ગામમાં ચાલે એવાં વિલાયતી કપડાં પહેરવાનું જ પસેંદ કર્યું હતું. એની બેનપણીઓ એને હરખ કરવા આવતી હતી ને એનાં બદલાયેલાં તેવર જોઈ તાકતી જ રહી જતી હતી.

મંદી એમને વિલાયતની અવનવી વાતો કરતી હતી ને પોતેય આવતે વરસે ભાઈમાભીની સાથે વિલાયત રહેવા જવાની હતી ને ત્યાં ભાણવાનીય હતી એ વાતેય કરતી હતી. એના ભાઈએ વિલાયતથી કાગળ લખીને ભાણવાનું ચાલુ રાખવાનું ખાસ જગ્ઘાવ્યું હતું, એટલે એ હજુ નિશાળમાં જતી હતી અને અત્યારે નવમા ધોરણ ચુધી પહોંચીય હતી. એના ગામમાંથી તો કોઈ છોકરી શરૂઆતની નિશાળમાં ભાણવા જઈ શકે એવી ન હતી પણ તાલુકાનું શરૂઆત બહુ દૂર ન હતું ને બચની સંગવડ હતી એટલે શાભરી મુખી એને આગળ ભાણવા જવા દેતા હતા. એની બેનપણીઓ વિચારમાં પડી જતી હતી કે બે મહિનામાં જ એ જો આટલી બધી બદલાઈ હતી તો જો બેન્ઝા વરસ વિલાયતમાં રહીને આવશે તો કેટલી બદલાઈ જરો! એ વખતે તો એ કદાચ પોતાની સાથે વાત કરશે તોય કોને એની વાતો સમજશો!

મુખી આવ્યા જાણી પાંચ ગામની નાતના આગેવાનોય એમને મળવા આવ્યા. મુખીએ એમને ત્યાંની જાહોજલાલી અને રહેણીકરણીની વાતો કરી. બધા કહે: ‘તે તમને ત્યાં રહી પડવાનું મન નહીં થયેલું!’

‘એ બધું તો ભાઈ જુવાનિયાને ગમે એવું. આપણાને પાછલી ઉમરે એવું બધું ના ગોઠે. ત્યાં બૈરાં ને મરદ વરસ્યે કશા મેદ જ જાણો નહીં. આપણાને તો બધું જોઈ કેટલીક વખત તો શરમ આવે. અમારા ભત્રીજા રીકને પરણાવ્યો એ પહેલેથી જ એની બૈરી એની હાર્યે એક જ ધરમાં રહેતી હતી ને એની હાર્યે એક જ પથારીમાં હુઈ જતી હતી. કહો આપણે ત્યાં આવું ચાલે! આપણે ત્યાં તો પરણ્યા પણીય વડીલોની કેટલી આમન્યા રાખવી પડે!’

બધા સાંમળનારાનેય આ વાત ગળે ઊતરતાં વખત જ લાગે ને! એક આગેવાન કહે: ‘આવું કરે તો સમાજમાં આપણું ખોટું ના દેખાયા!’

‘ત્યા સમાજ જેવું કશું હોય તો ખોટું દેખાય ને! બધા પોતાની મરજુના માલિક, સૌ સૌને ફાવે એમ કરે. અરે કેટલાક તો પરણ્યા વગરેય વરસ્યો ચુધી ચાથે રહે ને એમ કરતાં બેચાર છોકરાય થઈ જાય. કોઈને એમાં કશો વાંધોય નહીં ને કશો છોશ પણ નહીં. ને એમનાં છોકરાનેય કોઈ મહેણું મારે નહીં. આખી દુનિયા જ વિચિત્ર, કહો આપણાને ત્યાં કેમનું ગોઠે?’ મુખીએ કહ્યું ને બધાના મન પરથી વિલાયતનો મોહ ઊતરી ગયો લાગ્યો.

‘આવું બધું ચાલતું હોય તોય લોકો આટલા બધા ચુખી કેમ હોયા!’ બીજા એક આગેવાને કહ્યું.

‘ચુખી તો મારા મૈ કહેવાના. પૈસે ટકે ચુખી પણ બીજુ વાતે કશું ચુખ નહીં. દીકરો કે દીકરી અદાર વરસનાં થાય એટલે એમની મરજુનાં માલિક. કોઈને કશું કહેવાય નહીં. એમને ફાવે એમ વરતે. પણ બાપને માથેય કશી જવાબદારી નહીં. બધા પોતાની મરજુ પડે એમ જુવી ખાય. ચાહે તો મિલકત વચ્ચાવે કે ચાહે તો ભૂખે મરે.’

‘તે બધા ખાવા જેટલું કમાઈ શકે ખરા?’

‘બે જગ્યા ઇંડેછડાં હોય ત્યાં ચુધી ચાર પાંચ વરસ ખંતથી કામ કરે તો ખાય, પીવે ને કાર ને બંગલા વાળાંય થઈ જાય. પણ હાડકાં હરામ હોય તો સ્યાં બાપેય એમને મદદ ના કરે. હા સરકાર એમને થોડો વખત મદદ કરે. તોય ના ચુધરે તો સરકારેય મોઢું ફેરવી લે.’

‘બધાને કામ મળી રહે ખરું?’ બીજા એકે પૂછ્યું.

‘જેને કામ કરવું હોય એને માટે કામનો ત્યાં કશો તોટો નહીં. પણ આપણી નાતમાં છે એવું જ, જેને પ્યાલી મારીને પડી રહેવાની ટેવ હોય એને તો ઉપરથી ભગવાન આવે તોય કામ કરવાનું હાથે વળગે નહીં ને! આપણે ત્યાંય જેને કામ કરવું ના હોય એ નથી કહેતા કે પાંચ રૂપૈઠીની મજૂરી કરીને કેદ્યો તોડવા કરતાં મજૂરીએ ના જવું એ જ ઉત્તમ. બાકી પાંચ રૂપિયાની મજૂરી કરીને રોકડા લાવે તો એમાંય ખોટ તો નથી ને!’

‘એટલે મારા મૈ કાગડા બધેય કાળા, એમ જ ને! પણ આપણે આપણી વાત કરો ને! તમને મજા પડી કે નહીં, બધું જોવાની ને બધે ફરવાની?’

‘અમને તો મજા પડે જ ને! ને અમારે કંઈ ગજવામાં હાથ નાખવાના હતા! અમારા ભાડાનાડા વગરેમાંય એમણે અમારી પાછળ દોઢ બે લાખ રૂપિયાનું પાણી કર્યું હશે. એટલી બધી જીવાએ ફરવા લઈ ગયા પણ એમાંની એકેય જીવાનું નામેય અમને યાદ રહ્યું નથી. અમારાં કપડાં પાછળોય ખાસ્સો ખર્ચો કર્યો હશે. અમે તો બહુય કહ્યું કે આવાં કપડાં ગામમાં ઓછાં પહેરવાનાં હતાં! પણ અમારું માને કોણા?’

‘આમારે જોવાં પડશે કે તમે ત્યાં કેવાં કપડાં પહેરતાં હતાં. ભાઈ તમે ત્યાં છેર કરી આવ્યા તે વધારે નહીં તો અમને એનો અણાસારો તો આવે તમારાં એ કપડાં જોઈને.’

‘કાકા, એમને કપડાં બતાવતાં શરમ આવતી હોય તો એ પહેરીને એ લગનમાં મહાલતા હતા એના ઝોટા છે, જતાવું?’ કહેતાં મંદી જવાબની રાહ જોયા સિવાય પેટીમાંથી ઝોટા કાઢી લાવી. બધાંએ એ જોયા ને મલકાઈ રહ્યા.

‘આમાં શરમાવા જેવું શું છે? આ તો અસલ રજવાડી કપડાં છે. આપણે મૂખના મર્યાદાએ એવાં પહેરી શકતા નથી એટલે ભલે ના પહેરીએ પણ છે તો આપણાં અસલ રજપુતી કપડાં. મુખી લાગો છો અસલ દરબાર જેવા.’ એકે કહ્યું.

‘જુઓ, અમે તમને કહેવા આવ્યા હતા કે આપણે પાંચ ગામ વતી તમારો સત્કાર સમારંભ રાખવા માગીએ છીએ. કેટલાક મુસ્લિમ આગેવાનો મણ્યા તો એ લોકોય કહે કે સીરાજમિયાનોય ભેગો રાખી લઈએ તો રંગ રહી જાય. દા’ડો વાર તો પછી નકડી કરીશું. પણ તમને વેળાસર જણાવી દીધું એટલે તમે તમારી તૈયારીમાં રહો.’

‘એમને તો બીજુ શી તૈયારી કરવાની હતી! પેલાં રજવાડી કપડાંને ધોવડાવીને ઈસ્થી કરાવીને તૈયાર કરવાં પડશે, પણ એ તો હું શહેરમાં જઈને કરાવી લાવીશે.’ મંગળનો એક દોસ્ત બોલી ઊંઘ્યો.

‘તે એવાં કપડાં આવે વખતે પહેરતાં હશે. ભવાઈ કરવા નીકળ્યા હોય એવા લાગીએ.’ મુખીએ કહેવા કર્યું.

‘અત્યારે ના પહેરાય ત્યારે કયારે પહેરાય! તમારે એ જ કપડાં પહેરવાનાં છે, તમે કહેનારા કહી રહ્યા! આજે પાંચ ગામનાં નાનાં છોકરાને મોઢેય તમારું નામ છે. પાંચ ગામમાંથી તમે જ એક માણસ પરદેશ ફરી આવ્યા છો. બીજાં ગામના લોકોય આવશે ને જોશે કે કાવડિયાના મુખી વિલાયતમાં કેવા ઠાઠથી ફરીને આવ્યા છે, તમારે પંચનો જોલ માનીનેય એ જ કપડાં પહેરવાનાં છે.’ એક મોવડીએ કહ્યું ને બીજા જગ્યા એમાં હાજિયો પુરાવ્યો.

પછી કયે ગામથી કોને બોલાવવા ને કયા ગામમાં આ મેળાવડો કરવો એની મસલત કરવા માટે પેલા આગેવાનો ચર્ચામાં પડી ગયા. છેક સાંજે એ બધા ગયા ત્યારે ગામના બીજા માણસોય મુખીને મળીને ખુશાલી વ્યક્ત કરી ગયા. બધાને જાણે મુખીનો સત્કાર એ આખા ગામનો સત્કાર હોય એમ લાગતું હતું.

ને બે દિવસમાં તો આખું ગામ હિલોળે ચદ્દયું હતું. મંધીની બેનપણીઓય જાણે એમનો સત્કાર સમારંભ થવાનો હોય એટલી આનંદમાં આવી ગઈ હતી. કેટલીકે તો અત્યારથી જ એ સમારંભમાં પોતાનું નોતરું પાડું કરવા મંધીને કાને વાત પણ નાખી દીધી હતી.

આજને દિવસે આ –સંગ કદાચ બહુ મોટો કે ઉજવવા જેવો ન લાગે પણ આજથી ત્રીશ વરસ્ય પહેલાં વિલાયત જવું એ એક –કારનું ગૌરવ ગણાતું હતું. અને તેમાંથી ગામડા ગામના એક ખેતીબંધા સામાન્ય માણસને આવું ગૌરવ –પણ થાય એ તો આખી નાત માટેય ગૌરવની વાત બની જાય એમાં કશું વધું પડતું ન હતું. ને વળી શામદી મુખી પાંચ ગામની એમની નાતમાં આગળ પડતા અને ભાવતા માણસ હતા.

આ બાજુ સીરાજમીયાની તો વાત જ જુદી હતી. એમની કોમમાંથી કેટલાક પરદેશ એટલે કે પાકિસ્તાન જઈ આવ્યા હતા પણ હજુ કોઈ દરિયાપાર ગયા ન હતા. તો પછી પ્લેનમાં બેસ્યાવાની કે માનમેર પરદેશમાં ધૂમવાની તો વાત જ શી! વળી સીરાજમીયાં સઞ્ચોડે ગયા હતા ને એકલા વિલાયતમાં જ નહીં પણ બીજા સાતાઠ પાડોશી દેશોમાંથી જઈ આવ્યા હતા ને જુદીજુદી ચાલીસ જેટલી મસજુદોમાં નમાજ પઢી આવ્યા હતા. એ જ્યાંજ્યાં ફર્યા હતા એ દેશનાં કે શહેરોનાં નામ એમને ચાદ ન હતાં પણ જે તે મસ્ઝિદ પાસે એમણે પોતાના અને ફાતીમાબીબીના ઝીટા પડાવ્યા હતા એ તો એમની પાસે હતા અને સગુણાએ દરેક ઝીટા પાછળ કાળજુથી જે તે શહેર અને મસ્ઝિદનાં નામ લાખી આપ્યા હતાં. કેટલાક દેશમાં ફાતીમાબીબીય મસ્ઝિદમાં ગયાં હતાં તો કેટલાક દેશમાં જ્યાં સ્વીઓને મસ્ઝિદમાં જવાની મનાઈ હતી ત્યાં એકલા સીરાજમીયાં જ નમાજ પઢવા જઈ શક્યા હતા.

બધાએ એમના નવાખી પોશાકમાં પડાયેલા ઝીટા જોયા હતા ને સમજુ ગયા હતા કે એ લોડો કેવા ઠાઈથી ત્યાં રહ્યાં હશે કે કેવા વટથી બધો ફર્યા હશે. જો કે જ્યારથી એમણે સગુણા બાધા વખતે દેશમાં આવી ત્યારથી જ કલ્યાના કરી લીધી હતી કે એનો ને સાથે એનાં માબાપનો વભો હવે બદલાઈ ગયો હતો. ને આખી કોમમાં કોઈને એમના –ત્યે દ્રેપ જેવું કાઈ રહ્યું ન હતું. કર્સાના પાંચ આગેવાનોયે ભેગા થઈને કાજુ સાહેબને કાને વાત નાખી કે એ લોડોય જો સીરાજ અને ફાતીમાનો સત્કાર સમારંભ ભેગો રાખી દે તો ગામની સાથે કોમનુંય સારું દેખાય એવું હતું. ને કાજુ સાહેબ તો એક વખત વિરોધ કરીને ફર્સાઈ ગયા હતા એટલે આવો માનનો અવસર જરૂરીને મુખી ને ગામલોડોની વચ્ચે સારા દેખાવાની તક ચૂકે ખરા!

એમણે તો વરના બાપ હોય એમ દોડાદોડી કરી મૂકી. ગામમાં ફરીને ખર્ચની જોગવાઈ માટે થોડો ફાળોય એમણે ભેગો કર્યો. એમણે પાંચ ગામના આ સત્કાર સમારંભમાં પોતાની કોમનેય સામેલ કરવાની વાત ચલાવી. પાંચ ગામના પંચમાં તો એમના કદ્દા વગર જ નકડી થઈ ગયેલું હતું કે સીરાજમીયાં અને એમનાં બીજીનેય સાથે જ સત્કારવાં. કાજુએ કોમમાંથી ફાળો કરીને જે રકમ ભેગી કરી હતી એ જાણ્યા પછી પંચે મુસલમાનોમાંથી કેટલાક આગેવાનોને અને જેણે ફાળામાં રકમ આપી હોય એમને બોલાવવાનું નકડી કર્યું.

ને સમારંભની તારીખ નકડી થઈ ગઈ ને બધાને નોતરાં મોકલાઈ ગયાં. જેમને આમંત્રણ નહોતાં મળ્યાં એમાંના કેટલાક માણસો સમારંભમાં જવા માટે આગેવાનોને ત્યાં અંટા મારવા માંડ્યા, તો કેટલાક સમજુ માણસો મનથી સમજુને શાંત રહ્યા કે પાંચ ગામની આખી નાતને ને પાંચેય ગામના કર્સાને આમંત્રણ આપવાં શક્ય ન હતાં એટલે પંચના આગેવાનોએ જે આમંત્રણો આપ્યાં હતાં એ જ બરાબર હતાં. જો કે સમારંભમાં તો સમગ્ર પાંચ ગામની જનતાને જહેર આમંત્રણ હતાં પણ જમવામાં બધાને બોલાવી શકાય એ શક્ય ન હતું. એટલે એમાં ગાળી ગાળીને નોતરાં આપવામાં આવ્યાં હતાં.

પણ મંદીની કેટલીક બેનપણીઓને આવી વાતોથી સંતોષ થયો ન હતો. એમણે મંદીને દબાણ કર્યા કર્યું હતું ને છેવટે થાડીને મંદીએ પંચના એક આગેવાનને અંગત રીતે વિનતિ કરી હતી અને એની પંદર જેટલી બેનપણીઓ માટે જમવાનાં આમંત્રણેય માગી લીધાં હતાં.

ને એમ કરતાં સમારંભનો દિવસ નજુક આવી પહોંચ્યો. શાભઈ મુખીએ સીરાજમીયાનેય પેલો રીકના લગ્ન વખતે પહેર્યો હતો એ પોશાક પહેરવાનું સૂચન કર્યું હતું. મીયાં પહેલાં તો રહેજ ગૂંચવાયા હતા પણ પછી બધા કોમના માણસ્યોય એમની પાછળ પડી ગયા એટલે એમણેય એ નવાખી પોશાક પહેરવાની તૈયારી બતાવી હતી. ફાતીમાબીઝી તો બાપડાં આવા પોશાક પહેરીને મંચ પર બેસવાની વાતથી જ ગમરાઈ રહ્યાં હતાં. પણ હરખાય મુખીની વાટે તૈયાર થઈ ગયાં હતાં અને મંદીય ફાતીમાની પાછળ પડી ગઈ હતી એટલે છેવટે એ તૈયાર થયાં હતાં. ને કસબાની જે સ્ત્રીઓએ એમના એ પોશાકોમાં ઝોટા જોયા હતા એય એમને એ પોશાકમાં ઝોવા અધીરી થઈ ઉઠી હતી.

પાંચ ગામના પંચના આગેવાનોએ અવસરને ભાભકાભેર ઉજવવાનું નકડી કર્યું હતું એટલે એમણે કોઈ વાતે કસર રાખી ન હતી. એમણે બે બગી મંગાવી હતી અને મખમલની ઇત્તી અને બેન્ડ વાજાંનીય વરધી આપી દીધી હતી. તો મંગળના દોસ્તોએ શહેરમાંથી એક ઝોટોગ્રાહકરને પણ ઝોટા પાડવા બોલાવી મંગાવ્યો હતો. આજે જાણે મુખીની સાથે સીરાજમીયાંય કુલેકે ચઢવાના હોય એવી બધી તૈયારીઓ બેય પક્ષે થઈ ગઈ હતી.

મુખી કે સીરાજમીયાંને આવી તૈયારીઓની કશી ખબર ન હતી. એમને તો આજે બધી જેમ કહે તેમ કરીને એમને રજુ જ રાખવાના હતા. બધા બનીઠનીને તૈયાર થયા ત્યાં તો એમને લેવા બે બગીઓ આવીને ખડી થઈ ગઈ હતી. હવે ગૂંચવાયે ચાલે તેમ ન હતું એટલે મુખી તો એકમાં ગોઠવાઈ ગયા. હરખા આધાંપાછાં થતાં હતાં એમને ગામની બૈરીઓએ ધકેલીને બગીમાં ચઢાવી દીધાં. મંદી તો વગર કહ્યો બેસી જ ગઈ હતી. સીરાજમીયાં ને ફાતીમાબીઝીનીય એ જ દશા થઈ. બીજુ બગીમાં એમનેય બેસવું પડ્યું.

ગામમાંથી જેમને આમંત્રણ હતાં એ સ્ત્રીપુરુષો પાછળ ગાડાં અને ડમણિયાંમાં ગોઠવાઈ ગયાં હતાં. ત્યાં કોઈ સ્ત્રીએ લગનનું ગીત ઉપાડ્યું. પછી તો પૂછવું જ શું! આખું સરધસ ઉપદ્યું, અવસરવાળે ગામ ધનાળી જવા. સામેને ગામે પહોંચતાં જ ગામની ભાગોળે વાજાંવાળા જાણે એમની વાટ જોતા જ ઉભા હતા. પંચના મોવડીઓ અને ધનાળીના અને બીજાં ગામના મહેમાનો પણ ભાગોળે રાહ જોતા જ ઉભા હતા. એમણે પાંચેય જાણાંને કુલહાર પહેરાવ્યા અને ગામની પાર વરધોડી કાઢીને એમને સમામંડપ તરફ દોર્યો. મુખી અને સીરાજમીયાં તો સમય વર્તીને મન મનાવી ગયા હતા પણ પેલાં બે બૈરાં હજુ શરમાઈ રહ્યાં હતાં.

સમાના મંચ પર બેય જોડાં ને એમની વરચ્ચે પાર્સાત્ય પોશાકમાં ઓપતી મંદીને બેસાડવામાં આવી. પછી બધાની ઓળખવિધિ કરાવવામાં આવી. પાંચ ગામના પંચના વડાએ એમનું કુલહારથી સ્વાગત કર્યું. પછી યજ્માન ગામના કેટલાક આગેવાનોએ અને પછી બીજાં ગામોના આગેવાનોએ એમને કુલહાર પહેરાવી એમનું સ્વાગત કર્યું. આ અવસરને દિપાવા મુંબઈથી રામજીમાર્દ પટેલ પણ સહકૃતુંબ આવી પહોંચ્યા હતા. એમને આવતા જોઈ શાભઈ મુખીએ એમને મંચ પર બોલાવડાવી દીધા.

પછી એક આગેવાને બધાને મુખી અને સીરાજમીયાંનાં કુટુંબોની વિલાયતયાત્રાની વાત કહેવા માંડી: ‘આપણે તો ગામમાંથી નીકળીને તાલુકે જઈએ છીએ એટલામાં આપણી દુનિયા પૂરી થઈ જાય છે. વડોદરાની પેલી પાર ગયેલા ભાગ્યે જ બેચાર જણ આપણી આ સમામાં હશે. જયારે આપણા જ સમાજના એક આગેવાન એમના કુટુંબ સાથે વિલાયતની ધરતી પર પગલાં પાડી આવ્યા છે અને તે પણ એક સામાન્ય માણસની જેમ નહીં પણ આપણા આખા સમાજની આબર્દ વધે એવી જહોજવાલીથી.

આજે આપણે એમને સત્કારીને આપણે આપણા આપણા આખા સમાજની આબર્દ વધારવાની તક ઝડપી લેવા માગીએ છીએ. એમની સાથે એમના વેવાઈ સીરાજમીયાં અને તેમનાં બીજી પણ વિલાયત જઈ આવ્યાં છે. એમણે એમની

દીકરી આપણા સમાજમાં પરણાવીને આપણાં પાંચ ગામમાં રાજ્યપુત અને મુસલમાન કોમ વરચ્ચેની ભેદરેખા ભૂસી નાખવામાં પણ પહેલ કરી છે. આ બે શૂરવીર કોમોની એકતાથી આપણા આખા પ્રદેશમાં એક નવી કાંતિનાં પગરણ મંડાયાં છે. હવે હિન્દુ અને મુસલમાન વરચ્ચેના મેદ રહેશે નહીં. એમના આ પગલાને પણ આજના આ અવસરમાં સત્કારવાની અને બિરદાવવાની તક પણ આપણે લઈ રહ્યા છીએ. આપણા સમાજની સાથે આખા ગાળાના મુસલમાન આગેવાનોય છે. આજે એમના સમાજ વતી કોમના કેટલાય આગેવાનોય આપણી આ સમામાં દાજર રહ્યા છે એટલું જ નહીં પણ આજની આ ઉજવણીમાં એમણે તન, મન અને ધનથી પોતાનો ફાળો આપ્યો છે. સૌ -થમ રાજ્યપુત સમાજ વતી સમાજના -મુખ એમને માટે બે શરૂ કહેશે અને એમને માનપત્ર અર્પણ કરશે.'

પાંચ ગામના પંચના આગેવાને કહ્યું: 'મને બોલવાની ઝાવટ નથી પણ આજે અવસર જ એવો છે કે મારાથી મારા સાથીદાર શામદ્ય મુખી વિશે બોલ્યા વગર રહેવાય એવું નથી. શામદ્ય મુખી આપણા સમાજમાં તો બધામાં જાણીતા છે ને ભાવતા પણ છે. એમને સંબંધ સાચવતાં આવડે છે. ને જેમ એ સંબંધ સાચવે છે એમ એમના સગાય એમની હાર્ય સંબંધ જાળવી રાખે છે. એમની ઝોઈના દીકરા દરબાર નટવરસિંહ બાપુય એમની સાથે સગા માઈ જેવો સંબંધ રાખે છે. એમણે મુખીના છોકરા મંગળને વિલાયત લઈ જઈને ભણાવી ગણાવીને સરકારી અમલદાર કરતાંય વધારે પાવરદ્યો બનાવી દીધો છે અને પોતાના ધંધામાં ઊંચે હોદ્દે ગોઠવી દીધો છે.'

'આ વરસે એ દરબારનાં રાજકુંવર અને કુંવરીનાં બેયનાં લગન લેવાનાં હતાં તે દરબાર સાહેબે એમને અને એમના વેવાઈ સીરાજમિયાં બેયને સહૃકુટુંબ વિલાયત તેડાવ્યાં હતાં અને ત્યાં જે માનપાનથી એમને રાખ્યાં હતાં એની આપણને તો કલ્પનાય આવે તેમ નથી. એ લગનમાં આ બેય વેવાઈઓ કેવા શોમતા હતા એની બધાને જાણ થાય એ માટે એમના ઝોટાની બે ચોપડીઓ બહાર ટેબલ પર મૂકી છે. જેને જોવી હોય એ આ સમા પત્યા પછી શાંતિથી જોઈ શકશો.

'આટલું બાકી હોય એમ મુખીની દીકરી મંણનેય બે મહિના પછી વિલાયત બોલાવવાનું નકકી કર્યું છે. ત્યાં અંગેજુ નિશાળમાં એ ભણાવાની છે. પાચસાત વરસ પછી એને પરણાવવાની થશે ત્યારે આપણી આખી નાતમાં એને લાયક કોઈ છોકરો મળશે ખરો! એની હેડીના જે બેચાર છોકરા કંલેજમાં ભણાવા જઈ શકે એવા હોય એમને કંલેજમાં ભણાવવા એમનાં માખાપને કમર કસવાની જરૂર છે.

'આજે પાંચ ગામના પંચ અને મુસલમાન કોમ વતી માઈ શામદ્ય મુખીને ને એમના પરિવારને આ માનપત્ર અર્પણ કરું છું. એમના વેવાઈ સીરાજમિયાં મલેકને પણ પાંચ ગામના પંચ અને એમની મુસલમાન કોમ વતી હું આ માનપત્ર અર્પણ કરું છું. અને જેમ આજ ચુધી એમણે આપણી આખી નાત સાથે નાતો રાખ્યો છે એમ ભવિષ્યમાંય જાળવી રાખે એવી આશા રાખું છું.'

રામજુમાઈ પટેલે પણ પોતાના વકતવ્યમાં શામદ્ય મુખીની આબરુની -શંસા કરી હતી અને એ આજે જે માનપાન પામી રહ્યા છે એ એમની સાફ દાનતનું જ ફળ છે એમ એમણે જણાવ્યું. વળી પોતાને ને શામદ્ય મુખીને આજે ચાલીસ વરસથી સંબંધ છે અને એમાં કયારેય એમણે ફરિયાદ કરવા જેવું કોઈ કામ કર્યું નથી એમ કહી પોતાના તરફથી એને ચાંદીની એક મૂર્તિ ભેટ આપી. સીરાજમિયાંનેય એમણે એક ચાંદીનો શિકડી ભેટ આપ્યો અને બાડીની બે સ્ત્રીઓને તથા મંણીને દરેકને એકએક સાડી આપી.

પછી નાનાંમોટાં ભાધણો થયાં જેનો મુખ્ય સૂર હતો મુખીની દીકરી ભણીગણીને પાછી આવે ત્યારે એને લાયક મૂરતિયો નાતમાંથી જ મળી રહે એ માટે નાતના જુવાનોમાં ભણતરનો જુસ્સો જગાડવાનો. ભણવામાં તો કેટલાય છોકરા નામ કાઢતા હતા પણ ગામની નિશાળ પૂરી કરી શહેરમાં ભણવા મોકલનાર માબાપ ન હતાં. એક આગેવાને આ વાત કરી કે તરત આવા છોકરાને શહેરમાં ભણવા મૂકવાનો અડધો ખર્ચ નાતમાંથી અપાય અને અડધો ખર્ચ છોકરાનો બાપ ભોગવે એવી એક યોજના તૈયાર થઈ ગઈ. ને કાચી ઘડીમાં પચાસ હજાર જેવી રકમનો ફાળો પણ થઈ ગયો. ફાળાની આ રકમમાંથી નાત લાયક છોકરાઓને ઊંચ્ય ભંશતર માટે મદદ આપવાની હતી.

મંદી આ બધી વાતોથી શરમાઈ મરતી હતી. એની બેનપણીઓ ચભા પત્યા પછી આ વાતે એની કેવી મશકરી કરશે એના વિચારોમાં જ એ અટવાઈ ગઈ હતી. ને એમ સભા પૂરી થઈ. જે ગામમાં આ અવસર ઉજવવાનું નકડી થયું હતું એ ગામે જમણાની બધી જવાબદિરી ઉપાડી લીધી હતી. જમણાવરનો ખર્ચો જ નહીં નહીં તોય પંદર હજાર રૂપિયા જેટલો થવાનો હતો. જો કે એ ગામ નાતનાં ચુખી ગામોમાંનું એક હતું એટલે એમને એ ઘસારો નડે એમ ન હતો.

ને મંદીને જેની ફડક હતી એવું જ થયું. સભા પત્ની કે તરત એની બેનપણીઓ એને ફરીવળી હતી. એક જગ્યાએ તો ત્યાં ચુધી કહ્યું: ‘તે ‘લી તારા બાપા તારો સ્વયંવર ગોઠવે તે પહેલાં જ મનથી કોક જુવાનિયાને નકડી કરી રાખજે એટલે એનેય ભણવામાં મન રહે.’

‘તે તેં ચ્યામ જાણ્યું કે એણો નકડી નહીં કરી રાખ્યું હોય! એણે પસંદ કર્યો છું એ કોઈ હાલી મવાલી તો નહીં જ હોય. પાંચ ગામની પંચાતમાં જેનો પાટલો પડતો છું એવા કોઈ ગામ પટલના છોકરાને જ એણે મનથી નકડી કરી મેળ્યો છું. બોલ હાચુ કહેજે મંદી કોની હાર્યે છેડો ગાંઠવાનું નકડી કર્યું છે તેં! બીજાંને ના કહું તો વાંધો નહીં પણ અમને તો કહે કે એ જુવાનિયો કોણ છે?’

‘મેંસ ભાગોળે ને છાશ છાગોળે. હજુ તો મને બાપા વિલાયત મોકલે છે કે નહીં એનુંય નકડી નથી ત્યાં બીજું નકડી કરી રાખવાની વાત શી? હું વિલાયત જાઉં ને કેટલું ભણ્યું છું એનીય મને ખબર નથી ત્યાં ચ્યામનું નકડી કરી રાખવાનું! ને નાતમાંથી મારે લાયકનું ભણતર કોણ મેળવે છે એનીય અન્યારથી શી ખબર પડે! ને નકડી તો કાંઈ મારા તારથી ઓછું થવાનું છે, બાપા નકડી કરે એટલે આપણે તો માંથે જ ચઢાવવાનું ને!’ મંદી શરમાતાં બોલી.

‘લ્યો, બેનબા તો શરમાઈ ગયાં. બાપા કહે ત્યાં પૈણી જવાનું તો અમારે હોય, તું ભણીને મફયમ જેવી થઈને આવીશ ત્યારે તો તારા બાપા તારા હૃથમાં વરમાળા આલીને કહેશે કે તને ગમે એના ગળામાં પહેશાવ. ને આખી નાતના જુવાનિયા માથાં નમાવીને ઊભા રહેશે.’

‘ને બેનબાનો તો પગેય ધરતી પર નહીં ઠરતો હોય. ને નાતમાંથી કોઈ નહીં મળે તો બાપાને કહેશે ઉપરની નાતમાં બહુ ભણેલા જણ ધણા છે તે એમાંથી કોઈ પસંદ આવી જાય તો ચાલે!’

‘તને એવા ભસ્કા થતા હોય એમ લાગે છે. મારે તારા બાપાને કહેવું પડશે કે આ સવલીને વહેલી પરણાવી દેશે નહીં તો કોક ઊંચી નાતવાળાની પાઇળ હેંડતી થશે.’ મંદીએ પેલીને કોણીનો હડસેલો મારતાં કહ્યું ને બધી હસી પડી.

‘તમે ગમે તેમ કહો પણ આજ્યી નાતના જુવાનિયામાં ભણવામાં હોડ બકાવા માંડશે એ વાત તો હાચી જ. બધા રાતે મંદીનાં જ સ્વખાં જોવા માંડશે.’

અનુક્રમ ⇒

૧૫. મંદી વિલાયત ગઈ

ધ્નાળી ગામની એ સમામાં જે વાતો ચર્ચાઈ એનાથી એ પાંચ ગામની રાજપુતની નાતમાં અનેક વમળો પેદા થઈ ગયાં હતાં. કોઈએ ભલે જહેરમાં કશું કદ્દું ન હોય પણ મનમાં તો કેટલાય પંચ પટેલિયા મુખીની મંદી હાર્યે પોતાના છોકરાને પરણાવવાનાં સ્વઘનાં જોતા થઈ ગયા હતા. ને જેમના છોકરા ઉચ્ચી નાતના છોકરા કરતાંય આગળ નંબર લાવતા હતા એવા કેટલાક તો બે વીધાં જમીન ઓઈ કરવી પડે તો તેમ કરીનેય પોતાના છોકરાને શહેરની કોલેજમાં ભાણવાવા તૈયાર થઈ ગયા હતા. તે કેટલાક તો પોતાના દીકરાને અત્યારથી જ કોક માસ્તરને ત્યાં મોકલીને ભાણતરમાં પાછળ ન રહી જાય એ માટે તૈયારી કરવવાની યોજનાય મનમાં ધડી રહ્યા હતા.

તો વળી કેટલાક જુવાનિયા તો અત્યારથી જ મંદીની નજરમાં પોતાનું સ્થાન મુકરર કરવા થનગની રહ્યા હતા. જ્યારે બધા જમવા બેઠા ત્યારે પીરસવા આવતા કેટલાય જુવાનિયા મંદીની આસપાસ ધૂમ્યા કરતા હતા ને મંદી ના ના કરતી રહે તોય એના પતરણમાં ગોટા કે મીઠાઈ મૂકી જતા હતા. મંદીની કોઈક બટકબોલી બેનપણીએ તો એવા એક જણાને કહુંય ખરું: ‘તે ભાયા, મંદીનું પતરણું છલકાવ્યા વગર બીજાંનું દ્યાન પણ રાખતા જાવ. એને વિલાયત જવાની અને ત્યાંથી પાઈ આવવાની તો હજુ હાત વરસની વાર છે ને અમારા બાપ તો આ વરસે જ વાજાં વગડાવવાની વેતરણમાં છે.’ ને શરમાઈને સરી જતા પેલા જુવાનિયાને જોઈને બધી બેનપણીએ હસી પડી.

‘લે હવે વેવલી થા મા. આજે કોઈ તારી છીકણી લે એમ નથી. બધાને આ વિલાયતની મઢ્યમ જોઈએ છીએ. તારા બાપાનેય કહે કે તનેય વિલાયત મોકલી આવે પણ જો કે તારી પાછળેય એ લોકો આંટા મારે છે કે નહીં.’ બીજુએ પેલીને ઉડાવતાં કહું.

ગમે તેમ પણ પાંચ ગામની એ નાનકડી નાતમાં એ અવસર પણી જાગૃતિ તો આવી જ ગઈ હતી એ વાતે બે મત નહીં. લાગતું હતું કે મંદીના વિલાયત જવાના ને આગળ ભાણવાની વાતથી પાંચ ગામની એ ઊંઘતી નાત જાણે જાગી ઉઠી હતી. સાત સાગર પારનું વિલાયત લાગતું હતું કે હવે ટુંકડું આવી રહ્યું હતું. સમારંભ પત્યા પણી નાતના બીજા નાના મોટા આગેવાનોના ફેરાય મુખીને ત્યાં વધી ગયા હતા તો કેટલાય જુવાનિયા કાવડિયા ગામમાં પોતાના દોસ્તોને મળવાને બહાને આવતા ને મંદીની નજરે પડી એના હૈયામાં ઊતરવા મથતા હતા.

એમ કરતાં નટવરચિંહ બાપુ અને મેગીનો આવવાનો સમય આવ્યો. મુખીના ધરનાં તો ઢીક પણ પાંચ ગામની આખી નાત જાણે એમના આવવાની –તીક્ષા કરી રહી હતી. કેટલાકે તો મુખીને કહી પણ રાખ્યું હતું કે દરબાર સાહેબ આવે ત્યારે એમને કહેવડાવજો એટલે એ દરબાર સાહેબને મળવા આવી શકે.

એટલે જ્યારે નટવરચિંહ બાપુ દેશમાં આવ્યા એને એમનો ગામમાં આવવાનો સંદેશો આવ્યો ત્યારે મુખીએ પોતાને ત્યાં સો જેટલાં માણસોનું જમવાનું કરીને નાતના આગેવાનોને બોલાવી લીધા હતા. એ બહાને એ બધા દરબાર સાહેબને ને મોધીભાભીને મળે એય ગણતરી ખરી. એમની સાથે યશ્ચ પણ આવ્યો હતો. યશ્ચ અને મંદીને સારું ગોઠી ગયું હતું. મંદી વિલાયત ગઈ ત્યારથી યશ્ચને એ ઝોઈ સાથે દોસ્તી બંધાઈ ગઈ હતી. મંદી યશ્ચને લઈને ગામમાં નીકળી તો અને જોવા માટે ગામનાં ફળિયાંને નાકે લોકો ટોળે વણ્ણાં હતાં.

મુખીના નોતરાથી આવેલા નાતના આગેવાનોય દરબાર સહેબને અને મોધીબાને મળીને જાણે ધન્યતા અનુભવી રહ્યા હતા. બાપુય ભાઈના મહેમાનો સાથે એવી રીતે વર્તતા હતા કે બધાને એમ જ લાગતું હતું કે જાણે પોતાના કોઈ સુગાની સાથે વાત કરી રહ્યા હોય. એમના સ્વમાવ અને માયાળું વર્તાવથી બધાના મન પર ધારી સારી છાપ પડતી હતી. એમનાં

પત્ની ભલે વિલાયતનાં હોય છતાં ગામની વહુવારુઓ સાથે એવી રીતે વાત કરતાં હતાં કે ગામની અને પરગામની સ્વીઓ એમની ભાંગી તૂટી ગુજરાતી ભાષામાં આશીર્વાદ મેળવવા એમની ચારેય બાજુ વીટળાયેલી જ રહેતી હતી. કદીક એમનાથી કંટાળીને હરખાને કહેવું પડતું: ‘અલીઓ બાને જરાક તો રેઢાં મેલો. એમને ઘડીક તો આરામ કરવા ધો.’

પણ મોદીમા હુસીને કહેતાં: ‘છો ને બેઠી બધી. એમને વાતો કરવાનું મન છે તો આવે છે. ને હુંય કયાં અહીં આખું વરસ રહેવાની છું, બે ધા’ડા અહીં છું ત્યાં સુધી આવશે.’

જે સ્વીઓ એમને મળી હતી એમના મનમાં એક વાત ઠસી ગઈ હતી કે આવી માની કેળવણી પામીને બેચાર વરસે મંધી જ્યારે દેશમાં આવશે ત્યારે એને લાયક આપી નાતમાં કોઈ મૂરતિયો જ નહીં મળે. જો કે કોઈએ મોદીમાને એવી ટકોર કરી ન હતી. કદાચ કરી હોત તો મોદીમાએ એને કહું જ હોત કે ભણાવી ગણાવીને મંધીને એ ગમડાના ગમાર સાથે તો નહીં જ પરણાવે.

બે દિવસ ગામમાં વધારે રહીને બધાં રાજકોટ ગયાં ને ત્યાંથી મંધીને લઈને ઈંગ્લેન્ડ જવા ઉપડી ગયાં. એમને વળાવીને શાભેદી મુખી સીરાજમાંયાં અને ગામના બીજા પંદરેક માણસો પાછા આવ્યા ત્યારે એમણે રાજકોટમાં બાપુનો જે ઠાઠ જોયો હતો એની વાતો ગામ પરગામ ચર્ચાવા લાગી. કાવડિયા ગામમાં તો મંગળના દોસ્તોએ મંગળની સાથે જઈને જે જોયું હતું એની વાતો તો ગયે વરસે કરી જ હતી, પણ કેટલાકે આ વખતે પોતાની નજરે એ ભવ્યતા નિહાળી હતી અને એમણેય એ જાહોજલાલીનાં વખાણ કરીને ગામલોડોના કુતૂહલમાં વધારો કર્યો હતો.

નાતના એક બે આગેવાનોય આ વખતે મુખીની સાથે રાજકોટ જઈ આવ્યા હતા એટલે આ બધી વાતને જાણે પાંખો આવી હોય એમ આખી નાતમાં દિવસો સુધી નટવરસિંહ બાપુની ને એમની જાહોજલાલીની જ વાતો ચર્ચાયા કરી હતી. જે આ સાંભળતા એય શાભેદી મુખીના નરીબનાં વખાણ કર્યા સિવાય રહી શકતા ન હતા.

હવે તો આખા પંથકમાં નજીકના શહેરમાં જઈ હાઈસ્ક્વુલમાં ભણતા નાતના છોકરાઓનેય કાંઈક કરી બતાવવાની જાણે ચાનક ચઢી હતી. અરે એટલું જ શા માટે પણ જો કોઈ છોકરો ભણવામાં વધારે ધ્યાન આપતો જણાય તો એના બીજા દોસ્તો કે પાડોશીઓય હુસું કહી લેતાઃ ‘મંધા-પરીક્ષાની તૈયારી કરવા માંડી છે કે શું! પણ આમાં તો તું એકલો નથી, આપણી નાતમાંથી નહીં નહીં તોય પચાસ છોકરા તારી હરીકાઈ કરી રહ્યા છે.’ ને પેલો બાપડો શરમાઈ જતો પણ કોઈ જવાબ ન આપતો.

એ ભલે જવાબ ન આપતો પણ બધાને ખબર હતી જ કે કોણ કોણ આવી તૈયારી કરવામાં પડ્યા હતા. આ સવાલ હવે ભાવિ સુખમાન્ત્રનો જ રહ્યો ન હતો પણ હવે તો એ આબર્દનો સવાલ પણ બની રહ્યો હતો. કેટલાય વડીલોય હવે પોતાના દીકરાને ચાનક ચઢાવતા હતા. તો કેટલાક તેને આગળ ભણવામાં કશું જોઈતું હોય તો એ લાવી આપવા પણ ખડે પગે તૈયાર રહેતા હતા. તો કેટલાક છોકરા તો શરમાતાં બધાને કહેતાય ખરા કે એમને મન ભણતર જ સર્વસ્વ હતું. મંધી એમની સાથે પરણે કે નહીં છતાં એ ભણતરમાં આગળ નીકળી બાપનું નામ રોશન કરવા માગતા હતા. હા, એમના મનને છૂપે ખૂણે કોઈ ડોકિયું કરે તો એમની એ વાતની પાઇણેય મંધી જણાયા સિવાય રહે તેમ ન હતી.

બીજુ તરફ મંધા ઈંગ્લેન્ડ પહોંચી તે જ દિવસથી તેના આગળના અભ્યાસ માટેની કારવાઈ કરવાનું કામ મંગળ અને અસુણાને માથે મેળીએ નાખી દીધું હતું. સૌથી પહેલાં તો જરૂરી કારવાઈ કરી તેનું નામ મંધીને બદલે મીના કરવાનું મેળીએ નકકી કર્યું હતું. આ માટે લાગતાવળગતા ખાતામાં તેણે અરજુ પણ કરાવી દીધી હતી. એક વખત એ નામ બદલાઈ જાય પછી એને સ્ક્વુલમાં દાખલ કરવાની હતી અને પછી તેનો નવા નામનો પાસપોર્ટ પણ કરાવવાનો હતો. મેળી ભલે પોતે જાતે કોઈ કામ કરે કે નહીં પણ એ આવાં કામનું સમયપ્રક બનાવીને કોઈ એક જણાને કામ સોંપી દેતી હતી અને પછી એની પઠાણી ઉધરાણી ચાલુ થઈ જતી હતી. એને જવાબ આપવાય સામા માણસને કામની બધી વિગતો ધ્યાનમાં રાખવી પડતી હતી.

મંધાને ભણવામાં કેટલું અધરું પડશે એનો કશો ખ્યાલ ન હતો. એને તો એનાં સગુણાભાભી જેવી થઈ જવું હતું. બે વરસ પહેલાં પેલી ડેઝિને થઈ જવું હતું એમ જ. મંધાને અંગેજુમાં તો ફક્ત એ, જી, સી, ડી. સિવાય કશું આવડતું ન હતું પણ એનામાં ભણવાની ધગશું હતી. મેળિએ જાતે પસંદ કરીને એને માટે દેશમાં ચાલી જાય એવાં નહીં પણ સંપૂર્ણ પાર્સોન્સન્સ ટબનાં કપડાં લેવડાવ્યાં. પછી એક જ્યૂટિશીયનની પાસે એના રૂપનો નિખાર કરાવ્યો. એ ભણવા સ્કૂલમાં જાય ત્યારે કોઈ એની મરુકરી કરે એવું એ થવા દેવા માગતી ન હતી.

સ્કૂલની ટર્મ હજુ બે મહિના પછી શરૂ થવાની હતી. મેળિએ ત્યાં ચુધી મંધાને ઘેર આવીને ઈંગ્લીશ શિખવાડવા માટે એક ગુજરાતી ચુવતીને પગારથી રોકી લીધી. સ્કૂલમાં તો રોજના ચાર કે પાંચ કલાક ભણવાએ અને તેથી ચારથી પાંચ વિષય ભણવાના હોય. જ્યારે મંધાને તો ફક્ત ઈંગ્લીશ જ ભણવાનું ને તે પણ રોજના આઠ કલાક, પછી તો પૂછવું જ શું! એ બે મહિનામાં મંધા એટલી ચપળ થઈ ગઈ કે ન પૂછો વાત. એની સ્કૂલ શરૂ થઈ એટલે એને ઈંગ્લીશ ભણવા જે ચુવતી આવતી હતી એને રોજના ચાર કલાક આવવાનું મેળિએ ગોઠવી કાઢ્યું. પહેલાં તો મંધાને આ બધું બહુ અધરું લાગ્યું પણ જેમ તેને આવડવા માંડયું તેમ તેનો ભણવામાં રસ વધતો ગયો.

ધરમાંય કોઈ પછી તો એની સાથે ગુજરાતીમાં વાત કરતું ન હતું. એ ગુજરાતીમાં કોઈની સાથે વાત કરવા –યત્ન કરતી તો કોઈ એને જવાબ જ આપતું નહીં. મંધાને પહેલાં તો આ બહુ ગોઠતું ન હતું. વળી એ ભાગ્યાતૂટ્યા ઈંગ્લીશમાં કશું બોલશે તો બધાં પોતાની મરુકરી કરશે એવીય એને બીક રહેતી હતી. પણ જ્યારે પોતે ભૂલ કરતી તો બધાં તેને મમતા અને મંધાની સમજાવી તેની ભૂલ સુધરાવતાં હતાં એ જોયું ત્યારથી એની એ બીક ગાયબ થઈ ગઈ હતી.

ગમે તેમ પણ મંગળ કે સગુણાએ ધાર્યું હતું એના કરતાં આ અજાણ્યા માહોલમાં મંધા વહેલી ગોઠવાઈ ગઈ હતી. રીક અને લ્યુસી પણ એને ધણાં મદદરૂપ થતાં હતાં. લ્યુસીને સારા ધ'ડા હતા ને પ્રાણેક મહિના પછી એને બાળક આવવાનું હતું. મંધા જાણે આ બાળકના આવવાની કાગને ડોળે રાહું જોઈ રહી હોય એમ એ એની લ્યુસી ભાભીને પૂછ્યા કરતી હતી કે દાકતરે કહેલી તારીખે જ બાળક આવશે એની શી ખાતરી, વહેલું કેમ ન આવી જાય! યશ્ચ હવે મોટો થઈ ગયો હતો. હજુ એ એની મંધા કોઈને એટલી જ માયા કરતો હતો પણ હવે એને ઉંચડીને કે ખોળામાં લઈને રમાડી શકાય એવો એ રહ્યો ન હતો એટલે મંધાને પેલા આવનારા બાળકની ઈતેજારી વધારે રહેતી હતી. મેળિને પણ એની આ ઈતેજારી જોતાં લાગતું હતું કે લ્યુસીના બાળકને ઉંછેરવાની અડધી જવાબદારી આ મીના ઉપાડી લેવાની હતી.

મંધા હવે મીના બની ગઈ હતી. ધરમાં કોઈ એને ભૂલથીય મંધા કહી દે તો મેળિ એની ઝાટકણી કાઢી નાખતી હતી. અને બહાર તો કોઈને એના પેલા જૂના નામની ખબર જ કયાં હતી! જેમ મંધાનું નામ બદલાયું હતું એમ એણેથી આવીને સગુણાની સાથેસાથે લ્યુસીનેથી લ્યુસીભાભી કહીને બોલાવવા માંડી હતી. સગુણાએ એને એક વખત એમ ન બોલાવવા ટકોર કરી તો લ્યુસી કહે: ‘એમાં વાંધો શો છે? જેમ તું એની ભાભી છું એમ હું પણ એની ભાભી જ છું ને! ભલે એ મને લ્યુસીભાભી કહેતી. મને એ ગમે છે.’

ને દિવસમાં મીના એને એટલી બધી વાર લ્યુસીભાભી કહીને બોલાવતી હતી કે બધાંને એમ જ લાગવા માંડયું હતું કે જાણે લ્યુસીનું નામ જ બદલાઈને લ્યુસીભાભી ન થઈ ગયું હોય! કદીક મંગળ કે સગુણાય એને લ્યુસીભાભી કહીને બોલાવવા માંડયાં હતાં ને. કદીક યશ્ચ પણ લ્યુસીને લ્યુસીભાભી કહેતો ત્યારે બધાને બહુ રમૂજ પડતી હતી.

મીના બહારથી આવી હતી એને ઈંગ્લેન્ડમાં સ્કૂલમાં ભણવાતા ધણા વિષયોમાં તે શરૂઆતમાં પાછળ હતી એટલે એને બે વરસ પાછળ બેસાડેલી પણ એક જ વર્ધમાં એણે પોતાની આવડત અને ટયૂશનના –તાપે સ્કૂલમાં નામ મેળવી લીધું હતું. એની સ્કૂલમાંથી જ એને બે વર્ધ સામટાં કરાવવાની મંજૂરી મળી ગઈ હતી. ને વખત જતાં ફરીથી બીજાં બે વર્ધ મેળાં કરી એ એની ઉમરનાં છોકરા છોકરીઓની હરોળમાં આવી જ્યો એમ મેળિની ગણતરી હતી. મીના ભણવામાં ધાર્યા કરતાં સારી –ગતિ કરી રહી હતી એટલે ધરનાં બધાં એના પર ખુશ રહેતાં હતાં.

‘તું ભણી રહું પણી મનેય ભણાવજે થોડુંક. હું તો તારી જેમ અહીંની નિશાળમાં કોઈ દા’ડો ભણ્યો નથી.’ આજે મીના સ્કૂલેથી આવી એટલે મંગળે એને ઉડાવતાં કહ્યું.

‘એની મરુકરી કરવાની રહેવા છે. તનેય સુગુએ ભણાવ્યો ત્યારે તું બે આંકડા પાડવા જેવો લાયક થયો છું. બાકી તો હજુ ઓધરાળિયે ઢોરાં ચારતો હોત.’ મેગીએ મીનાને બદલે કહ્યું.

‘એટલે ભાઈ ભામીનું ભણાવેલું જ બોલે છે એમ ને! હમણાં ભામી આવે એટલે એમની વાત છે.’ મીનાએ મરુકરીમાં સામેલ થઈ જતાં કહ્યું.

‘તારે સુગુ બેગમની વાટ ન જોવી હોય તો લ્યુસી અંદર જ બેઠી છે. હુંચ એનું ભણાવેલું જ બોલું છું. જઈને એનું જ ગળું પકડ ને!’ રીક પણ એમાં જોડાઈ ગયો. ત્યાં લ્યુસી પોતાનું નામ બોલાતું સાંમળી એના ડમમાંથી બહાર આવી.

‘મને બોલાવી?’ એને બધાંની સામે વારા ફરતી જોતાં પૂછ્યું.

‘મોટા ભાઈ કહે છે કે તમે એમને જેમ કહો છો એમ એ કરે છે.’

‘એમ કરતો હોય તો એમાં ખોટું શું છે? તારાં લગ્ન કરીશું ત્યારે તારું કહ્યું ન કરે એવો છોકરો શોધી લાવીશું જો તને એવું ન ગમતું હોય તો.’ લ્યુસી પણ બધાંની સાથે જોડાઈ ગઈ.

‘પણ તમે મોટા ભાઈની ઉપર આવો હુકમ ચલાવો એ ના ચાલે. તમારે તો એમના કહ્યા –માણે કરવું જોઈએ.’ મીનાએ ભામીને રીત શિખવાડવા માંડી.

‘શા માટે? મને ઝાવે તેમ હું કરું.’

‘તો પણ મોટાભાઈને ઝાવે તેમ મોટાભાઈ કરે.’

‘મારે ત્યાં એવું ન ચાલે. હું કહ્યું એમ જ રીકે કરવું પડે. પણ મારી બેન, એમાં તને શો વાંધો છે એ જ મને તો સમજાતું નથી. ને તારેય અમારી વાતમાં માથું મારવું ન જોઈએ.’

‘કેમ ન મારું! મારા મોટાભાઈની વાત હોય તો મારે તો તમને કહેવું જ પડે ને!’

‘કહેવું જ પડે, આ બે ભાઈ વર્ષ્યે તું એકલી જ બેન છું એટલે તારે બેયનું ધ્યાન રાખવું જ પડે.’ મેગીએ એને ચઢાવી.

‘એમ તો ડેબીબેન છે જ ને! પણ એમને એમના કામમાંથી અહીં આવવાની નવરાશ નથી મળતી, નહીં તો અમે બેય મળીને બેય ભામીએને પહોંચી વળીએ.’

‘એ તેં ખરું કહ્યું. એકલી ડેબી જ બેયને પહોંચી વળે એવી છે. તું એને કાલે જ ઝોન કર ને અહીં બોલાવ.’ રીક એને ચાનક ચઢાવી.

‘એ આવશે તો ઘરનાં બધાંને પહોંચી વળશે ને બધાંએ ભેગાં થઈને એને ઘરની બહાર કાઢવી પડશે.’ મેગીએ કહ્યું. મીનાને એમની વાત ન સમજાઈ. એ એમની સામે તાકી રહી.

‘મમ્મીની વાતમાં મીનાને સમજણ પડી હોય એમ લાગતું નથી. મમ્મી મીનાને એક વખત ડેઝીનો પરિચય કરવવા જેવો છે.’ રીકે કહ્યું અને બધાં હસી પડ્યાં. મીના વધુ મુંજાઈ.

‘હમણાંનો એનો ઝોન પણ નથી. આજે એને ઝોન કરીએ. એને ઘેરથી ગયેય ધણો વખત થવા આવ્યો.’ પેલું માનું દિલ બોલી ઉદ્ઘૃયું.

‘ક્યારેક મમ્મીને ઝેરનાં પારખાં કરવાનું મન થઈ આવે છે.’ રીક જાણે રવગત બોલતો હોય એમ ગણગણ્યો.

‘ગમે તેમ તોય એ મારી દીકરી છે અને મને ખાતરી છે કે એ હવે તો ધણી બદલાઈ ગઈ હશે.’ મેળીએ ડેઝીનો પક્ષ લીધો.

‘જો એમ થયું હોય તો મારેય માનવું પડે કે ઝેર પણ મીઠું થઈ શકે છે. પણ એ તો સુગુ બેગમને પૂછીએ ત્યારે ખબર પડે. પણ એ હજુ કેમ ન આવી?’

‘એ આજે બ્યૂટિશિયનને ખટાવવા જવાની હતી. હવે આવવી જ જોઈએ.’ મંગળે કહ્યું.

‘એટલે જ ભાઈ આજે મુંગા બેસી રહ્યા છે. પણ મંગળ એમ માથે હાથ દઈને બેસવાની જરૂર નથી. એ મધરાત પહેલાં તો આવી જ જીશે. અને તું કહેતો હો તો સામે કોઈને લેવા મોકલીએ.’ રીકે ભાઈને ઉડાવ્યો.

‘એવી જરૂર નથી. એના પિયરવાળા કોઈ નજીકમાં છે નહીં એટલે એ કલાક વહેલી કે મોડી પણ આવી તો જીશે જ એની મને ખાતરી છે. મને ચિંતા એ વાતની છે કે એ બની ઠનીને આવશે તો મારાથી ઓળખાશે કે નહીં!’

‘હા, તારી એ વાત ખરી, એક વખત વ્યુસી બ્યૂટિશિયન પાસે જઈને આવી ત્યારે મારે એવું જ થયેલું. એ ઘેર આવી તો મને લાગ્યું કે કોઈ અજ્ઞાણી વ્યક્તિ ભૂલમાં આપણે ઘેર આવી ગઈ હશે એટલે મેં એને પૂછીલું ને: કોનું કામ છે, આપને?’ રીકે કહ્યું અને મનમાં સુગુને આવે ત્યારે ઉડાવવાની યોજના ઘડવા લાગ્યો.

‘મનેય એવું જ લાગેલું, જ્યારે હાથમાં બીયરની બોટલ અને મોઢામાં ચીપ્સનો બુકડો મારેલા એણે બારણું ખોલ્યું ત્યારે. મને થયું કે હું મારા ઘરને બદલે કોઈ બારમાં તો નથી ધૂસી ગઈ ને!’

‘અરે તને તો શું પણ મનેય એવું લાગેલું કે હું કોઈ બારમાં બેઠો છું ને એક રૂપાળી બાર ગર્વ મને સર્વ કરવા આવી હતી. એટલે તો મેં તારા હાથમાં પાંચ પાઉન્ડની ટીપ પકડાવી દીધી હતી ને!’

‘જા રે જુણા, તું તો મને તાકતો જ રહી ગયો હતો. એવો થઈ ગયો હતો જાણે પહેલાં મને જોઈ જ ન હોય.’

‘એ તો તને ઓળખી ન હતી એટલે જ ને! હમણાં જોજે સુગુ બેગમ આવે એટલે મંગળની કેવી દ્રશ્ય થાય છે એ? પણ મંગળ એને આર્થિક થાય એવું કરવું હોય તો તું એક હાથમાં બેટલ અને મોઢામાં ચીપ્સનો બુકડો મારીને બારણું ખોલજે, જેમ મેં કરી હતી એમ બનાવટ કરીને.’

‘હવે ગપ્પું ન મારતો. દ્રશ્ય ફીટ દૂરથીય મને વાસ આવતી હતી, બનાવટ શાની! આ તો હમણાં હમણાં તેં પીવાનું ઓછું કર્યું છે.’

‘ચાલો એક વાતે તો તું રજુ થઈ, બાકી મંગળ આ બૈરાંને રજુ રાખવાં એટલે લોઢાના ચણા ચાવવા.’ હજુ એના મોઢામાં એ શર્બદો હતા ને બારણેથી સગુણા અંદર આવી ને બધાને બેઠેલા જોઈ સીધી જ પોતાના ડુમમાં પેસી ગઈ. રીકે હસ્તીને મંગળને દીશારો કર્યો. ‘જા, જોઈ આવ તો ખરો કે એ ચુગુ જ છે કે બીજુ કોઈ ઘરમાં પેસી ગઈ છે!’

‘એ છોકરી બાપડી આટલું બધું કામ કરે છે તોય તમને એની મશ્કરી કરવા સિવાય કશું બીજું સૂકૃતું નથી. બધા પોતાના ડુમમાં જાવ, એને શરમાવ્યા વગર.’ મેગીએ વટ હુકમ બહાર પાડ્યો પણ આજે કોઈ એને માને એમ ન હતું.

થોડીવારે સગુણા કપડાં બદલીને બહાર આવી. એને ખબર જ હતી કે બધા તેને ઉડાવવાની રાહ જ જોઈ રહ્યા હતા. ‘મંગળ, આજે તો ચુગુ બેગમનો વટ જ કોઈ ઓર છે. તમે બેયે તમારા સેકન્ડ હનીમૂનની યોજના તો નથી ઘડી ને!’ રીકે વાતની શરૂઆત કરી.

‘એમને તો રોજ હનીમૂન જ છે ને. મમ્મીના ચાર હાથ એમની ઉપર છે તે. અમારો તો કોઈ ભાવ પણ નથી પૂછતું.’ બ્યુસીએ મેગીનેય મેગી લીધી.

‘ચાર હાથ તો હમણાંના તારી પર છે, કહે છે કે તારે પાણી પીવું હોય તોય મમ્મી તને પ્યાલો ભરીને આપી જાય છે. ભાઈ, આવા રાજશાહી ઠાઈ તો બેન તારા જેવી કોઈક રાજરાણીને જ હોય.’ સગુણાએ એને સામી ઉડાવી.

‘એનું કારણ છે. એ રાજરાણી જ છે એટલે એને એટલું માન તો મળવું જ જોઈએ ને! જો કેવી મનમાં મલકાય છે!’ મંગળેય સગુણાનો પક્ષ લઈ બ્યુસીને હડકેટમાં લઈ લીધી.

‘ચુગુને સારા દા’ડા હતા ત્યારે એની પરૈય મારા ચાર હાથ હતા જ ને! આ તો તમને બધાને કમળો થયો છે તે બધું પીળું જ દેખાય છે. બાકી તને એની અદેખાઈ આવતી હો તો તુંચ સારા સમાચાર લઈ આવ ને.’ મેગીએ સગુણાને ચપડાવી.

‘તે મમ્મી એને પૂછો તો ખરાં કે ડૉક્ટરે એને શું કહ્યું? એ બ્યૂટિશિયન પાસે ગઈ ન હતી પણ ડૉક્ટર પાસે જઈને આવી છે.’ મંગળે એમની ખાનગી વાતનો જાણો બધાની વર્ષે ક્રીડ પાડ્યો ને વાતાવરણમાં જાણો સોપો પડી ગયો. શરમાતી સગુણાની ને મંગળની આંખો પલકારામાં મળી ને મંગળે એમાં હકાર વાંચી લીધો.

ત્યાં મેગીએ હવાલો સંભાળી લીધો: ‘ચાલો બધા પોતાની ડુમમાં પેસી જાવ. એને શરમાવવાની જરૂર નથી. તમે બેય જણીઓ મારા ડુમમાં આવો મારે તમારી સાથે વાત કરવી છે.’ કહેતાં એમણે બેય વહુઓને પોતાના ઓરડા તરફ પરાણેય ઘડેલી.

‘તે ડૉક્ટરને ત્યાં એકલી કેમ ગઈ હતી. મને કહ્યું હોત તો હું સાથે આવત ને! બોલ શું કહ્યું ડૉક્ટરે?’ અંદર દાખલ થતાં જ એણે પૂછ્યું.

‘મમ્મી હજુ તો પૂરા જે મહિનાય થયા નથી. તમને સાથે દોડાવવાની શી જરૂર હતી? બ્યુસીના જેવી હાલત થાય ત્યારે તમને લીધા વગર બહાર પગલુંથી નહીં ભર્યું બસ. ડૉક્ટરે જાન્યુઆરીની વીશ્વામી તારીખ આપી છે. યશ એકલાથી તમારું મન માનતું ન હતું તે હવે બે વહુઓનાં બે છોકરાં સામટાં રમાડવાનાં મળશો.’

‘તે હું કયાં થાકી જાઉ એવી છું. ને આ વખતે તો મારી આસિસ્ટન્ટ મીનાય હાજર છે. મારે કહેવું પડશો કે તમારા બેય કરતાં છોકરાંને રમાડવાની ને એમની ઠાઠો કરવાની આવડત એનામાં વધારે છે. કયાં ગઈ એ?’ મેગીને અચાનક ખ્યાલ આવ્યો કે એ બે વહુઓને અંદર લઈ આવી ત્યારે મીના બહાર જ બેઠી હતી પણ પોતે એને અંદર બોલાવવાનું ભૂલી ગઈ હતી. એ બહાર નીકળી તો મીના આતુર નજરે બહાર જ બેસી રહી હતી.

‘મમ્મી, દાકતરે શું કહ્યું, મામીનો!’ એણે પૂછ્યું.

‘મને પૂછે છે એના કરતાં એને જ પૂછ ને. મા તો તારી મામી બનવાની છે. અને આ વખતે તો નામ પાડ્યાનું દાપું ઓછું ના લઈશા.’

‘એકની પાસેથી નહીં, બેયની પાસેથી મારી પસંદગીનું માગીને લઈશા. આ વખતે તો હું હાજર છું ને.’ કહેતાં એ અંદર જઈ સગુણાને વળગી પડી: ‘બોલો મામી શું દાપું આપો છો?’

‘અત્યારે શાનું દાપું?’

‘શાનું તે વળી નામ પાડ્યાનું.’

‘પહેલી નામ પાડ તો ખરી, પણ દાપું. ને પહેલું દાપું તો આની પાસેથી લેવાનું છે.’ સગુણાએ બ્યુસીને આગળ કરી દીધી.

‘હું તો તું માગે એ દાપું આપીશ, પણ સુગુનેય છોડતી નહીં. યશાને વખતે એ તને સાઠ પાઉન્ડમાં સમજાવી ગયેલી એમ આ વખતે ના કરી જાય એ જોકે.’ બ્યુસીને હવે ધીમેધીમે ઈડિયાના રિવાજોમાં સમજણી પડવા લાગી હતી.

‘પણ પહેલો તારો વારો છે. મારે તો હજુ ધણી વાર છે.’

‘વાર હોય કે વહેલું હોય પણ આ વખતે તો બેય જણ કેડય બાંધજો, મારે ઓછું દાપું ચાલવાનું નથી.’ મીનાએ ચોખવટ કરી.

અનુક્રમ ⇒

૧૭. ભાગીની માનિતી

વિલાયતનું એ ઘર બેબે ચુવાવડના વાવડથી ગુજરું થઈ ગયું હતું. જેટલી ઉતાવળ આવનાર બાળકોનાં મોં જોવાની એમનાં માબાપને હતી અના કરતાંય મેળીને વધારે હતી અને એથીય વધારે ઉતાવળ એમની કોઈને હતી. એ રોજ બેય ભાગીઓને દાકતરે આપેલી તારીખ પૂછીતી હતી અને પોતે દાકતર કરતાંય વધુ જાણતી હોય એમ કહેતી હતી: ‘હું કહું છું કે દાકતરના કદ્દા કરતાં મારો ભરીજો ને ભરીજુ વહેલાં આવી જવાનાં, તમે જોજો ને!’

બીજું બધું તો ઠીક પણ એની આવી વાતોથી, અને એની આ તાલાવેલીથી પેલી બે ભાગીઓ હસી ઉઠતી હતી એ તો ખરું જ. એમને થતું કે આ વખતે મેળી અને મીના વરચ્ચે આવનાર છોકરાં પરની મમતા વહેચવાની થવાની હતી. ભલું હશે તો ડાયપર બદલવાની અને દૂધ પિવડાવવાની જવાબદારી મેળીની પાસે રહેશે અને છોકરાંને રમાડવાની ને ઉંઘાડવાની જવાબદારી મીના પોતાને હસ્તક લઈને જ રહેશે. ને છોકરાં રડે, પજવે કે માંદાં પડી જશે તો ઠપકો સાંભળવાની જવાબદારી આલખત આ બે માઓને જ ભાગે આવશે એની તો બેયને ખાતરી જ હતી.

મેળીએ હજુ કોઈને કશું કહું ન હતું પણ એણે એક છોકરાનું એમ બે નામ મનમાં નક્કી કરી રાખ્યાં હતાં. ને એનું દાપું શું લેવું એ મીનાએ પણ નક્કી કર્યાં કરી રાખ્યું ન હતું! હા, તેણે હજુ એની ભાગીઓને એ જણાવ્યું ન હતું એટલું જ. આવતે વરસે મીના કોલેજમાં જવાની હતી અને એને ડ્રાઇવિંગ લાયસન્સ પણ મળી જવાનું હતું એટલે બેય ભાગીઓએ મળીને એને એક કાર લઈ આપવાનું મનથી નક્કી કર્યું હતું.

ને જેમ મીનાએ ભવિષ્ય ભાખ્યું હતું એમ લ્યુસીને ડૉક્ટરોએ આપેલી તારીખ કરતાં એક અઠવાડિયું વહેલો દીકરો આવ્યો. મેળીએ નામ તો નક્કી કરી રાખેલું જ હતું, સ્ટીવ. લ્યુસી કહે: ‘મારે દાપું આપવું મટ્ટયું. મમ્મીએ નામ પાડ્યું એટલે મીના કેવી રીતે દાપું માગી શકે!’

‘એવી છટકી જવાની વાત મારી પાસે નહીં ચાલે. હું મોટાભાઈ પાસેથી વસૂલ કરીશ. મારે ને મમ્મીને એ વાતની સમજણ થઈ જ ગયેલી હતી કે એ મારા વતી નામ પાડે પણ દાપું લેવાનો હક તો મારો ઊભો જ રહેશે.’

‘એનો વાંધો નહીં. તારો હક ભલે ઊભો રહ્યો, થાકશે ત્યારે તો બેસી જશે ને. તારા નસીબમાં નહીં એટલે શું થાય પણ મેં અને સુગુએ ભેગાં મળીને તને એક સરસ કાર લઈ આપવાનું નક્કી કર્યું હતું.’ લ્યુસીએ ઠાવકે મોએ કારની વાત કરી ને મીના ઉછળી પડી ને એને ગળે વળગી પડી.

‘ઓહ, ભાગી. હું આજે જ દેશમાં કાગળ લખી દઈશ કે બેય ભાગીઓએ મળીને મને કાર લાવી આપી છે.’

ત્યાં સગુણા આવી પહોંચી એની સામે જોતાં લ્યુસીએ કહ્યું: ‘આવીએ આજે પાંચ વરસથી ઈંગ્લેન્ડમાં ભાગે છે પણ એને આવી સાઢી વાત કેમ નથી સમજાતી! મેં એને કહ્યું કે મમ્મીએ નામ પાડ્યું એટલે હવે આપણે તો મીનાને કોઈ દાપું આપવાનું રહેતું નથી. જો એણે નામ પાડ્યું હોતો તો આપણે એને કાર લઈ આપવાનાં હતાં, પણ એવી સારી કાર એના નસીબમાં નહીં એટલે શું થાય. પણ એણે કશી સમજણ પડતી હોય એમ લાગતું નથી. એ તો એમ જ માને છે કે આપણે હજુથી એને કાર લાવી આપવાનાં હીએ.’ લ્યુસીએ સગુણા તરફ જોતાં કહ્યું. સગુણાએ એની વાત સ્વીકારતી ન હોય એમ માથું ધૂળાવ્યું.

‘મારાથી એમ છટકી જવાય એમ નથી. હજુ મારે થોડી વાર છે. એ જો નામ પાડશે તો મારે તો એને દાપું આપવું પડશે.’ એણે કહ્યું.

‘તમે બેય ગમે તેમ કઢો પણ તમારાથી કોઈથી છટકી શકાવાનું નથી. હમણાં હું મમ્મી પાયે એનો ન્યાય કરાવું છું. અથના જન્મ વખતે મેં નામ પાડ્યું ન હતું તો ય મને દાપું મળી ગયું હતું. એટલે આપણા ધરના રિવાજ – માણે મને મારું દાપું મળી જવું જોઈએ. વળી વ્યુસીભાભીએ તો હમણાં જ મને કદ્દું છે કે તમે બેયે મળીને મને કાર લઈ આપવાનું નક્કી કરી રાખ્યું છે. હવે તમે ફરી જવા માગો તો હું એ ચલાવી લેવાની નથી.’

થોડીવારે મેળી આવી તો એણે વાત જાણીને ન્યાય આપ્યો કે બેય જણીઓએ મળીને મીનાને કાર તો લઈ જ આપવી જોઈએ.

‘લ્યો, હવે બેનબાની મદદે મમ્મીય આવી ગયાં. પણ નામ પાડ્યાનું દાપું જેને જોઈતું હોય એણે નામ તો પાડવું જ પડે ને! મીનાએ જો નામ ન પદ્યું હોય તો એનો હક કેવી રીતે પહોંચે નામ પાડ્યાનું દાપું લેવાનો?’

‘નામ એણે પાડ્યું કે મેં પાડ્યું. તારો સ્ટીવ નામ વગરનો તો નથી રહ્યો ને! એટલે તારે તો નક્કી કર્યા – માણે કાર લાવી આપવી પડશો જ. અને તેથી એક જ અઠવાડિયામાં, એમાં વાયદો નહીં ચાલે.’ મેળીએ આગવો ન્યાય તોષ્યો.

‘એમ કેવી રીતે બને! હજુ તો સુગુને છ મહિનાની વાર છે. એ કેવી રીતે દાપું આપે?’

‘એ તો તમારે નક્કી કરતા પહેલાં જ વિચારવું જોઈતું હતું. હવે તું એકલી જ કાર લાવી આપ. સુગુ બીજુ કોઈ ચીજ લાવી આપશો.’

‘લ્યો મમ્મીએય બેનબાનો પક્ષ લીધો. પણ અમે બેયે મેળી કાર લાવી આપવાની કદી હતી તે અમે એને કાર જ અપાવી દઈશું. મારું દાપું હું એડવાન્સમાં આપી દઈશા, પણી તો ખુશ ને!’ સગુણાએ કદ્દું.

‘કયી કાર લાવવાનાં છો એ જણાવો તો મને દેશમાં કાગળ લખવાની સમજણ પડે.’

‘જોઈએ છીએ, જે સસ્તામાં સસ્તી સેકન્ડ હેન્ડ કાર મળશે એ લઈ આપીશું.’ બેયે મલકાતાં કદ્દું.

‘તમારી જેવી લાયકાત હોય એવી લાયક કાર લાવી આપજો. મને નહીં ગમે તો એ હું મંગારવાડે મોકલી આપીશા અને મીનાને મારા તરફથી એક સ્પોર્ટ કાર લાવી આપીશા.’

‘સ્પોર્ટ કાર, એ લાવી આપવાનું તો આપણું ગજું નહીં. હજુ તો મેંય કદી એવી કાર ચલાવીય નથી.’ સગુણાએ કદ્દું.

‘તે તું કદી કંલેજમાંય કયાં ગઈ છું?’

‘આ મમ્મી વચ્ચે પડ્યાં છે એટલે આપણાને આ દાપું ભારે પડવાનું છે. ને મેં વળી એને કારની વાત કરી દીધી. નહીં તો એક સાયકલ લાવી આપી હોત તો ય ચાલત.’ વ્યુસીએ મજાક કરી.

‘તે ફરી વખત સાયકલ લાવી આપજો.’ મેળીએ કદ્દું ને વ્યુસી શરમાઈ રહી.

‘જો હું તને એક યાદી બજાવી આપું: બીજે વખતે સાયકલ, બીજો વખતે ઘડિયાળ, ચોથે વખતે વૉડમેન અને—’

પણ ત્યાં તો સગુણાને અટકાવતાં વ્યુસી બોલી ઊઠી: ‘મારે કિકેટની દીલેવન ઊભી નથી કરવાની, તને મન હોય તો તું એ કરજો.’

‘મને બહુ છોકરાં તો ગમે નહીં પણ બેયને બેબે ગ્રાન્ટ્રાન્ડ હોય તો એને લીધે ઘર મયુભર્યું લાગે.’ મેળીએ કહ્યું.

ને હજુ તો મીનાને લાયસન્સેચ મળ્યું ન હતું ત્યાં તો એ એને મેળી એને માટે કારો જોતાં થઈ ગયાં હતાં. જેને કાર લાવી આપવાની જવાબદારી હતી એમને તો કોઈ પૂછતુંચ ન હતું. હા, મેળી એને મીના કાર પસંદ કરે પછી એની ડિમ્યતનો ચેક જ ફૂકત એમણે લખવાનો હતો. ને બાપુએ તો મીનાને કહી દીધું હતું કે એ બે જણ જો ચેક નહીં લખે તો ય વાંધો ન હતો. એમના વતી બાપુ ચેક લખી દેશે એને બેયના પગારમાંથી પૈસા કાપી લેશે.

હવે મીનાને શાંતિ થઈ. પેલી બે એની મશ્કરી કરી રહી હતી અને એ એને સાચી માનની મનમાં ગમરાઈ રહી હતી કે એની કારની વાત હવામાં ઊડી ગઈ હતી. બાકી એની બે ભાભીઓ જે ચેક લખવાની હતી એના પૈસાય છેવટે તો બાપુના એકાઉન્ટમાંથી જ આવવાના હતા. ને મીના કોલેજમાં જાય એટલે એને કાર લાવી આપવી પડવાની હતી જ એય બધા જાણતા જ હતા.

કોઈ મશ્કરી ન કરે એટલે મીનાએ બધાથી છાનો દેશમાં કાગળ લખી નાખ્યો. એણે બેય ભાભીઓએ નામ પાડ્યાના દાપામાં એને નવી નક્કોર કાર લાવી આપવાનું કહ્યું હતું એ વાત ખાસ લખી હતી. એને ખાતરી હતી કે એની આ વાત જાણી એની બધી બેનપણીઓ દંગ થઈ જશે. કયાં દ્વારા પંદર રૂપિયાનું દાપું ને કયાં લાખ રૂપિયાની ડિમ્યતની કાર!

ને વખતને જતાં કાંઈ વાર લાગે છે! સગુણાને દીકરી અવતરી. મેળીએ એનું નામ લીના પાડ્યું, ગુજરાતીનું ગુજરાતી ને વિલાયતમાય ચાલી જાય એવું નામ. ને છેલ્લા સાત મહિનાથી મીના પોતાની કારની ઉધરાણી કરી રહી હતી તે પણ બેય ભાભીઓએ પૂરી કરી દીધી. એમણે મીનાને એક સ્પોર્ટ ગાડી ખરીદી આપી. આ દરમિયાન મીનાનું ડ્રાઇવિંગ લાયસન્સ પણ આવી ગયું હતું અને એને કોલેજમાં એકમિશન પણ મળી ગયું હતું. એણે સાયન્સ લીધું હતું અને એન્જિનીયરિંગ કરવા માગતી હતી.

દેશમાંથી ઉપરાઉપરી કાગળો આવ્યા કરતા હતા કે મીનાને હવે ઓગણીસમુંચ પૂરું ધવા આવ્યું હતું એટલે એને લઈને દેશમાં આવો. એમને મીનાને જોવાની તાલાવેલી લાગી હતી. આગળ વધારે ભણાવીને પછી એને લાયક મૂર્તિયો નાતમાંથી નહીં મળે એવી એમને જીકેય ખરી. જી કે તે દિવસે મુખીના સત્કાર સમારંભ વખતે પેલા આગેવાને ભાશતરની જે વાત કરી હતી એનાં પરિણામ આવવા માંડ્યાં હતાં. નાતના બેચાર છોકરા કોલેજમાં ભાશતા હતા. એક છોકરો તો આ વરસે જ એન્જુનીયર થઈ જવાનો હતો.

ને કોણ જાણે કયાંથી પણ વાત ઊડી કે મુખીની મંધી આ દીવાળી કેદ્યે વિલાયતથી પરણવા માટે આવે છે. પરણીને પછી અહીં રહેવાને બદલે એ એના ધણીને પોતાની હાર્યે વિલાયત લઈ જવાની હતી અને બેય પછી ત્યાં જ રહેવાનાં હતાં.

જેમણે મંગળ અને સગુણાનાં બદલયેલાં તેવર જોયાં હતાં એ બધા જુવાનિયા મનને અંધારે ખૂણેય પરદેશનાં સ્વપ્નાં જોવા માંડ્યા હતા. જે કોલેજ સુધી પહોંચ્યા ન હતા એ બધા, નાતમાંથી કોણ પસંદ થશે ને કોણ રહી જશે એની શરતો મારતા હતા. નાતના પટેલિયા કે જેમને ત્યાં કોલેજમાં ભાશતા છોકરા હતા એમના આંટા શાભર્ય મુખીને ત્યાં હમણાંના વધી ગયા હતા. કેટલાકે તો પોતાના દીકરાના ઝોટા પણ મુખીને મોકલી આપ્યા હતા. મુખીય હવે તો પરદેશની રહેણી કરણી જોઈ આવ્યા હતા એટલે, પોતાની સાથે બેસે એવો વેવાઈ અને મંધીની સાથે શોભે એવો જમાઈ શોધતા હતા.

કેટલાંક ધર તો એમણે પહેલેથી જ એક બાજુ મૂડી દીધાં હતાં. કોઈકમાં ધર બરોખરીનું લાગતું ન હતું તો કોઈકમાં વેવાઈ પોતાની સાથે બેસી શકે એવો ન હતો. તો કોઈકમાં છોકરો પાછો કે વ્યસનવાળો હતો. આ બધી સરવાળા ને બાદબાકી કર્યા પછી આખી નાતમાં બે જુવાનિયા વધતા હતા. મુખીને ખાતરી હતી કે એમની મંધી એ બેમાંથી જ એક છોકરાને પસંદ કરશે.

આ વખતે તો મોટામાઈ અને મોધીમામીનેય લગનમાં બોલાવ્યા વગર એ રહેવાના ન હતા. એમને ગમે એટલું કામ હોય પણ પોતાનું આખું ઘર જેને કારણે આટલું ઊચું આવી ગયું હતું એવા દિવેર રાજીવીની હાજરી એમને જિંદગી ભરનું સંમારણું બની રહે એવી એમના મનની ઈરદી હતી. ને બાપુય એમની આ ઈરદી જાણી ગયા હોય એમ એમણે છેલ્લા કાગળમાં લખ્યું હતું: ‘મીનાને માટે મણેલો ગણેલો અને દેખાવડો મૂરતિયો જ પસંદ કરજો. પોતે એને મેળી વધારે નહીં તો જેચાર દિવસ માટે લગ્ન વખતે આવી જઈશું. મંગળ પંદર દાથી વધારે રહી શકશે નહીં. ને મીનાય બધા મળીને બે મહિના જ ત્યાં રહી શકશે એટલે બનતી ઉતાવળે બધી વ્યવસ્થા ગોઠવી દેશો.’

પછી તો સગુણા અને મીના પહેલાં આવે. કોઈ છોકરો નકડી કરી રાખે પછી મંગળ આવે એટલે એને કરવી હોય એ તપાસ કરી લે એટલે વિવાહ કરી દેવાના ને એ જ અઠવાડિયામાં લગ્ન લઈ લેવાનાં. લગ્ન પતે એટલે બધાં એક જ અઠવાડિયામાં પાછાં. મીના એક મહિનો વધારે રોકાશે પણ એની કોલેજ શરૂ થતા પહેલાં એય પાછી વિલાયત જવા ઉપડી જશે. જેની સાથે એ પરણાશે એ છોકરાને પણ પાંચ છ મહિનામાં વિલાયત જવાનું થશે.

ને એક દિવસ મીના અને સગુણા આવી પહોંચ્યાં. રાજકોટથી એમને માટે મુંબઈ કાર ગઈ હતી એ કાર રહેવા દઈને બાપુના માણસો રાજકોટ ચાલ્યા ગયા. ફળિયાનાં બધાં મીનાને ફરી વળ્યાં. સગુણાની સલાહ માની મીનાએ મુંબઈ ઉત્તરતાં જ સાડી પહેરી લીધી હતી. ગામના લોકોએ અને એની બેનપણીઓએ ધારી હતી એના કરતાંય એ છેલ્લાં સતતાઠ વરસમાં ધણી વધારે બદલાઈ ગઈ હતી. એનો દેખાવ તો બદલાઈ જ ગયો હતો પણ સાયેસાયે એની બોલવા ચાલવાની ઢબ એનો વર્તાવ બધું જ જાણે ઉપરના થરનું થઈ ગયું હતું. એની બેનપણીઓ એ તો એના કાનમાં કહી જ દીધું હતું કે એને લાયક આખી નાતમાં કોઈ છોકરો મળવાનો જ ન હતો: ‘અલી મદ્દયમ, તારા બાપાને પહેલેથી જ કહી દે જે કે ઉપરની નાતમાં જોવા માંડે.’

‘એવું ના થાય. જેમ હું, ભાભી અને મંગળમાઈ બદલાઈ ગયાં છીએ એમ એય ધડાશે. પણ તમે બધીઓ ખાતરી જ રાખજો કે છોકરો તો નાતમાંથી જ પસંદ કરવાનો છે.’ મીનાએ કહ્યું અને એની બેનપણીઓય વિચારમાં પડી ગઈ કે આવીએ નાતમાંથી કોના ગળામાં વરમાળા પહેરાવશે! મણેલા તો નાતમાં છેલ્લાં પાંચ વરસ્થી મેળામાં ને સમાજમાં બહુ જોવા મળતા હતા પણ મીનાની હરમાં બેસી શકે એવા એમાં કોઈ ન હતા.

મીનાને જોઈ મુખીય આમા થઈ ગયા હતા. એમણે ધાર્યું હતું એના કરતાં મીના ધણી વધારે બદલાઈ ગઈ હતી. એમણે જે બે છોકરા નજરમાં રાખ્યા હતા એય હવે તો મીનાને હિસાબે એમને ધણા પાછા લાગતા હતા. એ મણેલા સારું હતા, એમની મીના કરતાંય પ્રણચાર વરસ વધારે મણેલાય હતા પણ દેખાવ અને બોલચાલમાં એ મીનાની હાર્યે ચાલી શકે એવા લાગતા ન હતા. તોય જ્યારે હરખાએ મીનાના મનની વાત એમને જગ્ણાવી ત્યારે એમણે પેલા બે છોકરા એને બતાવવાની ગોઠવણ કરી.

પોતાના એક ઓળખીતાને ત્યાં મુખી સગુણા, મીના અને હરખાને લઈને ગયા અને ગામના અને પંચના આગેવાન ગુમાનસંગના મુકેશને બોલાવવા મોકલ્યું. મુકેશ ઈજનેરી કોલેજમાં ભણતો હતો ને એને હજુ છ મહિના ભણવાનું બાડી હતું. પણ એ ભણવામાં હોશિયાર હતો એટલે એ ઈજનેર થઈ જવાનો હતો એ વાતમાં શંકા ન હતી. વળી એ હતો પણ પંચમાં જેનો પાટલો પડતો હતો એવા બાપનો દીકરો એટલે જો મીનાને ગમે તો મુખીને તો કશો વાંધો ન હતો. જો કે મીનાને એમની નાતમાંથી કોઈ છોકરો પસંદ ન પડે તો ઉંચી નાતમાં તપાસ કરવામાંય પોતે પાછા પડવાના ન હતા. આટલું મણેલી અને કેળવાયેલી પોતાની દીકરીને એ કાંઈ નાતના મોહમાં કોઈ હાલી મવાલી સાથે તો નહીં જ પરણાવે. એમણે આ વિચાર બહાર કોઈને જાણવા દીધો ન હતો પણ નાતના જે મોવડીઓએ મીનાને જોઈ હતી એય માનવા માંડ્યા હતા કે મુખીની એ છોડીને લાયક કોઈ મૂરતિયો આજે આખી નાતમાં ન જ હતો. મુખી જો કદાચ એને ઉપરની નાતમાં પરણાવે તોય કોઈ એમનો વાંક કાઢી શકે એમ ન હતું. પણ મીના નાતના છોકરા સાથે જ પરણાવા મકડમ હતી.

મીના ને મુકેશ મળ્યાં. મીનાને મુકેશ પહેલી જ નજરે પણો અને રહેજ ઘઉવણો લાગ્યો. પણ એણો દેશમાં આવતા પહેલાં જ સમજું લીધું હતું કે દેશમાં એ જે કોઈ છોકરા જોશો એ ઘઉવણી તો લાગવાના જ હતા. પોતે, ભાઈ અને સગૃણામાઝી જેમ વિલાયત જઈને રંગે ઉધડ્યાં હતાં એમ એનોય રંગ પરદેશનાં હવાપાણીથી બદલાયા વગર રહેવાનો કયાં હતો!

મુકેશો મીના વિશે ધારું ચાંભણ્યું હતું. એણો જ્યારે મીનાને જોઈ ત્યારે એને લાગ્યું કે એણો એને વિશે જે સાંભળ્યું હતું એ ધારું ઓછું હતું. પોતે એના કરતાં વધારે ભાણેલો હતો પણ એના જેવાં ચાપળના, દેખાવ, બોલવાની કે બેસવાની છટા પોતાનામાં ન હતાં. આવી મદદ્યમ જેવી છોકરીને માટે પોતે કેવી રીતે હક કરી શકે એ જ એને સમજાતું ન હતું. કદાચ ઉપલી નાતમાંય એને લાયક કોઈ છોકરો છો નહીં. એણો મીના કાંઈ પૂછે એ પહેલાં જ કહ્યું: ‘તમને મળવા આવ્યો ત્યાં ચુધી મને કશી ખબર ન હતી પણ તમને જોયા પછી એમ લાગે છે કે તમને દેશમાંથી લગ્ન માટે કોઈ સાથીધાર નહીં જ મળે. તમારે લાયક ત્યાં જ કોઈ મળી જાય કદાચ.’

‘મારી એક વાત સમજું લો. હું જ્યારે અહીંથી ગઈ ત્યારે તમારામાંની જ એક હતી. ત્યાંની કેળવણી અને ત્યાંની રીતમાત મને કોઈ પડ્યાં એમ તમનેય કોઈ પડી શકે છે. તમે તો મારા કરતાં વધુ ભાણેલા છો. તમને ત્યાં આગળ વધવામાં કશી મુરકેલી નહીં પડે જો તમારામાં આગળ વધવાની ધગશ હોય તો. પહેલાં મને એ કહો કે તમને પરદેશ જવાનું મળે તો ત્યાં સેટ થવા માટે જે અગવડ વેઠવી પડે એ વેઠવાની તમારી તૈયારી છે કે નહીં.’

‘અરે, જો ત્યાં જવાનું મળતું હોય અને તમારો જો સાથ હોય તો કોઈ પણ મુરકેલીમાંથી પાર પડવાની મારી તૈયારી છે. ’ મુકેશ મીનાના આવા સહાનુભૂતિભર્યા વર્તનથી ઉત્સાહમાં આવી ગયો.

‘તમે જો મારે જ કારણે ત્યાં આવ્યા હો તો મારો સાથ તો તમને હોય જ ને! પણ અત્યારે તો હું તમને કશું ચોકકસ કહી શકતી નથી પણ બાપુએ એકબે બીજે ઠેકાણે વાત ચલાવી છે એ જોયા પછી તમને જેવો હોય એવો જવાબ ચારપાંચ દિવસમાં મળી જશો. તમારે મારે વિશે જે જાણવું કે પૂછવું હોય એ પૂછો.’ મીનાએ એને સામેથી પૂછવા માટે ઉત્તેજન આપ્યું.

‘મને તમારે વિશે કે ત્યાંને વિશે ધણી ખબર વાતેવાત પડી છે, પણ એ તો બધી કહી સાંભળી વાતો. મેં જે જાણ્યું છે તે મુજબ તમે ત્યાં એન્જુનિયરિંગ કોલેજમાં ભાણો છો અને પોતાની કારમાં કોલેજમાં ભણવા માટે જાવ છો. તે તમારી જેમ કેટલા છોકરા છોકરીઓ પોતાની કાર લઈને ભણવા આવતાં હુશો!’

‘આખી કોલેજમાં ભાણ્યે જ કોઈ એવું હુશો કે જેની પાસે પોતાની કાર નહીં હોય. કોલેજમાં એડમિશન મળે કે તરત જ બધા કાર ખરીદી લેતા હોય છે. કોઈને માબાપ લઈ આપે તો કોઈ પોતાને પૈસે કાર ખરીદી લેતા હોય છે.’

‘પણ ભણતા હોય ત્યારે એમની પાસે પોતાના પૈસા હોય કયાંથી કે એ લોકો કાર ખરીદી શકે! મારે તો કપડાંની ધોલાઈના પૈસાય બાપાની પાસે માગવા પડે છે.’

‘આપણે ત્યાંની સમાજવ્યવસ્થામાં અને ત્યાંની વ્યવસ્થામાં એ જ તો મોટો તફાવત છે. ત્યાં ભણતાં છોકરા છોકરીઓ વેકેશનમાં કે નવરાશના કલાકોમાં બહાર કામ કરી લેતાં હોય છે. મારા કાકા આટલા બધા પૈસાવાળા છે અને ભાઈભાઈ પાસેય પૈસાનો તોટો નથી પણ અત્યારેય મારો મોજશોખના અને કપડાંલતાંના ખર્ચ જેટલા પૈસા તો હું જાતે કર્માઈ લઈ છું. કાર તો મને મારાં બેય ભાષીઓએ મને એમનાં છોકરાંના નામ પાડ્યાના દાપામાં આપેલી છે.’

‘નામ પાડ્યામાં આખી કાર!’

‘હા, કાર ને તેય પાઈ નવી નકડોર અને મોધી. સામેથી આપતાં હોય તો પછી હું સસ્તી શા માટે લઉં! ચાર હજાર પાઉન્ડની થઈ હતી. એંશી હજાર રૂપિયાની સ્તો.’

‘આજે લાલચનો માર્યો કહેતો નથી પણ સાચા દિલથી કહું છું કે લગ્ન માટે જો તમે મને પસંદ કરશો તો તમને કયારેય દુખી નહીં કરું. ને આભ પાતાળ એક કરીનેય વરસ બે વરસમાં તમારે લાયક બનીને બતાવીશું.’ મીનાને એની આ નિખાલસ વાતો ગમી ગઈ.

‘તમે એમ કરો મને તમારી હોસ્ટેલની રૂમનો નંબર આપતા જાવ. અમે કાલે કે પરમ દિવસે અમદાવાદ ખરીદીમાં આવવાનાં ઈચ્ચે ત્યારે બનશે તો તમારી રૂમ જોવા આવીશું.’ મીનાએ કહ્યું. ન જાણે કેમ પણ એને મુકેશની સાથે વાત કરવામાં મજા આવતી હતી.

‘તમે આવો એ આંખમાથા પર પણ તમને ત્યાં મારી રૂમ પર આવવા નહીં દે.’

‘કેમ, એમાં શો વાંધો છે?’

‘અમારી કોલેજનો એ નિયમ છે. ડોઇને મળવા ડોઇ છોકરી આવે એ ચલાવી લેતા નથી.’

‘એવા કદક નિયમ તો અમારે ત્યાં છોકરીઓની હોસ્ટેલમાંથ હોતા નથી.’

‘અહીં તો જો એવા નિયમ ન રાખે તો ચાલેય નહીં. કેટલાય છોકરાને મળવા એમની બેનપણીઓ આવવા માંડે.’

‘તમારે તો એવી કોઇ બેનપણી નથી ને!’

‘હોત તો આટલું ભણાયું જ કયાંથી હોતા!’ મુકેશે કહ્યું. મીનાએ એનો જવાબ આપતી વખતનો ક્ષોભ જોયો ને એ હસી પડી.

‘અત્યારે તો તમારે મારે વિશે કશું વધુ ન પૂછવું હોય તો જાવ, પણ હજુ આપણે ફરીથી એક વખત મળીશું.’ ને મનમાં આશા સાથે એ ગયો.

બિજે દિવસે મીનાને શામદી મુખીએ બીજો છોકરો બતાવવાની ગોઠવણ કરી. મીનાને મુકેશ પહેલી નજરમાં જ ગમી ગયો હતો એટલે એને પેલાનામાં બહુ રસ ન પડ્યો. વળી એણે ભણવામાં એક વરસ ગુલ્ફીય મારી હતી એટલેય એની બુદ્ધિશક્તિનું માપ નીકળી જતું હતું.

સગુણાએય મુકેશને જોઈને મીનાના કાનમાં ફૂક મારી હતી કે એ ભલે અત્યારે રંગેરૂપે પાછો જણાતો હોય પણ માથેથી ભણવાનો બોજો ઓછો થશે અને ઈંગ્લેન્ડનાં હવાપાણીની અસર થશે તો એ ચોકકસ સોહામણો લાગશે.

અનુક્રમ ⇒

૧૭. પસંદગીની મીઠી મુંજવણી

તે દિવસે મુકેશની સાથે વાત થયા પછી મીનાના મનમાં એની જ મૂર્તિ રહ્યા કરતી હતી. એણે માભીને પોતાના મનની વાત કરી હતી પણ એ બેચે હજુ મુખીને વાત ન કરવાનું નકકી કર્યું હતું.

એક વખત ફરીથી મુકેશને અને મીનાને મેળવ્યા પછી મુખીને વાત કરવાનો સગુણાએ વિચાર કર્યો હતો. ત્યાં ચુધીમાં મંગળ પણ વિલાયતથી આવી જાય એટલે બધી જહેરાત કરવાની એ બેચની ગણતરી હતી. એટલે વાયદા પ્રમાણે બેચ જણી કામનું બહાનું કાઢી રાજકોટ જવા નીકળી અને મુકેશની હોસ્ટેલે ટહેલ નાખી. હોસ્ટેલના રેક્ટર પ્રાધ્યાપક રાવળ આમ તો ધાણા કડક હતા પણ આ બે પરદેશી યુવતીઓને જોઈ એમને મુકેશની ઝેમ ચુધી જવા દેવાની મંજૂરી આપી.

મુકેશ ઝેમ પર જ હતો. કદાચ વાયદા મુજબ મીના એની ઝેમ પર આવે તો એની ઝેમ ગંદીગોબરી ન લાગે એ માટે એણે આપી સવાર મહેનત કરીને ઝેમ સાઝ કરી હતી. દીવાલ પર લગાડેલાં ફિલ્મી નટનટીઓનાં પોર્ટરો એણે કાઢી નાંખ્યાં હતાં. ચાદર તથા ઓશિકાનાં કવર પણ તેણે ગઈ કાલથી જ ધેવડાવીને ચઢાવી દીધાં હતાં. ચોપડીઓ પણ ધોડામાં વ્યવસ્થિત ગોઠવી દીધી હતી. પણ મનમાં તો એને લાગતું જ હતું કે રાવળ સાહેબ એમને એની ઝેમ ચુધી આવવા જ નહીં દે. પણ બીજુ બાજુ એમ પણ લાગતું હતું કે એ લોકો કોઈની લાગવગ લગાડીને કદાચ આવી પણ જાય.

એનો ઝેમપાર્ટનર પટેલે આ બધું જોઈ એને કહ્યું હતું: ‘તને મળવા કોઈ છોકરી તો નથી આવવાની ને!’

મુકેશો એને કશો જવાબ આપ્યો ન હતો. આમ તો એણે એન્જિનીયરિંગમાં એડમિશન લીધું ત્યારથી જ એના મનમાં મીનાને વરવાના કોડ હતા, પણ એમાં સહ્ય ન થવાય તો દોસ્તોનાં મહેણાં સાંમળવાં ન પડે એટલે એણે કોઈને પોતાના મનની વાત કરી ન હતી. અરે, એને મીના સાથે મુલાકાત થઈ હતી એ વાતેય એણે કયાં કોઈને કરી હતી!

જ્યારે બારણે ટકોરા થયા અને એના દોસ્ત પટેલે બારણું ખોલ્યું તો પેલી બે ભમકાદાર યુવતીઓને જોઈને એચ અચંબામાં પડી ગયો: ‘કોનું કામ છે આપનો! એનાથી એટલું જ પુછાયું. એ તો સારું થયું કે પટેલે બારણું ખોલ્યું હતું, જો મુકેશો ખોલ્યું હોત તો તેનાથીય કયાંથી બોલાયું હોત!

‘અમારે મુકેશભાઈનું કામ છે. ને મુકેશભાઈ તમારે કાલે તો રજા છે ને! અમે રાજકોટ જઈએ છીએ તે તમને વાંધો ન હોય તો અમારી સાથે ચાલો. કાલે સાંજના પછા આવી જવાશે.’ સગુણાએ કહ્યું.

‘મારે? હા, ના કોઈ- ના રજા જ છે. હું -’ મુકેશ થોથવાઈ ગયો.

‘અમે બહાર કારમાં બેઠાં છીએ. તમે કપડાં બદલીને આવો એટલે નીકળીએ.’ એનો ગભરાટ પામી જતાં સગુણાએ કહ્યું અને બેચ બહાર નીકળી ગયાં. પટેલ પણ આ બધું જોઈ વિચારમાં પડી ગયો હતો.

‘અલ્યા પરમાર, આ બધું શું છે!’

‘તને સ્વમજણ નહીં પડે. મનેય આ પરદેશી લોકોની વાતમાં સ્વમજણ પડતી નથી. એમને મારું કશુંક કામ છે તે છેક રાજકોટ ચુધી લઈ જતાં હશે. હું આવીને તને વાત કરીશા.’ કહેતાં મુકેશો કપડાં બદલ્યાં અને એક નાઈટ ડ્રેસ અને બીજાં એક જોડી કપડાં બેગમાં ભર્યાં. પછી કહે: ‘તને વાંધો ન હોય તો મને તારું જેકેટ આજનો દિવસ આપીશા.’

‘તું મારા બેટા, કશું કહેતો નથી પણ ઊંડાં પાણીમાં રમવા માંડયો છું. જો એ છોકરીઓ પર વટ પાડવો હોય તો મારો શેવિંગ સેટ પણ લેતો જા. એ કીટમાં આફિટર શેવ તો હશે અને પરફ્યૂમની બોટલ પણ બેગમાં મૂકતો જશે.’ જાણે કશીક ગંધ આવી ગઈ હોય એમ પટેલે એને સામેથી સજાવવા માંડયો. ને થોડી જ વારમાં મુકેશ જ્યારે તૈયાર થઈને બદાર નીકળ્યો ત્યારે એ ખરેખર શોભતો હતો.

એને બનીઠનીને આવેલો જોઈ સગુણાએ મીનાને કોણી મારી: ‘આવોયે તો અત્યારથી જ રમાર્ટ લાગવા માંડયો.’ ને પાછળ બેચવા જતા મુકેશને ઉદ્દેશીને બોલી: ‘તમે આગળ જ બેસી જાવ. તમને બેને વાતો કરવાની ફાવશે. ને વાતો કરતાં તમને બેયને માફિક આવી જાય તો મને અર્દેથી નીચે ના ઉતારી પાડતાં પાછાં, હજુ તો તમારે મારી જરૂર પડશો.’ એની આવી વાતોથી શરમાતાં મુકેશ આગળની સીટમાં મીનાની બાજુમાં બેસી ગયો. ને મીનાએ કાર ચલાવી.

‘આજે આપણે રાજકોટ જઈએ છીએ ત્યાં મોટા બાપુનો બંગલો છે. કાલે મારા ભાઈ આવવાના છે. એ આવે પછી મારા લગ્નની વાત પાડી થવાની છે. મેં તમને કશું હતું કે હજુ એક વખત આપણે બેયે ફરીથી મળવું પડશો એટલે તમને સાથે લીધા છે. ભાઈ કાલે સવારની વેળામાં આવી જ્યે. પછી પાછા ફરતાં અમે તમને અમદાવાદ ઉતારતાં જઈશું.’

‘તમારે એવો અવળો ફેરો ન ખાવો હોય તો હું તો એસ.ટી.માંય જતો રહીશ. તમારાથી રાજકોટથી બગોદરા ચોકડી થઈ સીધાં કાવડિયે પહોંચ્યે જવાશે.’ મુકેશે કહેવા કર્યું.

‘અમારે ત્યાં એમ કોઈને અડયે રસ્તે અટવાતાં મૂકવાનો રિવાજ નથી ને કારમાં પાંચ પંદર માઈલ આમ કે તેમ, એનો કશો વાંધો નહીં.’ મીનાને બદલે સગુણાએ જ જવાબ આપ્યો.

ગાડી ચાલતી રહી અને મીના અને મુકેશની વાતો ચાલતી રહી. ભણતરની વાતો પરથી એમની વાતો વિલાયતની જિંદગી પર લટાર મારીને લગ્નની ધમાલ પર જઈને અટકી. મીનાની વાત કરવાની ઢબ જ એવી હતી કે મુકેશનો ક્ષોભ પળવારમાં દૂર થઈ ગયો હતો. લગ્નની ધમાલની વાત આવી કે સગુણા વચ્ચેમાં ટપકી પડી: ‘તમને લગ્નમાં ધમાલ પડતી હોય તો માનણો કે તમારાં લગન અટકી ગયાં. આટલું ભાડું ખરચીને ને ધરનું કામ ખોટી કરીને હું અહીં ચુંધી આવી હોઈશ તે કાંઈ સાદાં સગવડિયાં લગન મહાલવા તો નહીં જ આવી હોઉં ને!’

‘પણ હજુ અમે પરણવાનું કયાં નકડી કર્યું છે કે તમે ઉધલવા તૈયાર થઈ ગયાં છો!’

‘તો કરી નાખો ને નકડી. તમારું તો ઠીક પણ આ મુકેશભાઈનો તો જીવ હેઠો બેસો.’

‘તમારા જીવને ધરપત નથી. બાકી અમે નકડી કરીશું તો તમને જણાવ્યા વગર નહીં રહીએ ને તમારે ભપકો કરવો હશે તો અમે નાય નહીં પાડીએ. પણ હુમણાં થોડીવાર શાંતિ રાખો તો અમને વાત કરવાની સમજણ પડે.’

‘તે વાત કરવી હોય તો કરો ને. બાકી કયારનાં વિલાયતની ને અમેરિકાની વાતો કરતાં હતાં એને બદલે કંઈક પ્રેમની વાતો કરો તો વાત આગળેય વધે.’ સગુણાએ કશું અને મીના શરમાઈ ગઈ ને મુકેશ તો વળી એનાથીય વધુ શરમાઈ રહ્યો.

‘પ્રેમની વાતોમાં તો ભાભી, એવું છે ને કે બે જણ હોય તો કંપની કહેવાય અને પણ જણ હોય તો ટોળું થઈ જાય.’

‘એટલે તમે બે જણાં ભેગાં થઈને મને અડયે રસ્તે ઉતારી મૂકવાનું તો નથી વિચારતાં ને! એના કરતાં સારો રસ્તો છે. હું પાછળ ઊંધી જાઉં તો તમને વાત કરવાની ફાવશે, પણ મને ખાલી પેટે ઊંઘ નહીં આવે. રાજકોટ પહોંચતાં હજુ આઠ તો વાગી જ જ્યે. એમ કરો હવે પછી જે સારી હોટેલ આવે ત્યાં ચાનાસ્તો કરી લઈએ પછી તમારી લાઈન કલીઅર.’

સગુણાએ કહ્યું ને તેની આવી સ્પષ્ટ વાતોથી મુકેશ શરમાઈ રહ્યો, પણ એને હૈયે એક વાતની શાંતિ થઈ ગઈ કે આમણે હજુ ભલે ચોખવટ ન કરી હોય પણ એમના મનમાં પોતાને માટે વાત પાક જેવી હતી જ.

એક સારી જણાતી હોટેલ પાસે મીનાએ કાર ઉમ્ભી રાખી. અંદર જઈ બધાં બેઠાં એટલે મીના કહે: ‘મને અત્યારની અહીંની વાનગીઓની ખબર નથી એટલે તમને ગમતી હોય એ બેન્ચાણ ચીજોનો ઓર્ડર આપો.’

‘જુઓ મુકેશભાઈ, એક અનુમવની વાત કહું. પછી એ કહેશો કે તમે ઓર્ડર આપ્યો છે તો બિલેય તમે ચૂકવો.’

‘સારું થયું કે તમે મને વેળાસર વાત કરી. હવે હું મારા બિસ્સાને હિસાબે જ ઓર્ડર આપીશ, નહીં તો પછી મારી સાથે તમારેય ડીશો ધોઈને પૈસા વાળવાના થશે.’ એમની વાતોથી ઉત્સાહમાં આવી ગયેલા મુકેશો મજાકમાં ચામેલ થઈ જતાં કહ્યું અને એક મિઠાઈ અને બે ફરસાણનો ઓર્ડર આપ્યો.

‘તમે મિઠાઈનો ઓર્ડર આપ્યો એટલે મને લાગે છે કે તમારો અમારું મોં મીઠું કરાવવાનો વિચાર છે.’

‘મોં તો તમારે મીઠું કરાવવાનું છે. હું તો ત્રણ દા’ડાથી વાટ જોઈને બેઠો છું.’

‘એની તો મને શી ખબર પડે! તમારી બાજુમાં બેઠી છે એને જ પૂછો ને! એ હા પાડે તો રાજકોટથી પાછા જતાં જ સવામણના પેંડા લેતી જાઉ તે આખા ગામનાં મોં મીઠાં કરાવી દઉં. કહો મીનાબેન, પેંડાનો ઓર્ડર આપી દેવો છે!’

‘હજુ રાજકોટથી પાછા જવાનો વખત તો થવા ધો.’

‘પણ આ મુકેશભાઈને શાંતિ થાય ને! એમને તો કયારનું થતું હશે કે આ પરદેશનું વંઠેલું વાજું કયે વખતે અવળું ફરીને ઊમું રહી જાય એ કશું કહેવાય નહીં.’

ને આવા ટોળ મજાક કરતાં બધાં રાજકોટ પહોંચ્યાં. મુકેશો આ રાજમહેલ વિશે જાણ્યું હતું પણ નજરે જોવાનો તો આજે જ અવસર સાંપડ્યો હતો. સગુણાએ અગાઉથી ઝોન કરી દીધો હતો એટલે જમવાનું તૈયાર જ હતું. બધાં જમીને બેઠાં એટલે સગુણા મુકેશને કહે: ‘ચાલો પહેલાં હું તમારો સ્વીકારી દુષ્પદ્ધ બતાવી દઉં.’ ને એણે મુકેશને એનો દુષ્પદ્ધ બતાવી દીધો. પછી વાતો કરતાં બધાં સીટિંગ દુર્મમાં ગોઠવાયાં.

મુકેશ હજુ થોડો મૂંજાતો હતો એ જોઈ સગુણા કહે: ‘જુઓ તમારે વધામણીમાં જે આપવું હોય એ કાલે બજારમાંથી લાવી આપજો પણ તમારાં અને મીનાનાં લગન પાકાં સમજજો. હા, કાલે એના ભાઈ આવે છે એમની નજરમાં તમે પાસ થવા જોઈએ.’

‘હું નકડી કરું એમાં મોટાભાઈ ના પાડે જ નહીં ને.’ મીનાથી બોલી જવાયું.

‘તો ચાલો આખરે બેનબાએ હા ભાણી ખરી. બિચારા મુકેશભાઈનો જીવ હેઠો બેઠો. રેવા, મહારાજને કહે કે ત્રણ ઘ્યાલા સરસ મજાની ચા બનાવી લાવે. મોઢું તો મીઠું કરીએ. ને હવે તો તમે રાજુ ને, મુકેશભાઈ!’ ને જવાબ આપવાને બદલે મુકેશની આંખોને ખૂણે પાણી તગતગી રહ્યાં. એના મનમાં ઊંડે ઊંડેય જે શંકા હતી તે નિર્મૂળ થઈ જતાં એ ગંગાદીત થઈ ગયો.

‘એમ ઢીલા શું પડી જતા હશો, મુકેશભાઈ. તમને પસંદ ના હોય તો નન્નો વાસી દેવાનો.’ એણે હસતાં કહ્યું અને પોતાનાં હર્ષશ્રુ પકડાઈ ગયાં એ જાણી શરમાઈ ગયેલો મુકેશ ઊઠીને બારી પાસે જઈ આંખો કોરી કરવા બહાર જોઈ રહ્યો.

થોડીવારે મહારાજ ચાના ખ્યાલ લઈને આવ્યો ત્યારે શરમને વેગળી મૂકતાં ઝમાલથી આંખો કોરી કરતો એ આવીને સોઝામાં ગોઠવાયો. ‘સોરી મુકેશભાઈ, તમને નાહકના રડાવ્યા.’ સગુણાએ કહ્યું.

‘મને કબૂલ કરતાં શરમ આવતી નથી કે એ આનંદના સમાચાર મારે એવા ચુખદ આંચકા જેવા હતા કે એ જીરવવા મને અધરા થઈ પડ્યા. પણ હું તમને બેય ને વચન આપું છું કે તમે મારામાં જે વિશ્વાચ મૂક્યો છે એ હું કયારેય એણે નહીં જવા દઉં. હું લાયક છું એટલે તમે મને પસંદ કર્યો છે એમ નહીં પણ તમે મને જિંગીમાં આગળ લાવવા માટે મારો હાથ પકડ્યો છે એમ જ હું સદા માનીશા.’

‘તમારે એવું માનવું નહીં. મારે જેવા પતિની ઈચ્છા હતી એવા તમે છો એટલે તમારી સાથે લગ્ન કરવાની મેં હા પાડી છે. જેમ ભાઈ અને ભામીએ પાંચ ગામમાં નામ કાઢ્યું છે એમ આપણે પણ આપણા ઘર ને ગામને ઉજાળીએ તો લોકોનેય એમ લાગે કે ભણેલાં છોકરાં હોય તો ઘર એકલું જ નહીં પણ ગામ અને નાત પણ દીપે છે.’ મીનાએ કહ્યું ને મુકેશ પણ એની આ સમજણ પર વારી ગયો. એણે તો જ્યારથી જાણ્યું હતું કે આટલી કેળવાયેલી અને પરદેશ રહેલી છોકરી હોવા છતાં એણે નાતમાં જ પરણવાનો જ ટેક લીધો છે ત્યારથી જ એના હૈયાને પિણાણી લીધું હતું.

પછી સગુણા એ બેને વાતો કરતાં મૂકીને પોતાને માટે ખરીદી કરવાની યાદી તૈયાર કરવા બીજા ઝમમાં ગઈ. ને પેલાં બેની વાતો જાહેરમાંથી અંગતમાં ડેરવાઈ ગઈ: ‘તમારું ભણવાનું પૂરું થશે કે તરત જ ઈંગ્લેન્ડ આવવાનું થશે. તમે પાસપોર્ટ બનાવરાવી દેજો. લગ્ન પછી મારાથી તો માંડ એક મહિનો દેશમાં રહેવાશે.’

‘કેમ એટલું જણ્યી? વધારે નહીં રોકવાયા?’ પેલું અધીર હૈયું બોલી ઊઠયું.

‘રહેવાનું તો મન થાય છે પણ મારેય કોલેજ ચાલુ થઈ જાય છે.’

‘અહીં હજુ કોઈ છોકરી અમારી કોલેજમાં ભણી હોય એવું જાણ્યું નથી. અહીં તો બધા એમ માને છે કે એન્જુનિયરિંગ એટલે છોકરાઓની જ કોલેજ.’

‘ત્યાં સ્ક્રીઓ પુરુષસમોવડી થઈને બધાં કામ કરે છે. ટ્રક અને બસ્ પણ ચલાવે છે ને પાયલટ થઈ ખેન પણ ઉડાડે છે. પણ તમે હવે મને ‘તમે તમે’ કહીને નહીં બોલાવો તો ચાલશે. અહીં છું ત્યાં સુધી હું ‘તમે તમે’ કરીશે, પણ ઈંગ્લેન્ડમાં તો ‘તું’ જ ચાલશે. ત્યાં તો ‘તમે’ કહીએ તો બીજા બધા મસ્કરી જ કરે.’

‘હજુ એવું કહેવા જેવો અધિકારી હું થયો છું એય મારા મનમાં નથી ઉત્ત્યુ. મને હજુ મારા આ સદ્ભાગ્ય પર ભરોસો નથી પડતો. કાલે મંગળભાઈ આવે ત્યારે મારા ભાગ્યનો ફેંસલો થશે. ત્યાં સુધી મારું મન દ્વિધામાં જ રહ્યા કરશે. ભગવાન મને એમની કસોટીમાં પાર ઉતારે.’

‘મેં કહ્યું ને કે મોટાભાઈ મારી મરજુ હોય ત્યાં મહોર મારશે. વળી બાપાએ તમારું ઘરકુટંબ પણ પસંદ કરેલાં છે. અમારી જેમ તમારું ઘર પણ પાંચ ગામમાં પુછાતું છે. તમે જરાય ચિંતામાં ન રહેતા.’

‘તમારી આવી વાતથી મને કેટલો સંતોષ થયો છે એ કેવી રીતે બતાવું! મને કબૂલ કરતાં શરમ નથી આવતી કે હું અહીં આવતો હતો ત્યારે મારા ઝમ પાર્ટનર પટેલે મને એનું જેકેટ અને શેવિંગકીટ આપ્યાં છે. બાપા પાસે પૈસા છે પણ એટલા બધા નથી કે હું એવું બધું વસાવી શકું. મને તો વહેમ છે કે બાપાએ મને ભણવવા માટે કદાચ દેવુંય કર્યું હશે.’

‘કદાચ કર્યું હશે તોય એની શી ચિંતા છે? તમે ત્યાં આવશો એટલે એક વરસમાં આપણું ઘર તરતું થઈ જશે.’ મીનાએ એને હિંમત બંધાવી.

‘હવે મને શદ્ધા બેસવા માંડી છે કે મારું ભાગ્ય બદલાઈ રહ્યું છે. ઈંગ્લેન્ડ આવીને ચારપાંચ વરસ કેડ બાંધીને કામ કરીશ તો બાપાનેય પાછળી ઉમરે સુખ સાંપડશે.’

‘વાત કેટલે પણોંચી! છૈયાં છોકરાંની વાતો કરી કે હજુ તમારી પેમલા પેમલીની વાતો જ ચાલે છે!’ અંદરના રૂમમાંથી બહાર આવતાં સગુણાએ ટૌકો કર્યો ને મુકેશ શરમાઈ રહ્યો. મીનાએ મુકત વાતાવરણિયા પરદેશનાં પાણી પીધાં હતાં એટલે એ એના કરતાં ઓછી શરમાઈ.

‘મેં તમને રૂસ્તામાં જ કદ્યું હતું ને કે બે માણસ વાતો કરતાં હોય તો એ કંપની કહેવાય ને ગ્રાણ જણાં થઈ જાય તો એ ટોળું કહેવાય.’ મીનાએ ભામીને જવાબ આપવાને બદલે સામી ઉડાવી.

‘ટોળું કહેવાતું હોય તો ભલે કહેવાય પણ મારે તમારી વર્ષ્યે બેસવું જ પડશે. મારે તો કાલે સવારે તારા ભાઈને જવાબ આપવાનો છે. ને એમને તો જાણો સમજાવી લેવાશે પણ બાપાને જવાબ આપતાં તો બેનબા, તમારીય બોબડી બંધ થઈ જશે. એ જાણશે કે મુકેશભાઈને હોસ્ટેલમાંથી ઉપાડી લાવ્યાં છો ત્યારે તમે એમને જવાબ આપજો.’

‘હું તો કહીશ કે ભામીનો એવો ખાન હતો.’

‘ક્યારનાંય બેય કાન્કૂસિયાં કરો છો તમે ને ખાન ભામીનો! આવજો મુકેશભાઈ, તમારે રોકાવાની જરૂર નથી. કામ વગર મારે સાચુસસરાનો ઠપકો સાંભળવાની શી જરૂર!’

‘ગામ આખામાં તો કહેતાં ફરો છો કે મીનાને પરણાવવા આવ્યાં છો પછી કામ વગરનો ઠપકો શાનો!’

‘ને ભામી, મારે માટે થઈનેય થોડો ઠપકો સાંભળી લેજો. તમે આવો ખાન કર્યો એમાં તો મારા ભાગ્યનો ઝેંસલો થઈ ગયો. ને આવા રાજમહેલમાં પગ મુકવાનોય મને અવસર મળ્યો. બાકી મારા જેવાનાં લગનની વાત તો ખેતરને શેરે છાપરીમાં જ ગોઠવાય અને મોદ્યોનાં પાથરણામાં જ ઉજવાય.’

‘જાન લઈને આવશો ત્યારે મોદ્યો જ પથરાવીશું જો અમારી આ નણંદ માને તો.’

‘મોટે ઉપાડે નણંદ પરણાવવા આવ્યાં છો તે જેમ તમને શોભે એમ કરજો ને! મારે લાયક વ્યવસ્થા નહીં થાય તો એની ફરિયાદ મારે મોટાભાઈને જ કરવાની છે ને!’

‘તે તારા મનના માણિગરને જ કહે ને કે હાથીની અંબાડીએ ચઢીને વટથી પરણવા આવે. એ જો હાથીની અંબાડીએ આવશો તો એ પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરીશું.’

‘ભામી તમે એ વાત સારી કહી. હાથી પર આખી નાતમાં કોઈએ વરધોડો કાઢ્યો નથી.’

‘આજના જમાનામાં એવું ના શોભે-’ મુકેશ કહેવા ગયો.

‘શોભે કે ના શોભે પણ હવે તમારું કશું ચાલવાનું નથી. અમે લગનમાં એવો ભમ્મડો કરવાનાં છીએ એટલે તમારે પણ ભમ્મકાથી જ પરણવા આવવાનું છે. પાંચ ગામની નાતમાં તમારું ને અમારું બેય ઘર આગળ પડતાં છે એટલે એમાં કોઈને વધુ પડતું લાગવાનું નથી. ને અમારી મીના વિલાયતથી પરણવા આવી છે એટલે ભમ્મડો તો બેય પદ્ધો થવાનો જ છે.’ સગુણાને તો હાથીની સવારી પર વરધોડાનો વિચાર ગમી ગયો હતો. મુકેશ બાપડો ગુંચવાઈ રહ્યો હતો.

‘એ બધું તમને શોભે. તમે બધાં વિવાયતથી આવો છો. માને તો તમે હુમણાં બતાવ્યું ત્યારે જ વિવાયતનું સમાજું આવ્યું.’ એણે જગ્યાવ કરતાં કદ્દું.

‘જુવો તમારું ઘર નાતમાં એક નંબરનું છે. તમારાથી વધારે ભાગેલું આખી નાતમાં બીજું કોઈ નથી અને કાલે સવારે તમારે વિવાયત જવાનું છે. આ બધી વાતનો વિચાર કરીએ તો એમાં કશું વધારે પડતું નથી. વળી આપણા રજુપુતોમાં હાથીની સવારી અજાણી પણ નથી.’ સગુણા લીધી વાત મૂકવાની ન હતી અને મીનાનેય હાથી પર ઉધલીને આવતા વરને વરવાના કોડ જાગ્યા હતા. મુકેશ તો લગ્નની કલ્પનાથી જ એટલો આનંદી રહ્યો હતો કે લગ્નમાં ધમાલ કરાય કે લગ્ન સાદ્યાંથી ઉજવાય જેય એને મન કશું મહત્વ રહ્યું ન હતું.

એ અડધી રાત બેયની વાતોમાં અને બાકીની અડધી રાત એકમેકના વિચારોમાં વીતી. મંગળ મુંબઈથી રાજકોટ ખેનમાં આવવાનો હતો. એનું ખેન સવારે દ્વારા વાગ્યે આવવાનું હતું પણ મુકેશ તો આઠ વાગ્યાનો તૈયાર થઈ આંટા મારતો હતો. ‘તમે તો ભાઈ, મારે અધીરા. હજુ ઉતાવળ હોય તો મારે હોય, મારો ધણી આવવાનો છે.’

‘તમને તો એમણે પરખી લીધેલાં છે. આજે મારો વારો છે.’ મુકેશો હસતાં કદ્દું.

‘એમ ગમરાવા જેવું નથી. એની બેને તમને પસંદ કર્યા છે એટલે એણે તો ફક્ત હાજરી કર્યા છે. ઇતાંય તમારે જોવું હોય તો હું એના કાનમાં કૂક મારી જોઈશ કે મીનાએ તમને પસંદ કર્યા છે, પણ મને તમે બરાબર લાગતા નથી. ઇતાં તમે જોશો કે એ તમને પસંદ જ કરશો.’

‘ના ના એવું ના કરતાં કયાંક હુસવાનું ખસવું થઈ જાય તો મારે તો કાંઠે આવેલું જહાજ ડૂબી ગયા જેવું થઈ જાય.’ ગમરાઈ જતાં મુકેશ બોલી ઊઠ્યો.

‘તમે તો ખરા ગમરાઈ જાવ છો ને! ચાલો તમારી વાત માની લઉં છું. હું પણ મીનાની જેમ જ તમારી વતી એમને સમજાવીશી પણી તો તમે ખુશ ને!’

‘શી વાત ચાલે છે તમારે! મારી તો વાત નથી કરતાં ને!’ અંદરથી આવતાં મીનાએ પૂછ્યું.

‘હું મુકેશમાઈને બિવરાવતી હતી કે હું તારા ભાઈને એમ કહીશ કે મીનાએ એમને પસંદ કર્યા છે પણ મને એ બરાબર લાગતા નથી. તો એ ગમરાઈ ગયા.’

‘તમે ગમે તેમ કહો પણ મોટામાઈને તો હું જે કહું એ જ સાચું માનવાના. એમાં એમણે ગમરાવાની કશી જરૂર નથી.’ મીનાએ પોતાનો આત્મવિશ્વાસ રજૂ કર્યો. તોય મુકેશનો ગમરાટ દૂર થયો હોય એમ લાગ્યું નહીં.

બધાં એરપોર્ટ પર પહોંચ્યાં ત્યારે જ ખેન આવવાનો સમય થયો હતો. એમણે ડ્રાયવર સાથેની મોટી ગાડી લીધી હતી. એમને ખબર ન હતી કે મંગળ કેટલી પેટીઓ લઈને આવતો હતો. લગ્ન જેવો અવસર ઉજવવા એ આવતો હતો એટલે કદ્દું બાપુએ એને કેટલીક વધારે ચીજો લેતા જવાની સૂચના પણ આપી હોય. વળી સગુણાએ પણ એની સાથે પોતાને માટે કેટલીક ચીજો મંગાવી હતી. એટલે વધારાના પૈસા ભરીને ઓવર બેગેજ તો લાવવાનો જ હતો એની તો બેયને જાણ હતી જ.

ખેન સમયસર આવ્યું અને પ્રાણ પેટીઓ સાથે મંગળ બહાર આવ્યો. એ યશને સાથે લાવ્યો ન હતો. યશ તો એનાં મેળીબા સાથે આવવાનો હતો. બાપુ અને મેળી યશ અને સ્ટીવને લઈને દ્વારા દિવસ માટે જ આવવાનાં હતાં, લીનાને સગુણા પોતાની સાથે લઈ આવી હતી. એ આ લગ્નની ધમાલમાં હરખામાની પાસે હતી. રીક અને લ્યુસી હતાં એટલે

મેળી અને બાપુથી આટલુંય આવી શકાવાનું હતું. મંગળે મુકેશને જોયો. એ અજાણ્યો જુવાનિયો કોણ હશે એ વિચારતાં એની સાથે શેકહેન્ડ કર્યા ને પોતાની ઓળખ આપી: ‘મારું નામ મંગળ.’

‘હું મુકેશ. ધનાળીના ગુમાનસંગ મારા પિતા થાય.’ મુકેશે પણ પોતાની ઓળખ આપી.

‘એમ નહીં, એમ કહો કે જો તમે હા પાડો તો તમારા બનેવી થવાનું મને મન છે ને તમારી બેને મને પસંદ કર્યો છે.’ સગુણાએ કહ્યું અને મીના શરમાઈ રહી.

‘જો મીનાએ તમને પસંદ કર્યા હોય તો મારે તો હા જ પાડવાની હોય ને! ને ગુમાનસંગકાકાને ને બાપુને તો વરસો જૂનો સંબંધ, આ તો સોનામાં સુગંધ ભણ્યા જેવી વાત કહેવાય. પણ ભયા, કાંઈ ભણ્યા છી કે પછી મારી જેમ-’

‘છો મહિના પછી એન્જિનીયર થઈ જશે.’ મુકેશને બદલે મીના બોલી ઉઠી.

‘મેં તને પૂછ્યું? બે માણસો વહેવારની વાત કરતા હોય ત્યારે વચ્ચમાં બોલાય! હમણાં કહી દઈશ કે એ મને પસંદ નથી તો રખડી જઈશ.’ મંગળે હસતાં બેનને ઉડાવી.

‘લો ભયા, તમારું તો પાકું થઈ ગયું. હવે ડ્રાયવરને પેટીઓ કારમાં મૂકવા લાગો, એન્જિનીયર થવાના છો એટલે એ કામ તો તમને ફાવશે.’ સગુણાએ હસતાં મુકેશને કહ્યું.

પણ ડ્રાયવરે ભાવિ જમાઈ સેવા કરવા જાય તે પહેલાં તો તેની જાતે જ પેટીઓ કારમાં મૂકી દીધી હતી. ટોળટપ્પાં કરતાં બધાં બંગલે પહોંચ્યાં એટલે મંગળ અને મુકેશ વાતોએ વળજ્યા: ‘હું યશની બાધા કરવા આવ્યો ત્યારે તમને મળોલોય ખરો. હું ને બાપુ તમારે ત્યાં આવેલા. ગુમાનસંગકાકાને પગે હવે કેમ છે?’ મંગળે સહજ પૂછ્યું.

‘એમને વૈદની દવા માફક આવી ગઈ એટલે જાણો બધું મટી ગયું. ધોડાની જેમ ચાલે છે. એમનેય તમારા બાપાની જેમ ગામના કામે તાલુકાના ફેરા રોજના થઈ પડ્યા છે.’

‘એમની બેથની આખી જિંદગી પટલાઈમાં જ ગઈ, હવે પાછલી ઉમરે છોડવી હોય તોય કયાંથી છૂટે?’

‘એ બધું તો ઠીક પણ મેં અને મીનાએ નકકી કર્યું છે કે હાથી પર ચઢીને પરણવા આવવાનું કબૂલ કરે તો જ વાત પાડી, નહીં તો નહીં. પૂછો એમને શું કહે છે?’

‘આપણાથી એમને એવું દબાશ ના મૂકાય, પણ એમ કરે તો અવસરમાં રંગ રહી જાય એ વાત સાચી. અને વાત છે પણ શોભતી એમનું ને આપણું બેય ઘર પાંચ ગામની આખી નાતમાં પુછાતાં છે.’ મંગળે નરોવા કુંજરોવા કર્યું.

‘હવે તમે નાહી લો એટલે જમી લઈએ ને નિકળીએ ઘર જવા. રસ્તામાં આમને અમદાવાદ હોસ્પિટ પર ઉતારવાના છે. પૈઠીને લાવ્યાં છીએ.’

‘તો અમદાવાદ થઈને નિકળીશું. ભયા, તમને તો જવાની ઉતાવળ નથી ને!’ મંગળે મુકેશને વચ્ચે લીધો.

‘મારે તમને અમદાવાદનો ઘકડો ખવરાવવો નથી. મને લાગે છે કે આપણે સીધાં કાવડિયા તરફ જ જઈએ. હું વચ્ચમાં ધનાળી ઉતરી જઈશ.’

‘ને વખતે તમને ઉતારવાનું ભૂલી જઈએ તો સીધા અમારે ત્યાં ધામા નાખવાનો વિચાર તો નથી કરતા ને પાછા!’
સગુણાએ એની મરુકરી કરતાં કહ્યું.

‘એવું કરીશું. પણ પહેલાં ચા તો પાવ કોઈ અમને. નદ્વાવાની વાત તો પછી.’ મંગળે કહ્યું ને મીના મહારાજને
આનું કહેવા ગઈ.

‘તે કેમ તમને ધનાળીયે જવાની વેળ ઊપડી! કાલે તો કહેતા હતા કે હું એસ. ટી.માં અમદાવાદ જ્યો રહીશ.’
સગુણાએ પાછી મજાક કરી.

‘એ તમને નહીં સમજાય, તમારાં લગન થયે તો ધણાં વરસ થઈ ગયાં.’

‘અમારાં લગનની તો વાત જ ન્યારી હતી. બેયને માથે લટકતી તલવાર હતી. આ તો પાંચગામની આખી નાત
અને મારા દોસ્તોના પર જ અમે મદાર રાખેલો. બાપાય હા પાડશે કે ધરની બહાર કાઢી મૂકશે એની જ પતિયાર ન હતી
ને!’

‘અમને બધી ખબર છે. હું તો ત્યારે નાનો પણ બાપાએ અમારે ધેર આખું ગામ ભેગું કરેલું અને બધાને તૈયાર
રહેવા તાકીદ કરેલી. કહેતા હતા કે ગમે ત્યારે કાવડિયાના મુખીનો સંદેશો આવે તો વહારે જવાનું છે.’ વાતો ચાલતી રહી.
ચા પીવાઈ ને બપોર પછી બધાં મોટી ગાડી લઈને ગામ જવા નીકળ્યાં.

અનુક્રમ ⇒

૧૮. ધનાળી ચગડોળે ચદ્રયું

રસ્તામાં મુકેશને ઉતારીને બધાં કાવડિયે પહોંચ્યાં. મુકેશો તો એમને ઘડી માટેય ધેર લઈ જવા ધારું કર્યું પણ મોડું થયું હતું એટલે એ લોકો રોકાયાં ન હતાં. મંગળ આવ્યો જાણી અડધું ગામ એના ફળિયામાં ભેગું થઈ ગયું. મીનાની જેનપણીઓયે જાણે મંગળની જ રાહ જોઈ રહી હતી. મંગળ આવે તો જ એમની જેનપણીનું લગન ગોઠવાવાનું હતું ને મીનાના લગનની જાણે મીના કરતાંય વધુ ઉતાવળ એમને હતી. કેટલીકે તો સામસામે હોડેય બકી હતી કે મીનાનું લગન ઉપરની નાતમાં જ થશે.

બીજુ બાજુ મુકેશ ધેર પહોંચ્યો ને આખા ધરમાં હૃષભનું વાતાવરણ છિવાઈ ગયું. મુકેશ આવ્યો જાણી એના જેચાર દોસ્તોય આવી પહોંચ્યા ને કાચી ઘડીમાં આખા ગામમાં વાત પ્રસરી ગઈ કે ગુમાનસંગ મતાદારના વિવાહ કાવડિયાના શાભરી મુખીની છોડી હૃદ્યે ગોઠવાય છે. જે વડીલો અને સ્ત્રીઓએ આ વાત જાણી એ મતાદારને ત્યાં હૃષ કરવા આવી પહોંચ્યાં. જેમ શાભરી મુખીની છાપ આખા પાંચ ગામના પંચમાં હતી એવી જ ગુમાનસંગ મતાદારની છાપ પણ હતી.

મુકેશો દોસ્તોને પોતાની રાજકોટ ગયાની અને ત્યાં મહેલમાં રાત રોકાયાની બધી વાત કરી અને મંગળે એની સાથે દોસ્તના જેવો જે વહેવાર કર્યો હતો તેની વાતેય કરી. ને મંગળ એને ગામની ભાગોળે ઉતારીને કાવડિયે ગયો એ વાતેય એણે દોસ્તોને કરી. જે બધી વાતો એણે શરમમાં માબાપને કરી ન હતી એય ફરતીફરતી ગુમાનસંગ પાચેય પહોંચ્યી ગઈ. એમને પોતાના દીકરા પર ગર્વ થયો. એમણે આ વાત પોતાનાં પતની જમનાંનેય કરી એ તો આ બધું જાણી હૃષભનાં માર્યા અવાક જ થઈ ગયાં.

એમણે દીકરાને પાચે બેસાડી બધી વાત નવેચરથી પૂછવા માંડી. એને જે વાતો થયેલી એ તો બાપડો આ અમણ માને કેવી રીતે સમજાવે પણ તોય માને સંતોષ થાય એટલી વાત તો તેણે કરવી જ પડી. માને એટલી વાતેય સંતોષ થઈ ગયો કે દીકરાના નસીબ આડેથી પાંદડું ખસી ગયું હતું. પણ મુકેશને જ ખબર હતી કે ફક્ત એના નસીબ આડેથી જ નહીં પણ આખા પરિવારના નસીબ આડેથી પાંદડું ખસી ગયું હતું.

ગુમાનસંગે પાંચ સાત પિતરાઈઓને ભેગા કર્યા ને બધી વાત કરી. શાભરી મુખીને ત્યાંથી હજુ કશો સંદેશો આવ્યો ન હતો પણ એમનો મંગળ મુકેશને ગામને પાદરે ઉતારીને ગયો હતો એ વાત જાણી બધાને ખાતરી થઈ કે હવે પણીની કોઈ પણ પળે મુખીને ત્યાંથી વધામણી ખાવા જોવા સમાચાર આવી જવા જોઈએ. એમણે ગુમાનસંગને તૈયારીઓ શરૂ કરવા કહેવા માંડ્યું. એક જણે પેલી હાથીની અંબાડીએ વરધોડો કાઢવાની વાત પણ મુકેશના દોસ્ત પાચેથી જાણી હતી એમણે તો ડાકોરના મંદિરના આખાડમાંથી હાથી મંગાવવાની ગોઠવણ કરવાનું કહ્યું ત્યારે તો ગુમાનસંગ પણ વિચારમાં પડી ગયા.

એમણે મુકેશને બોલાવીને પૂછ્યું: ‘આ હાથી પર વરધોડો કાઢવાની શી વાત છે? તું મને તો કહ્યું કહેતો નથી.’

‘બાપુ, એ તો બધી ટોળની વાતો. એની ભાભી કહેનાં હતાં કે હાથીની અંબાડીએ ચઢીને આવશો તો જ પોંકીશું.’

‘પણી?’

‘મેં કહ્યું કે એવું બધું આ જમાનામાં ના શોભે. પણ પણી મંગળમાઈ આવ્યાને પેલાંએ વાત પાછી ઉખેડી તો એય કહે કે એમાં આપણાથી દબાણ ન કરાય પણ એવું થાય તો બેય પદ્ધે શોભે એવું છે. મેં ના જ કહી છે. મને તો લાગે છે કે આપણાથી એવું ના કરાય. લોકો મજાક ઉડાવે.’

‘બોલો, મોટા હવે શું કહો છો! હાથીનું કહ્યી આવું નો!’

‘એમને એવું બધું શોભે પણ આપણને ના શોભે. એવાંએ ઘરનાં બધાં વિલાયત ફરી આવ્યાં છે અને એમને રજકુટંબ હાર્યે સંબંધ પણ છે.’ ગુમાનસંગે વાતને વાળી લેતાં કહ્યું.

‘આપણનેથી કેમ ના શોભે! તમે મતાદાર છો ને પાંચ ગામના મોભી છો. ને એમની છોડી તમારે ઘેર આવવાની છે. આજે આપી નાતમાં મુકેશ જેટલો ભાગેલો બીજો કોણ છે? ને કાલે હવારે એથ વિલાયત જવાનો જ છે ને! તમે જરાય ઢીલું ઓલશો તો અમે ચલાવી લેવાના નથી એ લાખ વાતની એક વાત.’ એમના એક દોસ્ત મધુર ભગતે ચોખ્ખી ને ચટ વાત કરી દીધી.

પણ મતાદાર મનમાં મૂંજાતા હતા. એક તો પોતે મુકેશને ભાગાવતાં થોડા દેવામાં ઉત્તરી ગયા હતા ને બીજું એમને એમેય લાગતું હતું કે આવો ભપડો કરીએ તો લોડો એને અછકલાઈ ગણી લે ને પાછણથી વાતોય કરે. ને પાંચ વીધાં ઓછાં કરવાં પડે. મુખી જેવા ઘરનો સંબંધ મળતો હોય અને છોકરાને વિલાયત જવાનું મળતું હોય તો એમ કરવામાંય વાંધો નહીં પણ પાંચ વીધાં વેચવાં પડ્યાં એ જાહેર થાય એટલે પોતાની આજ ચુધી બાંધી રાખેલી મૂઠી ઉધાડી પડી જાય. અને એમને મનમાં તો લાગવા જ માંડયું હતું કે ગમે એવી ત્રેવડ કરે કે ખાનગીમાં દેવું કરવાની દોડાદોડી કરે તોય એમને પાંચેક વીધાં જમીન તો ઓછી કરવી જ પડવાની હતી.

ગુમાનસંગ હજુય મનમાં ગુંચવાતા હતા. વાત આખા ગામમાં ફેલાઈ ગઈ હતી પણ આ તો છોકરાંએ છાશ પીવા જેવો ધાટ હતો. હજુ જ્યાં ચુધી મુખીને ત્યાંથી હરખના સમાચાર ન આવે ત્યાં ચુધી એમના મનમાં ઊચાટ રહે એ વાત તો ચાચી જ ને!. એમણે કહ્યું: ‘અલ્યા તમે બધા હાથીની અંબાડીએ ચઢી બેસવા તૈયાર થઈ ગયા છો પણ હજુ મુખીને ત્યાંથી કશા સમાચાર તો આવવા દો. આ તો ભાઈ વિલાયતનું વાજું છે.’

‘એમને બધી વાતની તૈયારી કરવાની હોય. એ બધાને ભાવતા માણસ એટલે પહેલાં ઘરમાં પાડું કરશો ને પછી ગામને જણાવશો ને પછી આપણને સંદેશો મોકલશો કે અમે આવીએ છીએ ફ્લાણે દા’ડે તે તૈયાર રહેજો. એના કરતાં ટૂંકો ને ટચ એક રસ્તો છે. હું કાવડિયે જઈ મારા વેવાઈને મળતો આવું. ગામમાં આ વાતનો ચંગોવગો તો થતો જ હશે ને! સાંજે તમને જે હશે એ જવાબ મળી જશે.’ બીજા એકે કહ્યું.

પણ એને વેવાઈને મળવા જવાની જરૂર જ ન પડી. હજુ તો આ વાત ચાલતી હતી ત્યાં જ મુખી ગામના પાંચ આગેવાનો ને મંગળને લઈને જાતે જ આવી પહોંચ્યા. ગામલોડોએ કાર આવતી જોઈ અને સાનમાં જ સમજુ ગયા. ઘડીમાં તો વગર તેડાવ્યે અડધું ગામ મતાદારને આંગણે ભેગું થઈ ગયું. મુકેશના દોસ્તો તો જાણો પોતે જ ઉધલવાના હોય એવા રંગમાં આવી ગયા હતા.

કાચી ઘડીમાં પાટદ્યો ગોઠવાઈ અને ખાટલા ટળાઈ ગયા. હજુ તો મતાદાર અને મુખી હેઠે મળતા હતા ત્યાં તો બધી સોઈ થઈ ગઈ. મતાદારે બધાને માનથી બેસાડ્યા, પાણીના ખ્યાલા લઈ જુવાનિયાઓ હૈડાફેડ કરવા માંડ્યા, હોકા ભરાયા ને ચાનાં તપેલાં ચૂલે ચઢી ગયાં. બધા જેઠા એટલે મુખીએ વાત શરૂ કરીઃ ‘જુઓ, અમારે રાત થોડી ને વેશ ઝાડા જેવો ધાટ છે એટલે સંદેશો કહાવ્યા વગર આવી પહોંચ્યા છીએ. ને તમારેય તૈયારી તો કરવાની જ ને! અમારી મીનાના લગનની વાત પાડી કરવા આવ્યા છીએ.’

‘તો તો ચા પીને નહીં જવા દઈએ.’ મતાદારે સામી ચોખવટ કરી.

‘તમે સમજ્યા નહીં મેં આવતાંની સાથે તમને કહ્યું ને કે અમારે રાત થોડી ને વેશ ઝાડા જેવો ધાટ છે. આ છોકરાંને બહુ દા’ડાની રજા મલે નહીં ને આ વખતે તો મોટાભાઈ અને ભાભીય દ્વારા દા’ડા માટે આવી જવાનાં છે, એટલે અમારે ને તમારે બેયને દોડાદોડ પડવાની છે. જમવાનું નકડી કરવા તો અમે આવ્યા છીએ પણ આજે નહીં, સોમવારે

મોટામાઈ આવી જાય પણી ગુરુવારે સ્વારની વેળામાં અમે ચાંલ્ખો કરવા આવીશું. પચાસ જગ્થાથી ઓછા તો નહીં જ આવીએ. ત્યારે જે જમાડશો એ જમીશું.’

‘તો વેવાઈને નાતે તે દા’ડે જમજો. સાથીદારને નાતેય આજે જમ્યા વગર તો નહીં જ જવાય.’

‘તો એમ રાખો. અમે તમને કહેવા એટલા માટે વહેલા આવ્યા કે તમારે બધી તૈયારીઓ કરવાની સ્કૂલ પડે. મોટામાઈ પણ ચાંલ્ખામાં આવવાના છે એય મારે તમને કહેવું પડે. નહીં તો તમે પાછા કહો કે એમના આવવાના ખબર પહેલાં કેમ ના કહ્યા. પણ એક આંટી છે અમારી સગુણાને તમે જ રજ્ઘુતાણી બનાવી હતી ને! હવે એ કહે છે કે તમારો દીકરો હાથીની અંબાડીએ ચઢીને આવશે તો જ પોકશે. હવે તમારે એનો ઉકેલ કાઢવાનો છે.’

‘એમાં એ શું ઉકેલ કાઢતા’તા! હાથીની અંબાડીએ ચઢીને ને આવશે અમારો દીકરો. શામઈ મુખીને ત્યાં પરણવા આવે છે તે એમના નામ પરમાણે જ આવશે.’ એક પિતરાઈએ બધાના વતી જ કહી દીધું.

‘ને મુખી, બેન્ડવાજાં તમે મંગાવજો ને દારુખાનું તો અમે લેતા આવીશું. બધું તમારા ધરને હિસાબે કરીશું. બેયનું સારું દેખાય એવું કરવું જ જોઈએ ને બેય ધર પાંચ ગામમાં પૂછાતાં છે એટલે.’ મતાદારને બદલે બીજા એક પિતરાઈએ જ જવાબ આપી દીધો.

‘બીજું તો મતાદારને ઠીક લાગે એમ પણ આ હાથીની અંબાડીએ ચઢીને વર પરણવા આવે એ વિચાર તો મનેય ગમી ગયો છે.’ મુખીએ પેટછૂટી વાત કરી.

‘એટલે જ તમે વહુને બહાને વાત મૂકી. તમે એમનું ઓઠું ના રાખ્યું હોત તોય મતાદાર તમારી વાતમાં ના ન જ પાડત.’ બીજા એક જીણે જાણે બેય વેવાઈના મનની વાત કહી દીધી. ને બેય વેવાઈ એની વાત પર મનમાં જ મુસ્કરાઈ રહ્યા.

‘અત્યારે તો કશું નથી કહેતો પણ મુખી, જાન આવે ત્યારે તમેય જોશો કે ધનાળીના મતાદારનો છોકરો પરણવા આવ્યો છે એના ધરને હિસાબે. તમારે પગલે હવે તો અમારેય રાત થોડી ને વેશ જાળી જેવો ધાટ થવાનો જ છે. અમે કોઈ મતાદારનું સાંભળીને બેસી રહેવાના નથી. આ અવસર એકલા મતાદારનો નથી પણ આખા ગામનો છે એ અમારે બધાંને જતાવી આપવું છે. ને પાછા રાજી બાપુય આવવાના છે.’ બીજા એકે પોતાના મનની વાત કરી.

‘એ તો બધી વાત ખરી પણ આ મંગળ મોટા કેમ કશું બેલતા નથી?’ ધનાળીના એના એક દોસ્તે મંગળને ટપાર્યો.

‘આખી ધનાળી સુધરી તોય તું ના સુધર્યો. તને એટલીય ગમ પડતી નથી કે મોટા બોલતા હોય ત્યારે આપણાથી વચ્ચમાં ના બોલાય!’ મંગળે પેલાને જૂની દોસ્તી પોતે ભૂલ્યો નથી એની યાદ આપાવી.

‘હવે મોટાની વાતો પતી ગઈ એટલે આપણે આપણી વાત પાડી કરી દઈએ. પાછા જાન લઈને આવીએ ત્યારે વાણિયાની પેઠે ઢીલું ના નાંગળતો.’ પેલાની વાત વડીલો વર્ષએ સારી નહીં લાગે એમ જાણી મંગળ ઊભો થઈને પેલાને એક બાજુ લઈ ગયો. તોય એમની એ દોસ્તીભરી ટોળની વાતો પેલા વડીલોના કાન સુધી પહોંચતી તો હતી જ.

‘તે તું એમ માન છ કે હું વિલાયત ગયો એટલે વટલી ગયો?’

‘તે ગોતા, ટૂંકમાં જ સમજુ ગયો ને! એને ત્યાં છાંટોપાંણિની આશા રાખતો હો તો જાનમાં જ ના આવતો.’ બીજા એક દોસ્તે બાધા વખતની વાત તાજુ કર્યું.

‘જાનમાં તો આવવું જ પડશે ને. પણ આ બધા મોટેરા બેઠા છે ને કહેવું પડે છે કે આ તો કોઈ વાણિયાની જાનમાં ગયા હોઈએ એવું લાગે.’

‘તને જેવું લાગવાનું હોય એ લાગે પણ અમારે ત્યાં એની વ્યવસ્થા તો નહીં જ થાય. મતાદારકાકાએ બાધા વખતે કહેવું મને હજુથી યાદ છે. દાઢનો છાંટો પાડીને અમે અવસરને અમદાવતા નથી.’ મંગળે મતાદરને આગળ કરીને ચોખવત કરી લીધી.

‘હું તારી જેમ વિલાયત નથી ગયો એટલે મને એવું બોલતાં નથી આવડતું પણ તું જો મને એક વખત વિલાયત લઈ જાય તો હુંચું તારી જેમ બાંમણ થઈ જઈશ, બોલ લઈ જવો છે?’

‘હા મંગળ, લઈ જ એને વિલાયત. વધારે નહીં તો તારી મોટરના કાચ સાઝ કરવા જેવું કામ તો એને આવડશે જ.’

‘તે એવા કામનાય વરસે ત્યાં પંદરવીશ હજાર રૂપિયા પગાર મલે છે, તે અહીંના રોજના પાંચ રૂપિયાની મજૂરી કરતાં તો સારા ને! એ કામેય હું કરીશ, જો મને વિલાયત જવાનું મળતું હોય તો.’

‘લે હવે એ તડાક પડતા મેલ્ય. એને તારી વાત સમજાવાની નથી ને તને એની વાત સમજાવાની નથી. અહીં પાંચ રૂપિયાની મજૂરીય તારે હાથે કયાં વળગે છે?’ એક વડીલે આ દોસ્તોની વાતમાં ગામની આબરુ ઉધાડી થતી જોઈ વચ્ચેમાં આડ બાંધી. પણ મંગળના મનમાં એક વાત ઉગ્નિ નિકળી કે જેમ પોતે એને સગુણા ગયાં ને રાગે પડ્યાં એમ કોઈને લઈ ગયા હોઈએ તો એને રાગે પાડી શકાય કે નહીં! ને એવું થાય તો કોઈનું તો બાપડાનું ઘર જ તરી જાય ને!

ને એને પોતાનો દોસ્ત શાનો યાદ આવ્યો. એ હતોય એકલ રામ એટલે એને લઈ જાય તો પાછળ કુટુંબ કબીલો સાંભરવાનીય બીક ન હતી.

મતાદારને વધામણીના સમાચાર આપીને ને જમીને બધા કાવડિયે જવા નીકળ્યા.

ઘેર જઈને મંગળે શાનાને બોલાવ્યો. એ દારુ પીતો હતો પણ પૈસે પહોંચતો નહીં અને બાપની બિકેય ખરી એટલે કયારેક જ પીતો ને માપમાં પીતો હતો: ‘જો શાનિયા, મને આજે એક વિચાર આવ્યો છે જો તું દારુ મુદ્દલ છોડી દે તો હું તને વિલાયત લઈ જઉં.’

‘જો તું મને તારી હાર્યે લઈ જતો હોય તો જ બે બાપનો હોઉં તો આજ્યી દાઢનું ટીપુંય ગળે ઉતારું તો.’

‘જો ભગવાનને માથે રાખીને કહેતો હોય તો તારી તૈયારીમાં રહે જે. હું આવતે વરસે તને વિલાયત લઈ જઈશ. એક વરસ દારુ છોડી દે અને કોઈ સ્કૂલના માસ્તર પાસે બેસીને થોડું ધણું અંગેજુ વાંચતાં લખતાં શીખી લે. તને તો ખબર છે કે હું અને સગુણા તો તારા જેટલુંથી ભાણોલાં ન હતાં પણ મહેનત કરી તો અત્યારે અંગેજુમાં ધોળિયાનેય આંટી ખવડાવીએ હીએ.’

‘જો દોસ્ત, મરુકરી ના કરતો. હું આવું બધું કરું એટલે લોકોને તો ખબર પડી જ જવાની. પછી જો વિલાયત જવાનું ના થાય તો લોકોને મરુકરી કરવાનું બહાનું મળી જાય.’

‘તારે એની ચિંતા નહીં કરવાની. તને વિલાયત લઈ જવાની જવાબદારી મારી. પણ દારુ છોડવાનો ને મન દઈને ભાણવાનું. અમારે તો બેબે માસ્તરો ભાણાવવા આવતા હતા ત્યારે અમે છ મહિનામાં તૈયાર થયાં હતાં. તારેય એવી મહેનત

તો કરવી જ પડશે. માસ્તરના જે પૈસા થશે એ હું એને અગઉથી આપતો જઈશ. આ વખતે હું પાણો જાઉ તે પહેલાં તારો પાસ્પોર્ટ બનાવવા આપી દઈશું. પણ હું આવીશ ત્યારે તને મારી સાથે જ લેતો જઈશ. તું બેઝિકર રહે.'

'અલ્યા, બીજા દોસ્તો જાણશો તો એમને એમ લાગશે કે તે મને જ શા સારું પકડ્યો.'

'તારે એમને કહેવાની જરૂર નથી. તારે તો એમ કહેવાનું કે તે મારી સાથે શરત લાગાવી છે કે જો માસ્તર રોજના બે વખત ભણાવવા આવતો હોય તો તુંચ મારા જેવું બોલતો થઈ જાય. ને માસ્તરના પૈસાય મેં આપ્યા છે. મારે એ જેવું છે કે શનિયો શું કરી શકે છે.'

'તારી વાતે મને હિંમત આવી છે. પાકે ઘડે કાંના ચઢાવવાના અધરા છે પણ હવે હું છું ને એ અંગરેજ છે. દોસ્ત તું મને ત્યાં લઈ જાય પણી એક દાડોય હું તને માથે નહીં પડું. તું જે કામ બતાવીશ એ કરીશ. હું કામથી નહીં થાકું.'

પણી તો લગ્નના કામની ધમાલ ચાલી. શનો હવે બમગા ઉત્સાહથી મંગળની સાથે કામમાં વળગી ગયો. બીજા દોસ્તોય સાથે હતા જ પણ શનાનો ઉત્સાહ બીજા બધાથી જૂદો જ હતો. ચોમવારે બાપુ આવ્યા એટલે ગુરુવારે ચાંલ્વાની વિધિ રાખી હતી. મંગળ અને સંગુણા પણ બાપુને મળવા આગલે દિવસે જ પહોંચી ગયાં હતાં અને પાણી ગામ જતાં ધનાળી ટૌકો કરતાં ગયાં હતાં.

મતાદારે સામેથી કહેવરાવ્યું હતું કે સોથી ઓછા માણસ લઈને ન આવતા. બાપુ જેવા રાજી એમને ત્યાં આવવાના હોય તો એમનેથી એમને લાયક મહેમાનો આખી પાંચ ગામની નાતમાંથી વીણીને બોલાવવા જ પડે. ને આમેય એ પાંચ ગામની નાતના મોવડી એટલે એ કોને બાકી મૂકે! ગામમાંથીય ગાળીગાળીને નોતરાં આપે તોય એમને ત્યાં પાંચસો માણસનું રસોડું તો કરવું જ પડે.

નટવરસિંહ બાપુ આગલે દિવસે જ આવી ગયા હતા એટલે બીજે દિવસે સવારના ઠંડા પહોરે જ બધા ધનાળી જવા નીકળ્યા. બાપુના આગ્રહથી આજે મુખીએ પણ પેલો રજવાડી પોશાક પહેરવો પડ્યો હતો. શ્રીરાજ્મીયાંએ તો બધાના ભાર દઈને કહેવા છતાં પેલો પોશાક નહોતો જ પહેર્યો. બાપુએ પણ એમનો કોભ સમજુ જઈ એમને વધારે આગ્રહ કર્યો ન હતો. મતાદારે બાપુના માનમાં જ હોય એમ આખું ગામ જાણે શાણગારી દીધું હતું. ગામલોકોએય આ અવસર જાણે પોતાનો જ હોય એમ કમર કર્સિને આ કામમાં સાથ આપ્યો હતો. ગામની નિશાળનું આખું મેદાન સાફ કરવી માંડવો બંધાવ્યો હતો ને આખા ગામની શેરીઓમાં તોરણો બંધાવ્યાં હતાં. ગામની પાર નીકળો પણ કયાંય કાંકરો સરખો ના દેખાય એવી સ્વરચ્છતા આખા ગામમાં થઈ ગઈ હતી.

બાપુએ ગામમાં પેસતાં જ આ વાતની નોદું લીધી. સામે સમૈયું કરવા આવેલા મતાદાર બાપુને પગે પડવા ગયા એમને વારતાં એ કહે: 'અરે આ શું કરો છો! તમે તો અમારા વેવાઈ કહેવાવ. અમારે તમને પગે પડવું જોઈએ. તમે છોકરાવાળા છો.'

'છોકરાવાળા થયા તો શું થઈ ગયું! તમારા જેવા રાજી અમારે અંગાળે કયાંથી! તમારે પગલે આજે અમારું ગામ પાવન થયું.'

'એવું ફરી ના કહેશો. ને હવે તો મારે રાજેય નથી કે કોઈ જાળીરેય નથી. ખરા રાજા તો તમે છો, આજે તમારે ઘેર અવસર છે તોય ગામ આખું ખડે પગે છે ને! ને મતાદાર મારેય તમને કહેવું જોઈએ કે તમારું ગામ તમે સારું સ્વરચ્છ રાખો છો. કેટલાંક ગામમાં તો ભર ઉનાળોય કાદવ કીચડ એવાં હોય જાણે ઘડી પહેલાં જ વરસાદ ન પડી ગયો હોય!'

'હા બાપુ, અમારું ગામ પહેલેથી જ છૂટથી વસેલું એટલે સહેજ ચોખ્ખું, પણ આજે દેખાય છે એવું તો નહીં જ આજે તો તમારા સ્વાગતમાં લોકોએ વધારે સાફસફાઈ કરી છે.'

‘તો તમેય થોડી સજ્જાઈ કરી નાખો, મને હવે બાપુ ન કહેશો.’

‘એમ તો કેમ ચાલે, તમને બાપુ ન કહીએ તો અમે ભૂંડા દેખાઈએ.’

‘જુઓ, મુખી મને મોટાભાઈ કહે છે એમ તમેય મોટાભાઈ જ કહેવાનું રાખો.’

‘એ તો તમારા ભાઈ છે એટલે મોટાભાઈ કહે પણ મારાથી એમ કેમ કહેવાયા?’

‘તમેય હવે વેવાઈ થયા એટલે તમેય મારા ભાઈ જ ને! એ મુખી ને તમે મતાદાર, એટલે તમેય હવે મને મોટાભાઈ જ કહેજો.’ બધા સાંભળનારાય મનમાં પોરસાઈ રહ્યા. એમનેય થયું કે મતાદારને મુખીના ઘરનો સંબંધ મળ્યો એના કરતાંય વધુ મોટી વાત એ થઈ કે બાપુ જેવા વેવાઈ મળ્યા.

પછી બધા સમિયાણમાં ગોઠવાયા એટલે બાપુએ બધા આગેવાનો અને ગામના લોકોની ઓળખ પૂછી અને બધાની સાથે સહજ રીતે વાતો કરી જાણો એ જ કન્યાના બાપ ન હોય! જેમણે એમની સાથે વાતો કરી એ બધા પોતાને ધન્ય થઈ ગયેલા માનવા લાગ્યા.

એમની સાથે સગુણા, મોધીબા(મેળી), યશ અને સ્ટીવ પણ આવ્યાં હતાં. એ સીધાં મતાદારને ધેર જ ગયાં હતાં. એ લોકો આવવાનાં છે એની કોઈને જાણ ન હતી અને એમને સાથે લાવવાની મુખીની ગણતરીય ન હતી પણ મેળી વરને જોયા વગર રહે! એણે છેલ્લી મિનિટે પોતાને ચારને માટે કાર મારી લીધી. બધા એસ્ટીની બસોમાં આવ્યા, ફક્ત બાપુ, મંગળ, શનો અને સીરાજમાંયાં જ કારમાં આવ્યા. મુખી બધાને સારું લાગે એટલે બધાની સાથે બસમાં જ આવ્યા.

બધાને અચ્યાનક ધેર આવેલાં જોઈ આખા ફળિયામાં દોડાદોડ મરી ગઈ. એક તો મેળી જેવી મદ્દ્યમ પાછી રાજરાણી પેલાં બે છોકરાંય ઉજાણાં દૂધ જેવાં ને સગુણાય કોઈ ના કહે કે કાવડિયાના મંગળની વહું છે. તૈયાર થઈ મુકેશ મેડીઅથી નીચે ઊતરતો હતો ને આ હોઢા સાંભળ્યો. એ ઝડપથી ધારારો ઊતરી આવ્યો. એને થયું કે કશું થયું કે શું! એણે સામે જ સગુણાને અને મેળીને જોયાં. એ સહેજ ખચકાયો પણ તરત જ સ્વસ્થ થઈ જતાં મેળીને પગે લાગ્યો. મેળીએ ગળામાંથી સોનાનો અણીડો કાઢી એને પહેરાવી દીધો: ‘મીનાને નાતમાંથીય સરસ છોકરો મળી ગયો, તુંય સુખી થજો અને બધાનેય સુખી થજો.’ એમણે કહ્યું.

‘આ તમે આવ્યાં ને અમે ધન્ય થઈ ગયાં. માઝ કરજો પણ મારે જવું પડે છે, બધા મારી જ રાહ જોઈ રહ્યા છે.’ એણે મેળીને કહ્યું અને સગુણાને ઉદ્દેશી ઉમેર્યું: ‘તમે બાને લઈને જતાં ન રહેતાં હું પાછો આવું છું.’

‘જીમ્યા વગર તો શું જાવ! હું આવું છું ને!’

મેળીને ગુજરાતી બોલતી સાંભળી હવે જમનાંને હિંમત આવી. આગળ આવી એમણે મેળીનાં ઓવારણાં લીધાં ને કહ્યું: ‘આવો મોધીબા. તમારા જેવાં રાજરાણીનાં પગલાંએ અમારું ધર આજે પાવન થયું, બિરાજો.’

‘હું ડેવી રાજારાની નથી. હું તો તમારી વેવાણી છું.’ મેળીએ ફરીથી બાઝ્યું, પણ ફળિયાની સ્ત્રીઓને ખબર હતી જ કે મુખીના મોટા ભાઈ એક રાજીવી હતા અને ગોરી બૈરી સાથે પરણ્યા હતા એટલે એમને તો આર્થિક જ થાય ને! અરે જમનાં જ ગુંચવાઈ ગયાં ને. મેળી પાથળેલા ખાટલા પર જેઠી એની સાથે એ એના પગ પાસે નીચે બેસી ગયાં. એ નીચે

બેઠાં ને મેળી ઉમ્મી થઈ ગઈ. એણે ભેય ખમેથી પકડી એમને ઉમાં કર્યા ને પોતાની સાથે બેસાડ્યાં. ‘હવે બરાબર, હું વેવાણી તમે વેવાણી, સાથે બેસવાના.’

બેયને ખાટલા પર બેઠેલાં જોઈ યશ મેળીના ખોળામાં બેસી ગયો. એનું જોઈ સ્ટીવ પણ જમનાંના ખોળામાં બેસી ગયો. આ જોઈ જમનાંમાની આંખો મીજાઈ રહ્યી. એમને થયું કે એમને છોકરે એમની સાત પેઢી ઉજળી દીધી. મુકેશથી નાના બે દીકરાઓ એમના બાપ સાથે સમિયાણામાં ગયા હતા. મુકેશ પણ એના ઘોસ્તો સાથે ચાંલ્વાની વિધિ માટે સમિયાણામાં ગયો હતો. એટલે આ મહેમાનોની જવાબદારી જમનાંને માથે જ હતી.

‘તમે બધાં બેસો.’ સગુણાએ પેલી સ્ત્રીઓને કહ્યું. બધી જાણો છપાતી હોય એમ એક ખૂણામાં દબાઈને બેસી ગઈ.

‘અલીઓ, કોઈ બાને પાણી તો આલો.’ પોતાના ખોળામાં બેસી ગયેલા કુંવરને નીચે ના ઉતારવો પડે એટલે જમનાંએ પેલી સ્ત્રીઓને કહ્યું. સગુણાએ મેળી સામે જોયું ને એણે માથું ધૂળાવ્યું.

‘બધાં શાંતિથી બેસો ને વાતો કરો કોઈને પાણી પીવું નથી.’ એણે કહ્યું. એ બધાં દેશમાં આવ્યાં ત્યારથી જ બોટલોનું પાણી પીતાં હતાં ને છોકરાને તો બોટલનું પાણીય મેળી ઉકાળાવીને ઠંડુ કરીને જ પીવા દેતી હતી. હવે સગુણા કેવી રીતે આ લોડોને સમજાવે કે એમને અહીંનું પાણી સદ્ગુણ નથી. પછી મોદીબા સાથે તો બોલતાં કોઈની જુભ ન ઉપડી પણ ધીમે ધીમે સગુણા સાથે તો બધી વાતોએ વળગી.

બધા અવસર પતાવીને જમવા ગયા અને મુકેશ એના બાપુની રજા લઈને પોતાના બે ભાઈઓ સાથે ઘેર આવ્યો. એને મેળી સાથે વાત કરવાનું મન હતું. આવતાં જ એણે કહ્યું: ‘બધા જમવા ગયા છે. તમારે માટે મેં ત્યાં સામેના મકાનમાં ટેબલ ખૂરસીની વ્યવસ્થા કરી છે. એટલે ચાલો પહેલાં તમને જમવા લઈ જાઉં.’

‘રાજાબાપુને માટે એવી વ્યવસ્થા કરી છે કે એમને બધાની સાથે બેસાડ્યા છે?’ સગુણાએ ખાલી જ પૂછ્યું.

‘એ જો નીચે બેસાશે તો એનાથી ઉભાશે નહીં.’ હસતાં મેળીએ કહ્યું.

‘મધ્ય, તારા બાપુને કહે જે કે રાજાબાપુને આપણે ઘેર પગલાં પાડવા લઈ આવે.’ જમનાંએ કહ્યું.

‘એમણે જાતે જ આવવાનું કહ્યું છે. મેં બહાર પાટ ઉપર ગોદાં, તડીયા ને ગલીઓ પાથરવા વખ્તાને કહ્યું છે.’

‘અમારે જમવાની ઉતાવળ નથી. તમે બાપુની પદ્ધરામણી કરી લો, પછી આપણે જમવા જઈશું, ત્યાં સુધીમાં હું આ બેય છોકરાઓને જમાડી લઉં.’ કહેતાં સગુણા ઉમ્મી થઈ અને બહાર જઈ ગાડીમાંથી છોકરાઓ માટેના લંચની ચીજો અને પાણીની બોટલો કાઢી લાવી.

એણે મુકેશના બેય ભાઈઓનેથી યશ તથા સ્ટીવ સાથે ખાવા બેસી જવા કહ્યું પણ પેલા છોકરાઓની જ્યાં બોલવામાં જ જુભ ઉપડતી ન હતી ત્યાં બાપડા ખાવા તો કયાંથી બેસો. એ બેમાંનો એક તો યશ કરતાં પાંચ વરસ મોટો હતો પણ લાગતો હતો યશ જેવડો જ. એનાથી નાનો હતો એય યશ કરતાં તો મોટો જ હતો. સગુણાએ બેયને ચોકલેટનો એક એક બાર આપ્યો અને એમને સમજાવી રસોડામાં પોતાની સાથે લઈ ગઈ. જમનાં પણ હાંકુણાં ઉમાં થયાં ને રસોડામાં બધાંને માટે શેતરંજી પાથરી આપી.

મુકેશ આવ્યો તો હતો મોદીબા સાથે વાતો કરવા પણ એમણે જ્યારે એની સાથે સામેથી વાત કરવા પ્રયત્ન કર્યો ત્યારે જાણો એની બોબડી જ બંધ થઈ ગઈ હોય એમ લાગ્યું. પણ મેળીની વાત કરવાની રીત જ એવી સમતાભરી હતી કે થોડી જ વારમાં એનો ક્ષોભ દૂર થઈ ગયો ને એ એમની સાથે છૂટથી વાત કરવા લાગ્યો.

ગામની બધી સ્વરીઓ મીનાને જોવા અધીરી થઈ ગઈ હતી પણ નાતમાં ચાંલ્વા વખતે કન્યાને સાથે લાવવાનો રિવાજ ન હતો એટલે મીના આવી ન હતી. એમ તો મુકેશ પણ કયાં આતુર ન હતો! એણેય મનમાં ધારી લીધેલું કે બીજું ઊંચી નાતની જેમ આ પરદેશ વસેલાં લોડો મીનાને સાથે લેતાં આવશે. એના દોસ્તોય એમ જ માનતા હતા પણ જો રિવાજ ન હોય તો પહેલ કરીને લોડોની ટીકા ચાંભળવાની મુખી કે મતાદારનીય ઈરણી ન હતી.

વહેવારિયા તો બધા જમીને એસટીની બસોમાં ચાલ્યા ગયા. મુખી અને બીજા બેચાર જણ બાપુની સાથે રોકાઈ ગયા હતા. એ બધા મતાદારને ઘેર આવ્યા અને ફરીથી ચાપાણી થયાં. બાપુએ ધણુંય કદ્દું તોચ અંદર બારણાને ઓધેથી જમનાં બહાર ન જ આવ્યાં એટલે છેવટે એ જ અંદર પેસી ગયા. જમનાં એમને પગે પડવા ગયાં. મેળિએ એમને બાવડેથી પકડી રાખ્યાં: ‘ધરડાં, તમે આવું કરો એ તમનેય ના શોભે ને અમનેય ના શોભે. પછી અમારો અહીં આવતાં પગેય પાછો પડે.’ બાપુએ એમને કદ્દું.

‘તમે આવ્યા ને અમારું ધર પાવન કર્યું. અમારે તો તમારી આરતી ઉતારીને પરસ્યાદ વહેચવાનો હોય.’

‘ધરડાં, હું રાજ મહારાજા નથી. હું તો તમારો વેવાઈ છું. જેવા મારા ભાઈ શાભાઈ છે એવો હુંચ છું. અને હવે તો અમે દીકરો આપી છે એટલે જ્યારે વિલાયતથી આવવાનું થશે ત્યારે અહીં તમારે ત્યાં આવ્યા વગર ઓછું ચાલશે!’

‘તમારી એટલી દયા. આ અમારો દીકરો તમને સોંઘ્યો. મુખીનું ધર અમારું અજાણ્યું નથી પણ પરદેશમાં તો તમે જ એનાં માબાપ છો.’

‘તમે હવે તમારા દીકરાની ચિંતા ન કરશો. અમે ધ્યાન રાખનારા બેઠા છીએ ને! તમે જોજો ને કે બે વરસ વિલાયત રહીને પાછો આવશે તો આખું ગામ એનું સામૈયું કરવા ભાગોળે મેળું થશે.’

પછી બેય કરમાં બાકીનો રસાલો કાવડિયે જવા નીકળ્યો ત્યારેય ગામના પચીસ જેટલા આગેવાનો એમને ભાગોળ ચુધી વળાવવા ગયા. ભાગોળેથી પાછા ફરતાં એક જણાથી કદ્દું વગર ન રહેવાયું: ‘ગુમાનસંગ, વટ પડી ગયો. પાંચ ગામની નાતમાંચ બધાને ખબર પડી ગઈ કે મતાદારે મોભાવાળું ધર લીધું. ને બાપુય કહેવા પડે, આવા રાજબીજ અને આટલા પૈસા તોચ લગારેય અમેમાંન જોયું!’

‘ને એમને ઘેરથી છે એય મદ્દમ છે તોચ કે’ છે જમનાંકાડીને હાર્યે લીધા વગર ખાટલે ના જ બેઠાં. કહે કે તમે વેવાણ ને હુંચ વેવાણ આપણે બેય સરખાં, એટલે સાથે જ બેસાય.’

મતાદાર ઘેર રાતે પાટ પર બેઠા તો જમનાં ઉભરે આવીને બેઠાં ને આખા દાની વાતો પૂછવા લાગ્યાં. મુકેશને તો એના દોસ્તો છોડે તો ઘેર આવે ને!

ગનુક્ષમ ⇒

૧૮. મીના પરણી

આ બાજુ ચાંલ્વાની વિધિ પતી કે લગનની ધમાલ બેય ગામમાં શરૂ થઈ ગઈ. કેટલાંક ગામવાળા તો ચાંલ્વાની વિધિ ચાલતી હતી ત્યારે કેટલાક બાપુને પોતાને ગામ કયારેક બેચાર કલાક માટેય આવી જવાનું નોતરું આપવાય આવી ગયા હતા. ને બાપુને માથે કોઈ કામનું ભારણ ન હતું એટલે એ અને મોદીબા બેચાર ગામ જઈ આવશે ને બધાને મળીને એમને ખુશ કરી આવશે એવું એમણે મનથી નક્કી પણ કરી દીધું હતું. ને બધાને આશા પણ આપી હતી.

પણ બાપુએ મંગળના કાનમાં ચાંલ્વામાંથી પાછા ફરતાં એક ફૂક મારી દીધી હતી. એ વાત એમની બેની ખાનગી હતી. એમાં મુખીનેચે જાણવા દેવાનું ન હતું. એટલે ઘેર પહોંચીને તરત જ મંગળ કાર લઈને પાછો ધનાળી ઉપડ્યો. સાથે એનો દોસ્ત શનો હતો ખરો પણ ધનાળીનું કયું કામ બાકી રહ્યું હતું કે એવોચે તરત પાછો ઉપડ્યો હશે એની એને કરી સમજણ પડતી ન હતી. એણે મંગળને પૂછ્યું પણ એ કહે બાપુએ એને ખાનગી કામ સોંચ્યું છે એટલે કોઈને કહેવાય નહીં.

હજુ બે કલાક પહેલાં જ બધા ગયા હતા ને આ લાલ ગાડી પાછી આવી એટલે ગામમાંથીય કેટલાક જણા મતાદારને ત્યાં આવી પહોંચ્યા બધાના મનમાં ફરજાટ હતો. કોઈક મુકેશનેચે ખબર કરી એટલે એચ રઘવાયો રઘવાયો આવી પહોંચ્યો. એને જોઈ મંગળે કહ્યું: ‘અમારી મોટાંની વાતમાં ભયા, તમારું કામ નથી, તોય આવી ગયા છો તો મારે માટે એક મસાલાનું પાન લેતા આવો ત્યાં ચુદી હું કાકાને મોટા બાપુનો સંદેશો આપી દઉં.’

‘બાપુએ કહેવડાવ્યું છે!’

‘મોટા માણસની મોટી વાતો. મને અહીં કશું ના કશું કે ના તમને કશું પણ છેક કાવડિયાની ભાગોળે પહોંચ્યા તો કહે મતાદારને મારો એક સંદેશો કહેતો આવ. હું તો ભાગોળેથી જ પાછો વળતો હતો પણ કહે હવે કલાક પણી જજે પણ આજે સાંજ પહેલાં જતો આવજે.’

‘કહો, બાપુએ શું કહાવ્યું છે?’ મતાદારે પૂછ્યું.

‘તમે અંદર આવો એટલે કહું. આમ બહાર કહેવાય એવું હોત તો તમને ચાંલ્વા વખતે જ ના કશું હોત! તમે બધા ખોટું ના લગાડતા પણ મારે તો જેમ મોટા બાપુએ કશું હોય એમ જ કરવું પડે ને! તમે બધા રોકાજો હું બહાર આવું પછી આપણે બધા વાતો કરીશું.’ મંગળે બધાને ખોટું ન લાગે એમ કશું. ને મતાદારની સાથે ધરમાં પેઠો.

‘કહો, બાપુએ શું કહેવડાવ્યું છે! એ જે કહે એ મારે આંખમાથા ઉપર. મને તો ગમરાટ થાય છે.’

‘મોટા બાપુની વાતમાં ગમરાટ થાય એવું હોય જ નહીં. મા તમે ઓરડામાં જઈ ચા મેલો એટલે મારે મોટું ન થાય.’ કહી એણે જમનાંમાનેચે રસોડામાં ધકેલી ટીથાં.

‘ચા તો મેલું હું પણ આજે પહેલી વખત આયા છો એટલે જમ્યા વગર તો નહીં જ જવા દઉં.’ કહેતાં એ રસોડામાં પેઠાં.

‘જુઓ, આ પચાસ હજાર રૂપિયા છે એ તમે સંભાળી લો. લગનમાં એમાંથી એક પૈસોચે બચાવશો નહીં. બાપુ કહે કે મતાદાર પટલાઈમાં ધસાઈ ગયા હોય એમાંચ શહેરની બોર્ડિંગમાં મૂકીને છોકરાને ઇજનેરીનું ભણાવતાં કદય થોડું દેવુંચું હોય. એટલે બેચાર વીધાં જમીન ઓછી કરે એ બરાબર નહીં ને સારુંચ ન દેખાય, ને આપણે ત્યાં સામાન્ય

માણસની જેમ જાન જોડીને એમનાથી અવાય નહીં એટલે ખોટા ખેંચાઈ મરે. આપણા સગાનું સારું દેખાય એ જોવાનીય આપણી ફરજ.'

'પણ આટલા બધા મારે શું કરવા છે! ને આ હું કયે ભવે વાળિશ!''

'એ તો તમે જાણો ને મોટાબાપુ જાણો. બાકી હું અહીં કયા કામે આવ્યો છું એ અમારા બે જગ્યા વગર અમારા ધરમાંય કોઈને ખબર નથી ને અમે કોઈને કહેવાનાય નથી. તમારેય આ વાત કોઈને કહેવાની ફરજ નથી. એમણે કહ્યું એમ કરજો એટલે પત્યું. લ્યો, હવે વધારે ગુંગવાયા વગર આ ઠેકાણે મૂકો અને બહાર આવો એટલે બધા સાથે વાતો થાય. આજે મા જમાડ્યા વગર છોડવાનાં નથી ને હું જમ્યા વગર જવાનોય નથી.' કહી એ બહાર આવી પાટ પર બેઠો. આ બાજુ મતાદાર પણ બાપુની બાપુશાહી પર વિચાર કરતા આંખો કોરી કરવા મથી રહ્યા હતા. એમને એક વાત મનમાં ઊગી ગઈ કે મુખીનું ધર આટલું આગળ આવી ગયું તે આ બાપુને પ્રતાપે જ. ને હવે પોતાનુંય—

બહાર આવી મંગળ બધા સાથે વાતો કરવા લાગ્યો ત્યાં જ મુકેશ પાન લઈને આવ્યો. અંદરથી જમનાંએ ચા તૈયાર થયાની હાંક પાડી એટલે મુકેશ અંદર ગયો. બાપાને આંખો લૂધિતા જોઈ એ સહેજ છિપાઈ ગયો. કશું આડું અવળું થયાની એને શંકા આવી ને એનેય સહેજ જગ્મારાટ તો થયો જ પણ બહાર હસી મજાક કરતા મંગળને જોઈને એ આવ્યો હતો એટલે એ વધારે ગુંગવાયો: 'કશું કહેવડાવ્યું છે બાપુએ?' એણે બાપાને પૂછ્યું.

ને મતાદારની આંખો પાછી ઊભરાઈ રહી. એમણે પેલાં નોટોનાં બંડલ એની સામે ધર્યા: 'લે, આ ઠેકાણે મૂક. રાજા બાપુએ લગનના ખર્ચી માટે મોકલ્યા છે. કહેવડાવ્યું છે કે આમાંથી એક પૈસોય બચાવશો નહીં ને વઠથી દીકરો પરણાવવા આવજો. રાજા માણસ છે. પાછું કહેવડાવ્યું છે કે એમના ને મંગળ વગર એમના ધરમાંય કોઈને ખબર નથી ને આપણેય કોઈને વાત કરવાની ફરજ નથી.' મુકેશ પણ આટલા બધા રૂપિયા એક સામટા જોઈ આભો થઈ ગયો પણ એણે તો થોડા દા'ડા પહેલાં જ એ ધરનો વૈભવ જોયો હતો આજે વમો જોયો એટલે એ વહેલો સ્વરસ્થ થઈ ગયો.

એક થાળીમાં ચાના પ્યાલા અને રકાબીઓ લઈને એ બહાર આવ્યો. મંગળ અને મતાદારની સામે એક ટેબલ મૂકી એણે એના પર ચાના બે પ્યાલા મૂક્યા અને પછી બીજા બધાને રકાબીઓ વહેંચી ત્યાં એનો એક દોસ્ત અંદર ફરજ ચાની કીટલી લઈ આવ્યો ને બધાને ચા આપવા લાગ્યો. ત્યાં મતાદાર પણ જેમતેમ સ્વરસ્થ થઈ બહાર આવ્યા. એમની પાછળ જમનાંય બહાર આવ્યાં ને એમણે સામેથી ચંચીને બોલાવી લાવવા એક છોકરાને મોકલ્યો.

'મા તમે અમારાં મોધીમાને જોયાં ને! એ છે તો વિલાયતનાં મદ્દ્યમ ને પાછાં રજવાડી ધરમાં પરણીને આવ્યાં છે પણ જરાય અમિમાન ન મળે.'

'તમારે પગલે અમનેય આજે એમની ઓળખાણ થઈને.' એમણે કહ્યું.

'આ મારાં બે અને એમના દીકરાનો એક એમ ગ્રાણેય છોકરાંની ઠાઠો એ જ કરે છે. નવડાવેય એ, ખવડાવેય એ ને એમનાં બળોતિયાંય એ જ બદલે. અમારે તો રમાડવા લેવાં હોય તોય એમની રજા મળે તો જ લેવાય. એ વિલાયતનાં છે ને એટલું બધું ભાણેલાં છે છતાં જો કોઈ કહે કે છોકરાંને નજર લાગી છે તો મરચાંય વાળો તો એ મરચાંય વાળે, બોલો.'

'તે ભઈ, આવાં દેવડૂપ જેવાં છોકરાં હોય તો નજર તો લાગે જ. મારો તો આજે કહેવાનો વિચારેય થઈ ગયેલો પણ મને શરમ આવી એટલે મારાથી ના બોલાયું. પણ તમે શું સંદર્ભો લાવ્યા હતા એ તો કહ્યું નહીં.'

'એ તો મા હું આ ભયાને કહેવા આવ્યો હતો કે હાથીની અંબાડીએ ચઢીને પરણવા નહીં આવો તો લીલે તોરણે પાછા જર્ણો, કોઈ પોકવા જ નહીં આવે.'

‘તે મંગળમાઈ, તમે પરણ્યા ત્યારે કેમનું કરેલું?’ એક જાણકારે જૂની વાત ઉખેડી.

‘અમે તો ભાઈ કેસરિયાં કરીને પરણવા ગયા હતા. મતાદરકાકાને પૂછો ને, એમને બધીય ખબર છે. મહિના ચુધી તો એમનેથી કાવડિયાના આંટા ખવડાવેલા ને.’

‘એ તો ભીયાંબૈ મારા ભૈ, ચુમજુ ગયા નહીં તો જોયા જેવી કરત. પાંચેય ગામના લોક તાકીને જ બેઠા હતા. મુખીનો સંદેશો આવે એની જ અમે તો વાટ જોતા’તા.’ મતાદારે કદ્દું. ત્યાં ચંચી આવી ને એ ને જમનાં અંદર જમવાનું અનાવવા ગયાં.

‘અમે તો તમે કહેતા છશો તો વરને હથીની અંબાડીએ લઈને આવીશું પણ પોંકાવશો કેમના?’

‘એ અમારે જોવાનું છે. એક વાર તમે લઈ આવો તો ખરા. ગામને નાકે દરવાજોય એટલો ઊંચો બનાવરાવીશું કે તમારો હૃથી, અંબાડી ને ઉપરની છતરી બધુંય વગર નમાવ્યે એમાં પેસી જરો. ને પોંકવાની વ્યવસ્થાય એવી કરીશું કે વરને માધુંય નહીં નમાવવું પડે. તમે કેવા આવો છો એના પર બધો આધાર છે.’

‘એ બધુંય રાજાબાપુએ કદ્દા પરમાણે કરીશું. અમને નહીં શોભતું હોય તોય રાજાબાપુની આજા ગણીને કરીશું. તમે ચિંતા ન કરશો, તમારા ધરને શોભે એવી રીતે જાન જોડીશું.’ મતાદારે પહેલી વખત ખોખારીને કઢી દીધું ને બધા ગામલોડોય આનંદમાં આવી ગયા.

મંગળને જમાડીને વિદ્યાય કર્યો પછીય મોડી રાત ચુધી મતાદારને ત્યાં મંડળી જામેલી જ રહી. ગામ આખામાં વાત પહોંચી ગઈ કે રાજાબાપુએ સામેથી જ હાથીની અંબાડીએ વરધોડો કાઢીને છોકરો પરણાવવા આવવાનું કહેવડાવ્યું છે. એટલે પછી તો એની સાથે શોભે એવા ભપકાની વાતોય ચર્ચાવા લાગી. કોઈએ કાંઈક કદ્દું તો કોઈકે કાંઈક કદ્દું, પણ ધીમે ધીમે આખા અવસરની રૂપરેખા તૌયાર થવા માંડી. મુકેશ કે મતાદારને તો જાણે કોઈ કશું પૂછતું જ ન હતું. બધા જ વરના આપ બની બેઠા હતા.

ને આ તરફ મતાદારનેથી હૈયેય હરખનો અભિષેક થઈ ગયો હતો એટલે એય પેલા પિતરાઈની વાતોનો વિરોધ કરવાને બદલે સામે મલકાતા જ હતા ને! મુકેશ જાણતો જ હતો કે જો મોટા બાપુએ આ દિલેરદિલી ના બતાવી હોતે તો મતાદારને અડધી જમીન કાઢી નાખવી પડી હોત આ લગનની ઉજવણીમાં. ને નાતમાં એમની જે બાંધી મૂછી હતી કે મતાદાર પાસે સારો એવો જુવ છે એય ઉધાડી પડી ગઈ હોત. પણ બાપુનાં પગલાં એમને ઘેર થયાં ને જાણે એમની બધી મુશ્કેલીઓનો અંત આવી ગયો હતો.

લગનની તૈયારીઓ થવા માંડીને મતાદારે કડકડતી નોટો કાઢવા માંડી. ને જે નહોતા જાણતા એમનેથી કબૂલ કરવું પડ્યું કે મતાદારે સાચવીય જાણ્યું હતું ને વખત આવ્યે વાવરીય જાણ્યું. આખી નાતમાં કોઈને ના મણ્યો હોય એવો સંબંધ એમને મણ્યો હતો ને એમણેથી કોઈએ ન જોડી હોય એવી જાન જોડી બતાવી હતી. મતાદારે ગામમાં વરધોડા વખતે આખું ગામ જમાડ્યું.

ને જ્યારે જાન જોડીને કાવડિયે ગયા ત્યારે તો સામૈયું કરવા આવેલા બાપુએય કહેવું પડ્યું ને: ‘મતાદાર, વટદાર જાન જોડીને આવ્યા છો. પાંચ ગામના આગેવાનોય અમારે ત્યાં સીધા આવવાને બદલે તમારે ત્યાં વરધોડો મહાલીને જાનમાં તમારી સાથે આવ્યા છે. પદારો.’

‘જું થાય બાપુ, એમને તો બેય બાજુ સાચવવાનું એટલે.’

‘પાછું બાપુ કદ્દું!’

‘આજે તો તમારી વાત નહીં માનું. તમે રાજા મટી ગયા હોત તો મોટામાઈ કહેત પણ મેં તો તમારી રાજવટ જોઈ લીધી છે. એટલે માફ કરજો પણ હવે તો જે હૈયે છું એ જ હોઠે આવશે.’ જાનમાં આવેલા લોકોએ આ સાંભળ્યું ને એય મનમાં મતાદરની વાતનું સમર્થન કરી રહ્યા.

‘એવી વાતો બહુ યાદ નહીં રાખવાની. કહો કશી અગવડ તો નથી પડી ને!'

‘તમારાં પગલાં અમારે ધેર થયાં પઢી શી અગવડ પડે!'

‘મુખી, આ તમારા વેવાઈને તમે સંભાળો મને એમની સાથે વાત કરવાની નથી ફાવતી. એમને હજુ એ નથી સમજાયું કે એ આપણા વેવાઈ થયા છે.’

‘નહીં સમજયા હોય તો હવે સમજશો, નહીં તો અમારી જેમ વિલાયત જ્શો ત્યારે સમજશો.’

‘મુખી, ત્યાં તમારા જેવાને ફાવે, આપણું ત્યાં કામ નહીં.’

‘મનેય એવું જ લાગતું હતું તોય મોટામાઈ વળગ્યા છે એટલે આવતે વરસે ફરી જવાનું થવાનું જ છે. તમે હાર્યે હો તો મજા આવે. તૈયારી કરજો.’ પણ ન તો મતાદરે કશો જવાબ આપ્યો કે ન તો બીજા કોઈએ એ વાતને આગળ વધારી. ત્યાં આઈસ્ક્રીમની કોઠીઓ લઈને મંગળના દોસ્તો આવી પહોંચ્યા ને બધાને આઈસ્ક્રીમ વહેંચવા લાગ્યા એટલે એમની વાતો અટકી પડી. જેને એક કટોરીથી ધરાવો ન થયો એમને બીજુ કટોરીય પેલા આગ્રહ કરીને આપવા લાગ્યા. કોઠીઓ આવતી ગઈ ને ખાલી થતી ગઈ.

છેવટે ધનાળીના એક મોવડીએ કહેવું પડ્યું: ‘અભ્યા, સાંજે જમવા જેટલી જગ્યા રાખજો પાછા.’ ને મંગળના દોસ્તોને ઉદ્દેશીને કહ્યું: ‘તમે હવે વહેંચવાનો બંધ કરો, આ પણ નહીં ધરાય.’

‘હવે બંધ જ કરીએ છીએ, તમે વડીલો આ બીજુ જાતના આઈસ્ક્રીમની એક એક કટોરી ચાખી લો એટલે.’ કહેતાં એમાણે બધા વડીલોને જ કેસર પીસ્તાંના આઈસ્ક્રીમની એક એક કટોરી પકડાવી દીધી. ને બધા વડીલો પણ પેલા જુવાનિયાના ટોળામાં ભળી ગયા.

મેળિએ ચાર દિવસ પહેલાં જ સંદ્શો કહાવ્યો હતો કે જાનમાં જેટલા પુરુષો લાવો એટલી સ્ત્રીઓને પણ લાવજો. તમે બધા જાનની મજા લૂટો અને ગામની સ્ત્રીઓ રહી જાય એ અમારે ત્યાં નહીં ચાલે. ને મોદીબાની આજ્ઞા એટલે મતાદરને આખા ગામની સ્ત્રીઓનેય તૈયાર કરીને લઈ આવવી પડી હતી. ને સ્ત્રીઓનેય જિંગ્રીમાં પહેલી વખત જાનમાં જવાનો મોકો મળ્યો હતો એટલે એમના આનંદની તો આણે અવધિ જ રહી ન હતી. અરે કેટલીક સ્ત્રીઓને તો જાનમાં જવા એમના ધણીઓ કપડાં અને ચપ્પલ પણ શાતો શાત ખરીદી આપવાં પડ્યાં હતાં ને! ગમે તેમ પણ મોદીમાના આવા સંદેશાથી ગામની સ્ત્રીઓના મનમાં મોદીમાને માટે માન વધી ગયું હતું.

મતાદરે બહાર ગામના મોભીઓનેય ખબર મોકલાવી દીધા હતા કે બધાએ બૈરાંને લઈને અવસરમાં આવવાનું હતું. એટલે એમનેય દોડાદોડ થઈ પડી હતી અને પેલી બૈરીઓએ ચાંલ્વાની વાતો સાંભળી હતી એટલે એમનેય આ જાનમાં જવાની વાત શીરાની જેમ ગળે ઊતરી ગઈ હતી.

મંગળે કહ્યું હતું એ પ્રમાણે ગામની ભાગોળે દરવાજો બનાવરાવ્યો હતો અને ફણિયાને નાકે વરને પોંકવા માટે ઊંચો મિનારો પણ બનાવરાવ્યો હતો. ગામના લોકોનેય આ બધું નવી નવાઈનું હતું. એમાણે ન તો આવી જાન જોડી હતી કે ન તો આવી જાનમાં જવાનો એમને મોકો મળ્યો હતો એટલે એ લોકોય આમાં મદદ કરવા ખડે પગે હાજર રહ્યા હતા. એમને તો

આ અવસર શામદી મુખીનો નહીં પણ આખા ગામનો હોય એમ લાગતું હતું. એમણે જાનની સરમારમાં કોઈ વાતે ઊણપ રહેવા દીધી ન હતી.

સગુણાએ હરખાને ધાણુંચ સમજાવ્યાં પણ એ વરને પોંકવા આવવા તૈયાર ન થયાં અને વધારામાં મોંદીમાનો હુકમ થયો એટલે સગુણાને જ વરને પોંકવા તૈયાર થવું પડ્યું. એણે મિનારા પર ચઢીને જ્યારે વરને પોંકયો ત્યારે જાન અને ગામ જાણે મંત્રમુખ થઈ ગયાં હોય એમ શાંતિ છવાઈ ગઈ હતી. બધાં જાણે આ અવસરની ગરિમાને મનમાં સંઘરી રાખવા માગતાં હોય એમ એને અવાક થઈ નિષ્ઠાળી રહ્યાં હતાં.

વરને પોંકીને મોંચરામાં પદ્ધરાવ્યો એટલે જાનને જમવા બેસાડી દીધી. સગુણાએ પરણાવનાર મહારાજને કાનમાં કું મારી દીધી: ‘વરને જીજુ વધારાની વિધિમાં રોકી રાખજો ત્યાં સુધીમાં અમે જાનને જમાડીને આવી પહોંચીએ છીએ.’

જાનને જમાડવા મુખીએ ટેબલ ખુરસીની વ્યવર્થા કરાવી હતી. એટલું સારું હતું કે જાનમાં આવેલી સ્ત્રીઓ માટે અલગ મંડપ હતો નહીં તો એ તો બાપડી પુરુષોની સામે ખુરસીમાં બેસીને ખાઈ જ ન શકી હોત ને! પુરુષોના વિમાગમાં બાપુએ, મંગળે અને મુખીએ અને સ્ત્રીઓના વિમાગમાં સગુણાએ ને મોંદીમાએ બધાંને આગ્રહ કરીને એવાં જમાડ્યાં કે બધા એમની ખાનદાનીને મનોમન બિરદાવી રહ્યા. ને જમવામાંચ એવી વાનગીઓ એમણે બનાવરાવી હતી કે કેટલીકનાં તો નામેય પેલાં લોકો જાણતાં ન હતાં.

મોંચરામાં આવી સગુણાએ મહારાજના કાનમાં પાઈ કું મારી કે એમની ગાડી સીધે પાટે ઝડપથી ચાલવા લાગી. મુકેશના પેટમાં બિલાડાં બોલતાં હતાં. એને જો કે લગ્નમાં કોઈના અણવર બનીને એની પાઇણ બેસવાનો અનુભવ ન હતો એટલે એને એકલો બેસાડીને મહારાજે જે વિધિ કરાવી હતી અડધો કલાક સુધી એની પાઇણનું સાચું કારણ સમજાઈ ગયું હોત.

પણ મહારાજે એ ઢીલનો બદલો પછીની વિધિમાં ઝડપ કરીને વાળી આપ્યો હતો. મધરાત પહેલાં એમણે લગ્નની વિધિ પતાવી દીધી. ને વર ને એના થોડા દોસ્તોને જમાડીને કલાકમાં તો વરધોડિયાં વળાવીય દીધાં.

લગ્ન પતી ગયાં પણ એની વાતો આખા પંથકની હવામાં દિવસો સુધી ધૂમરાયા કરવાની હતી. બાપુ અને મેગી સગુણા અને મંગળને વહેલી તકે ઈંગ્લેન્ડ આવી પહોંચવાની તાકીદ કરીને રાજકોટ ગયાં ને બીજે જ દિવસે ઈંગ્લેન્ડ જવા ઉપડી ગયાં. ને એમની વાત સમજતાં હતાં એટલે આ બે જણેય પછીનાં કામો ઝડપથી પતાવવા માંડ્યાં. રીક અને લ્યુસી બધી જવાબદારીથી કેવાં થાડી ગયાં હશે એની એમને કલ્પના હતી જ.

મેગી પ્રાણેય છોકરાંને પોતાની સાથે જ પાઇં લઈ ગઈ. હરખાએ છોકરાંને મંગળ અને સગુણા રહે ત્યાં સુધી દેશમાં રહેવા દેવા ધાણું કહ્યું પણ મેગીએ એમની એકેદાય વાત ન જ સાંભળી. સગુણાને એમની એ વાત સમજાતી હતી. એમને છોકરાં વગર ત્યાં ગમતું ન હતું. ને મંગળ અને સગુણાનેય છોકરાંને કારણે સમયસર ઈંગ્લેન્ડ આવી જવાની ચીવટ રહેશે એમ પણ એમની ગણતરી હતી.

અનુષ્ઠાન ⇒

૨૦. ડેઝી બદલાઈ ગઈ!

લગન પત્યાં ને એની પાછળ ગામમાંથી અને સુગામમાંથી વરધોડિયાંને જમાડવાનાં નોતરાં આવવા માંડ્યાં. પણ મુકેશો ગુમાનસંગને સમજાવી દીધા હતા એટલે એ બધાને પોતાની રીતે સમજાવી દેતા હતા: ‘જુઓ, મુકેશની કોલેજ ચાલુ છે ને એને બહુ રજાઓ પડી છે એટલે કાલે અંબાજી માતાનાં દરશન કરી આવશે પછી બેય જગ્યાં શહેરમાં જ રહેવાનાં છે. જેચાર દા’ંડે એકવાર ઘેર આવી જ્ઞાને વારાફરતી બધાને ત્યાં જમવાને બદલે ચા-નાસ્તો કરી જ્ઞાને. કોઈ ખોટું ના લગાડશો પણ વહુ મહિના પછી પાછી જ્ઞાને ત્યારે આગલે દા’ંડે આપણાં સુંબંધવાળાં ઘર મારે ઘેર ભેગાં જમીણું એમાં તમારાં બધાનું જમવાનું આવી ગયું.’ ને બધા એમની પરિસ્થિતિ સમજતા હતા એટલે મનમાં કશું ખોટું લગાડતા ન હતા ને!

ને એમ વરધોડિયાંનું સુગવડિયું હનીમૂન શરૂ થયું. અંબાજીનાં દરશન કરી આવીને એમણે અમદાવાદમાં એક સારી હોટેલમાં રૂમ રાખી લીધી. રોજ કોલેજના સમયે મીના મુકેશને કાર લઈ મૂકી આવે અને છૂટવાને સમયે લેવા જાય. આવતાં કદીક નાસ્તો કરી લે તો કદીક જમીય લે. કદીક દૂર ફરવા નીકળી જાય તો કદીક સિનેમામાં પેસી જાય. એમ એમની પ્રેમમસ્તીમાં મહિનો કેમનો પસાર થઈ ગયો એનીય એમને ખબર ન પડી ને મીનાને જવાનો દિવસ આવી લાગ્યો. એને જવા દેવા મુકેશનું હૈયું કેમેય તૈયાર થતું ન હતું પણ એની બુદ્ધિ એને વાસ્તવિકતા સમજાવી દેતી હતી. જો મીના દૂર ન જાય તો પોતાના પાસ થવાની શક્યતા રહેતી જ ન હતી. ને મીનાની કોલેજ પણ ચાલુ થવાની તૈયારીમાં હતી.

મતાદારે ગામમાં બધાને કહેલું એ મુજબ મીનાના જતા પહેલાં એક દિવસ એમને ને બહારનાય કેટલાક મહેમાનોને જમાડ્યા. આ વખતે એમણે કાવડિયાથી મુખી અને બીજા મળીને પંદરેક મહેમાનોનેય તેડાવ્યા હતા. તો બીજે દિવસે મુખીએ એમને બધાને પોતાને ત્યાં બોલાવી જમાડ્યા હતાં. ને એક દિવસ મીના વિલાયતને પંથે પરવળી અને મુકેશો ભાણવામાં મન પરોવ્યું.

મીના ઈંગ્લેન્ડ આવી. બધું સમયપત્રક પાછું ધડિયાળને ટકોરે ઘબકતું થઈ ગયું. મીનાની કોલેજ ચાલુ થઈ ગઈ. એને એજિન્ઝનિયરિંગમાં બીજું વરસ હતું. હજુ મુકેશને આવવાનું થવાને ઓછામાં ઓછા છ મહિનાની વાર હતી એટલે પોતાના પહોંચી ગયાના બે તાર કાવડિયા અને ઘનેરા કરી દીધા અને એ ભાણવામાં વ્યસ્ત થઈ ગઈ.

હુવે તો પેલાં ત્રણેય છોકરાં પણ એમની મીના આન્ટીની પાછળ પડી જતાં હતાં. મેળીનેય મીનાને કારણે છોકરાંની ઠાઠો કરવામાં સારી એવી સરળતા રહેતી હતી પણ એ ઘણીવાર એને એના અભ્યાસમાં વધુ કાળજી રાખવાનું કહેવાનું ભૂલતી ન હતી. પણ મીનાને જ જ્યાં આ છોકરાં વગર ચેન ન પડતું હોય ત્યાં એની સલાહ એના મનમાં ઊતરે જ કેમ! વળી છોકરાંથી પરવાળીને એ વાંચવામાં મન પરોવવા પ્રયત્ન કરતી તો મુકેશ એના હૈયામાં ઘમસાણ મચાવી મૂકતો હતો. એ કેટલીક વખત તો વાંચવાની ચોપડી હાથમાંથી ઓશિક મૂકીને એના વિચારમાં એવી તો ખોવાઈ જતી હતી કે એમ કરતાં કચારે ઊંધી ગઈ તેનીય એને યાદ રહેતી ન હતી. ચાવારે ઊઠીને એ લાઈટ બંધ કરતી ને જાણે કાંઈ ન બન્યું હોય એમ વર્તવા કોશિશ કરતી પણ એની આવી સ્થિતિ મેળીની નજર બહાર રહેતી નહીં.

એ એને ગામના ને મુકેશના વિચારો કરવાનું પડતું મૂકીને ભાણવામાં લક્ષ્ય આપવા વારંવાર ટકોર કર્યા કરતી. એની આવી ટકોરથી મીનાનું મન ભાણવામાં પરોવાતું, પણ ત્યાં તો દેશમાંથી મુકેશનો કાગળ આવી જતો ને એની ઊંધ પાછી હરામ થઈ જતી. ભાણવાનુંય એક બાજુ રહ્યી જતું અને એ પાછી એના વિચારોમાં ખોવાઈ જતી. એને લાગવા માંડ્યું હતું કે જો આવી ને આવી સ્થિતિ લાંબી ચાલશે તો પોતાના ભાણવામાં એકાઉ બે વરસનો ઉમેરો થઈ જ્ઞાનો. ને એ પાછી મન મક્કમ કરીને ભાણવામાં મન પરોવી દેતી.

ગમે તેમ તોય એનું ભણવાનું રાગે આવી જતું હતું. એ એટલી બુદ્ધિશાળી હતી કે આવાં અનેક ખેંચાણો વરચ્ચેય એ સ્થારી રીતે પાસ થઈ જશે એમ એને આત્મવિશ્વાસ આવી ગયો હતો. એની બિજુ દોસ્તો જ્યાં ગુંચવાતી હતી ત્યાં એ એમને સમજાવવામાં જે રીતે મદદ કરતી એ જોતાં એની બેનપણીઓય એને ટકોર કર્યા વગર ન રહેતીઃ ‘તે તું તારા પતિ સાથે હનીમૂન પર ગઈ હતી ત્યારે એણે તને બિજું કશું શિખવાડવાને બદલે એન્જિનીયરિંગનું તો શિખવાડયું ન હતું ને!’ ને બેનપણીઓની આવી ટકોરે એને ચાનક ચઢતી ને થોડા દિવસ તો એનું મન પાછું ભણવામાં લાગી જતું.

એક દિવસ ડેઝીનો ફોન આવ્યો, એ અને જોનાથન અમેરિકાથી લંડન આવતાં હતાં. બધાનાં મન પાછાં ઉચાટ અને આનંદના મિશ્ર આવેગથી ધડકી રહ્યાં. ડેઝીનું આગમન આખા ધરમાં અનેક પ્રકારની કલ્પનાઓ જગાવવા માટે પૂરતું હતું. અને આ ધરને છેલ્લા બે વખતમાં એનો જે અનુભવ થયો હતો એ આવી લાગણીઓ જન્માવવા માટે પૂરતો હતો. પણ આ વખતે તો એણે એક જ દેશનાં પાણી ધરાઈને પીધાં હતાં. એ છેલ્લાં કેટલાંય વરસ્થી અમેરિકામાં ઠરીને રહી હતી અને એના અવાર નવાર જે ફોન આવતા હતા એય એના ઠરેલ થયાની ખાતરી આપતા હોય એવા હતા, એટલે બધાને ખાતરી થવા માંડી હતી કે એ સુધરીને આવતી હતી.

બધાના આશ્વર્ય વરચ્ચે રીકે એને એરપોર્ટ પર લેવા જવાનું સામેથી માગી લીધું. બધાને એ વાતે આશ્વર્ય થયું પણ બાપુ કહે: ‘એ ડેઝીને કહેવા ગયો હશે કે જો એનો સ્વમાવ બદલાયો ન હોય તો ધેર આવે જ નહીં. બનશો તો એ એને કોઈ હોટેલમાં જ મૂકીને આવશે ને આપણાને બધાનાં કહેશો કે એમને હોટેલમાં રહેવાનું મન હતું એટલે ત્યાં જ ગયાં. બનશો તો એક દિવસ જમવા બોલાવી લઈશું.’

‘એવી ખબર હોત તો હું જ લેવા ગઈ હોત. ગયે વખતે એણે છેલ્લે પોતાની વર્તણૂક બદલ દિલગિરી વ્યક્ત કરી હતી. મને લાગે છે કે હવે તેના સ્વમાવમાં ફેરફાર થયો જ હશે. એ ટકીને આટલાં વરસ એક ઠેકાણે રહી એ જ એનો પુરાવો છે.’ સગુણાએ કહ્યું.

‘પાકિસ્તાન હજુ કયાં સુધર્યું છે!’ કોઈકે મમરો મૂક્યો.

‘એને માટે મને ગુર્સ્સો આવે છે એના કરતાં દયા વધારે આવે છે.’ મેગીએ કહ્યું.

‘પાકિસ્તાન પર દયા ખાવાની જરૂર નથી, એ લોકો તાપ જોયા પહેલાં સુધરે એવા નથી.’ બાપુએ મલકાતાં કહ્યું.

‘હું ડેઝીની વાત કરું છું ને તમને બધાનાં પાકિસ્તાન જ યાદ આવે છે, એમને મરવા દો ને!’

‘એમને મરવાનું મન જ નથી ને કદાચ એમને મરવું હોય તોય પેલા અમેરિકાવાળા એમને મરવા દેય નહીં. જોઈએ હવે રીક આપણી ડેઝીનું કેવું સ્વાગત કરે છે. પ્રેન તો આવીય ગયું હશે ને એ લોકો બહાર પણ નીકળી ગયાં હશે.’ બાપુએ કહ્યું અને બધાં હસી પડ્યાં. મેગીય કમને એમની સાથે જોડાઈ.

ત્યાં જ બહાર હોઈ વાગ્યું ને સગુણા બોલી ઊઈઃ ‘બ્યો, ડેઝી આવી ગઈ, આપણે સંમાળતાં હતાં ને આવી ગઈ એટલે લાગે છે કે એ સો વરસ જીવવાની છે.’

‘સો વરસ તો જીવશે જ ને! એણે આપણા બધા કરતાં વધારે દેશનાં પાણી પીધાં છે.’

‘હવે તમે મશકરી છોડો ને બારણું ખોલો.’ કહેતાં પેલું માનું હૈયું તલપાપડ થઈ રહ્યું.

ત્યાં તો અંદર આવતો રીક બોલ્યો: ‘કોણ જાણે શુંય પથરા ભરી લાવી છે એની પેટીઓમાં! મને શું સૂક્યું કે હું વળી મારી મર્સીડીસ ગાડી લઈને એને લેવા ગયો. મારે મારી ગાડીનાં ચારેય વ્હીલ ચેક કરાવવાં પડશે.’

‘તે તું આમ હાથ લટકાવીને ઊભો છે તે એને પેટીઓ ઊંચકવામાં મદદ તો કર. ’

‘મંગળ એ માટે જ બધાર ગયો છે. મેં તો ડેઝિને કોઈ નજીકની હોટેલમાં ઉત્તરવાનુંચ કહ્યું હતું, પણ એ તો કહે કે મા મારી વાટ જોતાં હશે ને હું અહીં ઉત્તરું તો એમને કેવું લાગે! એટલે મારે એને ના છૂટકે એને અહીં લઈ આવવી પડી છે. ’

‘તે આવે જ ને, એનોય આ ધરમાં તારા જેટલો જ ભાગ છે.’ બાપુએ એને ચિડવ્યો.

‘મારા જેટલો જ શું કરવા! એ જો સીધી નહીં રહે તો હું એને બધુંચ સોંપીને ચાલ્યો જઈશ મારા રેસ ટ્રેક પર.’

‘જો તારે એવું વિચારવાની જરૂર નથી, હું જ એને કહી દઈશ જો એ બરાબર નહીં વર્તે તો, મારે એના વગર ચાલશે પણ તારા વગર નહીં ચાલે.’ ગમરાઈને મેળી બોલી ઉઠી.

‘કેમ છો બધાં? મને લાગે છે કે તમે બધાં મારી જ વાતો કરતાં હશો.’ અંદર આવી ગયેલી ડેઝિ બોલી.

‘તે તારી જ વાત કરે ને! અમારાં બધાંમાંથી કોઈ હજુ તારા જેટલાં વરસે અમેરિકામાં રહેલું નથી એટલે. અમારા આ સાંકડા ધરમાં તારો સમાવેશ થશે કે નહીં એનો જ અમે વિચાર કરતાં હતાં.’ રીકે કહ્યું.

‘મને લાગે છે કે આ ધરમાં તો મારો સમાવેશ થઈ શકે પણ તમારાં દિલમાં કદાચ નહીં થઈ શકે, એટલે અમે એક ધર લઈ લેવાનું નકડી કર્યું છે. અમારે ત્યાં બાળક આવે તે પહેલાં અમારે સ્થાઈ થઈ જવું જોઈએ.’

‘બાળક કયારે આવવાનું છે આ વરસે કે આવતે વરસે?’ જૂનો અનુભવ યાદ કરતાં મેળીથી બોલાઈ ગયું.

‘દાકતરે તો કહ્યું છે કે આ વરસે જ આવશે.’

‘અત્યારે તો મે મહિનો ચાલે છે એટલે’ મેળી મોટેથી અંદાજ કાઢવા માંડી.

ત્યાં મંગળ અને જોનાથના ચાર ભારે પેટીઓ ધકેલતા અંદર આવી ગયા. ‘આ પેટીઓમાં તેં શું ભર્યું છે?’ હાંકતાં મંગળે પૂછ્યું.

‘મને લાગે છે કે અમેરિકાની એર લાઈનો જો આટલું બધું લગેજ સ્વીકારવાનું બંધ નહીં કરે તો કોઈક દિવસ બધા પેસેજરોના જાન જોખમમાં મૂકશે.’ રીકે મમરો મૂક્યો.

‘તને શું જોર પડ્યું! અમે છેક અમેરિકાથી લઈ આવ્યાં ને તેં તો હજુ એને હાથેય લગાડ્યો નથી. ધરમાં પ્રાણ હોકરાં હોય એટલે એમનાં રમકડાંની જ એક પેટી તો થઈ જાય.’

‘ગયે વખતે યશ માટે તું લાકડાની રણિયન ઢીંગલી લઈ આવેલી એવું સાંભળ્યું છે, આ વખતે તું મારખલનો પાવર રેંજર તો નથી લઈ આવી ને!’ રીકે એને પાછી ઉડાવી. મેળીએ બાળક આવવાની વાત જાણી ત્યારથી એને બધું વિગતે પૂછીને ચોકસાઈ કરવાનું મન હતું પણ આ બધાં પોતાની મરૂકરી કરશે એમ જાણી એ ચૂપ રહી હતી. દેશમાં હોય કે પરદેશમાં પણ પૌત્ર કે પૌત્રીની વાત આવે એટલે માનાં હૈયાં તો ઉછળી જ પડે ને!

દેખી બદલાયેલી લાગતી જ હતી. હજુ ચુધી એ કોઈનું ઘસાતું બોલી ન હતી કે કોઈની વાત પર એણે મોં પણ મચકોડયું ન હતું. ‘હું નહાઈ આવું, પણ સારાં કપડાં પહેરી લઉં તો માને મારી ચાથે વાત કરવાની ગમશે.’ કહેતાં એ નહાવા બેગમાંથી કપડાં કાઢવા માંડી.

‘પાકિસ્તાનમાં તો બધા હર જુમ્મે કે હર જુમ્મે જ નહાય છે, કામ વગર પાણીનો બગાડ શા માટે કરવો?’ રીકે પાછી ઉડાવી.

‘હું હમણાંની પાકિસ્તાન ગઈ નથી એટલે મને કશું ચાદ નથી પણ લાગે છે કે તું પાકિસ્તાન જઈ આવ્યો હોઈશ. હું નહાઈ આવું પણ આપણે વાતો કરીએ.’

ને બધાની વાતો ત્યાં જ અટકી ગઈ. જોનાથન પણ પોતાની હૈન્ડ બેગમાં કાંઈક ખંખાખોળા કરતો હતો. થોડીવારે દેખી નહાઈને બદાર આવી એટલે એને પૂછ્યું: ‘ડીયર મારો કાંસકો મળતો નથી. હું નહાઈશ એટલે મારે માથું તો હોળવું જ પડશે તે કેમ કરીશું! ’

‘વાંધો નહીં, અમારી પાસે ધરમાં કાંસકા તો છે જ. જો કે તમે વાપરતા હો એવા તો અહીં ઇંગ્લેન્ડમાં કયાંથી મળે?’

‘એ તો છે જ ને! એવો કાંસકો તો અમેરિકામાંચ કયાંથી મળે! આ તો મારા એક આફિકન સ્ટુડેન્ટે ભેટ આપેલો. આર્ટ પીસ હતો.’

‘ડીયર, તું ખોટી ચિંતા ન કરતો, એ છો તો આપણા સામાનમાં જ. એવી કિંમતી ચીજ આપણે ભૂલી ગયાં હોઈએ એવું તો ન જ બને.’

‘એ એટલો બધો કિંમતી હતો! સોનાનો હતો કે શું?’ રીકે એને ઉડાવતાં પૂછ્યું.

‘સોનાનો હોય તો એમાં જુવ બાળવાની શી જરૂર! આ તો અસલ હાથી દાંતનો હતો અને ઉપર સરસ કોતરણી કરીને એમાં નીલમ ભરીને જોનું નામ લખેલું હતું. અહીં તો એવી કારીગરીની આશા જ ન રાખી શકાય.’ જોને બદલે દેખીએ જવાબ આપ્યો. ને અસલ હાથીદાંત અને તેના પર કોતરણી અને એમાં નીલમ પૂર્યાની વાતથી તો રીકનેય કુતૂહલ થઈ આવ્યું.

‘આવો પીસ હોય તો એ કોઈ મ્યુઝિયમને લાયક જ ગણાય. તે તમે એનાથી માથું હોળો છો!’

‘અમારા સીટી મ્યુઝિયમે તો એ કોઈ પણ કિંમતે ખરીદી લેવાની ઓફર પણ મૂડી હતી. એમણે તો એક મિલિયન ડોલર આપવાની તૈયારીય બતાવી હતી પણ કોઈએ ભેટ આપેલી ચીજ વેચી દેવી મને બરાબર ન લાગી.’ દેખીના ડીયરે કહ્યું. ને મિલિયન ડોલરના કાંસકાથી રોજ હોળાતા પેલા જુંથરિયા વાળ સામે રીક તાકી જ રહ્યો. એ એકલો જ શા માટે ધરનાં બધાં એ બાજુ જ જોઈ રહ્યાં હતાં ને!

એ બધાં ભલે પૈસાથી છલકાતા ધરમાં રહેતાં હતાં પણ મિલિયન ડોલરના કાંસકાથી કોઈના વાળ હોળાયા હોવાનું કોઈને ચાદ ન હતું. રીક પણ મનમાં વિચારતો હતો કે એ મિલિયન ડોલરનો કાંસકો જોવો તો પડશે જ. દેખી કહે છે એમ જો એમના સામાનમાંથી એ નીકળે તો સારું નહીં તો બધાંની એ કાંસકો જોવાની ઇરણી મનની મનમાં જ રહી જ્યો. એને તો એક વખત એ અજાયબ કાંસકાથી વાળ સમારવાની એષ્ણાય થવા માંડી હતી.

બીજાં બધાં પણ એની જેમ જ વિચારતાં હતાં. એટલું સારું હતું કે મીના હજુ કાંલેજમાંથી આવી ન હતી નહીં તો એ તો જોનાથનને એ કાંસકો મ્યુઝિયમને આપી દઈ માલામાલ થઈ જવાની સલાહ આપ્યા વગર ન જ રહી હોત.

પણ બધાની ઈતેજારીનો અંત અવ્યો જ્યારે ડેઝીએ કાંસડો એક બેગમાંથી શોધી કાઢીને સાફ કરીને જોનાથનના હાથમાં મૂક્યો ત્યારે. અરે, ખુદ બાપુચ એ કાંસડો જોવા જોનાથનની પાછળ આવીને ઉમા રહી ગયા ને.

‘ડીયર, મારા મનમાં એક વિચાર આવે છે. જેણે આપણાને આ કાંસડો ભેટ આપ્યો એ ડિમેંગોનેય કદાચ એ આટલો કિંમતી છ્ણે એવો ખ્યાલ નહીં હોય. મને લાગે છે કે આપણે એને એ પાછો આપી દેવો જોઈએ. એને મ્યુઝિયમને આપી દેવો હોય તો એ મલે આપી દે.’

‘મનેય ડીયર, એમ કરવું જ બરાબર લાગે છે. કાલે આપણે એને પત્ર લખી દઈશું. એ અત્યારે તો ન્યીડીલેન્ડમાં જ છે ને!’

‘હા, ડીયર, મને લાગે છે કે આપણે એ દરમિયાન લંડન મ્યુઝિયમને પણ આ કાંસડો બતાવી જોઈશું. ડિમેંગોને જો થોડા વધારે પૈસા મળતા હોય તો એમાં ખોટુંથી નથી. એ બંધુ સારો છોકરો છે.’

‘મલે ડીયર, હું સોમવારથી ડયૂટી જોઈન કરવાની છું. હું એમને બતાવી જોઈશ, પણ એ લોડો અમેરિકા કરતાં વધારે પૈસાની ઓફર કરે એમ લાગતું નથી, તને શું લાગે છે?’

બધાં આ બે ડીયરોની વાતો સાંભળતાં હતાં. એમને લાગતું હતું કે એ બધાં મલે પૈસામાં આળોટતાં હોય પણ આ બે જણ જેવી નિસ્યુદ્ધી વૃત્તિ એ કેળવી શક્યાં ન હતાં. એમને મન ધન દોલત એ જ જીવનમંત્ર હતો ને આ બે ધૂની જીવને જાણે એની પરવાહ જ ન હતી. રીક પણ એમની વાતોથી ચકિત થઈ ગયો હતો. એણે જોનાથનના હાથમાંથી કાંસડો લીધો, પોતાના શર્ટના છેડાથી એને સાફ કર્યો ને ફેરવી ફેરવીને જોયો: ‘ચીજ ખરેખર લાજવાબ છે, પણ તમને નથી લાગતું કે મ્યુઝિયમે એની કિંમત મિલિયન ડોલરની આંકી એ વધુ પડતી છે!’

‘એનું કારણ છે, તમે એની કિંમત લેવા ને વેચવાની ગણતરીથી આંકો છો જ્યારે મ્યુઝિયમ એની કિંમત એની અલગ્યતા એને પોતાની સર્વોપરિતાની રીતે આંકે છે. ધણી વખત તમે ફૂલી માર્કેટમાંથી બેચાર ડોલરની કિંમતે કોઈ ચીજ લઈ આવો છો પણ કોઈ પારખુ માણસ તમને એના લાખો પાઉન્ડ આપવા તૈયાર થઈ જાય છે.’ જોનાથને કદ્દું.

‘મને તમારી વાત સમજાતી નથી.’ રીકે કબૂલ કર્યું.

‘નહીં જ સમજાય. જ્યારે તમે તમારાં પાઉન્ડ, શ્રિલિંગ ને પેન્સનાં ચશ્માં ઉતારીને વસ્તુની કદરદાનીનાં ચશ્માં ચડાવશો ત્યારે જ તમને મારી વાત સમજાશો. અને હું ખાતરીથી કહું છું કે તમે જોશો કે સોમવારે જ્યારે ડેઝી આ ચીજ એના મ્યુઝિયમને બતાવશો ત્યારે આખા ઈંગ્લેન્ડમાં હો હો થઈ જો. એ લોડો એની કિંમત અમેરિકા કરતાંથી વધારે આપવા તૈયાર થઈ જો. અમેરિકામાં દોલત ધણી છે પણ કલાની કદરદાની કરવામાં ઈંગ્લેન્ડ એમનાથી ધણું આગળ છે.’

બધાં પાઉન્ડ, શ્રિલિંગ ને પેન્સનાં ચશ્માંવાળાં એની વાતો સાંભળી રહ્યાં. એમનેય હવે તો સોમવારે શું થાય છે એ જાણવાની ઈતેજારી થઈ હતી. બધાંએ એ કાંસડો ફેરવી ફેરવીને જોયો, બાપુએ તો એનાથી પોતાના રહ્યાસહ્યા વાળ સંમાર્યાય ખરાઃ ‘મારે આ કાંસડો ખરીદવો હોય તો હું ખરીદી શકું એટલા પૈસા મારી પાસે છેય ખરા પણ હું એ ન ખરીદું.’ એમાણે કબૂલ કર્યું.

‘તમે ન જ ખરીદો મને ખબર છે. ખોટું ન લગાડતા પણ તમારા કરતાંથી ધણા પૈસાવાળા લોડો આવા શોખમાં પડેલા છે એ આવી ચીજને માટે પડાપડી કરે. એમની મિલકત રીયલ એસ્ટેટમાં કે ઈન્ડરસ્ટ્રીમાં નહીં પણ આવાં કલેક્શનોમાં ગણાય છે. એમના એ સંગ્રહમાંની કેટલીય ચીજો એવી હોય છે જે જોવા માટે લોડો હજારો ડોલરની પ્લેનની ટિકિટ ખર્ચને

આવે છે ને કેટલાય કાલાવાલા કરીને એ ચીજ જોવાની પરવાનગી મેળવે છે ને એ જોઈને આંખ ઠારે છે. એ દુનિયા જ જુદી છે.' જોનાથન જાણે કાલેજમાં લેક્યર આપતા હોય એમ વાતો કરતાં જાણે એ અજાણી દુનિયામાં ખોવાઈ ગયા.

ટેબીના લગ્ન વખતે બધાંએ એમના સંબંધો જોયા હતા અને કેટલાય પ્રતિષ્ઠિત લોકો ટેબી અને જોનાથનને જે માન આપતા હતા એ એમાણે જોયું હતું એટલે કોઈની એમની મરુકરી કરવાની હિંમત ન થઈ. અને આજની એમની વાત તો આ લોકોને કેમેય સમજાય એવી ન હતી.

થોડી જ વારમાં મીના આવી. એણે તો ટેબીને લગ્ન વખતે જે મહિના માટે જોયેલી એ જ. એણે એની વાતો સાંભળી હતી, પણ એણે મનથી જે ટેબીની કલપના કરી હતી એના કરતાં આજની ટેબી એને જુદી લાગતી હતી. અને વાસ્તવમાં બધાનેય એ જુદી કયાં નહોતી લાગતી! એ ઘડમૂળથી જ બદલાઈ ગયેલી લાગતી હતી. એ ઠરેલ થઈ હતી અને સમાજમાં શોભે એવાં કપડાં પહેરતી થઈ હતી. જોનાથન પણ હવે એક વ્યક્તિત્વશાળી પ્રોક્રેસર લાગતો હતો.

'અમે થોડા દિવસ તમારી સાથે રહીશું પણી અમારું અલગ મકાન લઈને એમાં રહેવા જતાં રહીશું. જોને એક કાલેજમાં વિઝિટિંગ પ્રોક્રેસર તરીકે અને મને એક મ્યુલિયમમાં કયુરેટર તરીકે નોકરી મળી ગઈ છે. અમે બે વરસ માટે લંડનમાં રહેવાનાં છીએ, એટલે મકાન લેવાનું અમે નકદી કર્યું છે.'

'ને બે વર્ષ પણી!'

'પાછાં અમેરિકા જઈશું. ત્યાં તો અમારે માટે નોકરીઓ ઊભી જ છે. કયારેક ત્યાં આવશો તો બધી ફેરવીશું ને મજા કરાવીશું.'

'બે વરસ રહેવું હોય તો ધર લેવાની જરૂર નથી. અહીં જ રહી પડ ને!' સગુણાએ કહ્યું.

'મારો ઝુમ બે દિવસ પણી ખાલી થવાનો જ છે, હું અને લ્યુસી જઈએ જ છીએ. આ પાઉન્ડ, શિલ્વિંગ ને પેન્સની દુનિયામાં મારુંય મન નથી લાગતું.'

'મને ખબર છે કે મારા આવ્યાથી આ ધરમાં ભીડ થઈ જરૂર એવું તને લાગે છે, પણ તારે જવાની જરૂર નથી. અમે વધુમાં વધુ એક અઠવાડિયું જ અહીં રહીશું. એ દરમિયાન અમે એક ધર લઈ લઈશું.'

મેળી કાંઈ ન બોલી. રીકના ચાલ્યા જવાની વાતથી એ મુંગાઈ ગઈ હતી. રીક છેલ્લાં પાંચ વરસથી રાગે આવી ગયો હતો. એ ધંધો સંભાળનો હતો ને ધંધાની એને સૂજ ધણી હતી. એ જે કામ હાથમાં લેતો હતો એને પૂરું કરીને જ છોડતો હતો ને જે કોઈથી ન થાય એવું કામ બાપુ એને જ વળગાડી દેતા હતા. એને જેમાં ચેલેન્જ હોય એવાં કામ ગમતાં પણ ખરાં. ટેબીને ધરમાં રાખવાનું તને મન ન હતું. એણે તો એને એરપોર્ટ પર જ કહી દીઘું હતું કે એ જો ધરમાં રહેવાની હોય તો પોતે એ ધરમાં રહેવા માગતો ન હતો. ગયે વખતે જે થયું હતું એનું પુનરાવર્તન એ થવા દેવા માગતો ન હતો અને કદાચ થાય તો એવે વખતે એ હાજર રહેવા તો માગતો જ ન હતો.

ટેબી એની એ વાત સમજી ગઈ હતી. એને ભાઈ પર ગુરુસ્થો આવ્યો ન હતો પણ આટલાં વરસેય એ લોકો પોતાની જૂની છાપ વિસર્યાં ન હતાં એ જોઈ એને દુખ થયું હતું. પોતે હવે એ વખતના જેવી રહી ન હતી પણ પોતાની આ નવી છાપ આ લોકોને પોતાના વર્તનથી જ બતાવી આપવાનું તેણેથી નકદી કર્યું હતું. બે વરસ પણી પોતે પાછી જાય તે પહેલાં આ બધાં તેને પોતાનાં દિલમાં સમાવી લે એવું કરવાની એની નેમ હતી.

'ભલે, તને એમ લાગતું હોય તો જુદું ધર રાખી લેજે. મારે તો તું નજીક રહે એ જ ધણું છે. જો અહીં નોકરીમાં બરાબર ગોઈ જાય તો પછી મારું માનો તો અમેરિકાનો મોહ પડતો મૂકજો.'

‘મમ્મી, જે અમેરિકામાં છે એ દુનિયામાં કયાંય નથી.’

‘મેં તો સાંભળ્યું હતું કે જે પાકિસ્તાનમાં છે એ કયાંય નથી.’ રીકે વાતને હળવો વળાંક આપવા પ્રયત્ન કર્યો.

‘તને તો પાકિસ્તાનની એલજર્જ છે એટલે એવું જ સંભળાવાનું. તારી દુકાન છોડીને બહારની દુનિયામાં નીકળ તો ખબર પડશે કે દુનિયા કેટલી આગળ નીકળી ગઈ છે ને તું હજુ ત્યાંનો ત્યાં જ ઊભો છે.’

‘એટલે તું મને આ ધર ને આ ધંધામાંથી બહાર કાઢવા તો નથી આવી ને!’

‘જો એમ થાય તોય ખોણું નથી. હું આ ધર અને આ ધંધામાં કયાંય નથી ઇનાં ચુંખી છું ને તારા લડનમાં તને જેટલા જાણે છે એના કરતાં મને વધારે માણસો જાણે છે ને માન આપે છે. અભિમાન કરવા માટે નથી કહેતી પણ તને એવા થવાની ચાનક કેમ નથી ચઢતી! તું રેસમાં નામ કાઢે એય ધંધામાં નામ કાઢ્યા કરતાં તો વધારે જ સારું છે, કારણ કે એમાં સ્વયંની પ્રતીતિ થાય છે. પણ તને નહીં સમજાય તનેય હવે પૈસાની ઢગલીઓમાં રસ પડવા માંડ્યો છે.’

‘ગયે વખતે આવી ત્યારે તારે સગુણાનો પગ ધરમાંથી કાઢવો હતો અને આ વખતે તારે રીકને બહાર કાઢવો છે! એના કરતાં તો તું જુદું ધર લઈને વહેલામાં વહેલી તકે ચાલી જાય એ જ વધુ સારું છે.’ એની વાતોની રીકના મન પર અસર થશે એમ માની ગમરાઈને મેળાએ તડ ને ફડ કહી નાખ્યું. જો કે એની આવી ચેલેજ જેવી વાતની અસર થવાની જ હતી એ બાપુ અને રીકને જ ખબર હતી.

એ આખી રાત રીકને ઊંઘ ન આવી. રેસમાં જવાના અને નામ કમાવાના વિચારો એનો કેડો જ મૂકતા ન હતા. થાકીને એણે બીજે દિવસે બાપુને વાત કરવાનું નકરી કર્યું ને એને ઊંઘ આવી ગઈ.

અનુષ્ઠાન માટે જોવા લાગે હોય તો ક્લિક કરો

૨૧. મેળિની મૂંજવણ

મેળિને ડેખીની વાતથી રીક વિષે ચિંતા થવા લાગી હતી. એને એ સમજતું ન હતું કે એ છોકરી કયારેક સમજણામણી વાતો કરે છે તો કયારેક આવી સમજણ વગરની વાતોય કરે છે. આવી છોકરીને પેલા જાણીતા વિદ્ધાનો શું જોઈને આટલું બધુ માન આપતા હશે!

આ વખતે તો એને ડેખી પર એટલો ગુરુસ્થો આવ્યો હતો કે એને ફરીથી ઘરનો ઉબરો જ ન ચઢવા દે. પણ એક તો પેલું માનું દિલ અને એને બાળક આવવાનું હતું એટલે એ ગમ ખાઈ ગઈ. એને એમ પણ થયું કે બાળકના જન્મ પછી કદાચ એના સ્વભાવમાં ફેર પડે પણ ખરો. સગુણાનેય એના જેટલો જ ગુરુસ્થો આવ્યો હતો પણ એ સમજતી હતી કે એનું કહેવું ખોટું ન હતું. પણ એ માનતી હતી કે રીક જ્યાં રાગે આવી ગયો હતો ત્યાં એને આવી ચાનક ચઢાવવાની જરૂર ન હતી. એણોય આ વખતે તો મેળિને કદ્દું જ કે ડેખી જેટલી વધારે દિવસ આ ઘરમાં રહેશે એટલો રીક ઘરથી દૂર ચાલ્યા જવાની વાતમાં મક્કમ થતો જશે.

પણ બાપુ બધાંની આ મૂંજવણ સમજુ ગયા હતા. પણ એમને એક વાતની ખબર હતી કે રેસની જિંદગી રીકની પૂરી થઈ ગઈ હતી. હવે એને માટે રેસમાં કોઈ સ્થાન ન હતું. પૈસાને જોરે એ કદાચ એકબે રેસમાં ભાગ લઈ શકે, પણ એમાં એના જીતવાના ચાન્સ બધુ ઓછા હતા એની જાણ જેમ બાપુને હતી એમ રીકનેય હતી. મેળિની મમતા અને યશનું વહાલ એને આ દુનિયામાં ખેંચી લાવ્યાં હતાં. એની જુવાનીનાં ઉમદા વર્ષો ધંધાની પરોજણમાં વેડફાઈ ગયાં હતાં એનો અહેસાસ એને ડેખીની આ ટકોરથી થયો હતો. એ ગમગીનીમાં સરી પડ્યો હતો. ધંધામાં એનું મન લાગતું ન હતું. એ કોઈની સાથે બધુ બોલતોય ન હતો કે બાળકોની સાથે પણ બધુ રમત કરતો ન હતો.

એક દિવસ બાપુએ એને પાસે બેસાડી વાત કરી: ‘જો તારું મન ન માનતું હોય તો ઓફિસેય ન આવીશ પણ તું આમ ઉદાસ થઈને ફર્યો કરે એની મેળિના મન પર શી અસર થાય એનો તે વિચાર કર્યો છે ખરો! આપણો ધંધોય એક રેસનું મેદાન જ છે. એમાં જીતવાની તારામાં આવડત પણ છે ને શકિત પણ છે. કશું નહીં ભાગેલાં એવાં મંગળ અને સગુણા આજે કેટલાં કાબેલ થઈ ગયાં છે? ને તારી પાસે તો કાંલેજની ડિગ્રી પણ છે. એમને તો કશું ખોટું પગલું ભરાઈ જાય તો બાપુનો ઠપડો સાંભળવાની બીકેય છે પણ તને તો પૂરી સત્તા છે. આ બધું તારું જ છે.’

‘મને બધી ખબર છે પણ મને લાગે છે કે હું અવસર ચૂકી ગયો છું. તે દિવસે ડેખીએ મારી આંખ ઉધાડી ત્યારે જ મને ખબર પડી કે મેં શું ગુમાવ્યું છે.’

‘તે કશું ગુમાવ્યું નથી તેં તો એક બીજા ક્ષેત્રમાંય નામ મેળવ્યું છે. રેસમાંય તે સિદ્ધિ તો હાંસલ કરેલી જ છે ને! હાતું અમારાં બધાંના પ્રેમને કારણે ચાર પાંચ વરસ વહેલો રીટાયર થયો. અમે બધાં એ માટે તારાં આમારી છીએ. હવે તું આવી જ ગયો છું તો આ રેસના મેદાનમાંય જીતીને બતાવ. મનથી નકદી કરીને ઝંપલાવ કે લંડનના પાંચ સાત વેપારીઓમાં આપણી ગણતરી થાય એવું કરી બતાવવું છે, પછી જો મજા. મારી તને કોઈ વાતે રોકટોક નહીં હોય. મેં એકલે હાથે આટલું કર્યું છે ને હવે તારી પાસે તો સગુણા. મંગળ અને લ્યુસી જેવાં ઘરનાં માણસો પણ છે. તું એક વખત ઓફિસે આવ ને નકદી કરી લે કે તારે આપણા ધંધાનો કેવો વિકાસ કરવો છે પછી તનેય થશે કે રેસના મેદાન કરતાંય વધારે જોખમ અને ખમીર એમાંય જોઈએ છીએ.’

‘હું જોઈશ, વચ્ચન નથી આપતો પણ હું કાલથી ઓફિસે આવવા માંડીશ પછી જોઉં છું કે મને રસ પડે એવી કોઈ લાઈન આગળ વધવા માટે છે કે નહીં. પણ મારે મંગળ જેવા નોકરો નથી જોઈતા, એના જેવો સાથીદાર જોઈએ છીએ. એને માગીદાર તરીકે કેમ લેવાય એ તમે વિચારી જોજો.’

‘અરે એ તો સાવ અહેલું છે. એણે કદી પગાર માગ્યો નથી કે આપણે એને કદી પગાર આપ્યો નથી. તારે એનો દ્રશ્ય કે પંદર ટકા ભાગ રાખવો હોય એટલી મૂડી એના આજ ચુધીના પગારની ગળી લેવાની. ગમે એટલો મોટો ધંધો તારે કરવો હોય એમાં મારી મિલકતમાં એ પંદર ટકાનો વારસ્યદાર છે એમ સમજુ લેવાનું, બરાબર છે?’

‘તો હું કાલે આવું છું. તમારે જોઈએ એવી રૂંગત જમાવી દઈશ, તમને ય એમ થશે કે આજ ચુધી જે ધંધો કર્યો એ તો સમયની બરબાટી કરી હતી. તમે તૈયાર રહેજો, મારે દ્રશ્યથી પંદર મિલિયન જોઈશો. ખૂટતા હોય તો બેંકની સાથે વાત કરી રાખજો.’

બાપુને હૈયે આનંદ થઈ રહ્યો. એમની પાસે એના કરતાંચ ધણી વધારે મૂડી હતી પણ એટલી હાથ પર તો ન જ હોય ને! પણ બેંકની બધી શાખ વપરાયા વગરની જ પડી હતી. એમને બેંકો સાથે વાત કરવાની જરૂર ન હતી.

એ રાતે એમણે ખાવાના ટેબલ પર આ આનંદના સમાચાર બધાંને આપ્યા: ‘મંગળ અને સગુણા આપણા ધંધામાં આજે દ્રશ્ય વરસ્યથી કામ કરે છે. ન તો એમણે પગાર માગ્યો છે કે ન તો આપણે એમને પગાર આપ્યો છે. એમને કયારેક પાંચ પૈસા પોતાને માટે વાપરવા હોય તો એમને એમ લાગે કે બાપુ શું કહેશે! એટલે આજે ચોખવટ કરી લેવી મને યોગ્ય લાગે છે. મારાં બે બાળકો છે એવો જ મંગળ છે. આમાં મંગળ અને સગુણા ભેગાં ગળવાનાં છે નહીં તો સગુણા પાછી કહેશે કે બાપુએ મારી જ કદર ના કરી. તો મારી તમામ મિલકતમાં આજથી જ હું મંગળ અને સગુણાને પંદર ટકાનો ભાગ આપું છું. કાલે સવારે રીક અને મંગળ ભેગા મળીને કોઈ સાહસ કરે તો એમાં મંગળ અને સગુણાના પંદર ટકાના શેર આપોઆપ આવી જશે.’

‘બાપુ, આટલા બધા ન હોય. તમે એમને પગાર કરતાં તો ધણું વધારે આપ્યા કર્યું છે. માબાપ તો અમારાં દેશમાં પડ્યાં છે ને અહીં તમે જ માબાપ થઈ એમને ચાચવ્યાં છે ને અમારાં છોકરાંચ માઝે જ ઉછેરી આપ્યાં છે.’

‘જ્યારે અમારાં રીક અને ડેબી અમારાથી દૂર હતાં ત્યારે તમે જ અમારાં છોકરાં થઈને એમને જે સુખ આપ્યું છે એનો બદલો તો પગારથી ચુકવાય એવો કર્યાં છે! ને હું તો માનું છું કે મારો રીક ઘેર પાણી આવ્યો હોય તો એ તમારે કારણે જ આવ્યો છે. ને ડેબી તો મારે ઘેર ના આવે એવું જ હું ભગવાન પાસે માગું છું.’

‘અમારો પગાર બાંધી આપો. તમને લાગતું હોય તો એમને વરસે બેબે લાખનો પગાર આપો પણ આટલું બધું તો અમારાથી ના લેવાય.’ મંગળ બોલવા ગયો.

‘દે હવે વાતને ટૂંકી કર ને! બાપુએ જે કદ્દું એ કદ્દું. બાપુ બે વખત બોલતા નથી. જમ્યા પછી આપણે ચાર જીવાનિયાં ભેગાં મળીને નવા ધંધાનો વિચાર કરીએ. એક મહિનામાં એનો અમલ શરૂ થઈ જવો જોઈએ. તમારો ભાગ પંદર ટકાનો રહેશે પણ પરસેવો તો આપણે ચારેયને સરખો જ પાડવાનો રહેશે. બે કોળિયા ઓછું ખાંચી બધાં આજે આપણે આખી રાત બેસવું પડશે.’ છોટા બાપુએ પોતાનો ફેંસલો સુણાવી દીધો.

મંગળ અને સગુણા તો હરખનાં આંસુ લાખ પ્રયત્નેય ખાળી ના શક્યાં. મીનાને એમાં બહુ સમજણા ન પડી પણ એ વચ્ચેમાં ડપકું મૂકવામાંથી તો ન જ ગઈ: ‘આવતે મહિને મુકેશ આવી જશે એટલે મારે એને માટેય એક કાર જોઈશે. એ ડ્રાઇવિંગ લાયસન્સ લઈને આવે છે એટલે આવશે કે તરત કાર જોઈશે.’

‘કોઈએ એને પૈસા આપવાની જરૂર નથી. એ પાર્ટ ટાઈમ કામ કરે છે એના પૈસા સંતાડીને બેંકમાં મૂકે છે ને મારી અને સગુણા પાસેથી પૈસા લઈને વાપર્યા કરે છે એટલે એ કાર લાવશે. ને એના મિસ્ટર માટે લાવવાની છે એટલે એ જ એક લખશે.’ લ્યુસીએ કદ્દું.

‘એને ખૂટના હોય તો આપણે આપવાય પડે. કાલે આપણાને એ બેંકનું સ્ટેટમેન્ટ બતાવે પછી એને ખૂટના છશે તો આપીશું.’ રીક પણ પત્નીની સાથે જોડાઈ ગયો.

‘એ તો મારા પૈસા છે ને કાર તો તમારે લાવી આપવાની છે.’

‘તે બેનબા, ધણીય તમારો જ આવવાનો છે ને!’

‘વાંધો નહીં જો મીનાને એની ભાભીઓ પાસે જ કાર લેવડાવવી હોય તો કારનો ચેક એમના વતી હું લખિશ અને એ બેય જગણા બિસ્સાખર્યની જે રકમ દુકાનમાંથી અપાય છે એમાંથી દર મહિને અડધા અડધા કાપીને પૂરા કરી લઈશ.’ બાપુએ ન્યાય કર્યો.

‘એક તો અમે નામ પાડ્યામાં કાર આપી અને ઉપરથી બિજુ કાર પણ અમારે લાવી આપવાની!’ સગુણાએ કહ્યું.

‘એ તો આવતે વરસે આપણે એના બાબાનું નામ પડીશું ત્યારે એ આપણાનેય એકએક કાર લાવી આપણે જ ને. ને એને તો નાણંદ પણ નથી એટલે આપણે જ નામ પાડવું પડશે ને!’ લ્યુસીએ મમરો મૂક્યો.

એની આવી વાતથી મીના શરમાઈ ગઈ: ‘જાવ અમે તમારી સાથે નથી બોલતાં.’ કહેતાં એ પોતાના ઓરડા તરફ ચાલવા માંડી.

‘ચાલો થોડી છૂટ મૂકીએ. જા, બેયની વર્ષે એક કાર લાવી આપજે. અમે વારા કરતી વાપરીશું.’ લ્યુસીએ એની પીઠ પાછળ ટઢુકો કર્યો. ને એમને ડોંગો બતાવતી મીના પોતાના ઝમમાં પેસી ગઈ.

ગમે તેમ પણ રીકને ચાનક ચઢે એવી વાત બાપુએ મૂકી હતી ને છોટા બાપુએ એ ચેલેન્જ ઉપાડી લીધી હતી. મંગળ અને સગુણાને તો પોતે આ નવા માળખામાં કેમનાં ફીટ થશે એ જ સ્વભાવતું ન હતું. પણ એમના આનંદની તો કોઈ અવધિ જ ન રહી હતી. આ વાત દેશમાં કેવી હવા ફેલાવશે એ વાતથી જ બેય રોમાંચિત થઈ ગયાં હતાં. એમણે મનથી જ નક્કી કરી લીધું હતું કે બાપુએ એમના પર જે વિશ્વાસ મૂક્યો હતો અને જે વહીલ વરસાવ્યું હતું એને લાયક થઈને જ પોતે રહેશે.

ને એ શરૂતે રીકે જે વાત મૂકી એ તો એમને ગળો શીરાની જેમ ઉત્તરી ગઈ. અને વાત હતી પણ એવી: ‘જુઓ, આપણે એક ચેલેન્જ ઉપાડી લીધી છે. પૈસાનો તો કોઈ સવાલ જ નથી. આપણે બાપુને બતાવી આપવાનું છે કે આપણું પાસે નવા વિચારો છે કે જે આવતી પેઢીમાં વ્યવસાયમાં જે આમૂલ પરિવર્તન આવવાનું છે તેમાં પહેલ કરવાનો આપણાને થશે અપાવે એવા છે. ને એ સારું યાદ આવ્યું, કંપનીનું નામ પણ આપણે ‘યશ ઇન્ટરનેશનલ્સ’ રાખીએ.’

‘ને વ્યવસાય!’

‘ટાંકણી જેવી નાનામાં નાની ચીજથી માંડીને તોપ ચુધીની મોટામાં મોટી ને સારામાં ચારી ચીજો આખી દુનિયામાંથી શોધી લાવી આપણે મોટા મોટા વેપારી જૂથોને સખાય કરવાની. એમાં કલાકારીગરીથી માંડીને લેટેર્સ્ટ ટેકનેલોજીની ચીજો આવી જાય. કવોલિટી અને સર્વિસ એ આપણો મુદ્રાલેખ રહેશે.’

‘એ માટે તો ધણો સમય જોઈશે. રાતોરાત તો આ બધું ન થઈ શકે.’ મંગળે વિચારતાં કહ્યું.

‘આપણે બધું એક સાથે કરવુંય કર્યાં છે! રોજેરોજ કોઈ નવી ચીજ એમાં ઉમેરાતી જ્યો અને બે ચાર વરસમાં તો આપણું નામ ગાજતું થઈ જ્યો. સૌ પ્રથમ મંગળ અને સગુણા દેશમાં જાય. ત્યાંથી લાકડાની કોતરકામવાળી કલાત્મક ચીજો પરંદ કરીને એના નમૂના ખેનમાં અહીં મોકલી આપે. અને નાના નાના ઓર્ડરો પણ મૂકે. અમે અહીં એના માર્કેટનો ચર્ચ કરીએ અને વધારે જોઈએ તો જગ્ગાવીએ. એ દરમિયાન પેલા નાના ઓર્ડરોનો માલ આવી ગયો હોય એ કંટેનરમાં ભરાવી અહીં રવાના કરે. આવી જ રીતે મારબલની કલાત્મક ચીજો, ખાસ અને કોપરનાં એન્ટીક ગણાય તેવાં વાસણો અને સીલ્કનાં તૈયાર કપડાં અને લેધરની બનાવેલી વસ્તુઓ વગેરે ચીજો પણ પરંદ કરી નમૂના મોકલે. આમાં કયાંક આપણી ગણતરી બરાબર ન પણ ઊતરે. પણ શરૂમાં નાના નાના ઓર્ડર મૂકેલા હોય એટલે વાંધો નહીં.’

‘મને તો લાગે છે કે આ કામ મારી સમજણની બદારનું છે.’

‘એનો વાંધો નહીં. પહેલાં લાખ પાઉન્ડ સુધીમાં તો તારી સમજણમાં બધું આવી જ્યો. આ લાઈન આપણે સૌને માટે નવી છે પણ મને શ્રદ્ધા છે કે એમાં આપણે જરૂર સહિણ થઈશું. ઇડિયાની ખરીદીમાં તમારે એક વાતની ચીવટ રાખવાની કે માલની કવોલિટી સચવાવી જોઈએ, એનું પેંકિંગ વ્યવસ્થિત થવું જોઈએ અને એમને માલ ઈંલેન્ડ પહોંચ્યા પછી જ પૈસા ચુકવવાની પોલિસી રાખવી જોઈએ. થોડા પૈસા એડવાન્સમાં આપવામાંય વાંધો નહીં.’

‘ને એની ઝેમ જ ચીન, જાપાન અને આફ્રિકાની કલાત્મક ચીજો માટેય અહીં બજાર ઊભું કરી શકાય તેમ છે. આપણી એક ટીમ કાયમ દેશ વિદેશમાં ધૂમતી રહે ને અવનવી ચીજો શોધતી રહે ને બીજું ટીમ એને માટે અહીં મર્કેટ ઊભું કરતી રહે.’ બ્યુસીએ કહ્યું.

‘અમે બેય વાતે પાણાં પડીએ એમ લાગે છે. અમને પરદેશ જવામાંય સમજણ ન પડે કે અહીં રહીને માર્કેટ ઊભું કરવામાંય તકલીફ પડે. ને આપણે પાણો આપણા ચાલુ ધંધાનોય વિચાર કરવો પડે. બાપુ ને મમ્મી એકલાંથી હવે આખો ધંધો સંભાળી શકાય એમ નથી.’ મંગળે કહ્યું.

‘મુકેશ આવતે મહિને આવી જાય છે ને મીનાય એના ઝાજલ સમયમાં એમને મદદ કરશે એટલે એમને ખાસ મુશ્કેલી નહીં પડે. ને તમને પરદેશ રખડવામાંય હું નથી માનતો કે કશી તકલીફ પડે. આપણી પાસે પરદેશ રખડવાની માહિતગાર વ્યક્તિ છે પણ આપણામાંથી કોઈ ઈચ્છતું નથી કે એનો પડળાયોય આપણા આ વ્યવસાય પર પડે.’ ને બધાં સમજુ ગયાં કહ્ય એ ડેઝીની જ વાત કરતો હતો. ને બધાં એના એ વિચાર સાથે મનમાં તો સંમત જ હતાં.

‘મંગળ અને સગુણા દેશમાં જાય ત્યારે કાર લઈને આખા દેશમાં ધૂમીને સમય બગાડવાની જરૂર નથી. અગાઉથી કાર્યક્રમ ઘડીને આખા મહિનાની ખેનની ટ્રીપ ગોઠવી કાઢવાની ને પછી જરૂર પડે તો બીજું ચક્કર પણ એ રીતે જ મારવાનું. દરેક સેન્ટર પર એક બે હિવસની ગેપ રાખવાની એટલે આજુબાજુ ટેકસી લઈને ફરી વળવું હોય તોય ફરી વળી શકાય.’

‘પણ કયાંથી કઈ ચીજ લેવી અને બીજે કર્યાં એવી ચીજો મળે છે એની માહિતી કેમની મેળવવી એ જ મને સમજાતું નથી.’

‘એમાં કાંઈ અધરું નથી. દરેક દેશમાં આપણા આડતિયા છે જ. આપણે એમનો સંપર્ક સાધવાનો એટલે એ બધી માહિતી તો મળી રહે, પણ આપણે જયારે મોટા પાયે ખરીદી કરતા હોઈએ ત્યારે એમની સાયેની ટર્મ નવેસરથી નક્કી કરવી પડે. વળી એમની સાથે માફક ન આવે તો બીજા કોઈને પકડવા પડે અથવા આપણે જાતે જ સોદો કરી લેવો પડે. પણ એ તો બધું વખત આવ્યે નક્કી થાય.’

‘ચાલો અમે એક મહિનામાં દેશમાં જવાનું ગોઠવીએ. જોઈએ તો ખરાં કે અમારી ચાંચ કેટલી ડૂબે છે.’

‘એક મહિનામાં નહીં, પંદર જ દિવસ્યમાં ઉપડો. તમે આ અઠવાડિયામાં જ દુકાનેથી જરૂરી કોન્ટેક્ટના ફોન નંબરો અને સરનામાં મેળવી લો. કેટલાકને અહીંથી જ ફોન કરીને તમારો એમને મળવાનો કાર્યક્રમ નક્કી કરી લો. આપણે ઝડપ કરવી છે.’ રીકે કહ્યું. એના મનમાં વિચારો ઝડપથી આકાર લઈ રહ્યા હતા.

મંગળ અને સગુણાને તો હજુ દેશમાંથી આવ્યે છ મહિના જ થયા હતા તોય ઘર સાંભરતું જ હતું. એમને તો આ વાત પસ્યંદ આવી ગઈ હતી પણ જે કામ લઈને એ દેશમાં જતાં હતાં એનું ભારણ એમનાં મન પર સવાર થઈ ગયું હતું. એમને ખબર જ હતી કે એમને માથે રીકે જે જવાબદારી જાણી હતી એને લાયક એમને બનવાનું હતું. આજ સુધી એમણે દુકાનમાં ઘણી જવાબદારી સંમાણી હતી પણ એમાં તો એમને બધાનો સાથ હતો. જ્યાં સમજણ ન પડે ત્યાં પૂરી લેવાની એમાં તો બારી પણ હતી જ્યારે આ તો એમની ખુદની આવડત પર જ આધાર રાખવાનો હતો.

મંગળ ઘેર તાર કરી દીધો હતો કે એ અને સગુણા દેશમાં આવતાં હતાં પણ આ વખતે તો ફક્ત ધંધાના કામ માટે જ આવતાં હતાં એટલે છોકરાને સાથે લાવવાનાં ન હતાં. ભગવાન જાણો હરખા શું કહેશે પણ એમને ખાતરી હતી કે એ જ્યારે બધી વાત જાણશે ત્યારે હરખની મારી ગાંડી જ થઈ જશે. એને તો કલ્યાણય નહીં આવે કે આ પંદર ટકાની ભાગીદારી એટલે આખા ગામની બધી મિલકત ભેગી કરવામાં આવે તોય એને ન પહોંચી શકે એવડી મોટી વાત હતી. એમણે બધી તૈયારીઓ ઝડપમેર કરવા માંડી. જ્યાં જ્યાં ફોન કર્યો ત્યાંથી આવકાર મળવા માંડયા. બધાને એમની સાથે મોટો ધંધો કરવામાં રસ હતો. હવે તેમની સાથે નવી શરતો નક્કી કરવાની જવાબદારી મંગળ અને સગુણાને માથે હતી.

એમણે એક મહિનામાં બાર જેટલાં જુદાં જુદાં સેન્ટરો પર જવાનું અડસાહે જ નક્કી કરી લીધું અને એ પ્રમાણેનું સમયપત્રક બનાવીને પ્લેનની ટિકીટો ત્યાંથી જ બૂક કરાવી દીધી. એમને હજુ તો એય ખબર ન હતી કે એમને શું ખરીદવાનું હતું અને તે કયાંથી ખરીદવાનું હતું. હા, એમને એટલી ખબર હતી કે એમની પરખમાં જે ચીજ આવે એ યોગ્ય કિમતે ખરીદવાની હતી અને એ ચીજ પરદેશના બજારમાં યોગ્ય નક્ષા સાથે વેગાય એવી હોય તો જ ખરીદવાની હતી. પણ જેમ જેમ વખત પસાર થતો જશે ને દેશમાંથી સામા ફોન આવતા જશે એમ એમ એમના મનમાં ધંધાની સમજ આવવા માંડશે એમ એમને લાગતું હતું.

ને એક દિવસે બેય જગાં દેશમાં પહોંચી ગયાં. જે દિવસે પહોંચ્યાં એજ દિવસે સાંજના કાવડિયા ગયાં. શામેદી મુખીને બધી વાત કરી. એ અને હરખા તો આ સાંભળીને ગાંડાંધેલાં જ થઈ ગયાં. એમને તો બાપુની આ મહેરબાનીની વાત સમજણમાં જ ન ઉતરી. પોતાના આ અંગેજુ નિશાળનું પગથિયુંય નહીં ચઢેલા મંગળમાં એમને શ્રી ખૂબી જણાઈ હશે કે એને પોતાના કુંવરની બરાબરીનો ગણી લીધો હશે! પણ એમને એની ખબર ન હતી કે એ મંગળ અને સગુણાએ જ એમને પોતાનાં ખુદનાં સંતાનો કરતાંય અધિક ચ્યાર આપીને એમના માતૃત્વને નવજીવન આપ્યું હતું. ને એમનો રીક ઘેર આવ્યો એનો યશ પણ એ આ બે જગને જ આપતાં હતાં.

બીજે દિવસે સવારમાં તો બેય જગા રાજકોટ જવા ઉપડી ગયાં હતાં. ગામમાં જે કોઈએ એમને આવેલાં જાણ્યાં હતાં એ બધા બીજે દિવસે મળવા ગયા ત્યારે જ એમને ખબર પડી કે હવે મંગળ એમના નાના સરખા ગામમાં સમાઈ શકે એવડો રહ્યો ન હતો. જેમણે એ જાણ્યું કે એ બેય જગાં એક આખો મહિનો પ્લેનમાં જ આખા દેશમાં ધૂમવાનાં હતાં ને એમનાં કામ પતાવીને બીજે મહિને તો વિલાયત પાછાં ઉપડી જવાનાં હતાં ત્યારે તો એમના આશ્રયની તો જાણો આવધિ જ આવી રહી હતી. ને જેમણે જાણ્યું કે મંગળને એના રાજાબાપુએ એમના પોતાની મિલકતમાં પંદર ટકાનો ભાગીદાર બનાવ્યો હતો ત્યારે તો બધાની વાચા જ હશાઈ ગઈ હતી.

ધનાળીથી ગુમાનસંગ અને મુકેશ પણ એમને મળવા આવી ગયા હતા. એમણે એમની આ દોડાદોડ જોઈ અને મનમાં જ એમની કાબેલિયત અને એમના રાજાબાપુની પરખનો ખ્યાલ આવી ગયો હતો. એમને આવા ધરનો સંબંધ મળ્યો એ માટે એ મનોમન ભગવાનનો આભાર માની રહ્યા હતા.

મંગળ અને સગુણાએ ઉત્તરથી દક્ષિણ બધે ફરીને ખરીદવા લાયક ધર્ણી ચીજો જોઈ અને ન ગમે કે ન ચાલે એવી ચીજોય જોઈ. કેટલીક ચીજોના નાના આર્ડર પણ મૂક્યા ને એ બધી ચીજોનાં સેમ્પલ ત્યાંથી જ બારોબાર ઈંગ્લેન્ડ મોકલવાવી આપ્યાં. સાથે એ ચીજોની પડતર કિમત તથા એની રવાનગીના ખર્ચની વિગતો પણ મોકલી આપી. હવે આપેલા આર્ડરનો માલ તૈયાર થાય એટલે પહેલી વખત પોતાની હાજરીમાં જ માલ બૂક થાય એવી ઈરદ્ધાથી એ બેચ થોડો વધુ સમય દેશમાં રોકાવાનાં હતાં.

પણ એ આગળ શું કરવું એ વિચારે તે પહેલાં તો ઈંગ્લેન્ડથી કેટલીક ચીજો માટેના મોટા આર્ડર મૂકવાની સૂચના આવી ગઈ હતી. કેટલીક ચીજોની ત્યાંના બજારમાં રીકે માગ ઉભી કરાવી દીધી હતી તો કેટલીક ચીજો એની ગણતરી પ્રમાણે વધુ ચાલે તેવી હતી એટલે એના અગાઉથી આર્ડર મૂકી માલ હાજર રસ્ટોકમાંથી વેચવાની ગણતરી રીકે રાખી હતી. તો કેટલાક આડતિયાએ બીજુ નવી નવી જાતોનાં સેમ્પલ મોકલી આપ્યાં હતાં એટલે એને અંગે પણ ભાવતાલ નક્કી કરી બીજા આર્ડરો મૂકવાના હતા. મંગળને લાગ્યું કે એક કે બે મહિના જેટલા સમયમાં પતે એવું એ કામ ન હતું. એણે સગુણાને પાછી મોકલી દેવાનું અને પોતે થોડો વધારે સમય દેશમાં રોકાઈ જવાનું વિચાર્યું.

ઈંગ્લેન્ડથી રીકનો સંદેશો આવ્યો કે બેચ જણે જરૂર પડે તો છ મહિના રોકાઈનેય નવી નવી ચીજો શોધી એનાં સેમ્પલ મોકલવાનાં હતાં અને માલ બૂક કરાવવાનો હતો. મંગળને એ સમજાતું ન હતું કે રીક આટલો જલ્દી બધો માલ બજારમાં કેવી રીતે કરતો હતો દેતો હશે કે હજુ તો પોતાનાં સેમ્પલ પહોંચ્યાને બે મહિનાય થયા ન હતા ત્યાં એના ઉપરા ઉપરી આર્ડરો એ મૂકી રહ્યો હતો. એણેય હવે રીકને થકવી નાખવા માટે કમર કર્યો. એણે રોજ નવા નવા માલનાં સેમ્પલ મોકલવા માંડ્યાં.

અચ્યાનક એને યાદ આવ્યું કે પોતાને દેશમાં આવ્યે લગમભગ પ્રણા મહિના થવા આવ્યા હતા. એણે આડતિયાઓ સાથે શરતો પાડી કરી લીધી અને ઈંગ્લેન્ડનું બૂકિંગ કરાવ્યું. બેચ જણાં બે દિવસ માટે ગામ ગયાં. આ દરમિયાન મુકેશના વીજા આવી ગયા હતા ને એ ઈંગ્લેન્ડ પહોંચ્યી ગયો હતો. એને છેલ્દે મળ્યો ત્યારે મંગળ એને કાનમાં કહી દીધું હતું કે એ એન્જિનીયર થયો છે એ એણે ભૂલી જવાનું હતું. પોતે અને રીક મોટા ધંધામાં પડી ગયા હતા એટલે એણે બાપુની મદદમાં લાગી જવું પડવાનું હતું.

મતાદારે આ વાત જાણી કે એ તો ગળગળા જ થઈ ગયા. એમને એમ હતું કે મુકેશ વિલાયત જ્શે પણી બાપુ લાગવગ લગાડી એને કોઈ નોકરી અપાવી દેશો. પણ એને પોતાની પાસે જ રાખી દેશો એવી તો એમને કલ્પનાય ન હતી. બાપુની છાયામાં રહીને મંગળ અને સગુણા કયાંનાં કયાં પહોંચી ગયાં હતાં એ તો એમની નજર સામે જ હતું. ને એમને પોતાનેય બાપુનો પરિચય કયાં થયો ન હતો!

અને આ વાત એ ત્યાં પહોંચ્યો ત્યારે રીકે અને બાપુએ પણ તેને કહી હતી. ને બીજા જ દિવસથી એણે દુકાને જવા માંડ્યું હતું. એને બધું સાવ અજાણ્યું લાગતું હતું પણ મીના એને મદદ કરતી હતી અને બધાથી માહિતગાર કર્યા કરતી હતી એટલે એ ઝડપથી ઘડાઈ જ્શે એમ લાગતું હતું.

મંગળે પાછા આવવાનું બૂકિંગ કરાવ્યું એટલે રીકે એને ફોન કરીને જાણાવ્યું હતું કે એ નહીં આવે તોચ બાપુના ધંધાને કરી આંચ આવે તેમ ન હતી. પણ એ આવતો હતો તો ભલે આવે પણ એક જ મહિનામાં એણે બીજા કોઈ દેશમાં જવાની તૈયારી રાખવાની જ હતી. મંગળ અને સગુણાને લાગતું હતું કે એ પોતાના વતનમાં તો સારી રીતે કામ કરી શક્યાં

છતાં પણ પારક દેશમાં પોતાને તકલીફ પડજો જ. એનો વિચાર તો આ વખતે રીક અને લ્યુસીને બહાર જવાનું ચૂચવવાનો છતો પણ જ્યારે એણે રીકનો ઈંગ્લેન્ડમાંનો પથારો જોયો ત્યારે એને થયું કે પોતે પરદેશ જાય એ જ વધુ સારું હતું. પોતાનાથી રીકના જેવી કુનેછ્યી માલને માટે માર્કેટ ઊભું કરી શકાય તેમ ન હતું.

મંગળને એક વાતે ચંતોષ થયો કે પોતાની અને ચ્યગુણાની ગેરહૃજરીને કારણે મુકેશને આવ્યો ત્યારથી જ ધંધામાં જોતરાઈ જ્યું પડ્યું હતું એટલે એ ઝડપથી એમાં વકેફ થઈ જશે. એણે રીકની સાથે બેચી પોતે મોકલેલા માલ વિશે અને એના ભાવ વિશે વિગતવાર વાત કરી. માલ જે ઝડપથી વેચાતો હતો એ જોતાં એને લાગ્યું કે એમણે ભવિષ્યમાં દેશમાં એક ઓફિસ ખોલવી પડે તો ય નવાઈ નહીં. ને જો ઓફિસ ખોલવી જ પડે તો એ રાજકોટમાં જ ખોલવાનું એણે નકડી કર્યું. ને હવે તો પેલો શનિયોય એ ઓફિસ સંભાળી શકે એટલો કાબેલ થઈ ગયો હતો. એને થયું કે પોતે છાશવારે ઈંગ્લેન્ડથી દેશમાં દોડ્યા કરે એના કરતાં એને રાજકોટની ઓફિસે બેસાડી દીધો હોય તો કશું ખોટું નહીં.

ચીન અને જાપાનની કેટલીક પાર્ટીઓ સાથે રીકે પત્રવ્યવહાર કરાવ્યો હતો અના સારા પ્રતિભાવો સાંપડ્યા હતા. એટલે મંગળને માટે તો જેમ દેશમાં જઈ આડતિયાને મળવાનું થયું હતું એમ ત્યાં પણ એવા સંપર્કો તૈયાર જ હતા. મહિનો ઈંગ્લેન્ડમાં રહી પાછાં એ બેય ચીન અને ત્યારથી જાપાનની બે મહિનાની સફરે ઉપડ્યાં. આ વખતે એમને શરૂમાં જરા અતંડું લાગ્યું પણ બેચાર દિવસ્યમાં તો બેય ધંધાની વાતોમાં એવાં ખૂંપી ગયાં કે એમને દેશ અને ઈંગ્લેન્ડ પણ જાણે મુલાય ગયાં. એમણે ઓર્ડર ઉપર ઓર્ડરો મૂકવા માંડ્યા અને સેમ્પલો ઈંગ્લેન્ડ મોકલવા માંડ્યાં. એમનાં સેમ્પલ પહોંચતાંની સાથે જ રીક તરફથી વધારાના ઓર્ડરો આવવા લાગ્યા.

એમની ચીન અને જાપાનની સફર ધાર્યા કરતાં ધણી કામયાબ રહી. પછી તો એમનામાં આત્મવિશ્વાસ પણ આવી ગયો. હવે દુનિયાના કોઈ પણ દેશમાં જ્યું પડે તો ય કશો વાંધો નહીં આવે એવું તેમને લાગવા માંડ્યું. પણ મહિના કરીને એ ઈંગ્લેન્ડ પાછાં આવ્યાં ત્યારે રીકે ધંધો એટલો વધારી દીધો હતો કે એમને કરીથી દેશમાં જઈ માલ સ્મયસર રવાના થાય એની તાડીદ કરાવવી પડે એવી પરિસ્થિતિ હતી. મંગળે રીકને વાત કરી કે પોતે રાજકોટમાં એક ઓફિસ ખોલવાનું વિચારતો હતો અને એ સંભાળી શકે એવો એક માણસ પણ પોતાની પાસે તૈયાર હતો.

‘જો એવો માણસ તારી પાસે તૈયાર હોય અને વિશ્વાસુ હોય તો એને એક વખત અહીં બોલાવી લે. એ એક મહિનો અહીં રહે, આપણા ધંધા વિશે એને થોડો જ્યાલ આવે પછી ઈડિયામાં ઓફિસ ખોલી એને ત્યાં બેસાડી દઈએ એ બરાબર કહેવાય.’

‘મારો એવો જ વિચાર હતો. જ્યાં સુધી એને અહીંની પરિસ્થિતિનો જ્યાલ ન હોય ત્યાં સુધી એને જ્યાલ પણ ન આવે કે કઈ ચીજ અહીં ચાલજો કે નહીં. હું એને અહીં બોલાવવાની તૈયારી કરી દઉં છું.’

‘જો તમે બે અહીંનું બરાબર સમજું લો તો અમે મહિના પછી અમેરિકાની ટૂર મારતાં આવીએ. તમારેય અહીંના ધંધા અંગે જાણકારી રાખવી જોઈએ. ને ઈડિયાથી હવે તો ઉપરા ઉપરી માલ મંગાવવો પડે છે. તમારા જે સંબંધો ઉભા કરેલા છે એમની પાસેથી માલ મંગાવ્યા કરો અને આવતે વરસે પાછા ત્યાં જાવ ત્યાં સુધીમાં ત્યાં આપણી એક મોટા વેપારી તરીકેની છાપ ઉભી કરી દો. પછી આપણે એમની સાથે આપણી નવી ટર્મસ નેગોઝિનેટ કરીશું.’

‘મને લાગે છે કે આપણે સારી રીતે ધંધો કરીએ છીએ, પણ મને હજુ આપણે કયાં ઉભા છીએ એનો અંદાજ આવતો નથી.’

‘દર મહિને આપણા હસ્તિઓ તૈયાર કરી એકાઉન્ટન્ટ બેલેન્સશીટ કાઢે છે. તારે એ જોઈ લેવું એટલે તને બધી વાતની ખાતરી થઈ જશે. જો અત્યારે આપણે જે ઝડપથી આગળ વધી રહ્યા છીએ એ જ ઝડપે આગળ વધતા રહીશું તો બે વર્ષમાં આપણે બાપુ કરતાં આગળ નીકળી જઈશું એવો મને વિશ્વાસ છે. અમે અમેરિકા ફરી આવીએ તે પછી તમે ફરી

એક વખત પેલા દેશોમાં ફોલોઅપ ટ્રીપ લગાવી લો આ વખતે તો તમારી પાસે અનુભવ પણ છે અને આપણા જે તે દેશમાંના ચંબંધો પણ ઉમા થઈ ગયેલા છે.’

રીકની વાતે મંગળ અને અગૃણાનાં મનમાં ઉત્સાહ પ્રેર્યો. એમને લાગ્યું કે એ લોકો સાચી દિશામાં પ્રગતિ કરી રહ્યાં હનાં. મંગળે તરત શુનાને બોલાવવા માટે કાગળિયાં કરવા માંડ્યાં.

અનુષ્ઠાન પ્રગતિ ⇒

૨૨. પાછા દેશમાં

ઈંગ્લેન્ડના ધંધાનો ચારેક મહિના જાતઅનુભવ લઈ મંગળ અને સંગૃષા દેશમાં આવ્યાં. તેમની સાથે શનાને પણ ઈંગ્લેન્ડનો બે મહિના કરતાં વધારે મોભિયો કરી પાછો લેતાં આવ્યાં હતાં. શનાને તો ત્યાંની દુનિયા સાવ અજાણી અને અલાયદી લાગી હતી. જેમ દરેક નવા આવનારને થાય છે એમ એને પણ લાગતું હતું કે મંગળ અને સંગૃષા મલે ત્યાં જઈને ઘડાઈ ગયાં પણ પોતાની તો ત્યાં ચાંચ્ય ટૂબે એવી ન હતી. એને મંગળે જ્યારે કઢું કે એને રાજકોટ ઓફિસ ખોલીને બેસાડી દેવાનો એમનો પ્લાન હતો ત્યારે તો એને ભગવાન મળ્યા હોય એવો આનંદ થઈ ગયો હતો.

બધાં ગામમાં ગયાં ત્યારે મંગળ અને સંગૃષાને માટે ગામમાં કોઈને કઢું કુઠૂહલ રહ્યું ન હતું. એ તો જાણો મહિને બે મહિને જતાં આવતાં હોય એવું જ બધાંને લાગતું હતું. વળી દેશમાંથી વિલાયત ગયા પણીય બેચે જણાં પાછાં ચીન અને જાપાનનીય બેચેણી મહિનાની સફર કરી આવ્યાં હતાં એના ઝોટાય મુખીએ અને ખાસ તો સીરાજમાંયાંએ બધાને રસ્થી બતાવ્યા હતા. એટલે બધાંને ખાતરી થઈ હતી કે મંગળ અને સંગૃષા ધણાં આગળ નીકળી ગયાં હતાં.

પણ શનાને મળવા તો જાણો આખું ગામ આવી પહોંચ્યું હતું. એને જ્યારે વિલાયત જવાનું થયું ત્યારે કેટલાય લોકોને આશ્રય થયું હતું પણ એના દોસ્તો જાણતા હતા ને બધાને કહેતાય હતા કે એણો મંગળ સાથે શરત મારી હતી અને માસ્તર પાસે બેસીને એક જ વરસમાં વિલાયત જવા જેટલું અંગેજુ ભણીને એ શરત જુતી ગયો હતો એટલે મંગળે એને વિલાયત તેડાવ્યો હતો. હવે એ બે મહિના કરતાં વધુ ત્યાં રહીને આવ્યો હતો અને મંગળ એને રાજકોટમાં એક મોટી ઓફિસ ખોલીને બેસાડી દેવાનો હતો ત્યારે તો આખા ગામમાં એની જ ચર્ચા થવા માંડી હતી.

ગામમાં જમીન, જાગીર કે હાથમાં કશી રોકડ વગરનો એ શનિયો બૈરી વગરનો રહી ગયો હતો પણ હવે વિલાયતનો શિક્કો મરાવીને આવ્યો હતો એટલે કેટલાય એની સાથે પોતાની દીકરી વળાવવા આંટા મારવા માંડયા હતા. બધા સમજુ ગયા હતા કે એનાય નસીબની આડેથી પાંદડું ખરી ગયું હતું. અરે ઈસ્લામના બંધ જેવા કાજુ સાહેબે પણ એને એક બાજુ લઈ જઈ પોતાની દીકરી અફસાના માટે તેની પાસે વાત મૂકી હતી ને. એમણે તો સીરાજને વચ્ચમાં રાખીને મંગળ મારફતે એના પર દબાણ લાવવાનો પ્રયત્ન પણ કરી જોયો હતો.

પણ શનો જેમ ભણતો ગયો હતો એમ ઠરેલ પણ થતો ગયો હતો. એને મનથી નક્કી કર્યું હતું કે જો પોતે ઊંચો આવે તો સાથે પોતાની નાતનુંય એક ધર ઊંચું આવે એવું કરવું જોઈએ. પારકી નાતમાં લગન કરી વટ મારવા કરતાં એ વધારે યોગ્ય ગણાય એમ તે માનતો હતો. એણે મુકેશના કાકાની દીકરી માધી સાથે લગ્નની હા પાડી.

ને શનો મંગળ સાથે દેશમાં ધૂમવા નીકળી પડ્યો. એક તો એણો ઈંગ્લેન્ડમાં ગણ મહિના જેવો સ્થમય ગાળ્યો હતો અને એ મોટા ધંધાની વાતો સમજવા પ્રયત્ન કર્યો હતો એટલે એને પોતે એમના કામમાં કેવી ફરજ બજાવવાની હતી એનો જેવો તેવો જ્યાલ તો એને આવી જ ગયેલો હતો. મંગળની સાથે ફરતાં એને આ દેશમાંના એમના સંપર્કોનો પરિચય થયો અને ગુણવતાની અગત્ય વિશે પણ તેના મનમાં ચોકક્ય જ્યાલો બંધાતા ગયા. વળી કયા પ્રકારની ચીજો પરદેશમાં મોદા ભાવે વેચાય છે એની પણ તેને ખબર પડી ગઈ.

પાછા આવી બેચે જાણો રાજકોટમાં એક ઓફિસ માટેની જગ્યા લઈ લીધી અને નજુકમાં જ શનાની રહેવાની જગ્યા અને એક ગોડાઉન જેવી જગ્યાય એમણે માડેથી મેળવી લીધી.

પણ તો પંદર દા'ડામાં જ શનામાઈનાં લગન લેવાયાં ને બીજા દશ જ દિવસમાં તો એ સજોડે રાજકોટની ઓફિસે બેસી ગયો. ને મંગળ અને સંગૃષા દેશમાં ધંધાના કામે ફરવા નીકળી ગયાં. હવે બધું કામ એમની રાજકોટની ઓફિસ મારફત કરવાનું હતું એની જાહેરાત પણ એ લોકો કરતાં રહ્યાં.

બધો માલ રાજકોટની આંકિસે પહેલો જાય ત્યાંથી જ કર્સ્ટમ થાય અને કંટેનરમાં ભરાય અને બૂક થાય એવી ગોઠવણ પાડી થઈ ગઈ. એક મહિનો શરાનાની સાથે રહી મંગળ અને ચુગુણાએ તેની પાસે બે કંટેનરો ભરાવ્યાં એટલે અને પોતે કરવાના કામની જાણકારી મળી ગઈ. આમાં નાનાં નાનાં શીપમેન્ટમાં આડતિયાનાં કમિશન ઉપરાંત એકિંગ, કર્સ્ટમ અને રવાનગીના ઊંચા ખર્ચા બચી ગયા ને કાળજીથી માલ પેક કરાતો હોવાથી માલમાં ભાગતૂટના કિંદ્સા પણ ઘટી ગયા.

ગામમાં બધાને ખાતરી થઈ ગઈ કે બીજો કોઈ રાજકોટની આંકિસ સંભાળી શકે એવો તૈયાર થાય એટલે એક દિવસ શરાનાનેય મંગળ પોતાની પાસે વિલાયત બોલાવી લેવાનો હતો. પછી તો મંગળની પાછળ એના બધા દોસ્તો પડી ગયા. બધાને વિલાયત જવાના ચ્યાન્ડ્સ ઉપરદ્યા હતા. એમાંથી બે જણને તો દાડ પીવાનું છોડી દેવાની શરતે મંગળે રાજકોટની આંકિસમાં લઈ પણ લીધા.

મંગળની એ ગણતરી હોય કે નહીં પણ જ્યારે એણે પેલા બે દોસ્તોને રાજકોટની આંકિસે લીધા ને તેમનેય અંગેજુ ભાગાવવા માટે એક માસ્તરનેય રોકી લીધા એ વાતનો ધણો મોટો પડ્યો કાવડિયામાં પડ્યો. એના એ બેચ દોસ્તોમાંથી રધાની સાથે કાજુ સાહેબની દીકરી અફ્સાનાનાં ને રામલા સાથે અબદલ્લાની દીકરી મુમતાજનાં લગ્ન ગોઠવાઈ ગયાં. બેચ જણા આજ ચુધી રખડી ગયેલા હતા પણ બધાએ શરાનાની વાત જાણી હતી ને એક જ વર્ષની કેળવણી બાદ એને મંગળે વિલાયત બોલાવી ત્યાંની ધંધાની રીતરસમ સમજાવી દીધી હતી ને રાજકોટની આંકિસે બેસાડી દીધો હતો એ જોયું હતું. હવે બધાને મનમાં ઊગી નીકળ્યું હતું કે મંગળ જેનો હાથ પકડે છે એને લાયક બનાવી ધંધે વળગાડી દે છે ને પૂરતી લાયકાત કેળવે તો વિલાયત પણ બોલાવી લે છે.

કોમનાં બે આગેવાન ગણાતાં ધરની કન્યાઓ રજ્યુતની નાતમાં પરણી એનો થોડો ઉદ્ઘાપોહ એમની કોમમાં થયોય ખરો પણ જેણો સીરાજની અને શરાનાની ચઢતી જોઈ હતી એ કોમનું કહેવું સાંભળે તેમ ન હતા. મંગળ તો મંગળ પણ મતાદરના પિતરાઈના દીકરા કે મુકેશના દોસ્તો માટેચ મુસલમાનોની છોકરીઓનાં માગાં આવવા માંડ્યાં. જ્યાં કાજુએ જ એમની દીકરી પરનાતમાં પરણાવી હોય ત્યાં બધા એમનો જ દાખલો આગળ કરે ને! એટલે પેલા વિરોધ કરનારાય પાછા પડ્યા હતા.

આની સામે રજ્યુતની નાતમાંથીય બે છોકરીઓ મુસલમાન કોમમાં પરણી પણ પાંચ ગામના પંચે એમની સામે આંખ આડા કાન કરી લીધા. મંગળના એક નાનકડે પગલે શરૂ થયેલો આ ચાલ પછીનાં બે વરસમાં એટલો વધી ગયો કે આખા ગુજરાતની મુસલમાન કોમે એની સામે ઉદ્ઘાપોહ જાાવવો પડ્યો. છેવટે એમણેય સ્વીકારવું પડ્યું કે જે છોકરીઓ પરનાતમાં પરણી હતી એમને એમની કોમ કરતાં વધારે સુખ અને માન મરતબો સામેની કોમમાં મળ્યાં હતાં.

દ્વારાંના વિલાયત જવાના કાયદા વધારે કડક થવા માંડ્યા હતા અને કાયમ રહેવા ને ધંધો કે નોકરી કરવાના વીજા સાત ગરણે ગાણ્યા પછી જ લોકોને આપતા હતા છીંતાં રાજકોટની આંકિસ અને લંડનની ચશ ઇન્ટરનેશનલ્સ એક જ કંપની હતી એટલે જ્યારે બે વરસ પછી લંડનની આંકિસે ધંધો એટલો બધો વધી ગયો કે માણસોની જડ્ર પડી ત્યારે શરાનાને અને રધાને મંગળે લંડન તેડાવી લીધા હતા ને રાજકોટની આંકિસે રામલાને બેસાડી દીધો ને એની મદદમાં પાંચ ગામમાંથી બે ભાગેલા છોકરાને મૂકી દીધા. હવે તો પાંચ ગામના પંચમાંય વાતો થવા લાગી કે જેનો મંગળમાઈએ હાથ પકડ્યો એ ધર ઊંચું આવી ગયું સ્વમજો.

ને થોડા દિવસ પહેલાં ધંધાના કામે શરનો ને રધો મહિના માટે દેશમાં આવ્યા ત્યારે પેલા વિરોધ કરનારાય ઢીલા પડી ગયા હતા. એમણે જોયું કે જે કામ આખા વિસ્તારમાં કોઈથી નહોતું થઈ શક્યું એ કામ મંગળે કરી જતાવ્યું હતું. શરનો અને રધો બે વર્ષમાં ધડાઈને એવા થઈ ગયા હતા કે સૌ એમને માનથી બોલાવતા થઈ ગયા હતા. પોત પોતાનાં ગામમાં બે દિવસ રહી અને પોતાનાં પત્ની ને બાળકોને મૂકીને બેચ જણા પાછા રાજકોટ ઉપરડી ગયા હતા. રધો રાજકોટની આંકિસે

નવી ગોઠવણ કરવામાં રોકાયો હતો ને શનો ખેનમાં ધંધાના કામે ફરવા નિકળી પડ્યો હતો. ગામના લોકોનેથી હવે ખેનની સફરની વાતો કોઈ પડવા માંડી હતી. એમણે માની લીધું હતું કે હવે મંગળ પછી શનામાઈ પણ મોટે હોદે પહોંચી ગયા હતા. લોકો કહેતા હતા કે હવે પછી રઘાનો વારો હતો ને પછી રામલોચ લાઈનમાં હતો.

નાનકડા એ કાવડિયા ગામની એક શાખ ઉભી થઈ ગઈ હતી અને એને નામે જાતજાતની વાતો પાંચ ગામના સમાજમાં રોજેરોજ વહેની થવા માંડી હતી. કોઈ કહેતું કે આખા સમાજમાંથી જે કોઈ ભાગેલા છોકરા હોય એ બધાને પોતાના ધંધામાં સમાવી લેવાય એવો મોટો ધંધો કરવાનું મંગળમાઈ વિચારી રહ્યા છે. તો કોઈ કહેતા હતા કે દાડ પીવાનું જે નહીં છોક એને મંગળમાઈ પોતાને બારણોય ચઢવા દેવાના નથી. અને એ અફવા હોય તો અફવા પણ એનો પડવો એ નાનકડા સમાજમાં ધણો મોટો પડવો હતો. આખા સમાજમાંથી દાડની બદી દૂર થવાનાં પગરણ મંડાઈ ગયાં હતાં. જે થોડા પીવાના બંધાણી હતા એય હવે તો છપાવા માંડ્યા હતા.

ગમે તેમ તોચ આખા સમાજમાં એક નવી હવા તો આ કારણે કુંકાવા માંડી હતી જ. એ તો વખત જ કહી શકશે કે એમાં મંગળમાઈ કેટલા સફળ થાય છે.

એ વાત પર બીજાં પાંચ વરસનાં વહાણાં વહી ગયાં છે. એ નાનકડા ગામનાં લગભગ પચીસ જેટલાં ધર કોઈને કોઈ રીતે વિલાયત સાથે સંકળાઈ ગયાં છે. હજુ કેટલાંચ મંગળમાઈની સામે મીટ માંડીને બેઠાં છે. પણ ઈંગ્લેન્ડની સરકારે બહારથી આવતાં લોકો માટેના કાયદા વધુ ને વધુ કડક કરી નાખ્યા છે. એટલે હવે મંગળમાઈ તો શું ખુદ બાપુય એ માટે કશું કરી શકે એમ નથી. છતાં બધાને એવી આશા હજુ મનમાં છે કે કયારેક બાપુ એમની લાગવગ લગાડીને બીજાં પાંચસાત જગ્ણાને તો વિલાયત તો બોલાવી જ લેશે.

રાજાબાપુએ રાજકોટમાં યશ ઈન્ટરનેશનલ્સનું વિશાળ મકાન બનાવરાવ્યું હતું ને એના ઉદ્ઘાટન વખતે બધાં એક સામટાં દેશમાં આવ્યાં હતાં. પાંચ ગામના પંચના મોભીઓએ પણ આ તક ઝડપી લઈ એ બધાંને સત્કારવાનું નકડી કરી લીધું હતું. આ વખતે સમારંભ વણજારીમાં રાખવાનું નકડી થયું હતું.

સમારંભનો દિવસ આવ્યો. મંચ પર રાજાબાપુ, મોધીમા, મંગળ, સગુણા, રીક અને લ્યુસી બિરાજ્યાં. બધાંનું કૂલહારથી સ્વાગત કરાયું. પછી સૌ પહેલાં ગુમાનસંગ બોલવા ઉભા થયા.

‘આપણે પાંચ ગામના પંચ વતી આ મંચ પર બેઠેલાં સૌને સત્કારવાનો આજે સમારંભ રાખ્યો છે પણ પહેલાં આપણે એમનો પરિચય બધાને આપી દેવો જોઈએ. બાડીનાં બધાંનો પરિચય તો પંચના પ્રમુખ રતનાજી આલશે પણ રાજાબાપુનો પરિચય તો મારે જ આલવો છે. હું બે વરસ પહેલાં વિલાયત જઈ આવ્યો છું અને આપણા સમાજનાં છોકરા છોકરીઓને બાપુએ ત્યાં કેવા વહાલથી કેળવ્યાં છે ને એમને પોતાના ધંધામાં સમાવી લીધાં છે એ મેં નજરે જોયું છે.

‘રાજાબાપુ કહે છે એમ એ એક વખત રાજ્યી હતા અને હવે એ રાજ્યી નથી, પણ મને જે અનુભવ એમનો થયો છે એ જોતાં મારે કહેવું જોઈએ કે એમની પાસે એમનું રાજ્ય ન રહ્યું હોય પણ એક રાજ્યીની ખાનદાની અને દિલેરી તો એમનાં એવાં જ રહ્યાં છે. આજે બધાને મારે એમની એક વાત કહેવી છે. મારા મુદેશનાં લગન વખતે તમે બધા મોઢમાં અંગળિયો નાખી ગયા હતા અને કહેતા હતા કે મતાદારે સાચવીય જાણ્યું ને વખત આવ્યે વાવરીય જાણ્યું. પણ તમને કોઈને એ ખબર ન હતી કે એ કડકડતી નોટો કયાંથી આવી હતી.

મુદેશને ભણાવતાં હું તો દેવામાં પેશી ગયો હતો. જ્યારે એનાં લગન લીધાં ત્યારે મારે માથે બે હજાર રૂપિયાનું દેવું ગાજતું હતું. તમે બધા હાથીની અંબાડીએ વરધોડો કાટવાની વાતો કરતા હતા ને મારા પેટમાં તેલ રેડાતું હતું. મને થતું હતું કે મુખીના જેવું ધર મળતું હતું અને રાજાબાપુ જેવા વેવાઈ મળતા હતા એટલે તણાઈનેય બધું કરવું જોઈએ. પણ એમ કરતાં મારી બધી જમીન વેચી દીધી હોત તોચ એવો ભપકો મારાથી થઈ શકવાનો ન હતો.

‘પણ મારી આ મૂંજવણ રાજબાપુની નજર બહાર ન હતી. તમને બધાને યાદ હશે કે ચાંલ્લામાંથી બધા પાછા ગયા ત્યાર પછી બે કલાકમાં જ મંગળમાઈ ગાડી લઈને પાછા આવ્યા હતા. મને ખબર છે ત્યાં ચુંધી મુખીનેય આ વાતની ખબર નથી. મંગળમાઈ સાથે રાજબાપુએ ડુપિયા પચાસ હજારની કડકડતી નોટો લગનમાં વાપરવા માટે મોકલી હતી. ને કહેવડાચ્યું હતું કે એમાંથી પૈચોચ બચાવશો નહીં ને વટથી દીકરાને પરણાવવા આવજો. કહો આવા માણસને રાજબાપુ ન કહેવાય તો શું કહેવાય? એમની પાસે રાજ હોય કે ન હોય પણ રાજનું દિલ છે ને રાજની ખાનદાનીય છે ને એવી ઉદારતાય છે.’ ને બોલતાં બોલતાં એ ગળગળા થઈ ગયા.

હાં હાં કરતા બાપુ ઊભા થઈ ગયા. મુખીએય ગુમાનસંગને સંમાળવા પ્રયત્ન કર્યો પણ એ તો બાપુના પગમાં જ પડી ગયા. ખૂદ મુખી પણ બાપુની આ વાતથી આજ ચુંધી અજાણ હતા. એમણેય મોટામાઈની સામે અહોમાવમરી નજર નાખી, જાણો કહેતા ન હોય: ‘મતાદારે આજે બધાની વરચ્ચે આ વાત છિતી કરીને એમનું એ ઋણ ચૂકવી દીધું છે.’

ને બાપુએ આંખો નિતારતા મતાદારને બાવડેથી પકડી ઊભા કરીને પોતાની બાજુમાં બેસાડ્યા. પછી એ કહે: ‘મતાદાર, આપણે જે શરત થઈ હતી એ તોડીને તમે બધાની વરચ્ચે આ વાત જાહેર કરી એ બરાબર ના કહેવાય.’

‘બરાબર તો હું આવો અવસર ચૂકી ગયો હોત તો ન કહેવાત, બાપુ. જેનો જમણો હાથ સહાય કરે ને ડાબા હાથનેય ખબર ના પડે એવી દિલેરીને આવે ટાંકણે જ મારે બિરદાવવી પડે ને! આવો અવસર ચૂકી જાઉં તો નગુણો જ કહેવાઉં ને!’

પછી એક આગેવાને બધાનો પરિચય આપ્યો ને બધાનું સન્માન કરવામાં આવ્યું પણ ગુમાનસંગની વાત સાંભળ્યા પછી જાણે બધાને એ બધી વાતો એના અનુસંધાનમાં જ થતી હોય એમ લાગ્યા કર્યું.

સંપૂર્ણ

← મુખ્યપ્રશ્ન

અનુષ્ઠાન ⇒